

POLITYKA I SPOŁECZEŃSTWO

**STUDIES IN POLITICS
AND SOCIETY**

**KWARTALNIK
NR 4(23) / 2025**

**WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU RZESZOWSKIEGO
RZESZÓW 2025**

RADA NAUKOWA

Prof. Andrzej Antoszewski, Uniwersytet Wrocławski
Prof. Ewa Maj, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Ks. prof. Sławomir Zych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Prof. PhDr. Alexander Duleba, Uniwersytet w Preszowie
Prof. Jochen Franzke, Uniwersytet w Poczdamie
Prof. William Gilles, Uniwersytet Sorbona, Paryż
Prof. Joaquín Martín Cubas, Uniwersytet w Walencji
Prof. Marcus Behmer, Uniwersytet Ottona i Fryderyka w Bambergu
Margarete Dabrowski, Uniwersytet w Osnabrück
Prof. Ricardo Ruiz de la Serna, Universidad San Pablo Ceu, Madryt
Prof. Ireneusz Paweł Karolewski, Uniwersytet w Lipsku
Prof. Daniela La Foresta, Uniwersytet Fryderyka II w Neapolu, Włochy

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Tomasz Koziello (redaktor naczelny), Krzysztof Żarna (zastępca redaktora naczelnego),
Przemysław Maj (sekretarz naukowy), Katarzyna Tuczyńska (sekretarz redakcji),
Grzegorz Pawlikowski (członek redakcji), Karol Piękoś (członek redakcji),
Gabriel Székely (członek redakcji), Damian Wicherek (członek redakcji).
Redaktorzy tematyczni: Andrzej Bonusiak (mniejszości narodowe i etniczne, migracje),
Agnieszka Łukasik-Turecka (media, komunikacja społeczna), Sabina Grabowska (nauka o państwie
i polityce, systemy polityczne), Paweł Grata (polityka społeczna, polityka gospodarcza),
Jolanta Itrich-Drabarek (administracja publiczna, samorząd terytorialny),
Zbigniew Czachór (integracja europejska), Michał Strzelecki (myśl polityczna), Arkadiusz Indraszczyk
(stosunki międzynarodowe), Grzegorz Radomski (filozofia polityki, socjologia polityki),
Krzysztof Koźbiał (polityka transgraniczna), Stanisław Topolewski (nauki o bezpieczeństwie)

„Polityka i Społeczeństwo” jest kwartalnikiem wydawanym w wersji papierowej i internetowej.

Publikacja jest dostępna na licencji Creative Commons
(CC BY-NC-ND 4.0 International)

ADRES REDAKCJI

Instytut Nauk o Polityce
Al. mjr. Wacława Kopisto 2A, 35-959 Rzeszów
tel.: +48 17 872 10 36; e-mail: polispol@ur.edu.pl

Redakcja językowa
Władysław Wójtowicz

Opracowanie techniczne
Ewa Kuc

Łamanie
Marek Kuc

ISSN 1732-9639 eISSN 3072-5917
DOI: 10.15584/polispol

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU RZESZOWSKIEGO
35-959 Rzeszów, ul. prof. Stanisława Pigonia 6,
tel.: +48 17 872 13 69 (kolportaż), +48 17 872 14 26 (sekretariat)
e-mail: wydawnictwo@ur.edu.pl; <https://wydawnictwo.ur.edu.pl>
wydanie I; format B5; ark. wyd. 16; ark. druk. 16; zlec. red. 40/2026

Druk i oprawa: Drukarnia Uniwersytetu Rzeszowskiego

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

MONIKA BADOWSKA-HODYR
Wrażliwość etyczna funkcjonariuszy Służby Więziennej a godność osób uwięzionych doświadczających sytuacji wojennej 5

PIOTR BURGONSKI
Spójność polityk Unii Europejskiej adresowanych do obywateli państw trzecich 16

ROMAN CHORÓB
Oddziaływanie ośrodków miejskich na kreowanie powiązań integracyjnych w agrobiznesie 34

WOJCIECH DYRKACZ
Ograniczanie wolności i praw człowieka w polityce bezpieczeństwa państwa 50

KAROLINA JANKOWSKA
Platforma X jako narzędzie komunikowania politycznego w wyborach parlamentarnych 2023 60

FABIAN KOBALCZYK-GRUDA
Degradacja technologiczna na polu walki w kontekście dynamicznego rozwoju technologii: analiza na przykładzie wojny na Ukrainie 76

KATARZYNA KOPEĆ, AGNIESZKA SZOSTAK
Rola digitalizacji w zachowaniu i udostępnianiu dziedzictwa kulturowego w obliczu konfliktu zbrojnego 92

ARKADIUSZ MACHNIAK
3. Podkarpacka Brygada Obrony Terytorialnej w zakresie pomocy dla uchodźców z Ukrainy po 2022 roku 105

WITALIJ MAKAR, JERZY GARBIŃSKI
Współcześni uchodźcy. Kontekst ukraiński i białoruski 119

MARIUSZ PALAK
Miejsca w mieście. Percepcja waloryzacji przestrzeni publicznych Rzeszowa 139

JULIUSZ SIKORSKI
Unia Europejska w obliczu agresji kognitywnej. Budowa systemu odporności na dezinformację 149

MARIUSZ SKIBA
Policja w województwie podkarpackim wobec głównych narracji medialnych na temat bezpieczeństwa w pierwszych tygodniach kryzysu uchodźczego w 2022 roku 163

ARKADIUSZ JAN SÓJKA	
Ekologiczne aspekty wojny w Ukrainie.....	186
ANNA SZLUZ	
The systemic significance of the constitutional regulation of the presidential chancellery	200
MAŁGORZATA WAKSMUNDZKA-SZAREK, PIOTR ZALEWSKI	
Bezpieczeństwo w województwie podkarpackim w ocenie jego mieszkańców po 24 lutego 2022 roku. Wyniki badań empirycznych.....	212
WITOLD WOJDYŁO	
Stanisława Grabskiego studium społeczno-psychologiczne <i>Rewolucja</i> . Per- spektywa socjologiczno-politologiczna	234
Informacje dla autorów	249

Monika Badowska-Hodyr*

WRAŻLIWOŚĆ ETYCZNA FUNKCJONARIUSZY SŁUŻBY WIĘZIENNEJ A GODNOŚĆ OSÓB UWIEŻIONYCH DOŚWIADCZAJĄCYCH SYTUACJI WOJENNEJ

Streszczenie

Sytuacja uwięzienia, kontroli i deprywacji potrzeb to znacząca, wymagająca eksploracji materia, która stanowi papierek lakmusowy dla motywacji, sensu życia i nadziei. Tworzą one kluczowe ogniwo procesu inkluzji społecznej. Niniejszy artykuł odwołuje się do wyjątkowych obszarów funkcjonowania człowieka w przestrzeni struktur społeczno-prawnych: w sytuacji wojny oraz w sytuacji uwięzienia. Celem jest uwrażliwienie na wybrane obszary działań specjalistów oraz priorytetowe zadania polityki inkluzji społecznej wobec konkretnej kategorii beneficjentów. Traumatyczne doświadczenia wojenne nie odchodzą w niebyt, tak jak w niebyt nie odchodzi doświadczenie uwięzienia. W różny sposób determinują życie na dalszych jego etapach. Zasadne więc staje się egzystencjalne pytanie o sens cierpienia, sens życia, godność, nadzieję i szczęście. Jednym z wartościowych narzędzi w radzeniu sobie z zagrożeniem utraty sensu życia oraz pogrążenia się w rozpacz i beznadziejności jest opracowana przez Viktora E. Frankla koncepcja logoterapii, zwana również terapią sensu. Emocje i rozum to dwa równie ważne i uzupełniające się bieguny natury ludzkiej. Z perspektywy naszej biografii, teraźniejszości oraz przyszłości decydują one o działaniu intencjonalnym, nastawionym na wartości i przyczyniającym się do doświadczenia sensu – drogi do wewnętrznej wolności.

Słowa kluczowe: wrażliwość etyczna funkcjonariuszy, wojna, piętno, godność, sens życia

Wstęp

Istotnym modulem budowania wrażliwości etycznej funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej jest misja formacji, którą jest sprawiedliwość naprawcza zmierzająca do readaptacji społecznej inkarcerowanych. Sytuacja uwięzienia znacząco zmienia bieg życia w perspektywie

* Uniwersytet Rzeszowski, e-mail: mbadowska@ur.edu.pl, ORCID: 0000-0001-7000-3248.

społeczno-prawnego funkcjonowania człowieka. Równocześnie determinuje potrzebę wypracowania takich rozwiązań, które wzmocnią optymalny model kreowania penitencjarnego, tym samym strukturę organizacyjną jednostek penitencjarnych. Wartościowym dopełnieniem będzie budowanie konkretnej narracji odwołującej się do procesu inkluzji społecznej, zaś imperatywem kategoriowym – godność osoby w wymiarze odpowiedzialności, podmiotowości, szacunku dla człowieka, poczucia sensu życia i nadziei na wartościowe życie po odbyciu kary pozbawienia wolności. Zarówno funkcja izolacyjno-ochronna, jak i naprawczo-resocjalizacyjna stanowią o skuteczności oddziaływań tylko w przypadku właściwej współpracy między wszystkimi działami tworzącymi strukturę organizacyjną jednostek penitencjarnych.

Przeżycia związane z wojną mogą powodować wiele trudnych sytuacji i determinować wybory człowieka. Jak w soczewce skupiają poczucie bezsilności i winy, świadomość kruchości życia, niepewność i lęk, wolę przetrwania, pragnienie przebaczenia i nadziei, emocję smutku oraz poczucie osamotnienia. Śladów doświadczenia sytuacji wojennej nie zetrze czas. To piętno, które godzi w tożsamość jednostki, jej godność, szczęście i poczucie sensu życia. Siła woli, niezłomna wytrwałość, nadzieja, a może i zwykły przypadek determinują odkrycie sensu swojego życia w sytuacji bezpośredniego zagrożenia życia własnego lub najbliższych. Wojna to lustro, w którym odbijają się skrajności ludzkiej natury, cierpienie i refleksja: czy to, co się nam zdarza, jest przypadkiem, czy wyrazem głębszego porządku definiującego odpowiedzialność człowieka za odkrycie sensu swojego życia.

Zakład karny jako instytucja totalna

W ujęciu Ervinga Goffmana zakłady karne to instytucje totalne charakteryzujące się izolacją od świata zewnętrznego i pełną kontrolą życia osadzonych, sprawowaną przez personel penitencjarny. Zakłady karne mają zarówno pewne cechy wspólne dla wszystkich tego typu struktur, jak i cechy charakterystyczne:

- życie inkarcerowanych toczy się na zamkniętej, niewielkiej przestrzeni, w bezpośrednim towarzystwie współosadzonych; w przestrzeni tej osadzeni pracują, spożywają posiłki, spędzają czas wolny, odpoczywają; teren zakładów karnych jest wyraźnie wyodrębniony od świata zewnętrznego oraz wewnętrznie podzielony i uporządkowany według schematu: oddziały, pawilony, cele; wewnętrzna infrastruktura obejmuje kamery, kraty, zamki, śluzy, wąskie korytarze;

– w społeczności więziennej funkcjonują dwie odrębne grupy uczestników życia instytucji: osadzeni i funkcjonariusze więzienni; grupy te cechuje wzajemny dystans i nieufność, niekiedy antagonizm, a wzajemne kontakty w dużej mierze bazują na stereotypach;

– codzienna aktywność inkarcerowanych opiera się na szczegółowo zaplanowanym i z góry narzuconym planie dnia; w miarę upływu lat spędzonych w izolacji zasoby społeczno-ekonomiczne osadzonych kurczą się; powstaje luka wiedzy na temat mechanizmów funkcjonowania w warunkach wolnościowych; w konsekwencji przyjmują oni postawę bierną, uewnętrzniają bezradność społeczną, a opuszczając zakład karny, nie potrafią odnaleźć się na wolności, zwiększając prawdopodobieństwo recydywy¹.

Znaczącym aspektem kompleksowego, optymalnego, transparentnego i spójnego systemu oddziaływań penitencjarnych powinno być zdefiniowanie czynników chroniących i czynników ryzyka z perspektywy beneficjentów systemu w kontekście procesu inkluzyjnej społecznej. Niezwykle ważne jest zatem zdiagnozowanie sytuacji podopiecznego z uwzględnieniem trzech poziomów: biografii, doświadczeń rzeczywistości penitencjarnej i struktur kulturowo-społeczno-prawnych. W całości tworzą one konkretną narrację, która nadaje sens codzienności, wzmacnia w jednostce fundament wartościowego, autentycznego i odpowiedzialnego życia po odbyciu kary pozbawienia wolności². Z racji niezwyklej godności każdego człowieka, jak również struktury osoby ludzkiej, która się urzeczywistnia w pełni jedynie poprzez wolny dar z samej siebie, istnieje sprawiedliwość wychodząca poza samą wymianę równoważnych świadczeń. Sprawiedliwość ta narzuca obowiązek wyjścia z pomocą drugiemu człowiekowi, także wbrew rachunkowi pozwalającemu oczekiwać wzajemności z tytułu konkretnego wsparcia. Respektowanie norm etycznych przez funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej jest gwarancją praworządności i godnościowego traktowania osadzonych. Zbliża także do nadrzędnego celu, jakim jest zmniejszenie powrotności do przestępstwa oraz uzyskanie poprawności relacji międzyludzkich, podniesienia prestiżu społecznego formacji i wysokiego profesjonalizmu penitencjarnego³.

¹ K. Miszewski, A. Kacprzak, *Kara pozbawienia wolności* [w:] *Kryminologia. Teoria i praktyka*, red. P. Chomczyński, P. Frąckowiak, D. Woźniakowska, Warszawa 2024, s. 669–686.

² M. Badowska-Hodyr, *Ku reintegracji. Rodzina w perspektywie procesu indywidualizacji oddziaływań penitencjarnych wobec osób odbywających kary długoterminowe*, „Ethos”, 2018, nr 122, s. 313–329.

³ H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003, s. 122–130.

Godność

W określaniu godności należy spojrzeć na jej dwa aspekty, godność osobową i osobowościową. Godność osobowa ma charakter niezbywalny z uwagi na zdolności poznawcze i wolitywne, rozumność i wolność człowieka. O ile godność osobowa odnosi się do niezbywalnych przymiotów osoby, o tyle godność osobowościowa nawiązuje do wypracowanych własności, przymiotów charakteru i uzyskanego rozwoju⁴. W odniesieniu do skazanych możemy mówić o ich pomniejszonej godności osobowościowej. Właśnie rozwój godności osobowościowej prowadzi do odbudowania podmiotowości osadzonych. Pozwala na kształtowanie – za pomocą konkretnych zasobów penitencjarnych – rozwoju etycznego, który wyznaczać będzie charakter ich całego późniejszego życia. Jak podkreśla Kajetan Dubiel, nowoczesne więziennictwo to laboratorium stwarzające warunki do zmiany człowieka, nie zaś miejsce represji i odwetu. To szczególna przestrzeń, w której fundament bycia z drugim człowiekiem powinna stanowić pełnia godności osobowościowej i osobowej⁵. Izolacja od społeczeństwa pozostawia w człowieku trwały ślad. W optymalnym modelu kreowania przestrzeni penitencjarnej kluczowe jest więc, by konkretne oddziaływania naprawcze nie niszczyły osadzonego, lecz przywracały go społeczeństwu⁶. Pedagodzy, psychologzy, terapeuci muszą więc „zaszczepiać” w swoich podopiecznych pracę nad sobą, tym samym przekonując ich o roli sprawności moralnej w życiu codziennym. Pozytywny efekt w tym aspekcie może przynieść uwzględnianie takich obszarów, jak: refleksja własna nad godnością, poczucie godności własnej, poznawanie istoty godności oraz uznanie godności za wartość podstawową w procesie wewnętrznej przemiany. Winna ona bowiem prowadzić do dbałości o godność własną, poszanowania godności drugiego człowieka i praktykowania postaw godnościowych. Wdrażanie praktyki postaw godnościowych w przestrzeni instytucjonalnej i społeczno-prawnej determinuje korektę modelu oddziaływań w perspektywie zasady indywidualizacji⁷. Komponenty takie, jak godność osobowa i osobowościowa osadzonych, ich poczucie sensu życia, doświadczanie przez nich nadziei, czasu, odpowiedzialności oraz potrzeby zadośćuczynienia i moralnej rehabilitacji,

⁴ G. Grzybek, *Etyka zawodowa jako subdyscyplina naukowa (odniesienie do działalności zawodowej w obszarze nauczania, wychowania i opieki)*, Rzeszów 2016, s. 94–102.

⁵ K. Dubiel, *Religia i kultura duchowa w procesie resocjalizacji penitencjarnej* [w:] *Religia w procesie resocjalizacji*, red. P. Gołdyn, Konin 2010, s. 37.

⁶ S. Bębas, *Rola religii w procesie resocjalizacji*, Toruń 2015, s. 133.

⁷ K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, t. 1: *Godność, wolność, odpowiedzialność, tolerancja*, Kielce 2003, s. 136.

warunkują zarówno strategie naprawcze, jak i metodykę kreowania przestrzeni penitencjarnej.

Robert Opora podkreśla, że stosowanie innowacyjnych praktyk penitencjarnych w połączeniu z odpowiedzialnością, wysokimi kompetencjami i odpowiednimi zasobami personelu penitencjarnego istotnie dynamizuje kontekst implementacji strategii resocjalizacyjnych⁸. Konkretnie projekty oraz programy przeznaczone dla określonej kategorii osadzonych uruchamiają w nich proces zmiany poprzez przewartościowanie ich wzorów myślenia i reakcji emocjonalnych, wzmacniają godność osobową i osobowościową, rozumienie świata społecznego i poczucie sensu życia. Szczególnym wyzwaniem jest przyjęcie i wdrożenie takiego modelu kreowania rzeczywistości penitencjarnej, którego każda sekwencja respektować będzie prawa, podmiotowość, godność i potrzeby inkarcowanych.

Personel resocjalizacyjny a przestrzeń penitencjarna

Zgodnie z art. 2, ust. 2, pkt 1 i 4 ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej⁹ do podstawowych zadań tej formacji należy godne i humanitarne traktowanie osób pozbawionych wolności, a także prowadzenie oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych poprzez organizowanie pracy sprzyjającej zdobywaniu kwalifikacji zawodowych, nauczania, zajęć kulturalno-oświatowych, zajęć z zakresu kultury fizycznej i sportu oraz specjalistycznych oddziaływań terapeutycznych. Art. 27 ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej stanowi, iż funkcjonariusze i pracownicy powinni wykazywać się odpowiednim przygotowaniem ogólnym i zawodowym oraz wysokim poziomem moralnym, systematycznie dokształcać się i podnosić kwalifikacje zawodowe. W postępowaniu wobec osób pozbawionych wolności są obowiązani w szczególności: 1) kierować się zasadami praworządności, bezstronności oraz humanitaryzmu; 2) szanować ich prawa i godność; 3) oddziaływać pozytywnie swoim własnym przykładem.

Regulamin nr 1/2010 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 18 października 2010 r. w sprawie zasad etyki zawodowej funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej stanowi istotny element budowania etosu funkcjonariusza i pracownika formacji, dumnego z powierzanej mu misji, motywowanego do pełnienia służby przez uświado-

⁸ R. Opora, *Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych*, Warszawa 2015, s. 193–198.

⁹ Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (t.j. Dz.U. 2025, poz. 1750 ze zm.).

mienie sobie roli Służby Więziennej, chroniącej z jednej strony społeczeństwo, z drugiej udzielającej wsparcia dla osób pozbawionych wolności, gotowych na zmianę w przyszłości dotychczasowego życia. Budowanie etosu funkcjonariusza i pracownika Służby Więziennej zakłada przywiązywanie do zasad etycznych i w praktyce ich egzekwowanie z możliwością wymuszenia zmiany niewłaściwego zachowania.

Warto podkreślić, iż Mieczysław Ciosek zwraca uwagę na cechy dobrego wychowawcy resocjalizującego:

- postawa moralna umożliwiająca mu powodzenie, zapewniająca, że jego wartości są zgodne z czynami;
- konsekwencja; musi on unikać relatywizmu moralnego, musi istnieć zgoda pomiędzy słowami a czynami, brak konsekwencji powoduje bowiem brak skuteczności;
- wiarygodność, występująca razem z uczciwością, szczerością i prawdomównością; nie powinien też zmieniać swoich wartości pod wpływem sytuacji;
- odpowiedzialność za podopiecznych, za to, co stanie się z nimi w przyszłości, troska osobista o podopiecznych, punktualność, systematyczność, dostrzeganie podmiotowości podopiecznych i ich odmiennych doświadczeń życiowych, respektowanie zasady indywidualizacji;
- zdolność empatii, czyli wczuwania się w rolę i zrozumienie podopiecznego;
- umiejętność słuchania, umożliwiająca podopiecznemu mówienie, przez co otwiera się on, a to pozwala lepiej go zdiagnozować; jeśli zaczyna mówić o swoich problemach, oznacza, że ufa wychowawcy; daje to podopiecznemu poczucie, że został wysłuchany i zrozumiany;
- gotowość do pokonywania trudności, a następnie przekazywanie tego podopiecznemu, co uczy go odpowiedniego podejścia do sytuacji problemowej;
- otwartość na postęp i innowację.

Zdecydowanie, kompetencja, otwartość na współpracę z podopiecznym, indywidualizacja oraz podmiotowe traktowanie podopiecznych są gwarancją skuteczności przebiegu całego procesu resocjalizacyjnego. Znaczące dla procesu zmiany, korekty, rewaloryzacja oznaczać będzie także personalistyczne podejście pracowników i funkcjonariuszy Służby Więziennej do pracy z inkarcerowanymi, determinujące motywację poprzez uświadomienie sobie, że mają przed sobą człowieka, któremu są gotowi pomóc¹⁰.

¹⁰ W. Kędziński, *Penitencjarystyka z resocjalizacją instytucjonalną. Historia – stan obecny*, Warszawa 2021, s. 242–243.

Do istoty właściwego spojrzenia na etykę zawodową, ukształtowanie etosu zawodowego funkcjonariuszy Służby Więziennej należy jej ujęcie relacyjne. W tym znaczeniu jest ona nie tylko etyką pracy, ale także etyką relacji, w której zachowanie czynnika godnościowego odgrywa kluczową rolę¹¹.

Sens życia i poczucie szczęścia a doświadczenia wojenne

Dyskurs w obszarze współczesnych doświadczeń człowieka naznaczony jest dramatem uwikłania w zło, lękiem, cierpieniem, brakiem nadziei i miłości, osamotnieniem oraz tęsknotą za poczuciem sensu życia¹². Dla osób doświadczających wojny potrzeba sensu życia jest doświadczeniem konstytutywnym. Viktor E. Frankl, którego koncepcja stanowi asumpt do rozważań nad tą szczególną sytuacją, która nie skazuje na wykluczenie, w jednym ze swoich dzieł, *Człowiek w poszukiwaniu sensu. Głos nadziei z otchłani Holokaustu*, dzieli się refleksją: „Wielka rola odpowiedzialności znajduje swe odzwierciedlenie w imperatywie kategorycznym logoterapii, który brzmi – Żyj tak, jakbyś żył po raz drugi, i tak, jakbyś za pierwszym razem postąpił równie niewłaściwie, jak zamierzasz postąpić teraz!” Sentencja ta skłania człowieka do wyobrażenia sobie, że teraźniejszość to przeszłość, którą w każdej chwili można zmienić i naprawić. To zasada, która w koncepcji Viktora E. Frankla konfrontuje nas ze skończonością naszego życia, jak i z ostatecznym charakterem tego, co możemy uczynić ze sobą i swoim życiem¹³. Bardzo ważne jest zatem, by mimo tak mocno definiującego doświadczenia wojny nie zatracić siebie, swojego człowieczeństwa, wrażliwości i empatii, świadomości kruchości życia oraz sensu pracy penitencjarnej – perspektywa funkcjonariuszy Służby Więziennej, oraz poczucia indywidualności i неповtarzalności, godności, szczęścia i poczucia sensu życia – perspektywa jednostki doświadczającej kryzysu wojny: „Każdy jest cenny, osoby są znacznie ważniejsze niż rzeczy, a wartość każdej instytucji mierzona jest w zależności od tego, jak traktuje życie i godność osoby ludzkiej, zwłaszcza w sytuacjach zagrożenia, jak to ma miejsce w przypadku kryzysu wojny”. Znamienne są więc zadania

¹¹ G. Grzybek, *Etyka zawodowa jako subdyscyplina naukowa*, Rzeszów 2016, s. 33–40; H. Machel, *Więzenie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003, s. 122–130; T. Przesławski, *Normy etyki zawodowej funkcjonariuszy Służby Więziennej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, 2015, nr 89, s. 45–59.

¹² B. Pilecka, *Poczucie sensu życia w wybranych teoriach psychologicznych* [w:] *Osobowościowe i środowiskowe korelaty poczucia sensu życia*, red. B. Pilecka, Rzeszów 1986, s. 55.

¹³ V.E. Frankl, *Człowiek w poszukiwaniu sensu. Głos nadziei z otchłani Holokaustu*, Warszawa 2015, s. 165.

sformułowane przez papieża Franciszka w orędziu na 2018 rok: „Przyjmować, chronić, promować, integrować [...] – chodzi nie tylko o migrantów: chodzi o nasze człowieczeństwo”¹⁴.

Osoby doświadczające kryzysu wojny mogą być także pokrzywdzone przestępstwem¹⁵, warto więc wskazać kilka kluczowych kwestii, które powinny być obecne w świadomości specjalistów: 1) różne problemy zdrowotne podopiecznych, w wyniku stresu psychospołecznego spowodowanego procesami migracyjnymi, niekorzystnymi warunkami socjalnymi i zwiększonym wpływem zagrożeń dla zdrowia; 2) czynniki ryzyka związane z przemocą, znęcaniem się i wyzyskiem; 3) migracja może mieć pozytywny wpływ na „dzieci w drodze”, rozwój ich i ich rodziny: lepszy dostęp do edukacji, poprawa warunków życia i możliwości zatrudnienia, dostęp do usług zdrowotnych, społecznych i prawnych; ochrona przed przemocą, konfliktami i katastrofami, szansa na bycie z rodziną, zdobywanie nowych umiejętności, rozwój osobisty, poprawa statusu społecznego; 4) interwencje ochronne w pracy z dziećmi doświadczającymi kryzysu wojny obejmują różnorodne interwencje społeczne mające na celu ich ochronę, takie jak budowanie ich potencjału, zarządzanie przypadkami, wzmacnianie systemu ochrony; powinny być one zawarte w krajowych planach działania dotyczących zwalczania pracy dzieci i handlu ludźmi, pracy z sierotami, bezbronnymi dziećmi; 5) ograniczanie ubóstwa; 6) trzy kategorie interwencji: interwencje przed migracją, interwencje podczas migracji i przesiedleń oraz rozwiązania długoterminowe¹⁶.

Pomoc najsłabszym i doświadczonym kryzysem wojny to jeden z fundamentalnych nakazów etyki. Wynika ona z samej istoty bycia człowiekiem, bycia autentycznym i prawdziwym, inspirującym i mobilizującym, by jednostka stając się częścią przestrzeni społeczno-prawnej w jak najmniejszym stopniu doświadczała głębokiej samotności, cierpienia, lęku czy bezsensu życia. Warto odwołać się do teorii etyki rozwoju G. Grzybka i uniwersalnych zasad, które stanowić mogą obiektywne wsparcie przy projektowaniu optymalnego modelu kreowania z perspektywy procesu inkluzji społecznej: zasady personalizmu, zasady perfekcjonizmu, zasady aksjologicznej oraz zasady etosu życiowego. Zasada personalizmu stanowi, iż dobro osoby jest kluczową zasadą poszukiwań rozwiązań (godność osobowa, godność osobowościowa). Zasada perfekcjonizmu zaznacza, iż szczęście człowieka jest realizowane we

¹⁴ R. Cekiera, *Uchodźcy, migranci i Kościół katolicki. Polska debata migracyjna po 2015 roku w kontekście nauczania Kościoła katolickiego*, Warszawa 2022, s. 51–65.

¹⁵ W. Klaus, *Migracje a przestępczość* [w:] *Kryminologia. Teoria i praktyka*, red. P. Chomeczyński, P. Frąckowiak, D. Woźniakowska, Warszawa 2024, s. 355–371.

¹⁶ P. Kopinec, *Ochrona migrujących deti a ich sociálna integrácia*, Kraków 2021, s. 112–147.

własnym osobowym rozwoju (osobowość etyczna). Według zasady aksjologicznej, do ludzkiego rozwoju przyczyniają się wartości podstawowe, takie jak: mądrość, wolność, szczęście, miłość i godność osoby. Według zasady etosu życiowego własny rozwój generuje osobisty etos życiowy, własne standardy etyczne, które stanowią istotne oparcie dla negatywnych wpływów moralności nacisku¹⁷.

Ze szczęściem powiązany jest sens życia, a szczęście może mieć dwa wymiary: względny i bezwzględny. Pełne wiąże się ze stuprocentowym zadowoleniem i zaspokojeniem wszystkich potrzeb, a także z gwarancją wiecznego trwania, przy czym doświadczenie sensu życia, spełnienie przede wszystkim jest doświadczeniem i sprawą osobistą, nie zaś społeczną, jak zauważa Józef Bocheński. Ponadto każda osoba mierzy się z zaspokojeniem trzech kategorii potrzeb: osobistych, rodzinnych i wspólnotowych. Droga do szczęścia nie prowadzi przez poświęcenie zaspokojenia potrzeb i pragnień osobistych oraz rodzinnych na rzecz wspólnotowych. Etycznie właściwe winno być takie działanie, które prowadzi do stosunkowo największego zadowolenia działającego. W obronie racji swojego spełnienia każda osoba musi wybierać własne wartościowanie etyczne. Dokonywanie wyboru i refleksja nad swoim szczęściem nie jest tylko możliwością, ale nakazem losu, ponieważ każda osoba jest autorem i zarazem aktorem swojego życia. Biorąc pod uwagę, że życie jest zmienne i krótkie, osoba może w nim na przemian potrzebować silnej więzi lub odosobnienia. Zmienność życia rodzi więc pytanie o tożsamość i wartości, które przynoszą szczęście i spełnienie¹⁸. Każda działalność człowieka sprawia, że staje się on lepszy lub gorszy. Pozostawanie przez jakiś czas w tym samym miejscu jest w gruncie rzeczy cofaniem się, choćby z tego powodu, że czas upływa, a niewykorzystany czas oznacza bezpowrotnie utraconą wartość¹⁹.

Zakończenie

Zarówno wielopłaszczyznowość strategii naprawczych w sytuacji doświadczenia kryzysu wojny, jak i metodyki kreowania oddziaływań penitencjarnych w dużym stopniu zależą od takich wzmocnień procesu inkluzji społecznej, jak: nadzieja, godność, potrzeba i poczucie sensu życia, podmiotowość, poczucie winy i naganności czynu, potrzeba zadośćuczyny-

¹⁷ G. Grzybek, *Etos życia. Wychowanie do małżeństwa w założeniach etyki rozwoju*, Rzeszów 2014, s. 19.

¹⁸ G. Grzybek, *Kobieta między etosem a egzystencją. Samowychowanie do kobiecości*, Rzeszów 2023, s. 126–133.

¹⁹ M. Heller, *Jak być uczonym*, Kraków 2020, s. 12.

nienia i moralnej rehabilitacji. Pamięć przeszłości (wydarzenia życiowe, dziecięce traumy, nierozwiązane konflikty), oczekiwanie przyszłości (antycypacja stresorów, obawa przed niepewnością, obawa przed śmiercią) oraz wgląd w teraźniejszość (egzystencjalne kryzysy, emocjonalna reaktywność, interpretacyjny stres)²⁰ kształtują indywidualną przestrzeń podmiotową człowieka. To sekwencja wydarzeń, które dla każdej jednostki wypełnione są innego rodzaju doświadczeniami, świadczy o gotowości do bycia odpowiedzialną istotą społeczną, przeżywającą swoją biografię z perspektywy sensu życia²¹.

Bibliografia

- Badowska-Hodyr M., *Ku reintegracji. Rodzina w perspektywie procesu indywidualizacji oddziaływań penitencjarnych wobec osób odbywających kary długoterminowe*, „Ethos”, 2018, nr 122.
- Badowska-Hodyr M., *Rodzice-więźniowie w przestrzeni penitencjarnej* [w:] *Konteksty kreowania przestrzeni polskiego więzienia*, red. D. Rondalska, M. Kalaman, Kalisz 2014.
- Bębas S., *Rola religii w procesie resocjalizacji*, Toruń 2015.
- Cekiera R., *Uchodźcy, migranci i Kościół katolicki. Polska debata migracyjna po 2015 roku w kontekście nauczania Kościoła katolickiego*, Warszawa 2022.
- Chałas K., *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, t. 1: *Godność, wolność, odpowiedzialność, tolerancja*, Kielce 2003.
- Dubiel K., *Religia i kultura duchowa w procesie resocjalizacji penitencjarnej* [w:] *Religia w procesie resocjalizacji*, red. P. Gołdyn, Konin 2010.
- Frankl V.E., *Człowiek w poszukiwaniu sensu. Głos nadziei z otchłani Holocaustu*, Warszawa 2015.
- Grzybek G., *Etos życia. Wychowanie do małżeństwa w założeniach etyki rozwoju*, Rzeszów 2014.
- Grzybek G., *Etyka zawodowa jako subdyscyplina naukowa (odniesienie do działalności zawodowej w obszarze nauczania, wychowania i opieki)*, Rzeszów 2016.
- Grzybek G., *Kobieta między etosem a egzystencją. Samowychowanie do kobiecości*, Rzeszów 2023.
- Heller M., *Jak być uczonym*, Kraków 2020.
- Kędzierski W., *Penitencjarystyka z resocjalizacją instytucjonalną. Historia – stan obecny*, Warszawa 2021.
- Klaus W., *Migracje a przestępczość* [w:] *Kryminologia. Teoria i praktyka*, red. P. Chomczyński, P. Frąckowiak, D. Woźniakowska, Warszawa 2024.
- Kopinec P., *Ochrona migrujących dzieci a ich społeczna integracja*, Kraków 2021.
- Machel H., *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003.

²⁰ M. Płopa, R. Makarowski, *Kwestionariusz Poczucia Stresu*, Warszawa 2010, s.18.

²¹ M. Badowska-Hodyr, *Rodzice-więźniowie w przestrzeni penitencjarnej* [w:] *Konteksty kreowania przestrzeni polskiego więzienia*, red. D. Rondalska, M. Kalaman, Kalisz 2014, s. 220–221.

- Miszewski K., Kacprzak A., *Kara pozbawienia wolności* [w:] *Kryminologia. Teoria i praktyka*, red. P. Chomczyński, P. Frąckowiak, D. Woźniakowska, Warszawa 2024.
- Opora R., *Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych*, Warszawa 2015.
- Pilecka B., *Poczucie sensu życia w wybranych teoriach psychologicznych* [w:] *Osobowościowe i środowiskowe korelaty poczucia sensu życia*, red. B. Pilecka, Rzeszów 1986.
- Płopa M., Makarowski R., *Kwestionariusz Poczucia Stresu*, Warszawa 2010.
- Prześławski T., *Normy etyki zawodowej funkcjonariuszy Służby Więziennej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, 2015, nr 89.
- Regulamin nr 1/2010 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 18 października 2010 r. w sprawie zasad etyki zawodowej funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej.
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (t.j. Dz.U. 2025, poz. 1750 ze zm.).

Ethical sensitivity of the prison service officers and the dignity of imprisoned people experiencing a war situation

Abstract

The situation of imprisonment, control and deprivation of needs is a significant, exploration of matter, which is a litmus paper for motivation, meaning in life and hope. They constitute a key link in the social inclusion process. This article refers to the unique areas of human functioning in the space of socio-legal structures: in the situation of war and in a situation of imprisonment. The goal is to sensitize to selected areas of specialists' activities and priority activities of social inclusion policy towards a specific category of beneficiaries. Traumatic war experiences do not go into non-existence, as the experience of imprisonment does not go away. They determine life in different ways at its further stages. So the existential question about the meaning of suffering, the meaning of life, dignity, hope and happiness becomes justified. One of the valuable tools in dealing with the threat to the loss of the meaning of life and the despair and hopelessness is the concept of logotherapy developed by Viktor E. Frankl, also called sense therapy. Emotions and reason are two equally important and complementary human poles. From the perspective of our biography, present and future, they determine an intentional action, focused on value and contributing to experiencing meaning – the way to internal freedom.

Keywords: ethical sensitivity of officers, war, mark, dignity, meaning of life

Piotr Burgoński*

SPÓJNOŚĆ POLITYK UNII EUROPEJSKIEJ ADRESOWANYCH DO OBYWATELI PAŃSTW TRZECICH

Streszczenie

Artykuł przedstawia wyniki badań, które polegały na ocenie spójności działań podejmowanych wobec obywateli państw trzecich w ramach polityki migracyjnej UE oraz polityki równościowej i antydyskryminacyjnej UE. Analizy zmierzały do odpowiedzi na pytanie, czy w przypadku wspomnianych polityk mamy do czynienia ze spójnością, w jakim zakresie i na czym ona polega. Badanie przeprowadzono metodą jakościowej analizy zawartości. Analizie poddano aktualnie obowiązujące dyrektywy i rozporządzenia UE przyjęte w latach 2000–2024 zaliczane do rdzenia dorobku prawnego obydwu polityk. Wykazano, że w przypadku badanych polityk mamy do czynienia z szerokim wachlarzem różnych stopni spójności. Niespójność występuje na poziomie praktyk implementacyjnych, zaś synergia odnośnie do instrumentów. Poza tym spójność przybiera różny charakter (istnienie równoległe, nakładanie się, uzupełnianie, wzmacnianie) w zależności od aspektu, w jakim badana była interakcja obydwu polityk.

Słowa kluczowe: polityki UE, spójność polityki, polityka migracyjna UE, polityka równościowa i antydyskryminacyjna UE, Unia Europejska

Wstęp

Unia Europejska adresuje swoje działania w stosunku do własnych obywateli oraz do obywateli państw trzecich (OPT), którzy zamierzają przekroczyć granicę UE lub już przebywają na terenie jednego z państw członkowskich UE. W niniejszym artykule przedmiotem badania będą dwie polityki UE skierowane do OPT: polityka migracyjna oraz polityka równościowa i antydyskryminacyjna, wprowadzone w 1999 r. przez traktat amsterdamski. Za początek polityki migracyjnej UE uznaje się moment włączenia do dorobku wspólnotowego przepisów układu z Schen-

* Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, e-mail: p.burgonski@uksw.edu.pl, ORCID: 0000-0002-7526-6175.

gen. Natomiast politykę równościową i antydyskryminacyjną, w której cechami chronionymi są płeć, wiek, niepełnosprawność, religia, przekonania, pochodzenie rasowe i etniczne oraz orientacja seksualna, UE realizuje od momentu, gdy wprowadzono przepisy dotyczące wspomnianych kryteriów.

Artykuł przedstawia wyniki badań, które polegały na ocenie zgodności działań podejmowanych wobec obywateli państw trzecich w ramach polityki migracyjnej UE oraz polityki równościowej i antydyskryminacyjnej UE. Analizy zmierzały do odpowiedzi na pytanie, czy w przypadku badanych polityk mamy do czynienia ze zgodnością działań w odniesieniu do OPT, a jeśli tak, to w jakim zakresie i na czym ona polega. Do ustalenia tej oceny wykorzystano koncepcję spójności polityki. Zastosowaną metodą badawczą była jakościowa analiza zawartości. Materiał empiryczny, który poddano analizie, stanowiły obowiązujące w 2025 r. rozporządzenia i dyrektywy UE przyjęte po 2000 r. i uważane za rdzeń dorobku prawnego unijnej polityki migracyjnej (dyrektywy: 2001/55/WE¹, 2003/86/WE², 2003/109/WE³, 2014/36/UE⁴, 2014/66/UE⁵, 2016/801⁶, 2021/1883⁷,

¹ Dyrektywa Rady 2001/55/WE z dnia 20 lipca 2001 r. w sprawie minimalnych standardów przyznawania tymczasowej ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców oraz środków wspierających równowagę wysiłków między Państwami Członkowskimi związanych z przyjęciem takich osób wraz z jego następstwami (Dz.U. L 212 z 7.08.2001, s. 12–23).

² Dyrektywa Rady 2003/86/WE z dnia 22 września 2003 r. w sprawie prawa do łączenia rodzin (Dz.U. L 251 z 3.10.2003, s. 12–1).

³ Dyrektywa Rady 2003/109/WE z dnia 25 listopada 2003 r. dotycząca statusu obywateli państw trzecich będących rezydentami długoterminowymi (Dz.U. L 16 z 23.01.2004, s. 44–53).

⁴ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/36/UE z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie warunków wjazdu i pobytu obywateli państw trzecich w celu zatrudnienia w charakterze pracownika sezonowego (Dz.U. L 94 z 28.03.2014, s. 375–390).

⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/66/UE z dnia 15 maja 2014 r. w sprawie warunków wjazdu i pobytu obywateli państw trzecich w ramach przeniesienia wewnątrz przedsiębiorstwa (Dz.U. L 157 z 27.05.2014, s. 1–22).

⁶ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/801 z dnia 11 maja 2016 r. w sprawie warunków wjazdu i pobytu obywateli państw trzecich w celu prowadzenia badań naukowych, odbycia studiów, szkoleń, udziału w wolontariacie, programach wymiany młodzieży szkolnej lub projektach edukacyjnych oraz podjęcia pracy w charakterze au pair (przekształcenie) (Dz.U. L 132 z 21.05.2016, s. 21–57).

⁷ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1883 z dnia 20 października 2021 r. w sprawie warunków wjazdu i pobytu obywateli państw trzecich w celu zatrudnienia w zawodzie wymagającym wysokich kwalifikacji oraz uchylenia dyrektywy Rady 2009/50/WE (Dz.U. L 382 z 28.10.2021, s. 1–38).

2024/1233⁸, 2024/1346⁹, 2024/2842¹⁰, rozporządzenia: 1231/2010¹¹, 2024/1347¹², 2024/1348¹³) oraz polityki równościowej i antydyskryminacyjnej (dyrektywy: 79/7/EWG¹⁴, 2000/43/WE¹⁵, 2000/78/WE¹⁶, 2004/113/WE¹⁷, 2006/54/WE¹⁸). Na początku zostanie zaprezentowana koncepcja spójności polityki. Następnie będzie ona wykorzystana do analizy interakcji między polityką migracyjną UE a polityką równościową i antydyskryminacyjną UE. Wykorzystano tutaj schemat analityczny zaproponowany

⁸ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1233 z dnia 24 kwietnia 2024 r. w sprawie procedury jednego wniosku o jedno zezwolenie dla obywateli państw trzecich na pobyt i pracę na terytorium państwa członkowskiego oraz w sprawie wspólnego zbioru praw dla pracowników z państw trzecich przebywających legalnie w państwie członkowskim (wersja przekształcona) (Dz.U. L, 2024/1233, 30.04.2024).

⁹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1346 z dnia 14 maja 2024 r. w sprawie ustanowienia norm dotyczących przyjmowania osób ubiegających się o ochronę międzynarodową (Dz.U. L, 2024/1346, 22.05.2024).

¹⁰ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/2842 z dnia 23 października 2024 r. w sprawie rozszerzenia dyrektywy (UE) 2024/2841 na obywateli państw trzecich przebywających legalnie w państwie członkowskim (Dz.U. L, 2024/2842, 14.11.2024).

¹¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1231/2010 z dnia 24 listopada 2010 r. rozszerzające rozporządzenie (WE) nr 883/2004 i rozporządzenie (WE) nr 987/2009 na obywateli państw trzecich, którzy nie są jeszcze objęci tymi rozporządzeniami jedynie ze względu na swoje obywatelstwo (Dz.U. L 344 z 29.12.2010, s. 1–3).

¹² Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1347 z dnia 14 maja 2024 r. w sprawie norm dotyczących kwalifikowania obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako osób korzystających z ochrony międzynarodowej, jednolitego statusu uchodźców lub osób kwalifikujących się do otrzymania ochrony uzupełniającej oraz zakresu udzielanej ochrony, zmieniające dyrektywę Rady 2003/109/WE oraz uchylające dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/95/UE (Dz.U. L, 2024/1347, 22.05.2024).

¹³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1348 z dnia 14 maja 2024 r. w sprawie ustanowienia wspólnej procedury ubiegania się o ochronę międzynarodową w Unii i uchylenia dyrektywy 2013/32/UE (Dz.U. L, 2024/1348, 22.05.2024).

¹⁴ Dyrektywa Rady 79/7/EWG z dnia 19 grudnia 1978 r. w sprawie stopniowego wprowadzania w życie zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zabezpieczenia społecznego (Dz.U. L 6 z 10.01.1979, s. 24–25).

¹⁵ Dyrektywa Rady 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne (Dz.U. L 180 z 19.07.2000, s. 22–26).

¹⁶ Dyrektywa Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 r. ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy (Dz.U. L 303 z 2.12.2000, s. 16–22).

¹⁷ Dyrektywa Rady 2004/113/WE z dnia 13 grudnia 2004 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania mężczyzn i kobiet w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług (Dz.U. L 373 z 21.12.2004, s. 37–43).

¹⁸ Dyrektywa 2006/54/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie wprowadzenia w życie zasady równości szans oraz równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zatrudnienia i pracy (Dz.U. L 204 z 26.07.2006, s. 23–36).

przez Mansa Nilssona i in. Zalecają oni najpierw dokonać inwentaryzacji adresatów, celów, instrumentów i praktyk implementacyjnych badanych polityk, a następnie analizować interakcje zachodzące między nimi, tzn. między adresatami, między celami tych polityk, między ich instrumentami, między instrumentami jednej polityki a celami drugiej, między praktykami implementacyjnymi obydwu polityk oraz między praktykami implementacyjnymi jednej polityki a celami drugiej. Badanie interakcji powinno zmierzać do określenia, czy mamy do czynienia z konfliktem, istnieniem równoległym, nakładaniem się, uzupełnianiem, wzmacnianiem, synergia. Wymienione rodzaje interakcji należy traktować jako kolejne stopnie na skali spójności polityk, gdzie konflikt oznacza niespójność, a synergia najwyższy rodzaj spójności, jaki można osiągnąć, zaś pozostałe kategorie wyrażają spójność w różnym stopniu¹⁹. Na końcu artykułu przeprowadzono dyskusję i sformułowano wnioski.

Spójność polityk w ujęciu teoretycznym

W badaniach nad politykami publicznymi dostrzega się złożoność problemów, które próbują one rozwiązać, a także związaną z nią wielość, różnorodność, a niekiedy fragmentaryczność działań władz publicznych, prowadzące zwykle do niepożądanych konsekwencji, np. niskiej efektywności polityk. Sposobem na uniknięcie tych konsekwencji jest zapewnienie zgodności działań władz publicznych. Na gruncie teorii została ona skonceptualizowana m.in. w postaci spójności polityki (*policy coherence*). Według Guillermo M. Cejudo i Cynthii L. Michel o spójności dwóch lub więcej polityk można mówić wówczas, gdy wykazują one zdolność osiągania, w połączeniu, szerszego celu. Innymi słowy, spójność oznacza, że polityki, które współistnieją w tej samej domenie, są zaprojektowane w ten sposób, że jedna drugą uzupełnia, wzmacnia i ulepsza w funkcjonowaniu²⁰. Z kolei Mans Nilsson i in. definiują spójność polityki jako jej właściwość polegającą na konsekwentnym eliminowaniu konfliktu i wspieraniu synergii pomiędzy różnymi domenami polityki w celu osiągnięcia rezultatów dotyczących wzajemnie uzgodnionych celów tej polityki²¹. W niniejszym badaniu wykorzystano koncept spójności polityki

¹⁹ M. Nilsson [i in.], *Understanding policy coherence: analytical framework and examples of sector–environment policy interactions in the EU*, "Environmental Policy and Governance", 2012, vol. 22, no. 6, s. 399–401.

²⁰ G.M. Cejudo, C.L. Michel, *Addressing fragmented government action: Coordination, coherence, and integration*, "Policy Sciences", 2017, vol. 50, s. 750.

²¹ M. Nilsson [i in.], *op.cit.*, s. 396.

jako główną kategorię analityczną, a ponieważ oryginalnie pochodzi ona z teorii polityk publicznych, zaadaptowano ją do warunków panujących w UE (np. uwzględniono, że implementacja unijnych polityk odbywa się głównie na poziomie regionalnym i narodowym).

Na gruncie teorii spójność polityki proponuje się rozpatrywać na trzech poziomach. Pierwszy z nich stanowią idee, instytucje i interesy, które wchodzą ze sobą w interakcje, te zaś wpływają na to, czy aktorzy chcą zapewnić spójność polityki, a także na to, jaki poziom tej spójności zostanie osiągnięty w praktyce. Drugi poziom stanowią relacje pomiędzy celami, instrumentami i sposobami implementacji polityki, które można rozpatrywać na różnych etapach cyklu politycznego. Na tym poziomie można również badać, w jakiej relacji pozostają względem siebie grupy społeczne będące adresatami podejmowanych działań. Trzeci poziom stanowi rezultat polityki (*policy outcome*), czyli stopień realizacji w praktyce celów tych wszystkich działań, których zgodność jest poddawana analizie²². W niniejszym badaniu, ze względu na ograniczoną objętość artykułu, wybrano drugi z wymienionych poziomów analizy.

Adresaci działań

W analizowanych dokumentach zostały wyodrębnione następujące kategorie OPT, stanowiących adresatów polityki migracyjnej UE: masowo przybywający na terytorium UE wysiedleńcy spoza UE, uchodźcy w rozumieniu art. 1A konwencji genewskiej²³, OPT i bezpaństwowcy ubiegający się o ochronę międzynarodową w UE, w tym małoletni bez opieki²⁴, OPT ubiegający się o prawo pobytu lub legalnie zamieszkujący na terenie państwa członkowskiego²⁵, członkowie rodziny OPT legalnie zamieszkującego na terenie państwa członkowskiego²⁶, członkowie rozdzielonej rodziny OPT legalnie przebywającego na terenie państwa członkowskiego²⁷, OPT zatrudnieni w charakterze pracowników sezonowych²⁸, OPT i członkowie ich rodzin przebywający na terenie

²² Z. Shawoo [i in.], *Political drivers of policy coherence for sustainable development: An analytical framework*, "Environmental Policy and Governance", 2023, vol. 33, no. 4, s. 340; G.M. Cejudo, C.L. Michel, *op cit.*, s. 750.

²³ Dyrektywa Rady 2001/55/WE....; Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1347...

²⁴ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1346...

²⁵ Dyrektywa Rady 2003/109/WE...

²⁶ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1231/2010...

²⁷ Dyrektywa Rady 2003/86/WE...

²⁸ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/36/UE...

państwa członkowskiego w ramach przeniesienia wewnątrz przedsiębiorstwa²⁹, OPT, a w stosownych wypadkach członkowie ich rodzin, przebywający w państwie członkowskim w celu prowadzenia badań naukowych, odbycia studiów, szkoleń, udziału w wolontariacie, programach wymiany młodzieży szkolnej lub projektach edukacyjnych oraz podjęcia pracy w charakterze *au pair*³⁰, OPT przebywający na terenie państwa członkowskiego i zatrudnieni w zawodzie wymagającym wysokich kwalifikacji, a także członkowie ich rodzin³¹, OPT z niepełnosprawnościami przebywający legalnie w państwie członkowskim³². Jak zatem widać, kryterium wyróżnienia adresatów działań podejmowanych wobec OPT w ramach polityki migracyjnej stanowi ich status imigracyjny, a w jednym przypadku status imigracyjny w połączeniu z niepełnosprawnością³³. Jeśli wyodrębnione w prawie migracyjnym kategorie OPT potraktować łącznie, to okazuje się, że do grona adresatów polityki migracyjnej można zaliczyć wszystkich OPT z wyjątkiem tych, którzy nielegalnie przebywają w UE i nie ubiegają się o legalizację swojego pobytu w UE.

Polityka równościowa i antydyskryminacyjna stosuje inne niż wskazane powyżej kryteria wyodrębniania grupy docelowej. Kierowana jest do OPT mających przynajmniej jedną z cech chronionych w ramach tej polityki. Jej grupę docelową stanowią OPT wyróżnieni ze względu na takie cechy, jak płeć, pochodzenie rasowe lub etniczne, religię lub przekonania, niepełnosprawność, wiek, orientację seksualną. Przy czym wyłącza ona z grona swoich adresatów OPT, którzy doświadczają dyskryminacji ze względu na wspomniane wyżej cechy na skutek działań prowadzonych w ramach polityki migracyjnej UE³⁴. Choć polityki te stosują różne kryteria wyodrębniania swoich adresatów, to można powiedzieć, że zachowują w tym zakresie zgodność. Kierują swoje działania do niemalże tej samej grupy docelowej. Adresatami polityki migracyjnej są wszyscy OPT legalnie przebywający w państwach członkowskich lub ubiegający się o legalizację pobytu. Podobnie polityka równościowa i antydyskryminacyjna kieruje swoje działania do wszystkich OPT legalnie przebywających w UE, ale w przypadku niektórych kryteriów (np. niepełnosprawności) jest to

²⁹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/66/UE...

³⁰ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/801...

³¹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1883...

³² Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/2842...

³³ M. Bell, *The Principle of Equal Treatment: Widening and Deepening* [w]: *The Evolution of EU Law*, red. P. Craig, G. de Búrca, Oxford 2011, s. 622.

³⁴ O tym wyłączeniu jest mowa w art. 3 ust. 2 Dyrektywy Rady 2000/43/WE.... oraz art 3 ust. 2 Dyrektywy Rady 2000/78/WE...

węższa grupa, tworzą ją bowiem jedynie te osoby, do których te kryteria się odnoszą. Ponadto z grona adresatów tej polityki są wyłączeni OPT, o których wspomniano powyżej.

Cele polityk

Cele polityk można rozpatrywać w dwóch wymiarach: jako cele nadrzędne i cele pośrednie. Realizacja tych ostatnich prowadzi do osiągnięcia tych pierwszych. Celem nadrzędnym polityki migracyjnej jest stworzenie w UE przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, w której OPT szukający ochrony prawnej mogliby ją znaleźć³⁵. Ponadto celem nadrzędnym jest zapewnienie rozwoju, wydajności, konkurencyjności gospodarki UE m.in. poprzez oparcie jej na wiedzy i innowacyjności³⁶, zapewnienie wysokiego poziomu i jakości życia³⁷ oraz spójności gospodarczej i społecznej w UE³⁸.

Cele nadrzędne polityki równościowej i antydyskryminacyjnej częściowo pokrywają się z wyżej wymienionymi celami, bowiem polityka ta również dąży do stworzenia w UE przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości³⁹, a w ramach niej w sposób szczególny chce zagwarantować prawo do równości oraz prawo do ochrony przed dyskryminacją⁴⁰. Obydwie polityki podobne są też w tym, że dążą do wzrostu poziomu jakości życia⁴¹ oraz spójności gospodarczej i społecznej⁴². Jeśli chodzi o różnice, to przede wszystkim polityka równościowa i antydyskryminacyjna formułuje cele nadrzędne bardziej ambitne niż deklarowana przez politykę migracyjną ochrona prawna członków społeczeństw europejskich. Dąży bowiem do powstania demokratycznych i tolerancyjnych społeczeństw, umożliwiających uczestnictwo wszystkim⁴³, a w przypadku kobiet i mężczyzn również nie ogranicza się jedynie do gwarancji praw i wolności, ale deklaruje „zapewnienie pełnej równości w praktyce”, co jak wydaje się, oznacza równość nie tylko formalną, ale też substancjalną, włączając w to równość rezultatów⁴⁴. Natomiast polityka migracyjna wyznacza so-

³⁵ Np. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1348...

³⁶ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1883...

³⁷ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1231/2010...

³⁸ Dyrektywa Rady 2003/109/WE...

³⁹ Dyrektywa Rady 2000/43/WE...

⁴⁰ Np. Dyrektywa Rady 2000/43/WE...

⁴¹ Dyrektywa Rady 2000/78/WE...

⁴² Dyrektywa Rady 2000/43/WE...

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Dyrektywa 2006/54/WE...

bie cel szerszy w sferze ekonomii, tzn. zamierza rozwijać całą gospodarkę UE, zaś polityka równościowa i antydyskryminacyjna skupia się jedynie na wspieraniu rynku pracy⁴⁵. Można zatem powiedzieć, że w odniesieniu do celów nadrzędnych badane polityki wykazują zgodność polegającą na tym, że ich cele częściowo pokrywają się, a tam, gdzie to nie ma miejsca, istnieją równolegle obok siebie, nie będąc ze sobą sprzeczne. Natomiast w zakresie równości kobiet i mężczyzn polityka równościowa i antydyskryminacyjna stanowi wzmocnienie celu polityki migracyjnej, pozwala osiągnąć równość w kilku wymiarach (formalnym i substancjalnym).

Celem pośrednim polityki migracyjnej, którego realizacja przyczynia się do powstania w UE przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, jest poszanowanie godności⁴⁶ i sprawiedliwe traktowanie OPT⁴⁷. Droga do urzeczywistnienia kolejnego celu nadrzędnego, czyli rozwoju gospodarki UE, wiedzie poprzez realizację pośredniego celu, jakim jest skuteczne zarządzanie przepływami pracowników, w tym mobilnością OPT będących pracownikami⁴⁸, przyciągnięcie OPT, którzy są utalentowani i mają wysokie kwalifikacje⁴⁹, przyjmowanie OPT w celu prowadzenia badań, odbycia studiów, udziału w szkoleniu lub wolontariacie⁵⁰. Kolejne cele nadrzędne, takie jak zapewnienie jakości życia oraz spójności społecznej i gospodarczej, zostaną osiągnięte, m.in. wówczas, gdy będzie zapewniony wysoki poziom ochrony socjalnej, równość szans i dostępu do zatrudnienia oraz sprawiedliwych warunków pracy, samowystarczalność OPT⁵¹, a także integracja OPT ze społeczeństwami przyjmującymi⁵².

Polityka równościowa i antydyskryminacyjna wszystkie swoje cele nadrzędne zamierza zrealizować poprzez cel pośredni, jakim jest wprowadzenie w życie zasady równego traktowania oraz wyeliminowanie bezpośredniej i pośredniej dyskryminacji ze względu na płeć, pochodzenie rasowe lub etniczne, religię lub przekonania, niepełnosprawność, wiek, orientację seksualną⁵³. Tak więc cele pośrednie obydwu polityk jedynie w bardzo wąskim zakresie się pokrywają, a mianowicie, gdy chodzi o zapewnienie równości. W tym zakresie, w którym się nie pokrywają, istnieją równolegle względem siebie.

⁴⁵ Np. Dyrektywa Rady 2004/113/WE...

⁴⁶ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1347...

⁴⁷ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1231/2010...

⁴⁸ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/36/UE...

⁴⁹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1883...

⁵⁰ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/801...

⁵¹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1233...

⁵² Dyrektywa Rady 2003/109/WE...

⁵³ Np. Dyrektywa Rady 79/7/EWG, *op. cit.*; Dyrektywa Rady 2000/78/WE...

Instrumenty polityk

Analizowane dokumenty pokazują, że UE cele swojej polityki migracyjnej zamierza osiągnąć głównie za pomocą instrumentów o charakterze prawnym. Pierwszym takim instrumentem są procedury udzielania ochrony oraz minimalne standardy ochrony OPT w celu zapewnienia im bezpieczeństwa. Standardy te obejmują swym zakresem m.in. pracę, edukację, zakwaterowanie, pomoc społeczną, środki do życia, opiekę medyczną, łączenie rodzin. Ponadto określono zobowiązania państw członkowskich wobec OPT korzystających z ochrony, czyli właśnie konieczność zapewnienia wspomnianych standardów⁵⁴. Do instrumentów należy także określenie warunków wjazdu i pobytu OPT oraz członków ich rodzin, praw przysługujących OPT i członkom ich rodzin legalnie przebywającym w państwach członkowskich (np. prawo do bycia informowanym o przysługujących prawach⁵⁵ czy prawo do zmiany pracodawcy, chroniące przed eksploatacją w pracy⁵⁶), określenie warunków przyznawania OPT statusu rezydenta długoterminowego i zamieszkiwania w innym państwie członkowskim, warunków wjazdu, pobytu i zatrudnienia OPT mających być pracownikami sezonowymi⁵⁷.

Ważnym instrumentem jest tzw. Niebieska Karta⁵⁸ oraz procedura jednego wniosku⁵⁹. Pierwsza z nich ma zapewnić szybsze stosowanie procedur wobec OPT, bardziej elastyczne i otwarte kryteria przyjmowania OPT, a także szerszy zakres ich praw, np. łatwiejszą mobilność wewnątrz UE oraz łączenie rodzin. Procedura jednego wniosku ma natomiast zapewnić możliwość jednoczesnego uzyskania pozwolenia na pobyt i pracę. Szczegółowe instrumenty stanowią przepisy, które przyznają OPT i członkom ich rodzin prawa i obowiązki porównywalne do tych, które są udziałem obywateli UE. Na przykład OPT będącym rezydentami długoterminowymi przyznaje się na równi z obywatelami UE dostęp do zatrudnienia, możliwość działalności na własny rachunek, dostęp do edukacji, zabezpieczenia społecznego, pomocy społecznej i ochrony socjalnej, przy czym niektóre z tych praw państwa członkowskie mogą ograniczyć⁶⁰. Należy przy tym pamiętać, że w myśl przepisów migracyjnych nie wszystkie wymienione wyżej instrumenty znajdują zastosowanie wobec wszystkich OPT.

⁵⁴ Dyrektywa Rady 2001/55/WE...

⁵⁵ Art. 9 Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1233...

⁵⁶ Art. 11 ust. 2 Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1233...

⁵⁷ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/36/UE...

⁵⁸ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1883...

⁵⁹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1233...

⁶⁰ Art. 11 Dyrektywy Rady 2003/109/WE...

Poszczególne instrumenty są przypisane określonym kategoriom OPT. Na przykład prawo do ulg podatkowych na równi z obywatelami państwa członkowskiego dotyczy rezydentów długoterminowych⁶¹, pracowników sezonowych⁶², stażystów, wolontariuszy, *au pair*, o ile pozostają w stosunku pracy, naukowców⁶³, OPT, którzy pozytywnie przeszli procedurę jednego wniosku⁶⁴, ale nie przysługuje wysiedleńcom⁶⁵, uchodźcom⁶⁶, OPT korzystającym z ochrony międzynarodowej⁶⁷, OPT, którzy znaleźli się w UE w ramach przeniesienia wewnątrz przedsiębiorstwa⁶⁸ oraz posiadaczom Niebieskiej Karty⁶⁹.

Do najważniejszych instrumentów polityki równościowej i antydyskryminacyjnej należą również środki prawne. Wśród nich znaczącą rolę odgrywają przepisy określające treść, zakres i warunki stosowania zasady równego traktowania oraz zawierające zakaz bezpośredniej i pośredniej dyskryminacji OPT ze względu na płeć, pochodzenie rasowe lub etniczne, religię lub przekonania, niepełnosprawność, wiek, orientację seksualną w wybranych obszarach życia. Instrumentami prawnymi są też ustanawiane przez państwa członkowskie procedury sądowe dotyczące spraw o dyskryminację, sankcje dla sprawców dyskryminacji, ochrona prawna przed retorsjami dla ofiar dyskryminacji skarżących sprawców do sądu, ustanowienie organów równościowych, które by służyły pomocą we wprowadzaniu i nadzorowaniu przestrzegania przepisów równościowych i antydyskryminacyjnych. Ponadto przewidziano środki o innym charakterze niż prawne: możliwość otrzymania zadośćuczynienia lub odszkodowania przez ofiary dyskryminacji, obowiązek prowadzenia przez państwo dialogu z partnerami społecznymi w celu wprowadzania w życie zasady równości i zwalczania dyskryminacji, podejmowanie tzw. działań pozytywnych, czyli aktywnego wpływania na polepszenie sytuacji osób doświadczających nierówności, prowadzenie akcji upowszechniających wiedzę o tym, czym jest dyskryminacja i jakie istnieją środki pozwalające ją zwalczać, prowadzenie statystyk w zakresie wprowadzania w życie zasady równości i zwalczania dyskryminacji⁷⁰. Warto przy tym zaznaczyć, że instrumenty polityki równościowej i antydyskryminacyjnej mają zasto-

⁶¹ Dyrektywa Rady 2003/109/WE...

⁶² Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/36/UE...

⁶³ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/801...

⁶⁴ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1233...

⁶⁵ Dyrektywa Rady 2001/55/WE...

⁶⁶ Dyrektywa Rady 2003/86/WE...

⁶⁷ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1346...

⁶⁸ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/66/UE...

⁶⁹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1883...

⁷⁰ Dyrektywa Rady 2000/43/WE, *op. cit.*; Dyrektywa Rady 2000/78/WE...

sowanie jedynie w wybranych obszarach. W obszarze zatrudnienia prawo przewiduje aplikowanie instrumentów dotyczących wszystkich kryteriów, ze względu na które zabroniona jest dyskryminacja. W obszarze ochrony społecznej oraz dostępu do dóbr i usług mogą być stosowane instrumenty dotyczące płci i pochodzenia rasowego lub etnicznego. Natomiast w obszarze edukacji dopuszcza się posługiwanie jedynie instrumentami zapewniającymi ochronę przed dyskryminacją ze względu na pochodzenie rasowe lub etniczne⁷¹.

Analizując interakcje zachodzące między instrumentami jednej i celami drugiej z badanych polityk, można zauważyć, iż instrumenty polityki równościowej i antydyskryminacyjnej służą takim nadrzędnym celom polityki migracyjnej, jak stworzenie w UE przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, zapewnienie rozwoju gospodarczego, jakości życia i spójności społecznej. Wspierają również realizację celów pośrednich polityki migracyjnej, do których należy poszanowanie godności i sprawiedliwe traktowanie OPT, zapewnienie równości szans i dostępu do zatrudnienia oraz sprawiedliwych warunków pracy, integracja OPT ze społeczeństwami przyjmującymi. Wobec pozostałych celów pozostają neutralne. Inaczej rzecz się ma z interakcją między instrumentami polityki migracyjnej a celami polityki równościowej i antydyskryminacyjnej. Instrumenty polityki migracyjnej, co prawda, wspierają takie cele polityki równościowej i antydyskryminacyjnej, jak stworzenie przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, wzrost poziomu jakości życia, spójności gospodarczej i społecznej, ale nie służą osiągnięciu „pełnej równości w praktyce”, ponieważ nie w pełni urzeczywistniają zrównanie praw OPT z prawami obywateli państw członkowskich. W polityce migracyjnej OPT są traktowani na równi z obywatelami UE w zależności od statusu migracyjnego i nie zawsze w tych samych obszarach, co więcej, dopuszcza się wprowadzanie ograniczeń w tym zakresie przez państwa członkowskie⁷².

Jeśli chodzi o interakcję pomiędzy instrumentami badanych polityk, to należy zaznaczyć, że zachodzi ona tam, gdzie pokrywają się zakresy podmiotowe, a także zakresy przedmiotowe obydwu polityk (zatrudnienie, społeczna ochrona, dostęp do dóbr i usług, edukacja). Na przykład instrumenty polityki migracyjnej, takie jak przepisy dotyczące warunków wjazdu i łączenia rodzin OPT, pozostają poza częścią wspólną zakresów przedmiotowych, a więc nie wchodzą w interakcję z instrumentami dru-

⁷¹ A. Szczerba-Zawada, *The European Union Antidiscrimination Law: from Prohibition of Wage Discrimination to the General Principle of Equality*, „The Review of European Affairs”, 2017, t. 1, nr 2, s. 75.

⁷² Np. Art. 11 ust. 4 Dyrektywy Rady 2003/109/WE...

giej z badanych polityk. Natomiast tam, gdzie zakresy podmiotowe, a także zakresy przedmiotowe pokrywają się, mamy do czynienia z interakcją instrumentów polegającą na synergii. Instrumenty polityki migracyjnej zapewniają określony w przepisach poziom ochrony OPT, zaś instrumenty polityki równościowej i antydyskryminacyjnej dodatkowo przyznają prawo do równego traktowania i ochronę przed dyskryminacją ze względu na płeć, pochodzenie rasowe lub etniczne, religię lub przekonania, niepełnosprawność, wiek, orientację seksualną, przez co przyczyniają się do zwiększenia poziomu ochrony OPT. Istnieje przy tym wyjątek polegający na tym, że instrumenty polityki równościowej i antydyskryminacyjnej niczego nie dodają do ochrony zapewnianej przez instrumenty polityki migracyjnej w sytuacji, gdy dyskryminacja ze względu na chronione kryteria jest spowodowana działaniami prowadzonymi zgodnie z przepisami polityki migracyjnej UE⁷³.

Praktyki implementacyjne

W toku zaprezentowanych tutaj badań nie udało się znaleźć przykładów praktyk dotyczących implementacji polityki równościowej i antydyskryminacyjnej, które by wchodziły w interakcję z celami polityki migracyjnej, natomiast stwierdzono, że implementacja polityki migracyjnej może wchodzić w kolizję z celami polityki równościowej i antydyskryminacyjnej, ponieważ niekiedy skutkuje dyskryminacją OPT.

Po pierwsze, przyczyną tego jest sam sposób, w jaki prawo migracyjne UE zostało zaprojektowane. Chodzi tu zwłaszcza o tzw. klauzule równościowe prawa migracyjnego UE, mające zapewnić OPT dostęp do różnorodnych korzyści na równi z obywatelami państw członkowskich. Jednak przepisy prawa migracyjnego UE różnicują OPT, np. w zależności od długości pobytu, i w związku z tym części OPT nie przysługują traktowanie na równi z obywatelami państw członkowskich. Ponadto większość OPT w niektórych państwach europejskich stanowią osoby o kolorowym odcieniu skóry bądź członkowie grup etnicznych⁷⁴, co w sytuacji, gdy, jak powiedziano powyżej, nie każdemu OPT przysługują równe prawa z obywatelami UE, może prowadzić do dyskryminacji pośredniej OPT należących do mniejszości rasowych i etnicznych. OPT zwykle też godzą się na stawki wynaj-

⁷³ Art. 3 ust. 2 Dyrektywy Rady 2000/43/WE... oraz art. 3 ust. 2 Dyrektywy Rady 2000/78/WE...

⁷⁴ Raporty ONZ pokazują, że w latach 2016–2025 wśród OPT przybywających do Europy zdecydowanie przeważali imigranci z Azji i Afryki (*Displacement Tracking Matrix*, International Organization for Migration, <https://dtm.iom.int>, 06.07.2025).

grodzenia niższe niż obywatele państw członkowskich. Może to skutkować, z podobnych względów, jak opisane powyżej, dyskryminacją pośrednią ze względu na pochodzenie rasowe lub etniczne⁷⁵. W kontekście włoskim do dyskryminacji dochodzi przy okazji implementacji dyrektywy o pracownikach sezonowych⁷⁶. Jej beneficjentami mają być OPT przybywający spoza UE, a tymczasem we Włoszech większość pracowników sezonowych stanowią OPT mieszkający na miejscu, wobec czego nie przysługuje im prawo do równego traktowania, o którym mówi wspomniana dyrektywa⁷⁷.

Po drugie, przykładem kolizji praktyk implementacyjnych polityki migracyjnej z celami polityki równościowej i antydyskryminacyjnej są państwa członkowskie (np. Holandia, Austria), które zgodnie z przepisami zawartymi w unijnych ustawach migracyjnych⁷⁸ uzależniają dostęp OPT do świadczeń społecznych od udziału w środkach integracyjnych, np. wymagają znajomości oficjalnego języka danego państwa. Jak widać, państwa te jako kryterium różnicowania przyjmują obywatelstwo i status migracyjny, a nie pochodzenie rasowe czy etniczne. Jednak większość OPT w niektórych państwach Europy stanowią członkowie mniejszości rasowych i etnicznych. Zwykle nie wykazują oni wystarczającej znajomości języka społeczeństwa przyjmującego. Jeśli więc dostęp OPT do świadczeń społecznych uzależnia się od znajomości języka, wówczas dochodzi do dyskryminacji pośredniej ze względu na pochodzenie rasowe lub etniczne. Osób doświadczających tej dyskryminacji nie chronią przepisy dyrektywy równości rasowej⁷⁹, ponieważ w jej art. 3 ust. 2 stwierdza się, że nie dotyczy ona dyskryminacji powstałej na skutek różnego traktowania ze względu na obywatelstwo czy status migracyjny. Co więcej, TSUE w takich przypadkach odrzucał oskarżenia o dyskryminację, argumentując, że nie są one objęte zakresem dyrektywy równości rasowej⁸⁰, albo twierdząc, że wymagania co do środków integracyjnych kierowane są w stosunku do wszystkich OPT, a nie określonych grup etnicznych, więc nie mogą być uważane za dyskryminację⁸¹.

⁷⁵ L. Palumbo, *Taking Vulnerabilities to Labour Exploitation Seriously. A Critical Analysis of Legal and Policy Approaches and Instruments in Europe*, Cham 2024, s. 96.

⁷⁶ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/36/UE...

⁷⁷ V. Passalacqua, *Has the seasonal workers directive missed its target? Evidence from Italy during the pandemic*, „European Law Open”, 2022, no. 1, s. 697–698.

⁷⁸ Art. 5 ust. 2 Dyrektywy Rady 2003/109/WE... oraz art. 31 ust. 1 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1347...

⁷⁹ Dyrektywa Rady 2000/43/WE...

⁸⁰ TSUE, wyrok w sprawie Kamberaj, 24 kwietnia 2012, C-571/10, ECLI:EU:C:2012:233.

⁸¹ TSUE, wyrok w sprawie Land Oberösterreich v KV, 1 marca 2016, połączone sprawy C-443/14 i C-444/14, ECLI:EU:C:2016:127, pkt 63.

Po trzecie, zdarza się, że państwa członkowskie, wdrażając politykę migracyjną UE, ograniczają prawa przysługujące OPT. Na przykład Włochy odmówiły wypłaty OPT zasiłku na dzieci, które przebywają w państwie trzecim, choć żaden unijny przepis na to nie pozwala. Powołały się na wzmiankę o takiej możliwości zawartą w motywie 24 preambuły dyrektywy 2011/98/WE⁸². Rząd włoski przyjął też prawo, które przyznaje kartę rodzinną, uprawniającą do zniżek przy zakupach, tylko obywatelom włoskim i obywatelom innych państw członkowskich UE legalnie przebywającym na terenie Włoch. Wykluczył przy tym OPT, argumentując, że karta rodzinna nie zalicza się do świadczeń socjalnych, do których są uprawnieni OPT na mocy prawa migracyjnego UE. Z kolei Austria uznała, że dostęp do mieszkania nie należy do świadczeń podstawowych i dlatego na mocy przepisów art. 11 ust. 4 dyrektywy 2003/109/WE pozwalających ograniczać pomoc społeczną do świadczeń podstawowych, można go odmówić OPT⁸³. W efekcie powyższych działań część OPT nie uzyskuje tych samych praw, którymi się cieszą inni OPT oraz obywatele UE. Przytoczone powyżej przykłady pokazują, że implementowanie polityki migracyjnej UE, polegające na uzależnianiu realizacji praw przysługujących OPT od spełnienia warunków określanych przez władze państw członkowskich, prowadzi do kolizji z celami polityki równościowej i antydyskryminacyjnej, a konkretnie z wprowadzeniem w życie zasady równego traktowania⁸⁴.

Po czwarte, bywa, że państwa członkowskie selekcionują przyjeżdżających OPT, co w konsekwencji uruchamia dynamikę prowadzącą do ich dyskryminacji. Na przykład Hiszpania zgodnie z przepisami dyrektywy 2014/36/UE⁸⁵ przyjmuje pracowników sezonowych, ale tylko takich, co do których istnieje bardzo duże prawdopodobieństwo, że po zakończeniu pracy wrócą do kraju pochodzenia. Hiszpania ustanowiła program *contratación en origen*, którego celem jest przyjmowanie do prac sezonowych kobiet z Maroka, zwłaszcza tych, które mają dzieci. Takie kryterium w wysokim stopniu gwarantuje, że powrócą one do swoich rodzin pozostawionych w Maroku. Kobiety te w dużym stopniu są zależne od praco-

⁸² Motyw 24 został usunięty z preambuły dyrektywy 2011/98/WE w momencie, w którym została ona przekształcona przez dyrektywę 2024/1233.

⁸³ P. Melin, *Social security rights of third-country nationals coming from outside the EU: the scope and meaning of equal treatment* [w]: *Research Handbook on European Social Security Law*, red. F. Pennings, G. Vonk, Cheltenham, UK – Northampton, MA, 2023, s. 363–365.

⁸⁴ H. Verschueren, *Equal treatment as an instrument of integration. The CJEU's case law on social rights for third-country nationals under the EU migration directives*, "European Journal of Social Security", 2023, vol. 25, no. 3, s. 256.

⁸⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/36/UE...

dawcy, co może skutkować nadużyciami, przemocą ze względu na płeć i eksploatacją. Co prawda, istnieje unijne prawo, które powinno chronić przed dyskryminacją ze względu na płeć⁸⁶, ale w stosunku do wspomnianej kategorii kobiet, zwanych niekiedy „potulnymi”, pracodawcy prawo to często łamią bez narażania się na odpowiedzialność sądową⁸⁷.

Zakończenie

W świetle powyższych analiz okazuje się, że istniejące w literaturze przedmiotu sugestie⁸⁸, jakoby badane tutaj polityki w zakresie działań adresowanych do OPT nie były spójne, mają charakter nieuprawnionych uogólnień. Analizy pokazały, że poprawniejsze jest stwierdzenie, iż mamy do czynienia z szerokim wachlarzem różnych stopni spójności, poczynając od niespójności, a kończąc na synergii. Stopień spójności zachodzącej między polityką migracyjną UE a polityką równościową i antydyskryminacyjną UE różni się w zależności od aspektu, który jest brany pod uwagę. Z niespójnością mamy do czynienia na poziomie praktyk implementacyjnych polityki migracyjnej, które częstokroć prowadzą do kolizji z celami polityki równościowej i antydyskryminacyjnej. Synergię można dostrzec w przypadku instrumentów obydwu polityk, które w pokrywających się obszarach podmiotowych i przedmiotowych łącznie zapewniają wyższy poziom ochrony OPT niż każde z nich stosowane oddzielnie. Zarówno brak spójności, jak i synergia występują w pojedynczych przypadkach, najczęstsze są interakcje o poziomie spójności lokującym się pomiędzy tymi skrajnościami.

Fakt, iż badane polityki wykazały niespójność na poziomie praktyk implementacyjnych, oznacza, że nie wystarczy dbać o spójność na etapie tworzenia polityk w instytucjach UE. Jeśli spójność jest pożądana, to zabiegać o nią powinny również podmioty, które odpowiedzialne są za wdrażanie polityk UE (np. państwa członkowskie), co potwierdza znaną badaczom procesu politycznego w UE tezę, że etap kształtowania unijnych polityk obejmuje również fazę ich implementacji⁸⁹.

Synergia badanych polityk okazała się równie rzadkim fenomenem, jak niespójność, ponieważ występuje jedynie w przypadku interakcji między instrumentami obu polityk z wyłączeniem sytuacji określonej w art.

⁸⁶ Dyrektywa 2006/54/WE...

⁸⁷ L. Palumbo, *op.cit.*, s. 89.

⁸⁸ Zob. M. Bell, *op.cit.*, s. 621.

⁸⁹ E. Versluis, M. van Keulen, P. Stephenson, *Analyzing the European Union Policy Process*, Hampshire – New York 2011, s. 188.

3 ust. 2 dyrektywy 2000/43/WE oraz art. 3 ust. 2 dyrektywy 2000/78/WE. W artykułach tych stwierdza się, że prawo antydyskryminacyjne nie ma zastosowania do przypadków dyskryminacji spowodowanych stosowaniem prawa migracyjnego UE. Istnienie owego wyjątku pokazuje, że w sytuacji opisanej przez wyżej wymienione przepisy, unijni decydenci świadomie nie zamierzali ani interakcji obydwu polityk, ani ich spójności, co potwierdza funkcjonującą w literaturze przedmiotu tezę⁹⁰, że spójność może nie być pożądana przez twórców polityk publicznych.

Pozostałe przypadki interakcji badanych polityk, ustalone w wyniku niniejszego badania, a więc istnienie równoległe, nakładanie się, uzupełnianie, wzmacnianie, wskazujące na różne stopnie spójności, przekonują o tym, że w instytucjach UE odpowiedzialnych za tworzenie polityki migracyjnej oraz polityki równościowej i antydyskryminacyjnej dąży się do zapewnienia spójności między nimi, choć nie zabiega się o wysoki jej stopień albo z różnych względów nie jest to możliwe. Na pewno unika się niespójności, a synergia nie należy do priorytetów lub trudno ją osiągnąć.

Bibliografia

- Bell M., *The Principle of Equal Treatment: Widening and Deepening* [w]: *The Evolution of EU Law*, red. P. Craig, G. de Búrca, Oxford 2011.
- Cejudo G.M., Michel C.L., *Addressing fragmented government action: Coordination, coherence, and integration*, "Policy Sciences", 2017, vol. 50.
- Dyrektywa Rady 79/7/EEG z dnia 19 grudnia 1978 r. w sprawie stopniowego wprowadzania w życie zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zabezpieczenia społecznego (Dz.U. L 6 z 10.01.1979).
- Dyrektywa Rady 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne (Dz.U. L 180 z 19.07.2000).
- Dyrektywa Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 r. ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy (Dz.U. L 303 z 2.12.2000).
- Dyrektywa Rady 2001/55/WE z dnia 20 lipca 2001 r. w sprawie minimalnych standardów przyznawania tymczasowej ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców oraz środków wspierających równowagę wysiłków między Państwami Członkowskimi związanych z przyjęciem takich osób wraz z jego następstwami (Dz.U. L 212 z 7.08.2001).
- Dyrektywa Rady 2003/86/WE z dnia 22 września 2003 r. w sprawie prawa do łączenia rodzin (Dz.U. L 251 z 3.10.2003).
- Dyrektywa Rady 2003/109/WE z dnia 25 listopada 2003 r. dotycząca statusu obywateli państw trzecich będących rezydentami długoterminowymi (Dz.U. L 16 z 23.01.2004).

⁹⁰ Zob. Z. Shawoo [i in.], *op.cit.*, s. 345.

- Dyrektywa Rady 2004/113/WE z dnia 13 grudnia 2004 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania mężczyzn i kobiet w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług (Dz.U. L 373 z 21.12.2004).
- Dyrektywa 2006/54/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie wprowadzenia w życie zasady równości szans oraz równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zatrudnienia i pracy (Dz.U. L 204 z 26.07.2006).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/36/UE z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie warunków wjazdu i pobytu obywateli państw trzecich w celu zatrudnienia w charakterze pracownika sezonowego (Dz.U. L 94 z 28.03.2014).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/66/UE z dnia 15 maja 2014 r. w sprawie warunków wjazdu i pobytu obywateli państw trzecich w ramach przeniesienia wewnątrz przedsiębiorstwa (Dz.U. L 157 z 27.05.2014).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/801 z dnia 11 maja 2016 r. w sprawie warunków wjazdu i pobytu obywateli państw trzecich w celu prowadzenia badań naukowych, odbycia studiów, szkoleń, udziału w wolontariacie, programach wymiany młodzieży szkolnej lub projektach edukacyjnych oraz podjęcia pracy w charakterze au pair (przekształcenie) (Dz.U. L 132 z 21.05.2016).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1883 z dnia 20 października 2021 r. w sprawie warunków wjazdu i pobytu obywateli państw trzecich w celu zatrudnienia w zawodzie wymagającym wysokich kwalifikacji oraz uchylenia dyrektywy Rady 2009/50/WE (Dz.U. L 382 z 28.10.2021).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1233 z dnia 24 kwietnia 2024 r. w sprawie procedury jednego wniosku o jedno zezwolenie dla obywateli państw trzecich na pobyt i pracę na terytorium państwa członkowskiego oraz w sprawie wspólnego zbioru praw dla pracowników z państw trzecich przebywających legalnie w państwie członkowskim (wersja przekształcona) (Dz.U. L, 2024/1233, 30.04.2024).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1346 z dnia 14 maja 2024 r. w sprawie ustanowienia norm dotyczących przyjmowania osób ubiegających się o ochronę międzynarodową (Dz.U. L, 2024/1346, 22.05.2024).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/2842 z dnia 23 października 2024 r. w sprawie rozszerzenia dyrektywy (UE) 2024/2841 na obywateli państw trzecich przebywających legalnie w państwie członkowskim (Dz.U. L, 2024/2842, 14.11.2024).
- Melin P., *Social security rights of third-country nationals coming from outside the EU: the scope and meaning of equal treatment* [w]: *Research Handbook on European Social Security Law*, red. F. Pennings, G. Vonk, Cheltenham, UK – Northampton, MA, 2023.
- Nilsson M. [i in.], *Understanding policy coherence: analytical framework and examples of sector–environment policy interactions in the EU*, „Environmental Policy and Governance”, 2012, vol. 22, no. 6.
- Palumbo L., *Taking Vulnerabilities to Labour Exploitation Seriously. A Critical Analysis of Legal and Policy Approaches and Instruments in Europe*, Cham 2024.
- Passalacqua V., *Has the seasonal workers directive missed its target? Evidence from Italy during the pandemic*, „European Law Open”, 2022, no. 1.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1231/2010 z dnia 24 listopada 2010 r. rozszerzające rozporządzenie (WE) nr 883/2004 i rozporządzenie (WE) nr 987/2009 na obywateli państw trzecich, którzy nie są jeszcze objęci tymi rozporządzeniami jedynie ze względu na swoje obywatelstwo (Dz.U. L 344 z 29.12.2010).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1347 z dnia 14 maja 2024 r. w sprawie norm dotyczących kwalifikowania obywateli państw trzecich lub bezpań-

- stwowców jako osób korzystających z ochrony międzynarodowej, jednolitego statusu uchodźców lub osób kwalifikujących się do otrzymania ochrony uzupełniającej oraz zakresu udzielanej ochrony, zmieniające dyrektywę Rady 2003/109/WE oraz uchylające dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/95/UE (Dz.U. L, 2024/1347, 22.05.2024).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1348 z dnia 14 maja 2024 r. w sprawie ustanowienia wspólnej procedury ubiegania się o ochronę międzynarodową w Unii i uchylenia dyrektywy 2013/32/UE (Dz.U. L, 2024/1348, 22.05.2024).
- Shawoo Z. [i in.], *Political drivers of policy coherence for sustainable development: An analytical framework*, "Environmental Policy and Governance", 2023, vol. 33, no. 4.
- Szczerba-Zawada A., *The European Union Antidiscrimination Law: from Prohibition of Wage Discrimination to the General Principle of Equality*, "The Review of European Affairs", 2017, t. 1, nr 2.
- TSUE, wyrok w sprawie Kamberaj, 24 kwietnia 2012, C-571/10, ECLI:EU:C:2012:233.
- TSUE, wyrok w sprawie Land Oberösterreich v KV, 1 marca 2016, połączone sprawy C-443/14 i C-444/14, ECLI:EU:C:2016:127, pkt 63.
- Verschueren H., *Equal treatment as an instrument of integration. The CJEU's case law on social rights for third-country nationals under the EU migration directives*, "European Journal of Social Security", 2023, vol. 25, no. 3.
- Versluis E., van Keulen M., Stephenson P., *Analyzing the European Union Policy Process*, Hampshire–New York 2011.

Coherence of European Union Policies Addressed to Third-Country Nationals

Abstract

The article presents the research results, which assessed the coherence of actions taken towards third-country nationals within the framework of EU migration policy and EU equality and anti-discrimination policy. The analyses aimed to answer the question of whether there is coherence in the case of the mentioned policies, to what extent, and what it consists of. Qualitative content analysis was the primary method used in this study. Current EU directives and regulations adopted in 2000-24, counted among the core of the *acquis* of the two policies, were research material. Research has shown a wide range of different degrees of coherence in the policies studied. Incoherence occurs at the level of implementation practices, while synergy happens with instruments. Besides, coherence takes on a different character (parallel existence, overlapping, complementary, reinforcing) depending on the aspect of the interaction of the two policies.

Keywords: EU policies, policy coherence, EU migration policy, EU equality and anti-discrimination policy, European Union

Roman Chorób*

ODDZIAŁYWANIE OŚRODKÓW MIEJSKICH NA KREOWANIE POWIĄZAŃ INTEGRACYJNYCH W AGROBIZNESIE

Streszczenie

Celem niniejszego opracowania była próba oceny oddziaływania ośrodka miejskiego na kreowanie powiązań integracyjnych rolnictwa z przemysłem spożywczym. Podjęta problematyka, uwzględniająca przytoczoną bazę źródłową, została poparta wynikami badań, jakie przeprowadzono w 2022 roku wśród 450 losowo wybranych producentów rolnych oraz przedstawicieli 126 firm przetwórczych prowadzących działalność w województwie podkarpackim. W kolejnych częściach przybliżono wpływ ośrodka miejskiego na wielostronny rozwój obszarów wiejskich, jak też możliwości i znaczenie tych obustronnych relacji. Następnie zaprezentowano strategiczne czynniki i zależności wpływające na rozwój powiązań integracyjnych na podstawie wyników badań przeprowadzonych wśród producentów rolnych, jak też przedstawicieli firm przetwórczych. Wnioski mogą być pomocne w weryfikacji postawionej tezy, iż ośrodki miejskie pełnią istotną rolę poprzez oddziaływanie na procesy integracyjne zachodzące w agrobiznesie.

Słowa kluczowe: ośrodek miejski, obszary wiejskie, integracja, kooperacja, agrobiznes

Wstęp

Eksploracja dotycząca cyfrowej gospodarki i społeczeństwa cyfrowego przechodzi obecnie na świecie oraz w Polsce stadium rozkwitu. Kluczową przyczyną wzrostu zainteresowania oraz ekspansji badań nad tymi zagadnieniami są zmiany w zakresie stosunków społeczno-gospodarczych zachodzące we współczesnej gospodarce globalnej. Zmiana interpretowana jest jako proces dokonujących się przeobrażeń będących efektem przejścia z jednego do drugiego odmiennego stanu. Postępująca deregulacja, prywatyzacja, liberalizacja, większa swoboda w transferze

* Uniwersytet Rzeszowski, e-mail: rchorob@ur.edu.pl, ORCID: 0000-0003-2045-6251.

czynników produkcji oraz produktów i usług, rewolucja informacyjna, pogłębianie procesów integracyjnych i globalizacyjnych, upowszechnianie ekspresowych systemów i środków transportu, rosnąca obligatoryjność międzynarodowych standardów współpracy, zmiany w sposobach życia jednostek i społeczeństw to zjawiska, które obecnie występują jednocześnie, są od siebie zależne, wspomagając się, tworzą efekt synergii. Efektem ich synergicznego oddziaływania są żywiołowe zmiany we wszystkich sferach życia¹.

Przeobrażenia okresu transformacji spowodowały, że zmienia się kierunek ilościowych oraz jakościowych przekształceń funkcjonalnych lokalnych ośrodków miejskich w odniesieniu do ich wiejskiego otoczenia². Miasta mogą obecnie z powodzeniem pełnić jednocześnie funkcję zaplecza dla rolnictwa oraz rolę centrum obsługującego ludność wiejską w zakresie miejsc pracy, różnorodnych usług, instytucji z zakresu szkolnictwa, kultury, zdrowia, rozrywki³. Zwłaszcza miasta małe w swej działalności produkcyjnej i usługowej nastawiają się w szerszym stopniu na obsługę swego wiejskiego zaplecza niż wyłącznie na obsługę własnych, niewielkich zbiorowości⁴. Jak na to wskazują liczne opracowania⁵, małe miasta w różnym stopniu przejęły rolę tak rozumianych katalizatorów rozwoju. Negatywne zjawiska dotknęły w sposób szczególny miasta o charakterze monofunkcyjnym (głównie z dominacją funkcji przemysłowej oraz rolniczej), dysponujące zwykle niewielkim potencjałem

¹ M. Sarama, R. Chorób, *Spoleczne i ekonomiczne aspekty transformacji cyfrowej w Polsce*, Rzeszów 2021, s. 7.

² K. Heffner, *Obszary wiejskie i małe miasta: czy lokalne centra są potrzebne współczesnej wsi?*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2016, nr 279, s. 12.

³ Por. P. Courtney [i in.], *Small Towns as ‘Sub-Poles’ in English Rural Development: Investigating Rural-Urban Linkages Using Sub-Regional Social Accounting Matrices*, „Geoforum”, 2007, Vol. 38(6); N.A. Powe, *Market Towns: Roles, Challenges and Prospects*, Abingdon 2013.

⁴ Por. E. Chądzyńska, *Zmiany struktury i perspektywy rozwoju wybranych małych miast dolnośląskich* [w:] *Małe miasta – studium przypadków*, red. K. Heffner, T. Marszał, Łódź 2005/2006, s. 143–155.

⁵ M.in.: W. Kamińska, *Aktywność gospodarcza osób fizycznych w małych miastach Polski*, „Biuletyn KPZK PAN”, 2006, z. 226, s. 41–53; K. Miszczak, *Rola sektora pierwotnego ośrodków lokalnych w obszarach metropolitalnych*, „Biuletyn KPZK PAN”, 2008, z. 238, s. 208–219; J. Sołtys, *Małe miasta z funkcją przemysłową w aktywizacji obszarów peryferyjnych północnej Polski* [w:] *Nowoczesne instrumenty polityki rozwoju lokalnego – zastosowanie i efekty w małych miastach*, red. K. Heffner, M. Twardzik, Katowice 2013, s. 33–46; A. Czarnecki, *Atrakcyjność rynków pracy małych miast w Polsce (dla ludności miejscowej i dojeżdżających)* [w:] *Nowoczesne instrumenty polityki rozwoju lokalnego – zastosowanie i efekty w małych miastach*, red. K. Heffner, M. Twardzik, Katowice 2013.

gospodarczym⁶. Korzystny wpływ takich miast na otaczające obszary wiejskie, szczególnie w sferze tworzenia sprzyjających warunków pracy i zaspokajania podstawowych potrzeb oraz generowania wyższego poziomu aktywności gospodarczej, staje się zatem ograniczony.

Aktywne członkostwo Polski w Unii Europejskiej znacząco wpływa na sytuację producentów i przetwórców artykułów rolnych, podobnie jak wielu innych podmiotów gospodarczych. Akcesja do UE wiąże się ze wzrostem konkurencji na rynku rolno-żywnościowym, zarówno ze strony producentów surowca, jak i jego przetwórców. Szanse Polski na rynkach innych krajów członkowskich upatruje się w ograniczaniu wpływu dużego rozdrobnienia gospodarstw producentów rolnych poprzez stworzenie struktur integrujących rolników, umożliwiających racjonalizację produkcji i zbytu produktów rolnych. Nieodzowną rolę w tym względzie pełnią ośrodki miejskie, które przejmując niejako rolę integratora, mogą sprzyjać rozkwitowi więzi integracyjnych w regionie, a w konsekwencji przyczyniać się do poprawy konkurencyjności polskich producentów rolnych⁷.

Warto zauważyć, iż procesy integracyjne pomiędzy rolnictwem a przemysłem spożywczym zachodzą w określonym otoczeniu⁸. Można sądzić, iż otoczenie to wpływa w wieloraki sposób na zachodzące procesy integracyjne: dokonuje regulacji, weryfikuje efektywność, stymuluje ich rozwój bądź działa dezintegrująco. Natomiast wpływ samego układu zintegrowanego na otoczenie jest dużo mniejszy, choć w przypadku opanowania rynku lokalnego może on niekiedy wpływać znacząco na parametry rynku. Szczególnego znaczenia nabiera zatem zachodzące obustronne oddziaływanie w dobie wspomnianych przeobrażeń. Powiązania integracyjne w agrobiznesie umożliwiają zintegrowanym podmiotom gospodarczym realizację wspólnych zadań w dziedzinie wytwarzania żywności – od produkcji surowców i ich przetwórstwa – do sprzedaży, strategii marketingowych, finansowania i planów inwestycyjnych⁹. Wspólne przedsięwzięcia

⁶ J. Kudelko, Z. Ziolo, *Funkcje małych miast w przestrzeni rolniczej* [w:] *Rola małych miast w rozwoju obszarów wiejskich*, red. E. Rydz, Warszawa 2006, s. 39–58.

⁷ R. Chorób, *Wpływ ośrodków miejskich na rozwój innowacyjnych powiązań integracyjnych sektora agrobiznesu*, „Polityka i Społeczeństwo”, 2024, nr 1, t. 22, s. 142. DOI: 10.15584/polispol.2024.1.9.

⁸ Por. J. Gołębiewski, *Zmiany w otoczeniu jako czynnik kształtujący działania marketingowe przedsiębiorstw agrobiznesu*, „Zeszyty Naukowe SGGW – Polityki Europejskie, Finanse i Marketing”, 2011, nr 5, s. 41; B. Wyrzykowska, *Rodzaje powiązań integracyjnych w agrobiznesie*, „Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej”, 2004, nr 53, s. 65.

⁹ R. Chorób, *Powiązania integracyjne rolnictwa z przemysłem spożywczym na Podkarpaciu*, „Wiadomości Statystyczne”, 2017, R. LXII, nr 6, s. 74–75; G. Czapiewska, *Integration into agricultural producer groups as a manifestation of rural entrepreneurship*, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, 2021, nr 17, s. 190–192.

wymagają jednak określonego podziału kompetencji i obowiązków, podejmowania zgodnych decyzji, właściwego zarządzania czy umiejętnego łączenia środków produkcji w ciągi technologiczne.

Celem niniejszego opracowania była próba oceny oddziaływania ośrodka miejskiego na kreowanie powiązań integracyjnych rolnictwa z przemysłem spożywczym. Badania dowodzą bowiem, że znaczenie małych i dużych miast dla rozwoju obszarów wiejskich jest istotne, są one podstawą kształtowania lokalnych, a nawet regionalnych warunków wzrostu gospodarczego i życia społeczno-kulturalnego; określają także ich związki z gospodarstwami rolnymi i firmami wiejskimi¹⁰. Podjęta problematyka, uwzględniająca przytoczoną bazę źródłową, została poparta wynikami badań, jakie przeprowadzono w 2022 roku wśród 450 losowo wybranych producentów rolnych oraz przedstawicieli 126 firm przetwórczych prowadzących działalność w województwie podkarpackim. W kolejnych częściach przybliżono wpływ ośrodka miejskiego na wielostronny rozwój obszarów wiejskich, jak też możliwości i znaczenie tych obustronnych relacji. Następnie zaprezentowano strategiczne czynniki i zależności wpływające na rozwój powiązań integracyjnych w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych wśród producentów rolnych, jak też przedstawicieli firm przetwórczych. Wnioski mogą być pomocne w weryfikacji postawionej tezy, iż ośrodki miejskie pełnią istotną rolę poprzez oddziaływanie na procesy integracyjne zachodzące w agrobiznesie.

Wpływ ośrodków miejskich na wielostronny rozwój obszarów wiejskich

W nowych uwarunkowaniach społeczno-gospodarczych, które pojawiły się po 1990 r., w wielu społecznościach małych ośrodków miejskich podejmuje się próbę przededefiniowania ich roli i miejsca w strukturach przestrzennych regionów, poszukując nowych impulsów rozwojowych i szans na poprawę warunków życia społeczności lokalnej. Kluczowe elementy decydujące o powodzeniu tych działań to m.in. właściwa dia-

¹⁰ K. Heffner, *Obszary wiejskie...*, s. 11. Por. też: J. Farrington, C. Farrington, *Rural Accessibility, Social Inclusion and Social Justice: Towards Conceptualisation*, „Journal of Transport Geography”, 2005, vol. 13; K. Heffner, *Małe miasta a rozwój obszarów wiejskich* [w:] *Problemy zagospodarowania terenów wiejskich w Polsce*, red. A. Stasiak, Warszawa 2003; K. Heffner, B. Klemens, *Wpływ polityki miejskiej i miejskich obszarów funkcjonalnych na rozwój obszarów wiejskich. Ocena problemu na podstawie badań literaturowych*, „Studia komitetu przestrzennego zagospodarowania kraju PAN”, 2016, nr 167.

gnoza warunków zewnętrznych, umiejętność wykorzystania pojawiających się szans rozwoju, mobilizacja „sił własnych” przez tworzenie jak najkorzystniejszych warunków do lokalnej przedsiębiorczości i tworzenie struktur wspomagających inicjatywy prorozwojowe. Celem takich działań powinien być nie tyle rozwój tej kategorii miast w sensie ilościowym, ile raczej podniesienie jakości życia w małych miastach, wzrost ich atrakcyjności oraz poprawa warunków życia i wzrost zamożności ich mieszkańców¹¹.

W rezultacie różnokierunkowych przekształceń małe miasta charakteryzują się dużymi dysproporcjami w zakresie funkcjonujących powiązań ekonomiczno-społecznych z lokalnymi obszarami wiejskimi oraz odmiennym poziomem podatności na wzrost społeczno-gospodarczy. Są wśród nich ośrodki silnie zintegrowane lokalnie – zazwyczaj dogodnie położone w przestrzeni regionalnej i lokalnej, atrakcyjne ze względu na warunki ekonomiczne, turystyczne, mieszkaniowe, a przede wszystkim silnie związane gospodarczo z najbliższą strefą, są też ośrodki słabo zintegrowane bądź o niewykorzystanych możliwościach rozwojowych. Warto podkreślić, że tych ostatnich jest zwykle zdecydowanie więcej¹².

Nowy, wielofunkcyjny kształt obszarów wiejskich, nasilające się procesy metropolizacji oraz trendy migracyjne wyznaczają zakres zmian funkcji endo- i egzogenicznych małych miast, a także ich związków z gospodarstwami rolnymi i firmami wiejskimi. Brak istotnych zmian gospodarczych w małych miastach lub ich powolność, stopniowe przejmowanie ich tradycyjnych funkcji przez ośrodki większe lub przez centra handlowo-usługowe zewnętrznych stref zurbanizowanych metropolii wskazuje na poważne luki w koncepcjach rozwoju obszarów wiejskich oraz na niespójność polityki regionalnej i rolnej w odniesieniu do stref na obszarach wiejskich¹³. Nawet niewielkie ośrodki miejskie,

¹¹ Por. R. Richardson, N.A. Powe, *Service Implications of Population Growth in Market Towns in the UK*, „Planning Practice and Research”, 2004, Vol. 19, No. 4; H.A. Stafford, *The Functional Basis of Small Towns*, „Economic Geography”, 1963, Vol. 39.

¹² Por. K. Heffner, *Małe miasta w rozwoju obszarów wiejskich* [w:] *Małe miasta a rozwój lokalny i regionalny*, red. K. Heffner, Katowice 2005, s. 11–35; T. de Noronha Vaz, E.S. Van Leeuwen, P. Nijkamp, *Lessons from Successful Small Towns* [w:] *Towns in the Rural World*, eds. T. de Noronha Vaz, E.S. Van Leeuwen, P. Nijkamp, Aldershot 2013.

¹³ Por. H.E. Johansen, G.V. Fuguitt, *Population Growth and Retail Decline: Conflicting Effects of Urban Accessibility in American Villages*, „Rural Sociology”, 1979, Vol. 44, s. 24–38; N.A. Powe, T. Hart, *Competing for the Custom of Small Town Residents: Exploring the Challenges and Potential*, „International Journal of Retail and Distribution Management”, 2009, Vol. 37(9), s. 732–747; K. Miszczak, *op.cit.*, s. 208–219; K. Heffner, M. Twardzik, *Społeczne oddziaływanie nowoczesnych centrów handlowo-usługowych na małe miasta w zewnętrznej strefie aglomeracji górnośląskiej*. „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2013, nr 144, s. 95–108.

znajdujące się poza zasięgiem dużych aglomeracji, porządkują zwykle przestrzeń wiejską i są szczególnie predestynowane do pełnienia roli lokalnych centrów rozwoju. Wśród cech, które są punktem wyjścia do ich integracji z wiejskim zapleczem w struktury typu lokalne obszary gospodarcze, zasadnicze znaczenie mają wielofunkcyjność, jakość przestrzeni miejskiej, sprawność ekonomiczna lokalnych struktur, przestrzenna dostępność i otwartość układu miejskiego¹⁴. Badania porównawcze nad gospodarczą integracją w skali lokalnej wykazały, że tylko w obszarach z wyraźną dominacją gospodarki rolnej występują silniejsze związki lokalne. Zazwyczaj potencjał gospodarczy małych miast jest relatywnie niewielki, co oznacza, że możliwości kreowania lokalnych centrów rozwoju również są znikome¹⁵.

Zdecydowana dominacja mikrofirm o handlowo-usługowym charakterze, przy bardzo niewielkim udziale przedsiębiorstw produkcyjnych, bardzo upodabnia strukturę funkcjonalną małych miast do siebie, niezależnie od ich położenia w przestrzeni. Ich strefy wiejskie różniące przede wszystkim udział dochodów uzyskiwanych poza rolnictwem. W gospodarstwach domowych – i to zarówno nierolniczych, jak i rolniczych – istotne znaczenie mają dwie kwestie: poziom dochodów oraz dominujący typ zakupów (niższego lub wyższego rzędu). Dochody rodzin i przestrzenne wzorce zakupów są silnie skorelowane, ale rozmieszczenie zakupów wyższego i niższego rzędu dokonywanych przez mieszkańców lokalnych obszarów różni się istotnie. Te pierwsze bardzo często są realizowane poza małym miastem, zazwyczaj w znacznej odległości, drugie częściej dokonywane są na lokalnym rynku, jednak przede wszystkim przez mieszkańców wsi¹⁶.

„Lokalna gospodarka”, jakkolwiek definiowana, ma powiązania bezpośrednie lub pośrednie, materialne lub niematerialne, z gospodarką w innych układach hierarchicznych, regionalną, krajową i międzynarodową. Obszary wiejskie i związane z nimi małe miasta są w bardzo różnym stopniu zintegrowane lokalnie, co istotnie wpływa na kształtowanie ich możliwości rozwoju. Im większy jest stopień lokalnej integracji małych miast, traktowanych jako ośrodki centralne otaczających obszarów wiejskich, tym większe i bardziej stabilne są możliwości rozwoju lokalnych obszarów rozwoju społeczno-gospodarczego¹⁷.

¹⁴ Zob. J. Farrington, C. Farrington, *Rural Accessibility, Social Inclusion and Social Justice: Towards Conceptualisation*, „Journal of Transport Geography”, 2005, Vol. 13.

¹⁵ K. Heffner, *Obszary wiejskie...*, s. 14.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

Znaczenie powiązań pomiędzy ośrodkami miejskimi a obszarami wiejskimi

W aspekcie wspomnianych relacji szczególne znaczenie mają bezpośrednie, wzajemne powiązania małych miast z zapleczem wiejskim o charakterze rolniczym (z dominacją funkcji rolniczej i obsługi rolnictwa), nastawionym na turystykę (o znacznym udziale w gospodarce lokalnej funkcji turystycznej) oraz zurbanizowanym i często również uprzemysłowionym, w zasięgu oddziaływania dużej aglomeracji miejskiej (o dominacji funkcji pozarolniczych i wysokim poziomie urbanizacji wsi)¹⁸.

Tego typu lokalne centra, wyróżnione za pomocą kryterium ludnościowego, nie tworzą jednolitej grupy ani pod względem ludnościowym, ani społeczno-gospodarczym, funkcjonalnym czy morfologicznym. Ośrodki tej wielkości mają silnie zróżnicowane uwarunkowania i możliwości rozwoju, a część z nich wykorzystuje swoje walory intensywnie, inne wymagają większego lub mniejszego wsparcia¹⁹.

Mocno zróżnicowany jest w małych miastach udział funkcji obsługi ludności wiejskiej (z bezpośredniego otoczenia) oraz zakres i siła związków w układach hierarchicznych miast (np. z ośrodkami regionalnymi czy metropolitalnymi). Kryterium podziału zbioru małych miast na grupy typologiczne jest z jednej strony wypadkową ich wielkości mierzonej liczbą mieszkańców, z drugiej – rodzajem dominującego kontaktu z otaczającymi gminami wiejskimi różnych typów funkcjonalnych oraz z innymi miastami²⁰.

Niejako reasumując, pod względem funkcjonalnym obszary wiejskie otaczające małe miasta można podzielić, stosując różne kryteria ich grupowania, na te z przewagą funkcji rolniczej, przemysłowej, usługowej lub mieszkaniowej (jeśli któraś z funkcji jest dominująca, to otoczenie wiejskie jest monofunkcyjne), gdy brak jest dominującej funkcji, to obszar wiejski jest wielofunkcyjny. Może to być również podział na gminy zurbanizowane i niezurbanizowane, gminy z przewagą gospodarki rolnej lub leśnej oraz z rozwiniętą turystyką i obsługą ruchu turystycznego, a także z funkcją uzdrowiskową²¹.

Z punktu widzenia powiązań między małymi miastami i obszarami wiejskimi – to charakter gospodarki tych ostatnich odgrywa tu kluczową

¹⁸ *Ibidem*, s. 17.

¹⁹ P. Courtney, D. Lépicier, B. Schmitt, *Spatial Patterns of Production Linkages in the Context of Europe's Small Towns: How are Rural Firms Linked to the Local Economy?* „Regional Studies”, 2008, Vol. 42(3), s. 355–374.

²⁰ K. Heffner, *Obszary wiejskie...*, s. 17.

²¹ *Ibidem*.

rolę, co potwierdzają liczne badania²². Należy mieć oczywiście świadomość pewnej subiektywności oceny potencjału rozwojowego gmin wiejskich w zasięgu oddziaływania małych miast, opartej na tak sformułowanym kryterium. Warto zauważyć, że ponad 1/3 gmin wiejskich (34,6%) w Polsce jest powiązana bezpośrednio z ośrodkami małymi, liczącymi co najwyżej 20 tys. mieszkańców, lub leży w ich strefie oddziaływania, często na ich bezpośrednim zapleczu. Takie zróżnicowanie regionalne nasycenia lokalnymi ośrodkami miejskimi bezpośrednio powiązanymi z wiejskim zapleczem może być ważnym punktem wyjścia do ukierunkowywania regionalnych i subregionalnych strategii rozwoju w stronę procesów gospodarczej koncentracji lub polaryzacji.

Dokonując pomiaru powiązań gospodarczych miasto – zaplecze wiejskie i analizując rozkład tych relacji na poziomie lokalnym, można stwierdzić, że kluczowe znaczenie mają trzy różne, ale współzależne elementy transakcji – ich ilość, wartość oraz odległość pomiędzy nimi (kto, skąd i gdzie dokonuje zakupu lub sprzedaży dóbr i usług). Jeśli liczba transakcji może być istotna dla podejmowanych ruchów transportowych, to nie wskazuje na rzeczywiste ich znaczenie dla lokalnej gospodarki. Jest możliwe, że znaczna liczba transakcji może dotyczyć dóbr niskiego rzędu, generując niewielkie dochody dla lokalnego ośrodka. Podejmowane przez lokalnych mieszkańców, pracowników i użytkowników małego miasta przemieszczenia skutkujące realizacją transakcji składają się na jego potencjał gospodarczy²³.

Niezbędna jest zatem wiedza o wartości każdej indywidualnej transakcji lub o ich zbiorze, a dla rozpoznania wzorca przestrzennego transakcji w konkretnym układzie lokalnym pokonywany przy każdej z nich dystans ma znaczenie kluczowe²⁴. Analizowane powiązania gospodarcze występujące w układzie osadniczym można zdefiniować jako *sieć transakcji o zróżnicowanej naturze, które generują zarówno dochody wewnątrz lokalnej gospodarki, jak i te, które wychodzą z niej na zewnątrz*²⁵. Rozpoznanie ich natury polega zatem na mierzeniu wielkości i rozkładu przestrzennego transakcji o charakterze gospodarczym wewnątrz małych miast i w ich bezpośrednim otoczeniu wiejskim.

²² Por. K. Heffner, *Małe miasta a rozwój...*, s. 227–246; *idem*, *Małe miasta w rozwoju...*, s. 11–34.

²³ *Idem*, *Obszary wiejskie...*, s. 17.

²⁴ Por. A. Comber, C. Brunson, M. Phillips, *The Varying Impact of Geographic Distance as a Predictor of Dissatisfaction over Facility Access*, „Applied Spatial Analysis and Policy”, 2012, Vol. 5.

²⁵ K. Heffner, *Obszary wiejskie...*, s. 18.

Strategiczne czynniki i zależności wpływające na rozwój powiązań integracyjnych w świetle badań producentów rolnych

Strategia rozwiązywania problemów i pokonywania barier rozwoju związków integracyjnych pomiędzy rolnictwem a przemysłem spożywczym, często zlokalizowanym w ośrodkach miejskich, polega w dużym uproszczeniu na eliminowaniu słabości, wykorzystywaniu wewnętrznych sił i potencjału w taki sposób, aby minimalizować zagrożenia i wykorzystywać pojawiające się szanse. Głównymi podmiotami tej strategii, w pierwszym przypadku niniejszych rozważań, są producenci rolni jako kierownicy, właściciele i użytkownicy gospodarstw rolnych, zaś w drugim wypadku – przedstawiciele jako właściciele jednostek przemysłu spożywczego prowadzący działalność gospodarczą na analizowanym obszarze. Oznacza to, że każdy z nich może na własny sposób skutecznie realizować przyjętą strategię, z uwzględnieniem zmienności uwarunkowań mechanizmu rynkowego i prowadzonej przez państwo polityki gospodarczej. Im bardziej zbliżone do optymalnych warunki i dogodniejsze uczestnictwo w układzie zintegrowanym, tym większe szanse na osiągnięcie postawionych celów strategicznych²⁶.

Korzyści ekonomiczne osiągnięte przez rozwój powiązań integracyjnych sprawiają, iż stanowią one główny kierunek ewolucyjnych przemian w agrobiznesie. Dotychczasowe rozważania wykazały, że gospodarstwa rolne będące uczestnikami układu zintegrowanego wykazują się zdolnościami do reprodukcji rozszerzonej, powiększenia areалу ziemi rolniczej i wzrostu skali produkcji, co umożliwia redukcję kosztów jednostkowych. Uczestnictwo w takiej strukturze powoduje, że rolnicy powinni charakteryzować się większą skłonnością do wprowadzania innowacji i postępu technicznego oraz umiejętnościami elastycznego dostosowania się do koniunktury rynkowej.

W tej części dokonano próby identyfikacji powiązań pomiędzy rozwojem więzi integracyjnych a wybranymi charakterystykami producentów rolnych, tj. wiekiem i poziomem wykształcenia, a także powierzchnią gospodarstw rolnych. Badania miały na celu określenie wpływu tych zmiennych, które wraz z innymi przyczyniają się do powstawania bądź umacniania istniejących powiązań integracyjnych między producentami rolnymi a przemysłem spożywczym. Przedmiotem szczegółowych roz-

²⁶ R. Chorób, *Uwarunkowania rozwoju innowacyjnych form powiązań integracyjnych rolnictwa z przemysłem spożywczym z uwzględnieniem klastrów rolno-spożywczych (na przykładzie województwa podkarpackiego)*, „Prace Naukowe Wydziału Ekonomii Uniwersytetu Rzeszowskiego”, Seria: „Monografie i Opracowania”, 2017, nr 20, s. 173.

ważą są zatem związki zachodzące między rozwojem powiązań integracyjnych a wymienionymi wyżej charakterystykami producentów rolnych. W tabeli 1 przedstawiono tylko te cechy, względem których wykazano powyższe zależności.

Tabela 1. Zestawienie zależności zweryfikowanych za pomocą testu χ^2 Pearsona przy poziomie istotności $\alpha = 0,05$ dla wieku, poziomu wykształcenia i powierzchni gospodarstwa ankietowanych producentów rolnych w 2022 roku

Zestawione cechy Stopień zależności między:	χ^2	$\chi^2_{(u; v)}$	$\chi^2 \geq \chi^2_{(u; v)}$	V_{Cramera}	$\Phi_{\text{Yule'a}}$	C_{Pearsona}
wiekem a prowadzonymi działaniami zmierzającymi do poprawy funkcjonowania gospodarstwa (np. w formie zespołowej).	12,213	9,488	Tak	0,1563	0,1647	0,1626
wiekem a planowanym powiększeniem powierzchni gospodarstwa (w ciągu 2 lat).	12,382	9,488	Tak	0,1574	0,1659	0,1636
wiekem a deklarowaną przynależnością rolnika do dowolnej organizacji rolników.	13,869	9,488	Tak	0,1666	0,1756	0,1729
wiekem a wskazywaniem na celowość i zasadność tworzenia grup producenckich.	12,069	9,488	Tak	0,1554	0,1638	0,1616
wykształceniem a planowanym powiększeniem powierzchni gospodarstwa (w ciągu 2 lat).	14,004	7,815	Tak	0,1674	0,1764	0,1737
powierzchnią gospodarstwa a prowadzonymi działaniami zmierzającymi do poprawy funkcjonowania gosp. (np. w formie zespołowej).	11,216	9,488	Tak	0,1498	0,1579	0,1559
powierzchnią gospodarstwa a planowanym powiększeniem powierzchni gospodarstwa (w ciągu 2 lat).	21,936	9,488	Tak	0,2095	0,2208	0,2156
powierzchnią gospodarstwa a posiadaniem przez rolnika umowy na dostawę surowców rolnych (kontrakt).	28,956	9,488	Tak	0,2407	0,2537	0,2459
powierzchnią gospodarstwa a spodziewanym przedłużeniem kontraktu przez zakład przetwórczy na kolejny okres.	24,097	9,488	Tak	0,2195	0,2314	0,2255

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Dane zaprezentowane w tabeli 1 wskazują na wiele istotnych związków między cechami wpływającymi na powstawanie więzi integracyjnych a wybranymi charakterystykami ankietowanych producentów rolnych. W przy-

padku pierwszej rozpatrywanej charakterystyki, którą jest wiek (kategoria: przedziały wiekowe) rolników, wykazano, iż w sposób istotny determinuje on prowadzone działania zmierzające do poprawy funkcjonowania gospodarstwa, zamierzenia powiększenia powierzchni gospodarstwa (w ciągu najbliższych 2 lat), przynależność do dowolnej organizacji rolników, jak też wskazywanie na celowość i zasadność tworzenia grup producenckich.

Druga charakterystyka, którą jest wykształcenie (kategoria: poziom wykształcenia) producentów rolnych, wykazuje związek jedynie z taką cechą, jak planowane powiększenie powierzchni gospodarstwa (w ciągu najbliższych 2 lat). Związki trzeciej charakterystyki, którą jest powierzchnia gospodarstwa (kategoria: przedziały powierzchni) ankietowanych producentów rolnych, wykazano z takimi cechami, jak: prowadzone działania zmierzające do poprawy funkcjonowania gospodarstwa (np. w formie zespołowej), planowane powiększenie powierzchni gospodarstwa (w ciągu najbliższych 2 lat), posiadanie przez rolnika umowy na dostawę surowców rolnych (kontrakt) oraz spodziewane przedłużenie kontraktu przez zakład przetwórczy na kolejny okres.

Kluczowe elementy i korelacje wpływające na rozwój więzi integracyjnych według opinii przedstawicieli firm przetwórczych

W tej części podjęto próbę określenia zależności między rozwojem powiązań integracyjnych a wybranymi zmiennymi charakteryzującymi podmioty przemysłu spożywczego, tj.: formą organizacyjną firmy, okresem działalności firmy, prowadzoną działalnością oraz przychodem netto firmy. Podobnie, jak w analizie gospodarstw rolnych, w przypadku podmiotów przetwórstwa spożywczego można również rozpatrywać czynniki stymulujące i dezintegrujące, zewnętrzne i wewnętrzne wpływające w różnoraki sposób na rozwój powiązań integracyjnych. Czynniki stymulujące proces integracji działają w układzie rolnictwo – przemysł spożywczy, jak również funkcjonują w jego bliższym i dalszym otoczeniu. Do wewnętrznych czynników sprzyjających integracji należy postęp techniczny i technologiczny, pobudzający koncentrację kapitału, łączenie sił i środków w celu podejmowania wspólnych przedsięwzięć, wzrost wydajności pracy i produktywności środków trwałych oraz zwiększanie skali produkcji i jej specjalizację. Wprowadzanie postępu ekonomicznego i organizacyjnego racjonalizuje koszty i usprawnia zarządzanie. W układzie zintegrowanym zarządzanie charakteryzuje się wyższym stopniem złożoności, większym poziomem ryzyka i trudniejszymi do wykonania zadaniami aniżeli w przypadku zarzą-

dzania podmiotami niezintegrowanymi. W tabeli 2 przedstawiono tylko te cechy, względem których wykazano powyższe zależności.

Wyniki badań zaprezentowane w tabeli 2 wykazują, że występują korelacje jedynie pomiędzy formą organizacyjną firmy a prowadzoną współpracą firmy z grupami producenckimi oraz formą organizacyjną firmy a planowaną dalszą współpracą firmy z obecnymi dostawcami. Oznacza to również, iż forma organizacyjna firmy w sposób istotny determinuje nawiązanie i prowadzenie współpracy jednostki przetwórczej z lokalnymi grupami producenckimi, jak również dalszą współpracę firmy z obecnymi dostawcami. Wśród form organizacyjnych firm, które podjęły się współpracy z grupami producenckimi, nieznacznie dominowały spółki, nieco mniejszy odsetek stanowiły firmy 1-osobowe i spółdzielnie. Natomiast wśród form organizacyjnych firm, które planowały dalszą współpracę z obecnymi dostawcami, dominowały podmioty 1-osobowe i spółki, nieco mniejszy odsetek stanowiły spółdzielnie.

Tabela 2. Zestawienie zależności zweryfikowanych za pomocą testu χ^2 Pearsona przy poziomie istotności $\alpha = 0,05$ dla ankietowanych firm przetwórczych w 2022 roku

Zestawione cechy Stopień zależności między:	χ^2	$\chi^2_{(u; v)}$	$\chi^2 \geq \chi^2_{(u; v)}$	V_{Cramera}	$\Phi_{\text{Yule'a}}$	C_{Pearsona}
formą organizacyjną firmy a prowadzoną współpracą firmy z grupami producenckimi.	9,776	7,815	Tak	0,2786	0,2786	0,2683
formą organizacyjną firmy a planowaną dalszą współpracą firmy z obecnymi dostawcami.	8,591	7,815	Tak	0,2611	0,2611	0,2527

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Powyższe wyniki pozwalają też na wyrażenie poglądu, iż szczególnie spółki i firmy 1-osobowe, które deklarowały swą współpracę z grupami producenckimi, jak też planowały dalszą współpracę z dotychczasowymi dostawcami, będą zasadniczo wpływały na umacnianie istniejących więzi, a w przyszłości będą zmierzały do nawiązania kolejnych relacji integracyjnych z organizacjami producentów rolnych. Z kolei pozytywny przykład integracji pionowej zachęca do uczestnictwa w grupach producenckich stanowiących formę integracji poziomej. Działania te mogą z kolei stanowić dobrą przesłankę kreowania innowacyjnych powiązań integracyjnych, jakimi są inicjatywy klastrowe, które mogą w przyszłości przekształcać się w dojrzałe struktury klastrowe.

Warto w tym miejscu również podkreślić, że przedsiębiorstwa przetwórstwa spożywczego dzięki powiązaniom integracyjnym z wieloma gospodarstwami rolnymi mogą prowadzić produkcję na dużą skalę i uczest-

niczyć tym samym w międzynarodowej wymianie rynkowej, spełniając wymóg posiadania dużych, standaryzowanych, wysokiej jakości partii towarów, które dzięki stosowanej logistyce będą dostarczone sprawnie i niskim kosztem do miejsc ich przeznaczenia. Ponadto udział w światowym obrocie żywnością umożliwia osiągnięcie wyższych korzyści z wymiany oraz ułatwia dostęp do światowej techniki i nowoczesnych technologii. Istotną korzyścią jest również ograniczenie wpływu krajowej bariery popytu w wyniku zdobywania nowych, międzynarodowych rynków zbytu. Wymienione procesy wpływają zasadniczo na poprawę koniunktury rynkowej, niwelują ewentualne kryzysy oraz dynamizują rozwój całej gospodarki żywnościowej.

Zakończenie

Istotną rolę dla rozwoju powiązań integracyjnych zachodzących pomiędzy rolnictwem a przemysłem spożywczym pełnią ośrodki miejskie, w których często zlokalizowane są firmy przetwórcze będące niejednokrotnie inicjatorami tych procesów. Nawet niewielkie ośrodki miejskie porządkują zwykle przestrzeń wiejską i są szczególnie delegowane do pełnienia roli lokalnych centrów rozwoju. Potwierdza to realizację przyjętego w opracowaniu celu badawczego, jak też pozytywnie weryfikuje postawioną we wstępie tezę.

Obszary wiejskie i związane z nimi małe miasta, z jednej strony, są w bardzo różnym stopniu zintegrowane lokalnie, co istotnie wpływa na kształtowanie ich możliwości rozwoju. Z drugiej strony, ośrodki miejskie funkcjonujące w strefach rolniczych są stosunkowo mocno zintegrowane ze swoim otoczeniem wiejskim, głównie gdy chodzi o funkcjonujące w nim gospodarstwa rolne i domowe (producentów rolnych oraz nierolnicze). Generalnie należy zauważyć, że małe miasta w obszarach z wyraźną obecnością gospodarki rolnej są silniej powiązane lokalnie.

Korzyści ekonomiczne osiągnięte przez rozwój powiązań integracyjnych sprawiają, iż stanowią one główny kierunek ewolucyjnych przemian w agrobiznesie. Dotychczasowe rozważania wykazały, że gospodarstwa rolne będące uczestnikami układu zintegrowanego wykazują się zdolnościami do reprodukcji rozszerzonej, powiększenia areалу ziemi rolniczej i wzrostu skali produkcji, co umożliwia redukcję kosztów jednostkowych. Natomiast firmy przetwórcze dzięki tym relacjom z wieloma gospodarstwami rolnymi mogą prowadzić produkcję na dużą skalę i uczestniczyć tym samym w międzynarodowej wymianie rynkowej.

Wyniki przeprowadzonych badań wśród producentów rolnych, jak też przedstawicieli jednostek przetwórczych, dowodzą, że zachodzą zależności pomiędzy ich charakterystykami a zmiennymi, które wraz z innymi przyczyniają się do powstawania bądź umacniania istniejących powiązań integracyjnych w agrobiznesie. Podmioty działające w przetwórstwie spożywczym sprzyjają ponadto tworzeniu pionowych i poziomych powiązań integracyjnych oraz kooperacyjnych, a tym samym tworzeniu więzi międzyludzkich i konsolidacji społeczności lokalnych.

Bibliografia

- Chądzyńska E., *Zmiany struktury i perspektywy rozwoju wybranych małych miast dolnośląskich* [w:] *Małe miasta – studium przypadków*, red. K. Heffner, T. Marszał, Łódź 2005/2006.
- Chorób R., *Powiązania integracyjne rolnictwa z przemysłem spożywczym na Podkarpaciu*, „Wiadomości Statystyczne”, 2017, R. LXII, nr 6.
- Chorób R., *Uwarunkowania rozwoju innowacyjnych form powiązań integracyjnych rolnictwa z przemysłem spożywczym z uwzględnieniem klastrów rolno-spożywczych (na przykładzie województwa podkarpackiego)*, „Prace Naukowe Wydziału Ekonomii Uniwersytetu Rzeszowskiego”, Seria: „Monografie i Opracowania”, 2017, nr 20.
- Chorób R., *Wpływ ośrodków miejskich na rozwój innowacyjnych powiązań integracyjnych sektora agrobiznesu*, „Polityka i Społeczeństwo”, 2024, nr 1, t. 22.
- Comber A., Brunsdon C., Phillips M., *The Varying Impact of Geographic Distance as a Predictor of Dissatisfaction over Facility Access*, „Applied Spatial Analysis and Policy”, 2012, Vol. 5.
- Courtney P., Lépiciér D., Schmitt B., *Spatial Patterns of Production Linkages in the Context of Europe's Small Towns: How are Rural Firms Linked to the Local Economy?* „Regional Studies”, 2008, Vol. 42(3).
- Courtney P. [i in:], *Small Towns as 'Sub-Poles' in English Rural Development: Investigating Rural-Urban Linkages Using Sub-Regional Social Accounting Matrices*, „Geoforum”, 2007, Vol. 38(6).
- Czapiewska G., *Integration into agricultural producer groups as a manifestation of rural entrepreneurship*, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, 2021, nr 17.
- Czarnecki A., *Atrakcyjność rynków pracy małych miast w Polsce (dla ludności miejscowej i dojeżdżających)* [w:] *Nowoczesne instrumenty polityki rozwoju lokalnego – zastosowanie i efekty w małych miastach*, red. K. Heffner, M. Twardzik, Katowice 2013.
- Farrington J., Farrington C., *Rural Accessibility, Social Inclusion and Social Justice: Towards Conceptualisation*, „Journal of Transport Geography”, 2005, Vol. 13.
- Gołębiewski J., *Zmiany w otoczeniu jako czynnik kształtujący działania marketingowe przedsiębiorstw agrobiznesu*, „Zeszyty Naukowe SGGW – Polityki Europejskie, Finanse i Marketing”, 2011, nr 5.
- Heffner K., *Małe miasta a rozwój obszarów wiejskich* [w:] *Problemy zagospodarowania terenów wiejskich w Polsce*, red. A. Stasiak, Warszawa 2003.

- Heffner K., *Małe miasta w rozwoju obszarów wiejskich* [w:] *Małe miasta a rozwój lokalny i regionalny*, red. K. Heffner, Katowice 2005.
- Heffner K., *Obszary wiejskie i małe miasta: czy lokalne centra są potrzebne współczesnej wsi?*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2016, nr 279.
- Heffner K., Klemens B., *Wpływ polityki miejskiej i miejskich obszarów funkcjonalnych na rozwój obszarów wiejskich. Ocena problemu na podstawie badań literaturowych*, „Studia komitetu przestrzennego zagospodarowania kraju PAN”, 2016, nr 167.
- Heffner K., Twardzik M., *Spoleczne oddziaływanie nowoczesnych centrów handlowo-usługowych na małe miasta w zewnętrznej strefie aglomeracji górnośląskiej*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2013, nr 144.
- Johansen H.E., Fuguitt G.V., *Population Growth and Retail Decline: Conflicting Effects of Urban Accessibility in American Villages*, „Rural Sociology”, 1979, Vol. 44.
- Kamińska W., *Aktywność gospodarcza osób fizycznych w małych miastach Polski*, „Biuletyn KPZK PAN”, 2006, z. 226.
- Kudelko J., Ziolo Z., *Funkcje małych miast w przestrzeni rolniczej* [w:] *Rola małych miast w rozwoju obszarów wiejskich*, red. E. Rydz, Warszawa 2006.
- Miszczak K., *Rola sektora pierwotnego ośrodków lokalnych w obszarach metropolitalnych*, „Biuletyn KPZK PAN”, 2008, z. 238.
- Noronha Vaz T. de, Leeuwen E.S. Van, Nijkamp P., *Lessons from Successful Small Towns* [w:] *Towns in the Rural World*, eds. T. de Noronha Vaz, E.S. van Leeuwen, P. Nijkamp, Aldershot 2013.
- Powe N.A., *Market Towns: Roles, Challenges and Prospects*, Abingdon 2013.
- Powe N.A., Hart T., *Competing for the Custom of Small Town Residents: Exploring the Challenges and Potential*, „International Journal of Retail and Distribution Management”, 2009, Vol. 37(9).
- Richardson R., Powe N.A., *Service Implications of Population Growth in Market Towns in the UK*, „Planning Practice and Research”, 2004, Vol. 19, No. 4.
- Sarama M., Chorób R., *Spoleczne i ekonomiczne aspekty transformacji cyfrowej w Polsce*, Rzeszów 2021.
- Sołtys J., *Małe miasta z funkcją przemysłową w aktywizacji obszarów peryferyjnych północnej Polski* [w:] *Nowoczesne instrumenty polityki rozwoju lokalnego – zastosowanie i efekty w małych miastach*, red. K. Heffner, M. Twardzik, Katowice 2013.
- Stafford H.A., *The Functional Basis of Small Towns*, „Economic Geography”, 1963, Vol. 39.
- Wyrzykowska B., *Rodzaje powiązań integracyjnych w agrobiznesie*, „Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej”, 2004, nr 53.

The impact of urban centers on creating integration relations in agribusiness

Abstract

The aim of this study was to assess the impact of an urban center on the creation of integration links between agriculture and the food industry. The issues raised, taking into account the cited source base, were supported by the results of research conducted in 2022 among 450 randomly selected agricultural producers and representatives of 126 processing

companies operating in the Podkarpackie Province. The following sections present the impact of an urban center on the multilateral development of rural areas, as well as the possibilities and importance of these mutual relations. Then, strategic factors and dependencies influencing the development of integration links were presented based on the results of research conducted among agricultural producers and representatives of processing companies. The conclusions may be helpful in verifying the thesis that urban centers play an important role by influencing the integration processes taking place in agribusiness.

Keywords: urban center, rural areas, integration, cooperation, agribusiness

Wojciech Dyrkacz*

OGRANICZANIE WOLNOŚCI I PRAW CZŁOWIEKA W POLITYCE BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest analiza niektórych aspektów związanych z ograniczaniem wolności i praw człowieka w polityce bezpieczeństwa państwa. Autor wskazuje podstawę prawną owych ograniczeń oraz analizuje je z punktu widzenia zapewnienia bezpieczeństwa państwa. Wymienione zostają przesłanki formalne i materialne owych ograniczeń, jak i zakres, w jakim oddziałują one na ustawodawstwo państwa polskiego. Autor posługuje się metodą analizy tekstów prawnych. Wspomniane prawa człowieka ograniczane są m.in. ze względu na bezpieczeństwo państwa i ochronę porządku publicznego. Jednak owe ograniczenia są konieczne, jeżeli weźmie się pod uwagę ich cel oraz fakt, że nie naruszają one w istotny sposób wskazanych praw i wolności człowieka.

Słowa kluczowe: wolności i prawa, bezpieczeństwo, porządek publiczny, klauzula limitacyjna

Wstęp

Prawa człowieka przysługują każdej jednostce ludzkiej niezależnie od jej indywidualnych cech. Problem ochrony praw człowieka jest tematem obecnym w polskiej przestrzeni publicznej od wielu lat przy okazji wyborów parlamentarnych, prezydenckich oraz w sytuacjach kryzysowych. Należy zaznaczyć jednak, że wolności i prawa nie mają charakteru bezwzględnego i absolutnego. Pod weryfikację poddano następującą hipotezę: wolności i prawa człowieka są ograniczane ze względu na bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny. Postawiono także następujące pytania badawcze: Jakie jest źródło praw człowieka i obywatela? Kto ma prawo dokonać tzw. ujęcia obywatelskiego? W trakcie pracy nad niniejszym artykułem autor korzystał z aktów prawa powszechnie obowiązującego, literatury dotyczącej praw człowieka oraz komentarzy do analizowanych ustaw. Autor posługuje się metodą analizy tekstu prawnego.

* Uniwersytet Rzeszowski, e-mail: wd125454@stud.ur.edu.pl, ORCID: 0009-0003-9678-8575.

Podstawa prawna ograniczania praw i wolności obywatelskich

Pisząc o wolności i prawach człowieka, należy w pierwszej kolejności zadać sobie pytanie oraz ustalić ich źródło, a także wskazać ich genezę. Odpowiedzi na tak postawione pytanie dostarcza ustrojodawca w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Wskazuje on, że ich źródłem jest przyrodzona i niezbywalna godność człowieka¹. Jej przyrodzony charakter sprawia, że jest ona pierwotna wobec wszelkich aktów prawa. Dodatkowo stanowi fundament systemu prawa w państwie demokratycznym i ma kluczowe znaczenie w określaniu relacji jednostka – państwo. Szacunek do godności i życia ludzkiego to jeden z podstawowych celów demokratycznego państwa prawa².

Prawa człowieka wynikają z godności osoby ludzkiej i przysługują każdemu bez względu na jego cechy osobiste i wszelkie inne, takie jak m.in. wiek, rasa, wyznanie, płeć czy przynależność do określonej grupy etnicznej albo towarzyskiej bądź poglądy polityczne itp.³. Ich koncepcja opiera się na założeniu, iż każdy posiada sferę wolności, których nie może naruszyć inny podmiot⁴. Konstytucja zawiera także swoisty katalog praw i wolności. Są to m.in. prawo do życia i ochrony prywatności. Poza tym obejmuje ona katalog wolności i swobód, np. wolność komunikowania się, w tym tajemnicę korespondencji, oraz szeroko rozumianą wolność słowa⁵. Ponadto ustawodawca penalizuje szereg czynów, które bezprawnie naruszają wolności człowieka. Rzeczpospolita Polska, zdaniem autora, w należyty i pełny sposób przestrzega i chroni prawa człowieka, jeśli chodzi o prawo człowieka do wolności, życia, pracy i godziwego wynagrodzenia za nią⁶.

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 z późn. zm.), art. 30.

² P. Tuleja [w:] P. Czarny [i in.], *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2023, art. 30.

³ Uznaje się, że wspomniany katalog nie może być katalogiem zamkniętym, ponieważ prawa człowieka przysługują każdemu niezależnie od jego przynależności państwowej oraz poczucia wspólnoty narodowej. Należy zatem tutaj zaznaczyć, że prawa człowieka, jak wyżej wspomniano, przysługują każdemu, nawet osobie, która nie posiada obywatelstwa kraju, w którym się aktualnie znajduje. Nie zależą one zatem także od obywatelstwa, a więc więzi prawnej człowieka z państwem określającej wzajemne ich prawa i obowiązki. Nie zależą także od tego, czy dana jednostka wywiązuje się ze swoich obowiązków wobec państwa.

⁴ *Prawa człowieka*, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej gov.pl, <https://www.gov.pl> (23.09.2025).

⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej..., art. 38, 47, 49, 54.

⁶ W. Dyrkacz, *Prawa człowieka a ustawodawstwo Rzeczypospolitej Polskiej. Wybrane aspekty* [w:] *Security Human Rights International Relations*, t. 7, red. K. Żarna, Z. Sawicka, Rzeszów 2024, s. 123.

Ze względu na główną tematykę niniejszego artykułu autor uznaje, że należy stwierdzić, że człowiek posiada naturalną potrzebę bezpieczeństwa. Rozważania na temat genezy praw człowieka zaprezentowane w powyższych akapitach stanowią więc niezbędny wstęp do dociekań na temat wspomnianej w tytule polityki bezpieczeństwa państwa. Potrzeba bezpieczeństwa to według Abrahama Masłowa jedna z podstawowych potrzeb człowieka, stanowiąca zatem jego pierwszorzędną potrzebę. Ludzie muszą czuć się bezpiecznie, aby realizować swoje inne potrzeby wynikające z życia w społeczeństwie⁷. Zapewnienie bezpieczeństwa obywatelom jest jednym z obowiązków państwa polskiego⁸, ponieważ bez niego trudno jest państwu realizować inne swoje zadania i funkcje.

We współczesnym państwie nie istnieją prawa i wolności o charakterze nieograniczonym. Wynika to z faktu, że muszą być one ograniczone ze względu na prawa i wolności innych podmiotów i warunki życia społecznego. Wspomniana materia ma delikatną naturę, dlatego wyznaczenie ram tego typu ograniczeń powinno być przeprowadzone w ramach przepisów prawa o charakterze ustrojowym. Nie może być w tym względzie „samowolki” innych podmiotów, niezależnie od ich woli, pozycji ustrojowej czy realizowanych przez nie zadań⁹. Dlatego ustrojodawca uregulował tę kwestię bezpośrednio w konstytucji. Artykuł 31 ust. 3 wskazuje, że prawa i wolności mogą być ograniczane ze względu na: bezpieczeństwo państwa, porządek publiczny, ochronę środowiska, a także „zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób”¹⁰. Jest to katalog zamknięty. Ograniczenie może być więc zawarte jedynie w ustawie¹¹.

Ważną kwestią jest tutaj zasada proporcjonalności. Znajduje ona zastosowanie w orzecznictwie konstytucyjnym. Jest to swoista proporcja, jaka zachodzi pomiędzy ograniczeniem prawa a celem, któremu ma ono służyć. Literatura przedmiotu dotycząca materii praw człowieka wskazuje, że ustawodawca winien odpowiedzieć sobie na następujące pytania, zanim ustanowi konkretne ograniczenie: Czy zastosowany środek doprowadzi do zamierzonego celu? Czy będzie on najmniej dolegliwy dla jednostki oraz czy korzyści uzasadnią ciężar ograniczenia nałożony na człowieka? Ważne jest także, aby ograniczenia nie naruszały istoty określonego prawa czy wolności¹².

⁷ G. Ostrożańska, *Potrzeba bezpieczeństwa*, Encyklopedia Zarządzania, <https://mfles.pl> (18.01.2024).

⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej..., art. 5.

⁹ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2023, s. 121.

¹⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej..., art. 31, ust. 3.

¹¹ *Ibidem*.

¹² W. Brzozowski, A. Krzywoń, M. Wiącek, *Prawa człowieka*, Warszawa 2019, s. 41.

Autor pragnie w tym miejscu wskazać, że istnieją tzw. bezwzględne zakazy konstytucyjne i klauzula imitacyjna nie ma do nich zastosowania¹³. Należy do nich zakaz stosowania oraz tolerowania tortur¹⁴. Żadna polska ustawa nie zezwala na ich stosowanie. Wynika to także z przyjętej przez ustawodawcę zasady demokratycznego państwa prawnego¹⁵. Stosowanie tortur w państwie polskim jest zawsze przestępstwem i winno rodzić odpowiedzialność karną wobec podmiotu, który je stosuje. Należy również zauważyć, że w polskim ustawodawstwie nie ma odrębnego przestępstwa, jakim jest stosowanie bądź tolerowanie tortur¹⁶. Warto zaznaczyć jednak, że ich stosowanie przez funkcjonariusza zawsze jest penalizowane ze względu na przekroczenie jego ustawowych uprawnień bądź niedopełnienie obowiązku służbowego, podobnie jak przykładowo przestępstwo wymuszania zeznań¹⁷.

Ograniczanie wolności ze względu na bezpieczeństwo państwa

W demokratycznym państwie prawnym każdy człowiek posiada wolność osobistą. Ustrojodawca wskazuje, że „wolność człowieka podlega ochronie prawnej”¹⁸. Ponadto każdy posiada wolność osobistą oraz nietykalność¹⁹. Jednak zapewnienie bezpieczeństwa wymaga niekiedy ingerencji państwa w sferę wolności jednostki. Zatem wolność i nietykalność człowieka mogą być niekiedy ograniczone²⁰. Takie przypadki zgodnie z art. 31 ust. 3 Konstytucji winny być jasno określone w ustawie.

Bezprawne pozbawienie człowieka wolności jest przestępstwem w państwie polskim. Ustawodawca, penalizując taki czyn, chroni wolność osoby ludzkiej rozumianą jako swobodne poruszanie się w sposób zgodny z własną wolą, czyli możliwość opuszczenia miejsca swojego przebywania przez osobę²¹. Sprawcy bezprawnego pozbawienia wolności grozi od 3 miesięcy do lat 5 według aktualnie obowiązującego prawa. W niektórych

¹³ *Ibidem*, s. 43.

¹⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej..., art. 40.

¹⁵ *Ibidem*, art. 2.

¹⁶ *Przestępstwa tortur jeszcze jakiś czas nie będzie w kodeksie karnym*, Prawo.pl, <https://www.prawo.pl> (18.11.2024).

¹⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2025, poz. 383). Art. 231, 246.

¹⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej..., art. 31.

¹⁹ *Ibidem*, art. 41.

²⁰ W. Brzozowski, A. Krzywoń, M. Wiącek, *op.cit.*, s. 143.

²¹ M. Mozgawa [w:] M. Budyn-Kulik [i in.], *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, Warszawa 2025, art. 189.

przypadkach, gdy pozbawienie wolności wiąże się z udręczeniem osoby, sankcja karna może wynieść od 2 do nawet 25 lat pozbawienia wolności²².

W polskim prawie istnieją jednak przypadki, gdy pozbawienie wolności osoby nie wiąże się z odpowiedzialnością karną. Dzieje się tak, gdy dokonujemy tzw. ujęcia obywatelskiego, ponieważ każdy ma prawo ująć osobę na gorącym uczynku przestępstwa bądź bezpośrednio po jego dokonaniu w przypadku, gdy zachodzi obawa ukrycia się tej osoby albo nie można ustalić jej tożsamości. Osobę taką należy natychmiastowo oddać w ręce Policji²³. Ujęcie obywatelskie jest subsydiarne wobec ujęcia dokonywanego przez funkcjonariuszy Policji. Może go dokonać każdy człowiek. Osobę ujętą należy jednak niezwłocznie oddać w ręce Policji. Przetrzymanywanie osoby ujętej obywatelsko dłużej niż jest to możliwe dla przekazania jej policjantom jest prawnie niedozwolone i rodzi odpowiedzialność za bezprawne pozbawienie wolności²⁴. Jest to sytuacja, w której ustawodawca zezwala na ograniczenie wolności osoby dokonującej przestępstwa. Przepis ten znajduje konstytucyjne uzasadnienie w przywoływanym uprzednio art. 31 ust. 3 Konstytucji. Ujęcie obywatelskie wpływa, zdaniem autora, w stopniu znacznym na stan bezpieczeństwa państwa oraz porządek publiczny, ponieważ całemu społeczeństwu winno zależeć na tym, aby sprawca przestępstwa został ujęty i przekazany właściwym organom.

Dodatkowo przepisy konstytucji oraz prawa międzynarodowego pozwalają w określonych okolicznościach na pozbawienie człowieka wolności. Pozbawienie wolności jest tu rozumiane nie tylko jako kara nałożona prawomocnym wyrokiem sądowym, ale także odizolowanie jednostki od społeczeństwa. W rozumieniu ustawodawcy będą to także tymczasowe aresztowanie czy zatrzymanie osoby przez Policję²⁵. Zatrzymaniem jest pozbawienie wolności osoby na krótki czas. Ustawodawca wyróżnia kilka rodzajów zatrzymań. Jest to m.in. zatrzymanie porządkowe, gdy osoba stwarza zagrożenie dla innych, oraz procesowe, gdy istnieje obawa zatarcia śladów przestępstwa²⁶. Osobę zatrzymaną można przesłuchać i pobrać od niej odciski palców czy DNA. Dodatkowo można zatrzymać jej telefon komórkowy oraz inne nośniki danych²⁷.

²² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny..., art. 189.

²³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2025, poz. 46 z późn. zm.). Art. 243.

²⁴ K. Eichstaedt [w:] *Kodeks postępowania karnego*, t. I: *Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, Warszawa 2025, art. 243.

²⁵ W. Brzozowski, A. Krzywoń, M. Wiącek, *op.cit.*, s. 144.

²⁶ M. Włodarczyk, *Zatrzymanie przez Policję – Prawa, Rodzaje, Czas Trwania*, e-prawnik.pl, <https://e-prawnik.pl> (03.07.2025).

²⁷ Ł. Oleś, *Zatrzymanie na 48 godzin – co można, a czego nie?*, Łukasz Oleś, <https://lukaszoles.pl> (07.07.2025).

Ustawodawca pozwala tutaj na ingerencje w nietykalność cielesną jednostki oraz jej wolność. Jest to podyktowane zapewnieniem bezpieczeństwa państwu i ochroną porządku publicznego. Organy stosujące powyższe rodzaje zatrzymania działają w celu zwalczania przestępczości, a więc chronią społeczeństwo przed nią.

Kolejnym przypadkiem, kiedy ustawodawca ogranicza wolność jednostki w polityce bezpieczeństwa, jest sytuacja użycia wobec jednostki środków przymusu bezpośredniego. W tym celu ustawodawca uchwalił ustawę o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej. Zawiera ona katalog środków przymusu bezpośredniego oraz przesłanki, w jakich mogą one być użyte wobec człowieka²⁸. Przykładem środka przymusu bezpośredniego mogą być kajdanki. Ustawodawca powala je stosować wobec człowieka nawet prewencyjnie, w przypadku, gdy osoba uprawniona chce zapobiec m.in. autoagresji osoby doprowadzanej albo zatrzymanej. W tym przypadku można także użyć kaftana bezpieczeństwa oraz kasku zabezpieczającego²⁹. Zdaniem autora jest to uzasadnione, ponieważ takie wykorzystanie wyżej wymienianych środków przymusu bezpośredniego zapewnia bezpieczeństwo jednostce zatrzymywanej, a także innym uczestnikom zdarzenia. Kaftan bezpieczeństwa może być także stosowany w Krajowych Ośrodkach Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym. Ustawodawca wskazuje, że personel takiego ośrodka ma prawo użyć kaftana bezpieczeństwa wobec osoby stwarzającej zagrożenie wobec innych osób. Może podać jej także produkt leczniczy bez jej zgody³⁰, co narusza nietykalność cielesną osoby umieszczonej w ośrodku, ale jest konieczne ze względu na porządek publiczny, a więc jedną z przesłanek obecnych w klauzuli limitacyjnej³¹.

Prawo dostępu do informacji publicznej a bezpieczeństwo państwa

Konstytucja państwa polskiego zapewnia każdemu obywatelowi prawo do informacji na temat działalności organów władzy. Prawo to obejmuje także dostęp do dokumentów oraz wstęp na posiedzenia ko-

²⁸ Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. 2025, poz. 555 z późn. zm.). Art. 11 i 12.

²⁹ *Ibidem*, art. 13.

³⁰ Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. 2022, poz. 1689). Art. 35–37.

³¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej..., art. 31, ust. 3.

legalnych organów władzy, które pochodzą z wyborów³². Jest to jedna z fundamentalnych zasad ustrojowych, ponieważ w literaturze przedmiotu wskazany jest związek prawa do informacji z szeroko rozumianą wolnością wypowiedzi. Istnieje ścisły związek omawianego prawa z konstytucyjnymi zasadami, takimi jak zwierzchnia władza narodu, demokratyczne państwo prawne czy formy demokracji bezpośredniej i pośredniej. Ważny jest tutaj także międzynarodowy wymiar owego konstytucyjnego prawa. Zostało ono unormowane również w *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* w art. 19, a także *Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej* i wielu innych aktach prawnych rangi międzynarodowej³³.

Została także uchwalona ustawa o dostępie do informacji publicznej. Precyzuje ona, że każdy ma prawo do takiej informacji. Zawiera ponadto jej definicję: art. 1 wskazuje, że jest nią każda informacja dotycząca spraw publicznych. Osoba, która o taką informację wnioskuje, nie musi wskazywać celu, w jakim składa wniosek, a organ nie ma prawa tego żądać³⁴. Jednak prawo to nie ma charakteru bezwzględnego i podlega w państwie prawie ograniczeniu ze względu na przesłanki podane w klauzuli limitacyjnej³⁵. Zgodnie z ustawą o dostępie do informacji publicznej, prawo do informacji podlega ograniczeniu na zasadach określonych w ustawie o ochronie informacji niejawnych i dotyczy tajemnic ustawowo chronionych. Do tych ograniczeń należą ponadto prywatność osoby oraz tajemnica przedsiębiorcy³⁶. Należy w tym miejscu zauważyć, że ustawa nie zawiera swego katalogu informacji niejawnych. Dla określenia, która informacja jest niejawna, niezbędne są przepisy ustawy o ochronie informacji niejawnej. Wskazują one, jakim materiałom są nadawane odpowiednie klauzule tajności. Ustawa wymienia klauzule: ściśle tajne, tajne, poufne i zastrzeżone³⁷. W ten sposób ustawodawca stopniuje szkodę, jaka mogłaby powstać w sytuacji, gdyby informacja niejawna, oznaczona określoną klauzulą tajności, została w sposób niezgodny z prawem opublikowana. Nadając kolejne klauzule tajności, ustawodawca dokonuje pewnej gradacji szkody związanej z jej nieuprawnionym opublikowaniem³⁸.

³² *Ibidem*, art. 61.

³³ W. Sokolewicz, K. Wojtyczek [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. II, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, art. 61.

³⁴ Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (Dz.U. 2022, poz. 902). Art. 1 i 2.

³⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej..., art. 31, ust. 3.

³⁶ Ustawa o dostępie do informacji..., art. 5.

³⁷ Ustawa z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. 2025, poz. 1209). Art. 5.

³⁸ A. Piskorz-Ryń, M. Sakowska-Baryła, E. Jarzęcka-Siwik [w:] B. Fischer [i in.], *Ustawa o dostępie do informacji publicznej. Komentarz*, Warszawa 2025, art. 5.

Ze względu na temat niniejszego artykułu autor planuje dokonać swojej analizy przesłanek stanowiących, że informacja staje się niejawną. Klauzulę „ściśle tajne” otrzyma informacja, której nieuprawnione ujawnienie spowoduje poważną szkodę dla bezpieczeństwa państwa lub jego porządku konstytucyjnego³⁹. Klauzulą „tajne” opatrzysz informację, której nieuprawnione ujawnienie uniemożliwi państwu polskiemu realizację jego zadań związanych z ochroną konstytucyjnego porządku, m.in. w zakresie wymiaru sprawiedliwości, bezpieczeństwa państwa czy jego interesów ekonomicznych⁴⁰. Z kolei informacje poufne to takie, których nieuprawnione ujawnienie spowoduje szkodę przez to, że utrudni prowadzenie bieżącej polityki zagranicznej państwu polskiemu albo zakłóci porządek publiczny lub bezpieczeństwo obywateli⁴¹. Przykładem takiej informacji może być dokument dotyczący „strategii negocjacyjnej podczas rozpoczynających się międzynarodowych prac związanych z jedną z najważniejszych spraw z zakresu ochrony środowiska i przemysłu”⁴². Zatem powyższych informacji nie uzyska obywatel w drodze realizacji swojego konstytucyjnego prawa do informacji. Zdaniem autora owo ograniczenie prawa do informacji publicznej w polityce bezpieczeństwa państwa znajduje swoje uzasadnienie. Wynika to z faktu, że chronione są w ten sposób informacje, których nieuprawnione opublikowanie mogłoby wpłynąć negatywnie na poziom bezpieczeństwa państwa, jak i jego porządek publiczny oraz jego suwerenność i zdolności obronne. Bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny to przesłanki, które są obecne w konstytucyjnej klauzuli limitacyjnej⁴³. Ponadto ograniczenie prawa do informacji publicznej znajduje się bezpośrednio w ustawie w analizowanych wyżej przepisach prawa⁴⁴.

Zakończenie

We współczesnym społeczeństwie żadne prawa i wolności nie mają charakteru bezwzględnego, muszą być zatem ograniczane ze względu na zapewnienie bezpieczeństwa i ochronę praw i wolności innych jednostek. Hipoteza została zweryfikowana pozytywnie, ponieważ ustawodawca ogranicza prawa i wolności obywatelskie ze względu na ochronę bezpie-

³⁹ Ustawa o ochronie informacji niejawnych..., art. 5, ust. 1.

⁴⁰ *Ibidem*, art. 5, ust. 2.

⁴¹ *Ibidem*, art. 5, ust. 3.

⁴² A. Ziółkowska, D. Fleszer, O. Sitarz [w:] M. Cyndel [i in.], *Ochrona informacji niejawnych. Komentarz*, Warszawa 2024, art. 5.

⁴³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej..., art. 31, ust. 3.

⁴⁴ Ustawa o dostępie do informacji..., art. 5.

czeństwa państwa i zapewnienie porządku publicznego. Dokonano także odpowiedzi na postawione pytania badawcze. Odpowiedzią na pierwsze z nich jest to, że przyrodzona i niezbywalna godność stanowi źródło praw i wolności człowieka. W przypadku drugiego pytania badawczego należy stwierdzić, że każdy może dokonać ujęcia obywatelskiego wobec osoby przyłapaną na gorącym uczynku przestępstwa lub w pościgu podjętym za nią, jeśli „zachodzi obawa ukrycia się tej osoby lub nie można ustalić jej tożsamości”. Ponadto zdaniem autora przypadki ograniczania praw i wolności człowieka ukazane w niniejszym artykule są niezbędne z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa, ponieważ chronią informacje strategiczne oraz pozwalają zapewnić prawidłowy bieg postępowania karnego. Ograniczanie prawa do informacji jest niezbędne ze względu na trwającą wojnę w Ukrainie i neoimperialną politykę Federacji Rosyjskiej, gdyż nieuprawnione ujawnienie informacji strategicznych dotyczących obronny granic może w znacznym stopniu osłabić zdolności obronne państwa polskiego.

Bibliografia

- Brzozowski W., Krzywoń A., Wiącek M., *Prawa człowieka*, Warszawa 2019.
- Dyrkacz W., *Prawa człowieka a ustawodawstwo Rzeczypospolitej Polskiej. Wybrane aspekty* [w:] *Security Human Rights Interantional Relations*, red. K. Żarna, Z. Sawicka, Rzeszów 2024.
- Eichstaedt K. [w:] *Kodeks postępowania karnego*, t. I: *Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, Warszawa 2025.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2023.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- Mozgawa M. [w:] M. Budyn-Kulik [i in.], *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, Warszawa 2025.
- Oleś Ł., *Zatrzymanie na 48 godzin – co można, a czego nie?*, Łukasz Oleś, <https://lukaszoles.pl> (07.07.2025).
- Ostrożańska G., *Potrzeba bezpieczeństwa*, Encyklopedia Zarządzania, <https://mfiles.pl> (18.01.2024).
- Piskorz-Ryń A., Sakowska-Baryła M., Jarzęcka-Siwik E. [w:] B. Fischer [i in.], *Ustawa o dostępie do informacji publicznej. Komentarz*, Warszawa 2025.
- Przestępstwa tortur jeszcze jakiś czas nie będzie w kodeksie karnym*, Prawo.pl, <https://www.prawo.pl> (18.11.2024).
- Sokolewicz W., Wojtyczek K. [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. II, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016.
- Tuleja P. [w:] P. Czarny [i in.], *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2023.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2025, poz. 383).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2025, poz. 46 z późn. zm.).

- Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (Dz.U. 2022, poz. 902).
- Ustawa z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. 2025, poz. 1209).
- Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. 2025, poz. 555 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. 2022, poz. 1689).
- Włodarczyk M., *Zatrzymanie przez Policję – Prawa, Rodzaje, Czas Trwania*, e-prawnik.pl, <https://e-prawnik.pl> (03.07.2025).
- Ziółkowska A., Fleszer D., Sitarz O. [w:] M. Cyndel [i in.], *Ochrona informacji niejawnych. Komentarz*, Warszawa 2024.

Limiting human freedom and rights in state security policy

Abstract

The aim of this article is to analyze certain aspects related to the limitation of freedom and human rights in state security policy. The author points out the legal basis for these limitations and examines them from the perspective of ensuring state security. The formal and material grounds for these limitations, as well as the extent to which they influence Polish legislation, are indicated. The author uses the method of legal text analysis. The mentioned human rights are restricted, among other reasons, due to state security and the protection of public order. However, these limitations are necessary due to their purpose and the fact that they do not significantly violate the specified human rights and freedoms.

Keywords: freedoms and rights, security, public order, limitation clause

Karolina Jankowska*

PLATFORMA X JAKO NARZĘDZIE KOMUNIKOWANIA POLITYCZNEGO W WYBORACH PARLAMENTARNYCH 2023

Streszczenie

Przedmiot artykułu stanowi analiza sposobu wykorzystywania platformy X jako narzędzia komunikowania politycznego przez kandydatów ubiegających się o mandat w wyborach parlamentarnych w 2023 r. Do metod badawczych zastosowanych w pracy należały analiza ilościowa oraz jakościowa zawartości i treści wpisów opublikowanych przez polityków na platformie X. Cel przeprowadzania analizy ilościowej stanowiło określenie, jaki odsetek polityków z każdego komitetu wyborczego korzystał z platformy X. Z kolei analizie jakościowej, mającej określić tematykę wpisów oraz charakter przekazu, poddane zostały konta trzech polityków z każdego komitetu wyborczego, którzy posiadali największą liczbę obserwujących. Materiał badawczy obejmował okres od 1 do 13 października 2023 r. Z przeprowadzonych analiz wynika, że platforma X nie była szeroko wykorzystywana przez kandydatów i w popularności ustępowała tradycyjnym formom komunikowania. Ponadto konta na niej mieli głównie kandydaci z partii politycznych należących do tzw. *mainstreamu*.

Słowa kluczowe: komunikowanie polityczne, media społecznościowe, wybory parlamentarne 2023, platforma X

Wstęp

Popularyzacja mediów społecznościowych na świecie sprawiła, że stały się one także jednym z narzędzi stosowanych przez polityków w komunikacji z wyborcami. W Polsce za początek wykorzystywania *social mediów* w komunikowaniu politycznym uznaje się rok 2009, kiedy swoje oficjalne strony na Facebooku utworzyły dwa największe ugrupowania – Prawo i Sprawiedliwość oraz Platforma Obywatelska¹.

* Uniwersytet Warszawski, e-mail: ka.jankowska10@uw.edu.pl, ORCID: 0009-0007-9220-0366.

¹ M. Bodys, *Wykorzystanie mediów społecznościowych przez polskie parlamentarne partie polityczne poza okresem kampanii wyborczych*, „Wrocławskie Studia Politologiczne”, 2015, nr 18, s. 118.

Obecnie jedną z nieodłącznych cech kampanii wyborczej stało się prowadzenie profilu w mediach społecznościowych. W związku z tym przedmiot pracy stanowi analiza ilościowa i jakościowa wpisów opublikowanych na platformie X od 1 do 13 października 2023 r. przez kandydatów ubiegających się o mandat w wyborach parlamentarnych, a tym samym zbadanie, w jaki sposób analizowane medium społecznościowe było wykorzystywane jako narzędzie komunikowania politycznego. Dla realizacji celu opracowania postawiono hipotezę badawczą zakładającą, iż platforma X była szeroko wykorzystywana przez kandydatów biorących udział w wyborach parlamentarnych w 2023 r. Zostanie ona zweryfikowana poprzez udzielenie odpowiedzi na następujące pytania badawcze: Jaka część kandydatów biorących udział w wyborach posiadała konto na platformie X? Czy reprezentowali oni ugrupowania należące do tzw. *mainstreamu*, czy wręcz przeciwnie? Jakiego typu wpisy pojawiały się najczęściej oraz jaka dominowała w nich tematyka? Czy politycy w swoich wpisach często wykorzystywali elementy o charakterze graficznym oraz linki i ankiety?

Media społecznościowe w kampanii wyborczej

D. Kaznowski *social media* definiuje jako podlegające społecznej kontroli środki przekazu, które mogą być wykorzystywane na dowolną skalę oraz zawierają zarówno treść przekazu, jak i możliwe punkty widzenia odnoszące się do informacji². Media społecznościowe od tradycyjnych mediów masowych odróżnia sposób komunikacji odbywający się w schemacie „wielu do wielu” (równorzędność komunikacji i wzajemne relacje między nadawcami i odbiorcami na wszystkich poziomach), nie zaś, jak w przypadku mediów tradycyjnych, „jeden do wielu” (komunikacja jednostronna od nadawcy do odbiorców). Taki schemat komunikacji w *social mediach* powoduje nawiązanie interaktywnego dialogu między dwiema stronami³.

W polityce media społecznościowe zapewniają komunikowanie dwustronne między politykami i ich potencjalnym elektoratem. Jednocześnie pozwalają na ograniczenie siły tradycyjnych mediów masowych (telewizji, radia, prasy) w procesie filtrowania (*gatekeeping*) m.in. treści

² D. Kaznowski, *Social media – społeczny wymiar Internetu* [w:] *E-marketing. Współczesne trendy. Pakiet startowy*, red. J. Królewski, P. Sala, Warszawa 2016, s. 89.

³ M. Bodys, *op.cit.*, s. 110.

o charakterze politycznym⁴. W konsekwencji *social media* prowadzą do przeobrażeń tradycyjnego systemu komunikowania politycznego, do tej pory zapośredniczonego przez telewizję, radio czy prasę. W kampanii wyborczej *social media* po raz pierwszy zostały wykorzystane do ominięcia mediów tradycyjnych przez Donalda Trumpa podczas wyborów prezydenckich w 2016 r. Kandydat korzystał w nich z platformy X zarówno do komunikowania się ze swoimi zwolennikami, jak i do krytykowania przeciwników, w szczególności do prowadzenia kampanii negatywnej skierowanej przeciwko Hillary Clinton. Dzięki aktywności na platformie X Trump zyskał większą popularność niż jego kontrkandydatka, co przyczyniło się do jego zwycięstwa w wyborach⁵.

Okres kampanii wyborczej – ze względu na znaczenie procesów wyborczych w funkcjonowaniu demokracji – jest czasem, kiedy skuteczność komunikacji z obywatelami staje się podstawowym czynnikiem, który warunkuje sukces polityczny kandydatów ubiegających się o mandat⁶. W perspektywie amerykańskiej natychmiastowość oddziaływania mediów społecznościowych oraz duża ilość zaangażowanych w proces komunikacyjny osób powodują, że obecność w *social mediach* staje się dla kandydatów bezcenna. W mediach społecznościowych zwolennicy sami angażują się po stronie danego polityka, przez co stają się one bardziej skutecznym, autentycznym i osobistym narzędziem komunikowania niż tradycyjne reklamy stosowane w kampaniach⁷. P. Norris wyróżnia 3 typy kampanii wyborczych – premodernizacyjną, modernizacyjną oraz postmodernizacyjną, przy czym każdy z nich wiąże z dominującymi w czasie jego rozwoju technologiami, przypisując im – odpowiednio – prasę, telewizję oraz technikę cyfrową⁸. Media społecznościowe zalicza się do ostatniej z nich, zatem stanowią jeden z wyznaczników kampanii postmodernizacyjnej. Z tego powodu, również w Polsce, stają się one nieodłącznym elementem politycznego instrumentarium oraz nową płaszczyzną rywalizacji politycznej w sieci.

⁴ W. Maguś, *Twitter jako narzędzie dialogu liderów politycznych z otoczeniem*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 2019, nr 4, s. 65.

⁵ A. Kalinowska-Zeleźnik, *Wykorzystanie Twittera w kampanii wyborczej Donalda Trumpa*, „Media Biznes Kultura”, 2020, nr 2(9), s. 68–69.

⁶ L. Porębski, M. Żurek, *Serwisy społecznościowe jako narzędzie komunikowania wyborczego. Kandydaci w wyborach parlamentarnych w roku 2015 na Facebooku*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne”, 2017, nr 53, s. 155.

⁷ C. Shaw, *The Campaign Manager: Running and Winning Local Elections*, Boulder 2013, s. 81–82.

⁸ P. Norris, *Electoral Change in Britain Since 1945*, Cambridge 1997, s. 197–198.

Platforma X jako narzędzie komunikowania politycznego

Platforma X⁹ określana jest w literaturze jako jeden z ważniejszych elementów architektury nowych „nowych mediów”. Stanowi ona także istotny składnik systemu medialnego, który wraz z rozwojem internetu, technologii komputerowej i telefonii mobilnej zaczął obejmować również przestrzeń wirtualną. Platforma X należy do serwisów *social networkin-gowych*, które funkcjonują w czasie rzeczywistym, a tym samym umożliwiają szybkie publikowanie newsów i wymianę informacji z innymi użytkownikami. Mechanizm ten określany jest jako responsywność, tj. możliwość błyskawicznego docierania do opinii publicznej i przekazywania istotnych – zarówno dla nadawcy, jak i odbiorcy – informacji¹⁰.

Responsywność platformy X odgrywa znaczącą rolę również w komunikowaniu politycznym. Politycy często wykorzystują ją jako narzędzie szybkiego reagowania na bieżące wydarzenia w kraju i za granicą, gdyż za jej pomocą mogą w krótki i przystępny sposób przedstawić swoje stanowisko, odpowiedzieć na komunikaty pochodzące od pozostałych członków elit czy zareagować na sygnały płynące od opinii publicznej¹¹. W tym ujęciu platforma X stanowi narzędzie polityki responsywnej – polityki szybkich odpowiedzi. D. Czyżowski i L. Porębski określają ponadto to medium społecznościowe mianem taniego i ogólnodostępnego narzędzia komunikowania politycznego, które stanowi alternatywę dla mediów tradycyjnych. Niskie koszty dotarcia do wyborców mają szczególne znaczenie zwłaszcza dla małych partii politycznych, dysponujących ograniczonymi środkami na kampanię wyborczą. Platforma X umożliwia politykom także szybkie reagowanie na wydarzenia czy sytuacje kryzysowe. Ponadto, tak jak większość *social mediów*, wywołuje ona u obserwujących przekonanie o pośrednim uczestniczeniu w życiu elit, które zwiększa siłę oddziaływania na elektorat osób kandydujących w wyborach¹².

Jako narzędzie stosowane przez polityków w kampaniach wyborczych platforma X wypełnia sześć funkcji komunikowania politycznego w internecie – funkcję perswazyjną, edukacyjną, integracyjną, ekono-

⁹ Z uwagi na zmianę nazwy serwisu z „Twitter” na „X” 24 lipca 2023 r. w artykule zastosowana została nowa nazwa, w celu zachowania konsekwencji również podczas powoływania się na prace innych autorów powstałe przed zmianą.

¹⁰ M. Lakomy, *Tweety na szczycie. Polityka responsywna*, „Studia Medioznawcze”, 2014, nr 2(57), s. 153–154.

¹¹ *Idem*, *Demokracja 2.0. Interakcja polityczna w nowych mediach*, Kraków 2013, s. 216.

¹² D. Czyżowski, L. Porębski, *Media społecznościowe w kampanii wyborczej. Wykorzystanie Twittera w polskich wyborach parlamentarnych w roku 2015*, „Studia Politologiczne”, 2017, nr 45, s. 167–168.

miczną, informacyjno-autoprezentacyjną, *agenda-setting*, komunikowania dwukierunkowego. Pierwsza z nich łączy się z działaniami podejmowanymi przez polityków w celu przekonywania odbiorców do swoich politycznych idei czy programów podczas zabiegania o ich głosy. Funkcja edukacyjna odnosi się do publikowanych w tym medium społecznościowym merytorycznych komentarzy i informacji faktograficznych przez ekspertów, polityków i dziennikarzy. Wykorzystywanie tego serwisu do budowania zaplecza politycznego łączy się z funkcją integracyjną. Funkcja ekonomiczna obejmuje publikowanie wpisów apelujących o finansowe wsparcie partii i inicjatyw politycznych. Z kolei funkcja informacyjno-autoprezentacyjna wiąże się z wykorzystaniem platformy X do kreowania swojego wizerunku w oczach odbiorców, natomiast funkcja *agenda-setting* odnosi się do publikowania wpisów przez polityków w celu zainteresowania dziennikarzy daną kwestią i doprowadzenia do jej podjęcia w mediach tradycyjnych. Ostatnia z funkcji przejawia się wchodzeniem polityków w bezpośrednią interakcję z innymi użytkownikami, co umożliwia komunikowanie dwustronne między politykami i ich potencjalnym elektoratem¹³. Na wpisy użytkowników platformy X ich odbiorcy mogą zareagować za pomocą polubienia, komentarza, cytowania oraz podania wpisu dalej.

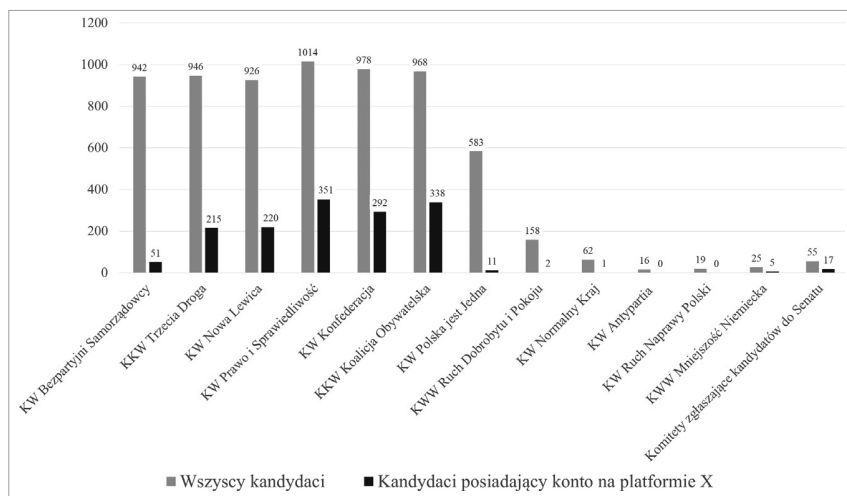
Politycy na platformie X

Spośród wszystkich 6692 polityków ubiegających się o mandat do parlamentu w 2023 r. jedynie 1503 posiadało konto na platformie X, zatem podczas komunikowania z wyborcami z tego medium społecznościowego korzystało 22% kandydujących (zob. wykres 1). Największy odsetek osób mających konto znalazł się na listach komitetów Prawa i Sprawiedliwości oraz Koalicji Obywatelskiej (*ex aequo* 35%), drugie miejsce pod tym względem zajął KW Konfederacja (30%), a trzecie KW Nowa Lewica (24%). W przypadku kandydatów z list KKW Trzecia Droga 23% posiadało konta na platformie X, a spośród członków KWW Mniejszość Niemiecka 20%¹⁴. Najmniej polityków mających konta na platformie X pochodziło z KW Bezpartyjni Samorządowcy (5%), KW Polska jest Jedna (2%), KW Normalny Kraj (2%) oraz KWW Ruch Dobrobytu i Pokoju (1%), z czego

¹³ O. Annusewicz, *Twitter jako przestrzeń autoprezentacji politycznej. Zarządzanie wizerunkiem polityka w mediach społecznościowych*, „Studia Politologiczne”, 2017, nr 45, s. 92.

¹⁴ W przypadku KWW Mniejszość Niemiecka należy wziąć pod uwagę małą liczbę kandydatów (25) na liście tego komitetu.

największa dysproporcja osób dysponujących kontem względem wszystkich biorących udział w wyborach wystąpiła w pierwszym z wymienionych komitetów. Z kolei w przypadku KW Antypartia oraz KW Ruch Naprawy Polski żaden z kandydatów do parlamentu nie korzystał z tego medium społecznościowego. Natomiast wśród komitetów, które zgłosiły kandydatów wyłącznie do Senatu, konto na platformie X posiadało 31% z 55 osób znajdujących się na wszystkich 38 listach. Z przytoczonych danych wynika, że mimo, iż platforma X wpisuje się w tendencję popularyzacji mediów społecznościowych jako narzędzia komunikowania politycznego, to nie była ona wykorzystywana w wyborach parlamentarnych przez wielu kandydatów. Należy dodać, że największy odsetek polityków posiadających konto startował z list KW Prawo i Sprawiedliwość oraz KKW Koalicja Obywatelska, tj. tzw. *mainstreamu*, natomiast kandydaci z niewchodzących w jego skład ugrupowań mieli założone konta na tym medium społecznościowym bardzo rzadko (w granicach 1–5%) albo wcale.

Wykres 1. Wykorzystywanie platformy X przez polityków w wyborach parlamentarnych 2023 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z <https://x.com>.

Sposoby komunikowania najpopularniejszych polityków

Przy przeprowadzaniu analizy jakościowej pod uwagę zostały wzięte wyłącznie komitety wyborcze, które zarejestrowały listy we wszystkich okręgach wyborczych. Z każdego ugrupowania wybranych zostało trzech

polityków posiadających największą liczbę obserwujących na dzień 1 października 2023 r., gdyż świadczy ona o większej rozpoznawalności, a tym samym zaistnieniu w sferze publicznej danego kandydata (zob. tabela 1). W analizowanym okresie najwięcej osób obserwowało profil Donalda Tuska (1 743 985). Jednocześnie kandydat KKW Koalicja Obywatelska jako jedyny spośród 1503 polityków mających konto na platformie X miał więcej niż milion obserwujących. Z kolei najmniej osób śledziło profil kandydata KW Bezpartyjni Samorządowcy – Jakuba Dobromilskiego (2267).

Tabela 1. Politycy z największą liczbą obserwujących z każdego komitetu wyborczego

Kandydat	Ugrupowanie	Liczba osób obserwujących profil kandydata
Krzysztof Maj	KW Bezpartyjni Samorządowcy	3470
Paweł Kubala	KW Bezpartyjni Samorządowcy	3294
Jakub Dobromilski	KW Bezpartyjni Samorządowcy	2267
Ryszard Petru	KKW Trzecia Droga	405820
Szymon Hołownia	KKW Trzecia Droga	352757
Władysław Kosiniak-Kamysz	KKW Trzecia Droga	232378
Adrian Zandberg	KW Nowa Lewica	155843
Włodzimierz Czarzasty	KW Nowa Lewica	126614
Agnieszka Dziemianowicz-Bąk	KW Nowa Lewica	78554
Mateusz Morawiecki	KW Prawo i Sprawiedliwość	689536
Zbigniew Ziobro	KW Prawo i Sprawiedliwość	243854
Mariusz Błaszczak	KW Prawo i Sprawiedliwość	229095
Sławomir Mentzen	KW Konfederacja	422520
Krzysztof Bosak	KW Konfederacja	372355
Janusz Korwin-Mikke	KW Konfederacja	313039
Donald Tusk	KKW Koalicja Obywatelska	1743985
Borys Budka	KKW Koalicja Obywatelska	303625
Grzegorz Schetyna	KKW Koalicja Obywatelska	241920

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z <https://x.com>.

W okresie od 1 do 13¹⁵ października 2023 r. na kontach osiemnastu analizowanych kandydatów pojawiło się łącznie 1357 postów (zob. tabela 2), z czego 49% stanowiły wpisy „podane dalej”, a 42% posty autorskie polityków. Najrzadziej (9%) kandydaci cytowali wpisy innych użytkowników platformy X. Najwięcej postów znalazło się na kontach trzech polityków KW Prawo i Sprawiedliwość (477). Drugie miejsce pod względem ilości wpisów zajął KW Konfederacja (371), a trzecie KKW Trzecia Droga (169). Z kolei najmniej postów w przeciągu dwóch przedwyborczych tygodni odnotowano na kontach trzech kandydatów KW Nowa Lewica (86). Stosunek postów „podanych dalej” i cytowanych względem wpisów autorskich opublikowanych przez polityków znacząco różnił się w zależności od ugrupowania.

W przypadku KKW Trzecia Droga, KW Konfederacja oraz KKW Koalicja Obywatelska nad treściami „zapożyczonymi” znacząco przeważały te, których autorami byli sami kandydaci. Najwięcej autorskich wpisów opublikował Krzysztof Bosak (112), natomiast Donald Tusk jako jedyny z analizowanych polityków zamieszczał na koncie wyłącznie treści własnego autorstwa. Z kolei kandydaci KW Bezpartyjni Samorządowcy, KW Nowa Lewica oraz KW Prawo i Sprawiedliwość częściej „podawali dalej” i cytowali wpisy opublikowane przez innych użytkowników platformy X. Największą ilością tego typu postów wyróżniało się konto Mariusza Błaszczaka.

Tabela 2. Opublikowane wpisy

Kandydat	Wszystkie wpisy	Wpisy autorskie	Cytowania	Wpisy „podane dalej”
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Krzysztof Maj	45	29	–	16
Paweł Kubala	55	13	7	35
Jakub Dobromilski	61	19	18	24
Ryszard Petru	100	43	–	57
Szymon Hołownia	29	28	1	–
Władysław Kosiniak-Kamysz	40	39	–	1
Adrian Zandberg	48	10	7	31
Włodzimierz Czarzasty	11	8	3	–
Agnieszka Dziemianowicz-Bąk	27	22	4	1

¹⁵ 14 października został wyłączony z analizy z uwagi na obowiązującą w tym dniu ciszę wyborczą.

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Mateusz Morawiecki	67	40	3	24
Zbigniew Ziobro	41	27	1	13
Mariusz Błaszczak	369	21	13	335
Sławomir Mentzen	117	62	1	54
Krzysztof Bosak	218	112	50	56
Janusz Korwin-Mikke	36	26	10	–
Donald Tusk	19	19	–	–
Borys Budka	38	17	10	11
Grzegorz Schetyna	36	34	–	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z <https://x.com>.

Jakościowej analizie zawartości i treści oddzielnie zostały poddane wpisy „nieautorskie” („podania dalej” i cytowania) oraz autorskie. Grupa postów opublikowanych przez innych użytkowników niż kandydat została podzielona na 5 kategorii (zob. tabela 3). Do pierwszej z nich zostały zaliczone wpisy pochodzące z konta partii politycznej kandydata oraz kont należących do polityków będących jej członkami (w przypadku koalicyjnych komitetów wyborczych w tej grupie uwzględnione zostały również partie wchodzące w skład koalicji i wywodzący się z nich politycy), a także z oficjalnych kont instytucji państwowych powiązanych z danym kandydatem (np. Kancelarii Prezesa Rady Ministrów w przypadku Mateusza Morawieckiego czy Ministerstwa Obrony Narodowej w odniesieniu do Mariusza Błaszczaka), a uwagi na oddziaływanie publikowanych na nich treści na wizerunek kandydata. Druga kategoria odnosiła się do postów opublikowanych przez oficjalne konta partii innych niż ugrupowanie kandydata i należących do nich polityków. W skład trzeciej wchodziły treści zamieszczone na platformie X przez media i dziennikarzy, a czwartej sondaże opublikowane przez innych niż kandydat użytkowników. Do kategorii „inne” zostały zaliczone wszystkie wpisy niedające się przyporządkować do czterech pozostałych.

Największy odsetek „nieautorskich” postów (54%) stanowiły „podania dalej” i cytowania wpisów pierwotnie opublikowanych przez osoby przynależne do ugrupowania, z którego wywodził się kandydat, oraz powiązanych z nim instytucji. Najwięcej tego typu wpisów pojawiło się na koncie Mariusza Błaszczaka (242 wpisów), który „podał dalej” i cytował przede wszystkim treści opublikowane przez oficjalne profile Prawa i Sprawiedliwości oraz Ministerstwa Obrony Narodowej. Drugim najczęściej pojawiającym się na kontach kandydatów rodzajem wpisów

„nieautorskich” były treści zaliczane do kategorii „inne” (27%), do których należały w większości posty opublikowane przez osoby prywatne i instytucje niezwiązane z żadnym ugrupowaniem biorącym udział w wyborach oraz dotyczące treści niemających charakteru politycznego. Najwięcej tego typu postów „podał dalej” i zacytował Krzysztof Bosak (60 wpisów). Natomiast treści uprzednio opublikowane przez media i dziennikarzy stanowiły 16% wszystkich „podanych dalej” i cytowanych wpisów. Najczęściej odwoływał się do nich Mariusz Błaszczak (66 wpisów). Najrzadziej (1%) politycy cytowali i „podawali dalej” wyniki sondaży opublikowane przez instytucje zewnętrzne (najczęściej robił to Ryszard Petru – 5 wpisów). Z kolei posty autorstwa oficjalnych kont partii innych niż ugrupowanie kandydata i należących do nich polityków stanowiły 2% wpisów „nieautorskich”. Kategoria ta stanowi ciekawe zjawisko z punktu widzenia badania komunikacji wyborczej w mediach społecznościowych, zatem warto poddać ją szerszej analizie.

Wpisy autorstwa innych niż własne ugrupowań cytowali (brak „podań dalej”) politycy należący do KW Bezpартyjni Samorządowcy (Jakub Dobromilski), KKW Trzecia Droga (Ryszard Petru), KW Nowa Lewica (Adrian Zandberg) oraz KW Konfederacja (wszyscy trzej analizowani kandydaci), były to więc ugrupowania zaliczane w wyborach parlamentarnych 2023 r. do opozycji partii rządzącej. We wszystkich przypadkach zamieszczony przy cytowanym poście komentarz w sposób negatywny odnosił się do autora wpisu cytowanego, jego ugrupowania lub podejmowanych przez niego działań. Kandydaci opozycji najczęściej atakowali poglądy, przekonania czy zachowanie członków KW Prawo i Sprawiedliwość¹⁶. Jednakże politycy KW Konfederacja negatywnie odnosili się również do treści pozostałych ugrupowań opozycyjnych – KKW Koalicja Obywatelska¹⁷ czy KW Nowa Lewica¹⁸. Ponadto wpisy oficjalnego konta Platformy Obywatelskiej oraz Janusza Korwina-Mikke zostały opatrzone przez – odpowiednio Sławomira Mentzena i Jakuba Dobromilskiego – dyskredytującym komentarzem „XD”¹⁹. Powyższe przykłady można zaliczyć do przejawów kampanii negatywnej²⁰. Jednakże w przypadku komunikowania za pośrednictwem platformy X związane z nią działania zwykle nie były podejmowane przez cytowanie i „podawanie dalej” wpisów, gdyż w sposób pośredni promują one konkurencyjne ugrupowania

¹⁶ A. Zandberg, X, <https://x.com>, 08.10.2023 (21.11.2024).

¹⁷ K. Bosak, X, <https://x.com>, 01.10.2023 (21.11.2024).

¹⁸ K. Bosak, X, <https://x.com>, 08.10.2023 (21.11.2024).

¹⁹ S. Mentzen, X, <https://x.com>, 09.10.2023; J. Dobromilski, X, <https://x.com>, 05.10.2023 (21.11.2024).

²⁰ S. Trzeciak, *Kampania wyborcza. Strategia sukcesu*, Poznań 2005, s. 197.

poprzez zwiększanie ich zasięgów. Z tego powodu stosowanym przez niektórych polityków rozwiązaniem było zamieszczenie *screenu* wpisu, do którego chcą się odnieść, wraz z własnym komentarzem²¹.

Tabela 3. Tematyka wpisów „podanych dalej” i cytowanych

Kandydat	Własne ugrupowanie i należący do niego politycy oraz powiązane z kandydatem instytucje	Inne ugrupowania	Media i dziennikarze	Sondaże	Inne
Krzysztof Maj	7	–	7	–	2
Paweł Kubala	14	–	10	–	18
Jakub Dobromilski	7	3	1	–	31
Ryszard Petru	15	4	12	5	21
Szymon Hołownia	1	–	–	–	–
Władysław Kosiniak-Kamysz	–	–	–	–	1
Adrian Zandberg	31	1	2		4
Włodzimierz Czarzasty	2	–	–	–	1
Agnieszka Dziemianowicz-Bąk	5	–	–	–	–
Mateusz Morawiecki	24	–	–	3	–
Zbigniew Ziobro	13	–	–	–	1
Mariusz Błaszczak	242	–	66	–	40
Sławomir Mentzen	24	1	1	–	29
Krzysztof Bosak	20	4	22	–	60
Janusz Korwin-Mikke	1	2	2	–	5
Donald Tusk	–	–	–	–	–
Borys Budka	20	–	1	–	–
Grzegorz Schetyna	2	–	–	–	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z <https://x.com>.

Tematyka wpisów autorskich została podzielona na 12 kategorii (zob. tabela 4): promocja programu postulowanego przez ugrupowanie (polityka), przedstawianie dotychczasowych osiągnięć ugrupowania (po-

²¹ M. Morawiecki, X, <https://x.com>, 08.10.2023; K. Bosak, X, <https://x.com>, 06.10.2023 (21.11.2024).

lityka), informacje dotyczące spotkań z wyborcami i wystąpień polityka w mediach tradycyjnych (zarówno zapowiedzi przyszłych, jak i relacje z tych, które już miały miejsce), treści dotyczące polityków z innych ugrupowań, gospodarka, bezpieczeństwo państwa, media publiczne (problematyka ich niezależności oraz debata przeprowadzona 9 października 2023 r. przez Telewizję Polską), polityka zagraniczna (w tym Unia Europejska), sondaże, treści mające mobilizować wyborców do oddania głosu na dane ugrupowanie (polityka) oraz kategoria „inne” zawierająca pozostałe kwestie.

Największy odsetek autorskich postów w analizowanym okresie stanowiły te dotyczące spotkań z wyborcami (22%), które publikowali przede wszystkim Krzysztof Bosak, Sławomir Mentzen (głównie odnosiły się do cyklu spotkań „Bosak&Mentzen NA ŻYWO!”) oraz Władysław Kosiniak-Kamysz. Drugą najczęściej pojawiającą się kategorią wpisów były te skategoryzowane w grupie „inne” (16%). Trzecią zaś stanowiły zarówno posty informujące obserwujących o przyszłych wystąpieniach danego kandydata w mediach tradycyjnych, jak i fragmenty (w postaci filmów) już udzielonych przez niego wywiadów czy konferencji prasowych, w których wziął udział (15%). Najwięcej treści odnoszących się do wypowiedzi w mediach opublikował Krzysztof Bosak (41 wpisów).

Z opublikowanych przez kandydatów wpisów 11% dotyczyło polityków z innych formacji (tematyka ta najczęściej występowała we wpisach Zbigniewa Ziobro), promocji programu postulowanego przez kandydata i jego ugrupowanie (najwięcej w przypadku Sławomira Mentzena) oraz mobilizowania wyborców do wzięcia udziału w wyborach i oddania głosu na dane ugrupowanie (w tego typu treściach przodowały wpisy Grzegorza Schetyny). W postach, w których pojawiali się kandydaci pozostałych komitetów biorących udział w wyborach parlamentarnych – podobnie jak w omówionych już cytowaniach – dominowało, właściwie kampanii negatywnej, pejoratywne przedstawianie polityków konkurencyjnych ugrupowań mające ujemnie oddziaływać na ich wizerunek. W przypadku wpisów publikowanych bezpośrednio przez kandydatów tego typu treści były jednak znacznie powszechniejsze niż w postach powstałych w wyniku cytowania wpisu konkurencyjnego ugrupowania (64 posty autorskie, a jedynie 15 cytowanych). W analizowanym okresie tylko 5% postów dotyczyło problematyki bezpieczeństwa. Z kolei do pozostałych kategorii (dotychczasowe osiągnięcia, gospodarka, media publiczne, polityka zagraniczna i Unia Europejska oraz sondaże) zaliczało się jedynie 2% opublikowanych przez polityków treści.

Tabela 4. Tematyka wpisów autorskich

Kandydat	Promocja programu postulowanego przez ugrupowanie (polityka)	Przedstawianie dotychczasowych osiągnięć ugrupowania (polityka)	Spotkania z wyborcami	Wystąpienia polityka w mediach tradycyjnych	Inne ugrupowania (i należący do nich politycy)	Gospodarka	Bezpieczeństwo Polski	Media publiczne	Polityka zagraniczna i kwestia Unii Europejskiej	Sondaże	Mobilizowanie wyborców	Inne
Krzysztof Maj	3	–	2	6	4	–	1	–	–	1	2	10
Paweł Kubala	5	–	–	2	1	–	–	–	–	–	–	5
Jakub Dobromilski	–	–	–	3	7	–	–	–	–	2	2	5
Ryszard Petru	10	–	5	7	4	8	1	–	–	–	6	2
Szymon Hołownia	6	–	7	3	1	–	–	1	–	3	5	2
Władysław Kosiniak-Kamysz	–	–	26	–	2	–	2	3	–	–	2	4
Adrian Zandberg	1	–	2	1	2	–	1	–	–	–	2	1
Włodzimierz Czarzasty	–	–	6	–	–	–	–	–	–	–	2	–
Agnieszka Dziemianowicz-Bąk	6	–	3	5	–	–	–	–	–	–	7	1
Mateusz Morawiecki	4	5	6	1	6	–	7	–	–	–	5	6
Zbigniew Ziobro	–	2	–	–	9	–	5	–	2	–	2	7
Mariusz Błaszczak	–	–	–	–	4	–	8	–	–	–	–	9
Sławomir Mentzen	12	–	23	6	6	–	–	3	–	–	4	8
Krzysztof Bosak	3	1	34	41	6	2	2	–	6	–	8	9
Janusz Korwin-Mikke	1	–	2	3	4	–	1	1	1	1	2	10
Donald Tusk	4	–	2	–	–	–	–	1	–	1	3	8
Borys Budka	2	–	4	1	4	–	–	1	–	1	2	2
Grzegorz Schetyna	6	1	6	4	4	–	1	–	–	1	9	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z <https://x.com>.

Kandydaci wykorzystujący platformę X jako narzędzie komunikowania z wyborcami stosowali również elementy o charakterze graficznym oraz linki i ankiety (zob. tabela 5), które na potrzeby analizy zostały po-

dzielone na kategorie: pojedyncze zdjęcie, galeria zdjęć (więcej niż jedno zdjęcie), film, grafika, gif, link oraz ankieta. Powyższe elementy zostały wykorzystane w 430 postach (76% wszystkich opublikowanych wpisów), a każdy z polityków stosował przynajmniej jeden z nich.

Najczęściej wykorzystywane były filmy (28%) – najwięcej zostało opublikowanych przez Krzysztofa Bosaka. Równie często (24%) politycy zamieszczali w swoich postach grafiki (tak samo jak filmów najwięcej z nich znalazło się we wpisach Krzysztofa Bosaka). Pojedyncze zdjęcie albo galerię zdjęć zawierało 41% opublikowanych postów. Do 7% wpisów dołączone zostały linki. Ankieta w analizowanym okresie została wykorzystana dwa razy przez Krzysztofa Maja, z kolei gif raz przez Mateusza Morawieckiego.

Tabela 5. Wykorzystanie elementów graficznych, linków i ankiet

Kandydat	Pojedyncze zdjęcie	Galeria zdjęć	Film	Grafika	Gif	Link	Ankieta
Krzysztof Maj	6	2	5	8	–	3	2
Paweł Kubala	1	2	–	2	–	5	–
Jakub Dobromilski	–	1	–	12	–	2	–
Ryszard Petru	6	7	11	6	–	–	–
Szymon Hołownia	5	1	8	6	–	–	–
Władysław Kosiniak-Kamysz	1	26	1	1	–	–	–
Adrian Zandberg	3	3	–	1	–	–	–
Włodzimierz Czarzasty	3	3	1	1	–	–	–
Agnieszka Dziemianowicz-Bąk	1	–	9	6	–	–	–
Mateusz Morawiecki	13	3	7	6	1	–	–
Zbigniew Ziobro	2	–	12	1	–	–	–
Mariusz Błaszczak	10	4	2	5	–	–	–
Sławomir Mentzen	7	11	1	10	–	3	–
Krzysztof Bosak	9	20	35	21	–	9	–
Janusz Korwin-Mikke	5	–	2	6	–	5	–
Donald Tusk	4	–	10	1	–	–	–
Borys Budka	5	1	2	5	–	–	–
Grzegorz Schetyna	5	8	13	4	–	1	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z <https://x.com>.

Zakończenie

Cel niniejszego opracowania stanowiło zbadanie, w jaki sposób platforma X była wykorzystywana jako narzędzie komunikowania politycznego. W dążeniu do tego postawiona została hipoteza badawcza, iż platforma X była szeroko wykorzystywana przez kandydatów biorących udział w wyborach parlamentarnych w 2023 r. W celu jej weryfikacji sformułowane zostały następujące pytania badawcze: Jaka część kandydatów biorących udział w wyborach posiadała konto na platformie X? Czy reprezentowali oni ugrupowania należące do tzw. *mainstreamu*, czy wręcz przeciwnie? Jakiego typu wpisy pojawiały się najczęściej oraz jaka dominowała w nich tematyka? Czy politycy w swoich wpisach często wykorzystywali elementy o charakterze graficznym oraz linki i ankiety? Przeprowadzona analiza wpisów opublikowanych przez polityków w badanym okresie sfalsyfikowała postawioną na początku pracy hipotezę. Platforma X nie była bowiem szeroko wykorzystywana jako narzędzie komunikowania politycznego w wyborach parlamentarnych w 2023 r. Na podstawie uzyskanych podczas analiz odpowiedzi na dwa pierwsze pytania badawcze można zauważyć, iż konta na niej posiadało jedynie 22% kandydujących. Ponadto byli to głównie członkowie komitetów wyborczych partii politycznych należących do tzw. *mainstreamu* (największy odsetek użytkowników platformy X startował z list KW Prawo i Sprawiedliwość oraz KKW Koalicja Obywatelska). Ponadto biorący udział w wyborach politycy częściej „podawali dalej” i cytowali wpisy innych użytkowników niż publikowali własne posty. Natomiast wśród opublikowanych wpisów dominowały te informujące o planowanych spotkaniach z wyborcami oraz wystąpieniach danego polityka w mediach tradycyjnych, rzadziej zaś kandydaci za pośrednictwem platformy X przedstawiali swoje postulaty i programy wyborcze (trzecie pytanie badawcze). Świadczy to o wykorzystywaniu badanego *social medium* bardziej jako pomocniczego aniżeli głównego narzędzia komunikowania, mającego za zadanie jedynie poinformować elektorat o podejmowanych przez kandydatów działaniach zaliczanych do tradycyjnych technik prowadzenia kampanii wyborczej. Udzielając odpowiedzi na czwarte z postawionych pytań badawczych, można stwierdzić, że biorący udział w wyborach politycy bardzo często (76% autorskich wpisów) wykorzystywali w swoich postach elementy o charakterze graficznym w celu przyciągnięcia uwagi odbiorców.

Bibliografia

- Annusewicz O., *Twitter jako przestrzeń autoprezentacji politycznej. Zarządzanie wizerunkiem polityka w mediach społecznościowych*, „Studia Politologiczne”, 2017, nr 45.
- Bodys M., *Wykorzystanie mediów społecznościowych przez polskie parlamentarne partie polityczne poza okresem kampanii wyborczych*, „Wrocławskie Studia Politologiczne”, 2015, nr 18.
- Bosak K., X, <https://x.com>, 01.10.2023 (21.11.2024).
- Bosak K., X, <https://x.com>, 06.10.2023 (21.11.2024).
- Bosak, K., X, <https://x.com>, 08.10.2023 (21.11.2024).
- Czyżowski D., Porębski L., *Media społecznościowe w kampanii wyborczej. Wykorzystanie Twittera w polskich wyborach parlamentarnych w roku 2015*, „Studia Politologiczne”, 2017, nr 45.
- Dobromilski J., X, <https://x.com>, 05.10.2023 (21.11.2024).
- Kalinowska-Żeleźnik A., *Wykorzystanie Twittera w kampanii wyborczej Donalda Trumpa*, „Media Biznes Kultura”, 2020, nr 2(9). Doi: 10.4467/25442554.20.017.13181.
- Kaznowski D., *Social media – społeczne wymiary Internetu [w:] E-marketing. Współczesne trendy. Pakiet Startowy*, red. J. Królewski, P. Sala, Warszawa 2016.
- Lakomy M., *Tweety na szczycie. Polityka responsywna*, „Studia Medioznawcze”, 2014, nr 2(57).
- Maguś W., *Twitter jako narzędzie dialogu liderów politycznych z otoczeniem*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 2019, nr 4, s. 65.
- Mentzen S., X, <https://x.com>, 09.10.2023 (21.11.2024).
- Morawiecki M., X, <https://x.com>, 08.10.2023 (21.11.2024).
- Norris P., *Electoral Change in Britain Science 1945*, Cambridge 1997.
- Porębski L., Żurek M., *Serwisy społecznościowe jako narzędzie komunikowania wyborczego. Kandydaci w wyborach parlamentarnych w roku 2015 na Facebooku*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne”, 2017, nr 53. Doi: 10.15804/2017.53.08.
- Shaw C., *The Campaign Manager: Running and Winning Local Elections*, Boulder 2013.
- Trzeciak S., *Kampania wyborcza. Strategia sukcesu*, Poznań 2005.
- Zandberg A., X, <https://x.com>, 08.10.2023 (21.11.2024).

Platform X as a tool of political communication in parliamentary elections 2023

Abstract

The aim of this article is to analyse the use of platform X as a tool of political communication by candidates running for parliamentary seats in the 2023 elections. The study employs both quantitative and qualitative content analysis of posts published on platform X by politicians. While, the aim of the quantitative analysis is to determine how many politicians from each electoral committee used platform X in campaign, the qualitative analysis focuses on identifying the contents of the posts. For this purpose, it analyses the accounts of three politicians with the highest number of followers from each electoral committee. The research covers the period from October 1 to October 13, 2023. The findings indicate that platform X was used mostly by candidates representing mainstream political parties. Moreover, it was less popular than traditional means of communication.

Keywords: political communication, social media, parliamentary elections 2023, platform X

Fabian Kobalczyk-Gruda*

DEGRADACJA TECHNOLOGICZNA NA POLU WALKI W KONTEKŚCIE DYNAMICZNEGO ROZWOJU TECHNOLOGII: ANALIZA NA PRZYKŁADZIE WOJNY NA UKRAINIE

Streszczenie

W artykule przedstawiono zjawisko degradacji technologicznej na współczesnym polu walki, ze szczególnym uwzględnieniem wojny na Ukrainie jako studium przypadku. Zwrócono uwagę na kluczowe tendencje i czynniki prowadzące do degradacji technologicznej, takie jak ograniczenia produkcyjne, dostępność zasobów oraz dynamika rozwoju technologii wojskowych. Opisano procesy towarzyszące temu zjawisku oraz jego konsekwencje dla skuteczności działań zbrojnych. Celem badań była analiza mechanizmów degradacji technologicznej w kontekście wykorzystania nowoczesnych technologii wojskowych. Wyniki wskazują, że degradacja technologiczna wynika z wielowymiarowych uwarunkowań, obejmujących zarówno aspekty logistyczne, jak i adaptacyjne, wpływające na zdolność prowadzenia efektywnych operacji militarnych.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, technologia, wojna, wojskowość

Wstęp

Ostatnie 120 lat historii charakteryzuje się zmianami w zakresie wykorzystania technologii w działaniach zbrojnych. Współczesne rozwiązania technologiczne znacząco zwiększają skuteczność operacji wojskowych, oferując przewagę strategiczną na polu walki. Jednocześnie ich rozwój wiąże się z ogromnym wysiłkiem naukowców, inżynierów i specjalistów odpowiedzialnych za wdrażanie oraz eksploatację zaawansowanych systemów. Inwestycje w nowoczesne technologie militarne wymagają od państw znacznych nakładów finansowych, infrastrukturalnych i organizacyjnych. Warunkiem koniecznym jest dostęp do odpowiednich surowców, rozwiniętych zdolności produkcyjnych, złożonych łańcuchów dostaw

* Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, e-mail: fabiankob@o2.pl, ORCID: 0009-0001-5750-7086.

oraz wyspecjalizowanych ośrodków szkoleniowych. Pomimo znaczących korzyści płynących z technologicznej dominacji, koszty związane z opracowaniem, wdrożeniem i utrzymaniem takich rozwiązań mogą być istotnym ograniczeniem dla wielu państw.

Celem niniejszego opracowania jest analiza mechanizmów degradacji technologicznej w kontekście wykorzystania nowoczesnych technologii wojskowych na przykładzie konfliktu na Ukrainie. Rozważania te pozwolą na odpowiedź na kluczowe pytania badawcze:

- Jakie są przyczyny degradacji technologicznej w wojnie na Ukrainie?

- Jakie czynniki sprzyjają degradacji technologicznej na współczesnym polu walki?

- Jakie są konsekwencje tego zjawiska dla współczesnych sił zbrojnych?

Analiza konfliktu na Ukrainie pozwala nie tylko na zrozumienie istoty degradacji technologicznej, ale także na wyciągnięcie wniosków dotyczących jej wpływu na przyszłe konflikty zbrojne oraz planowanie strategiczne i operacyjne.

Tło teoretyczne i koncepcje

Degradacja technologiczna w kontekście wojskowości oznacza proces, w wyniku którego systemy, technologie lub urządzenia wojskowe tracą swoją skuteczność operacyjną, zdolności bojowe lub aktualność w stosunku do rozwijających się zagrożeń, nowych technologii czy wymagań operacyjnych. Degradacja technologiczna wynika z czynników intencjonalnych i nieintencjonalnych, które różnią się charakterem i uwarunkowaniami.

Czynniki intencjonalne odnoszą się do sytuacji, w których świadomie rezygnuje się z zaawansowanych technologii na rzecz alternatywnych rozwiązań, które mogą być tańsze, prostsze w implementacji lub bardziej adekwatne w określonych warunkach albo w kontekście celów operacyjnych bądź taktycznych. Takie podejście bywa stosowane w przypadku chęci uzyskania asymetrii na polu walki, gdzie innowacyjność polega nie na technologicznym wyrafinowaniu, lecz na dostosowaniu narzędzi i metod do specyficznych wymagań taktycznych. Przykładem może być zastosowanie improwizowanych urządzeń wybuchowych (IED) w konflikcie asymetrycznym, gdzie niskie koszty i prosta konstrukcja są celowo przeciwstawiane wysoce rozwiniętym systemom przeciwnika¹. De-

¹ W. Pawłowski, *Urządzenia i materiały wybuchowe*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki”, 2023, nr 24, s. 61–83.

gradacja technologiczna wynikająca z czynników nieintencjonalnych jest efektem okoliczności niezależnych od świadomej decyzji użytkownika czy organizacji wojskowej. Może ona być spowodowana ograniczeniami finansowymi, które uniemożliwiają modernizację lub zakup nowoczesnych systemów uzbrojenia. Innym istotnym czynnikiem są także zakłócenia w łańcuchach dostaw, prowadzące do trudności w pozyskaniu części zamiennych, aktualizacji oprogramowania czy wsparcia technicznego². Istnieje również możliwość wystąpienia ograniczeń kadrowych. W przypadku rosyjskiego przemysłu zbrojeniowego przewiduje się braki pracowników (ok. 400 tys.)³. W takich przypadkach stosowane są rozwiązania zastępcze, często bazujące na technologiach starszej generacji lub mniej zaawansowanych.

Po zakończeniu zimnej wojny nastąpił dynamiczny rozwój precyzyjnego uzbrojenia, technologii nawigacyjnych i integracji danych na potrzeby działań militarnych. Wojna w Zatoce Perskiej ukazała potencjał broni kierowanej i systemów GPS, co przyczyniło się do ewolucji strategii operacyjnych opartych na sieciocentryczności⁴. Współczesne technologie, takie jak satelity wojskowe, drony oraz sztuczna inteligencja, znacząco zwiększyły efektywność rozpoznania, dowodzenia i prowadzenia operacji na odległość⁵. Równocześnie cyberprzestrzeń stała się nowym polem walki, gdzie kluczowe znaczenie zyskały ataki na infrastrukturę krytyczną oraz działania obronne przed zagrożeniami cyfrowymi.

Asymetria technologiczna odgrywa istotną rolę we współczesnych konfliktach, zwłaszcza w starciach pomiędzy przeciwnikami o nierównym potencjale militarnym. Tanie, improwizowane technologie, takie jak modyfikowane drony cywilne czy zdalnie sterowane ładunki wybuchowe, mogą skutecznie przeciwstawiać się zaawansowanym systemom obronnym⁶. Wysokie koszty systemów przeciwrakietowych sprawiają, że neutralizacja niskobudżetowych zagrożeń staje się problematyczna, co prowadzi do konieczności rewizji tradycyjnych strategii obronnych⁷.

² A. Stepuch, M. Puchała, *Logistyka wojskowa i zabezpieczenie logistyczne na współczesnym polu walki*, „Zarządzanie Innowacyjne w Gospodarce i Biznesie”, 2021, nr 2(33), s. 129–135.

³ M. Marszałkowski, *400 tys. wakatów w rosyjskim sektorze zbrojeniowym*, Defence24, <https://defence24.pl>, 28.11.2024 (09.01.2025).

⁴ T. Wójtowicz, *I wojna w Zatoce Perskiej: wojna sieciocentryczna czy klasyczny konflikt zbrojny ery przemysłowej?*, „Wiedza Obronna”, 2012, nr 4, s. 3–14.

⁵ O. Wasiuta, S. Wasiuta, *Encyklopedia bezpieczeństwa*, t. 1, Kraków 2021, s. 849–851.

⁶ R. Rochowicz, *Drony w wojnie Ukrainy z Rosją*, „Problemy Techniki Uzbrojenia”, 2022, nr 51(160), s. 114.

⁷ K. Juszczyk, *Drony w natarciu*, „Domena”, 2022, nr 1, s. 8–12.

Nowe wyzwania wynikające z asymetrii technologicznej uwidaczniają ograniczenia konwencjonalnych systemów wojskowych. Kosztowne platformy bojowe, takie jak czołgi czy myśliwce, mogą być zagrożone przez znacznie tańsze środki ofensywne, co wymusza poszukiwanie bardziej elastycznych i adaptacyjnych rozwiązań. W obliczu szybko zmieniającego się środowiska zagrożeń państwa muszą opracowywać nowe strategie i technologie zdolne do skutecznego przeciwdziałania zarówno konwencjonalnym, jak i improwizowanym metodom walki.

Analiza przypadku: wojna na Ukrainie

Wojna na Ukrainie, rozpoczęta 24 lutego 2022 roku, przybierała różnorodne formy w zależności od etapu konfliktu⁸. Początkowa faza charakteryzowała się wysoką manewrowością, co potwierdza fakt, że siły rosyjskie w krótkim czasie dotarły do kluczowych miast, takich jak Kijów, Charków i Chersoń. Jednak w okresie od 1 stycznia do 31 grudnia 2024 roku linia frontu pozostała zasadniczo niezmieniona pod względem strategicznym, z wyjątkiem lokalnych zmian taktycznych w niektórych regionach.

Wojna rosyjsko-ukraińska ujawnia istotne różnice w doktrynach technologicznych obu stron. Rosja opiera swoje działania na masowym użyciu artylerii, niszczeniu infrastruktury krytycznej oraz intensywnym wykorzystaniu systemów walki elektronicznej, takich jak Krasucha-4, zakłócających łączność i nawigację⁹. Wprowadza zaawansowane systemy rakietowe, w tym broń hipersoniczną Kindżał, oraz drony, m.in. Shahed-136¹⁰. Ukraina, adaptując się do realiów konfliktu, wdrożyła elastyczne strategie zgodne ze standardami NATO, opierając się na precyzyjnej broni zachodniej, takiej jak HIMARS, NASAMS i IRIS-T¹¹. Istotną rolę odgrywa szerokie zastosowanie dronów w operacjach zwiadowczych i ofensywnych, co umożliwia skuteczne prowadzenie działań asymetrycznych przeciwko silniejszemu przeciwnikowi¹².

⁸ Szerzej na ten temat: Z. Wiktor, *Wojna w Ukrainie – przyczyny i skutki po ponad roku trwania*, „Studia Orientalne”, 2023, nr 27(3), s. 30–59.

⁹ P. Reśkiewicz, *Russian anti-access potential (A2 / AD) on the Crimean Peninsula*, „Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego”, 2020, nr 14, s. 279.

¹⁰ R. Ciastoń, *Użycie przez Federację Rosyjską pocisków balistycznych i manewrujących w konflikcie ukraińskim*, „Komentarz Międzynarodowy Pułaskiego”, 2022, nr 1, s. 1–7.

¹¹ O. Wasiuta, S. Wasiuta, *Encyklopedia bezpieczeństwa*, t. 3, Kraków 2021, s. 182; M. Piotrowski, *Wyzwania dla sektora zbrojeniowego USA związane ze wsparciem Ukrainy*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych”, 2023, nr 8(129), s. 2–10.

¹² R. Rochowicz, *op.cit.*, s. 97–116.

Systemy świadomości sytuacyjnej odgrywają ważną rolę w operacjach wojskowych, umożliwiając bieżące monitorowanie i analizę pola walki. Oparte na różnych platformach, takich jak UAV, samoloty rozpoznawcze czy radary aerostatyczne pozwalają na efektywne prowadzenie działań bojowych¹³. W przypadku operacji o dużym zasięgu, zwłaszcza kierowania ogniem artylerii i rakiet, kluczowe znaczenie mają systemy satelitarne. Ukraina, dzięki współpracy ze Stanami Zjednoczonymi, wykorzystuje dane satelitarne do precyzyjnego lokalizowania celów i synchronizacji działań bojowych, co znacząco zwiększa skuteczność jej operacji¹⁴. Rosja dysponuje rozwiniętym systemem satelitarnym obejmującym GLONASS, satelity rozpoznawcze i komunikacyjne, które wspierają precyzyjne uderzenia na infrastrukturę krytyczną¹⁵. Dane satelitarne umożliwiają naprowadzanie systemów artylerii raketowej, takich jak BM-30 Smiercz i Iskander-M, a także pocisków manewrujących Kalibr i Ch-101. Choć rosyjska konstelacja satelitów jest mniejsza i mniej zaawansowana niż amerykańska, pozostaje wystarczająca do realizacji celów strategicznych w konfliktach regionalnych¹⁶.

Wojna rosyjsko-ukraińska była jednym z pierwszych konfliktów, w którym szeroko zastosowano zarówno wojskowe, jak i komercyjne drony, co znacząco wpłynęło na prowadzenie działań bojowych. Istotną rolę odegrał Bayraktar TB2 – turecki dron klasy MALE, charakteryzujący się dużym zasięgiem, długim czasem lotu i zdolnością do precyzyjnych uderzeń przy użyciu pocisków naprowadzanych laserowo. W początkowej fazie konfliktu umożliwił Ukrainie niszczenie rosyjskich kolumn logistycznych i systemów przeciwlotniczych, spowalniając ofensywę przeciwnika. Dzięki zaawansowanym systemom rozpoznawczym Bayraktar TB2 dostarczał również kluczowe dane wywiadowcze w czasie rzeczywistym¹⁷. Z kolei komercyjne drony, takie jak DJI Mavic, choć technologicznie prostsze i o krótszym czasie lotu, odegrały istotną rolę na poziomie taktycznym. Wykorzystywane do rozpoznania,

¹³ D. Kompała, *Użycie bezałogowych statków powietrznych do rozpoznania powietrznego w wybranych konfliktach zbrojnych*, „Zeszyty Naukowe AON”, 2014, nr 1(94), s. 136–149.

¹⁴ R. Kopeć, *Wykorzystanie systemów orbitalnych w wojnie Rosji z Ukrainą. Między militaryzacją a komercjalizacją kosmosu*, „Roczniki Nauk Społecznych”, 2022, nr 50(4), s. 115–131.

¹⁵ J. Januszewski, *Charakterystyka sygnałów systemów satelitarnych i radionawigacyjnych dziś oraz w przyszłości*, „TTS Technika Transportu Szynowego”, 2009, nr 1–2, s. 66–69.

¹⁶ G. Kołata, *Wybrane raketowe środki napadu powietrznego Federacji Rosyjskiej*, „Zeszyty Naukowe AON”, 2015, nr 4(101), s. 96–124.

¹⁷ K. Juszczak, *op.cit.*

korygowania ognia artyleryjskiego i przenoszenia niewielkich ładunków wybuchowych, zapewniały jednostkom piechoty i artylerii większą świadomość sytuacyjną i elastyczność operacyjną. Ich szeroka dostępność i zdolność do lotów na niskiej wysokości utrudniały wykrycie przez systemy obrony przeciwlotniczej. Okazały się pewnego rodzaju alternatywą dla dronów Bayraktar. Podobne rozwiązania stosowała Rosja, wykorzystując komercyjne drony i zaawansowane systemy UAV w swoich operacjach militarnych¹⁸.

Przykładem asymetrycznego rozwiązania w wojnie na Ukrainie jest zastosowanie ręcznych przeciwpancernych pocisków kierowanych, takich jak FGM-148 Javelin, przeciwko rosyjskim czołgom. Pomimo przewagi ilościowej sił rosyjskich, precyzyjne użycie tego uzbrojenia umożliwia skuteczną obronę, choć wymaga dobrze wyszkolonych operatorów i odpowiednich warunków operacyjnych¹⁹. Innym sposobem neutralizacji pojazdów opancerzonych jest improwizowane uzbrojenie, np. tzw. koktajle Mołotowa. Choć nie są one w stanie zniszczyć czołgu, mogą prowadzić do jego unieruchomienia poprzez atak na chłodnicę, włącz kierowcy lub elementy układu jezdnego. Skuteczność tej metody maleje w przypadku nowoczesnych pojazdów ze względu na lepsze zabezpieczenia techniczne²⁰.

Czynniki wpływające na degradację technologiczną

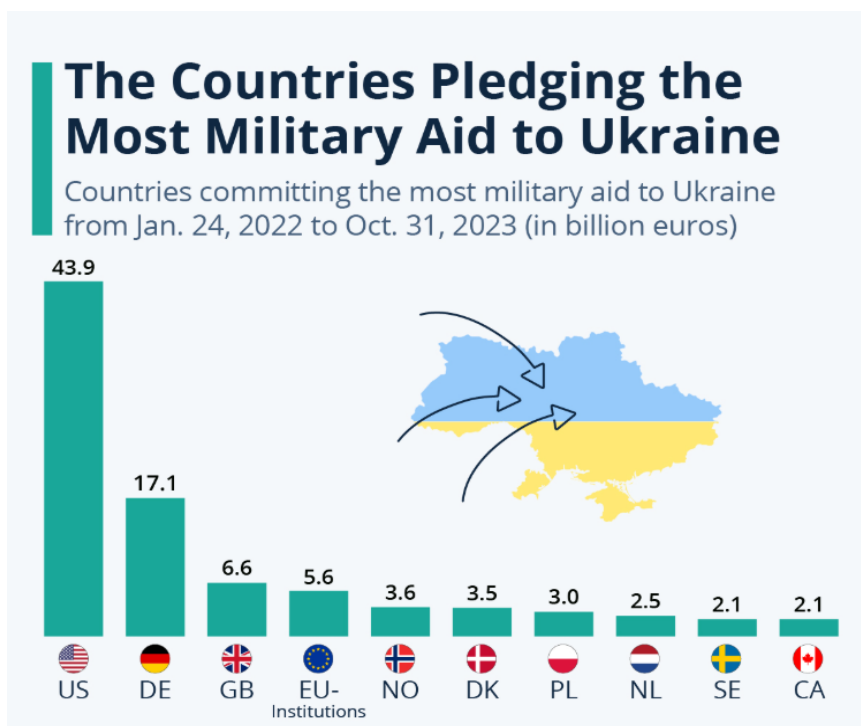
Jednym z kluczowych czynników wpływających na degradację technologiczną w trakcie konfliktów zbrojnych są zjawiska o charakterze nieintencjonalnym. Wojna na Ukrainie stanowi unikalny przykład współczesnych zagrożeń asymetrycznego w konflikcie, w którym znaczące mocarstwo, jakim jest Rosja, dysponujące rozbudowaną siłą militarną oraz największym arsenałem nuklearnym na świecie, prowadzi działania wojenne przeciwko państwu o znacznie mniejszych zasobach, wspieranemu jednak przez kilkadziesiąt innych krajów, w tym globalne supermocarstwo.

¹⁸ I. Danilewicz, *Wojna w Ukrainie. Cywilne drony zmieniają oblicze współczesnego konfliktu. Warto tę wiedzę wykorzystać*, Niebyswałe Suwałki, <https://www.niebywalesuwalki.pl>, 11.09.2023 (09.01.2025); O. Wasiuta, S. Wasiuta, *Encyklopedia bezpieczeństwa*, t. 2, Kraków 2021, s. 177.

¹⁹ T. Smura, *Rosyjska inwazja na Ukrainę – pierwsze wnioski wojskowe*, „Komentarz Międzynarodowy Pułaskiego”, 2023, nr 3, s. 1–8.

²⁰ S. Zagórski, *Koktajl Mołotowa, Prosta, ale niezwykle niebezpieczna broń*, Newswweek, <https://www.newswweek.pl>, 12.03.2022 (09.01.2025).

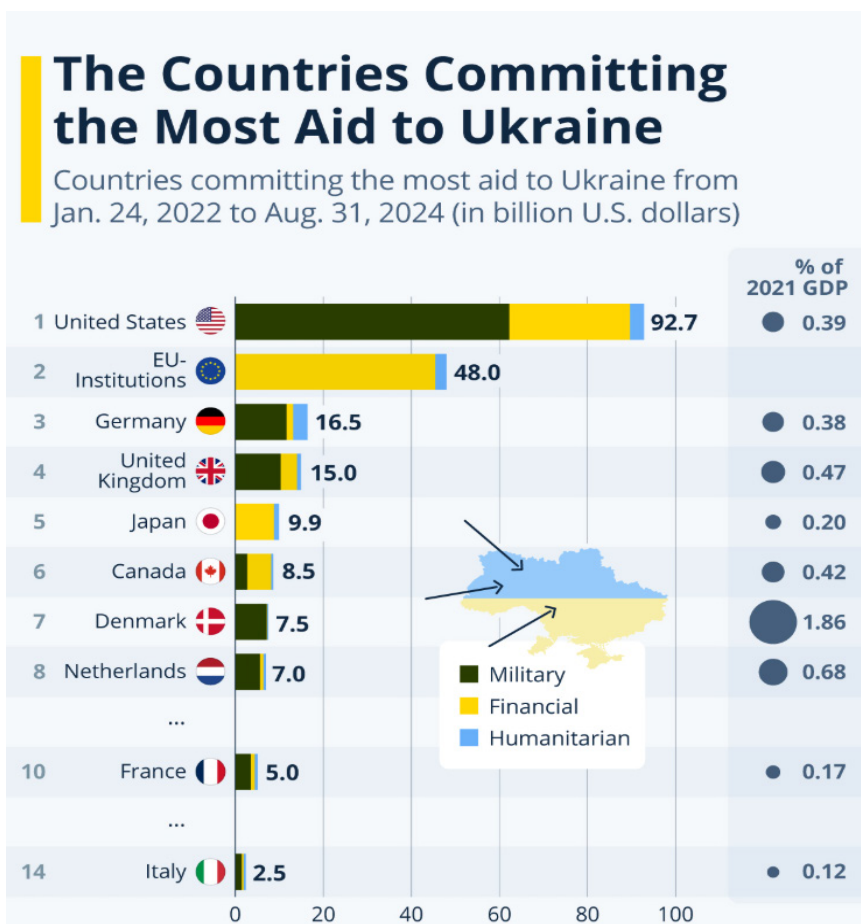
Wsparcie udzielane Ukrainie przez pomagające jej państwa ma charakter pośredni, co oznacza, że ich siły zbrojne oficjalnie nie są obecne na terytorium Ukrainy i nie biorą udziału w działaniach wojennych. Pomoc ta koncentruje się przede wszystkim na transferze środków finansowych, dostawach uzbrojenia, sankcjach wobec Rosji oraz wsparciu humanitarnym. W kontekście analizy tego konfliktu szczególną uwagę należy jednak zwrócić na aspekt militarny, który odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu sytuacji strategicznej²¹. Zestawienia statystyczne dotyczące wsparcia wojskowego ukazują skalę zaangażowania poszczególnych państw oraz zmiany w polityce zagranicznej w czasie trwania konfliktu.

Wykres 1. Kraje udzielające największej pomocy wojskowej Ukrainie (od 24 stycznia 2022 do 31 października 2023 roku)

Źródło: M. Armstrong, *The Countries Pledging the Most Military Aid to Ukraine*, Statista, <https://www.statista.com>, 13.12.2023 (09.01.2025).

²¹ P. Pacek, *Znaczenie wsparcia państw zachodnich i organizacji międzynarodowych dla przebiegu wojny w Ukrainie*, „Wiedza Obronna”, 2023, nr 1(282), s. 77–101.

Wykres 2. Kraje udzielające największej pomocy wojskowej Ukrainie (od 24 stycznia 2022 do 31 sierpnia 2024 roku)

Źródło: K. Buchholz, *The Countries Sending the Most Aid to Ukraine*, Statista, <https://www.statista.com>, 14.02.2025 (20. 02. 2025).

Analiza danych wskazuje na wyraźne zaangażowanie państw wspierających Ukrainę w pierwszych miesiącach konfliktu, co odzwierciedla dynamikę pomocy międzynarodowej w jego początkowej fazie. W sierpniu 2024 roku obserwowano zmianę w poziomie pomocy, która mogła być wynikiem różnic w metodologii uwzględniania środków przeznaczonych na poszczególne formy wsparcia. Ponadto faktyczna skala wsparcia poszczególnych państw (np. Niemiec) bywa kontrowersyjna pod kątem rzeczywistego wsparcia militarnego. Do października 2023 roku Stany Zjednoczone przekazały Ukrainie wsparcie militarne o wartości 43,9 mld

euro, Niemcy 17,1 mld euro, Wielka Brytania 6,6 mld euro, Norwegia 3,6 mld euro, Dania 3,5 mld euro, a Polska 3 mld euro.

Dane wskazują, że Stany Zjednoczone wydały wówczas około 62 mld dolarów, Niemcy około 12 mld dolarów, Wielka Brytania około 11 mld dolarów, Dania 7,5 mld dolarów, Holandia 6 mld dolarów, a Francja 4 mld dolarów.

Porównanie poziomu pomocy w dwóch przedziałach czasowych (pierwsze 21 miesięcy konfliktu i kolejne 10 miesięcy) ukazuje wyraźny spadek zaangażowania finansowego. W okresie od lutego 2022 do października 2023 roku pierwsze sześć państw przekazało Ukrainie wsparcie militarne o wartości około 77,7 mld euro. W ciągu kolejnych 10 miesięcy (od listopada 2023 do sierpnia 2024 roku) wartość pomocy wyniosła około 19,3 mld euro, co wskazuje na zauważalne zmniejszenie intensywności wsparcia.

Jednocześnie istotne są uwarunkowania polityczne wpływające na skalę pomocy. 6 stycznia 2025 roku Kongres Stanów Zjednoczonych ogłosił oficjalne wyniki wyborów prezydenckich, w których zwyciężył Donald Trump. Biorąc pod uwagę wcześniejsze wypowiedzi zarówno jego, jak i członków jego administracji, można było przewidywać dalsze zmniejszenie pomocy wojskowej dla Ukrainy, co mogłoby znacząco wpłynąć na strategię wsparcia tego kraju, biorąc pod uwagę rolę USA jako głównego dostawcy pomocy wojskowej.

Kolejnym elementem nieintencjonalnym są zdolności produkcyjne. Jak podaje PISM, „Oficjalne rosyjskie dane wskazują, że w 2023 r. siły zbrojne otrzymały 1530 nowych i zmodernizowanych czołgów oraz 2518 bojowych wozów piechoty i transporterów opancerzonych, 100 samolotów i 150 śmigłowców, 4 wielozadaniowe okręty podwodne, 3,5 tys. bezzałogowców różnych typów oraz 16,5 mln sztuk środków rażenia, z czego większość stanowią pociski różnego typu. Zgodnie z zapowiedziami ministra obrony rosyjskie siły zbrojne w 2024 r. mają otrzymać ponadto 4 okręty podwodne (w tym jeden atomowy), 11 nawodnych, 2 zmodernizowane bombowce strategiczne Tu-160M. Planowane jest także zwiększenie produkcji rakiet hipersonicznych, zwłaszcza *Kindżał* i *Cirkon*”²². Można jednak przypuszczać, że rosyjskie dane są w jakimś stopniu nieprawdziwe.

Analiza zdolności produkcyjnych w zakresie wytwarzania czołgów wskazuje, że Stany Zjednoczone dysponują potencjałem umożliwiającym produkcję około 260 czołgów typu M1 Abrams rocznie. Liczba ta obejmuje zarówno produkcję na potrzeby własnych sił zbrojnych, jak i na

²² A. Dyner, *Stan sił zbrojnych Rosji po dwóch latach od agresji na Ukrainę*, „PISM”, 2024, nr 4(138), s. 1–9.

eksport, np. dla Polski²³. W przypadku Niemiec zdolności przemysłowe pozwalają na wytwarzanie czołgów Leopard w ilości oscylującej między 50 a 70 sztuk rocznie²⁴. Francja z kolei deklaruje modernizację około 30 czołgów rocznie w ramach programu unowocześniania czołgów Leclerc²⁵. Ze względu na brak dostępnych danych dotyczących produkcji nowych jednostek przez przemysł francuski trudno jest dokładnie oszacować ich zdolności wytwórcze w tym zakresie.

Wyczerpywanie zapasów amunicji stanowi kluczowy czynnik degradacji technologicznej na polu walki, ograniczając efektywność nowoczesnego uzbrojenia i wymuszając użycie starszych rozwiązań. Niedobory precyzyjnej amunicji prowadzą do wzrostu wykorzystania mniej zaawansowanych środków ogniowych, co obniża skuteczność działań. Problemy te wynikają z ograniczeń surowcowych i wydolności przemysłu zbrojeniowego, a to utrudnia prowadzenie intensywnych działań bojowych. Rosja korzysta ze starych zapasów o ograniczonej skuteczności, a Ukraina eksperymentuje z alternatywną amunicją, ryzykując uszkodzenia sprzętu. Produkcja amunicji artyleryjskiej wykazuje znaczne dysproporcje – Rosja pozostaje liderem, podczas gdy USA zaplanowały w 2024 roku produkcję 420 tys. sztuk rocznie, Czechy i Słowacja – 150 tys., Polska – 50 tys., Wielka Brytania – 40 tys., a Norwegia i Finlandia – 20 tys. Należy jednak podkreślić możliwe problemy amunicyjne Rosji, które skłaniają ją do importu, m.in. z Korei Północnej²⁶.

Innym elementem degradacji, tym razem intencjonalnym, jest kwestia ekonomii pola walki. Dotyczy ona nie tylko strat w uzbrojeniu czy kosztów napraw, ale przede wszystkim tego, co jest najbardziej oczywiste, czyli kosztów wojny. Aspekt ekonomiczny jest kolejnym istotnym elementem w kształtowaniu współczesnych konfliktów zbrojnych, ponieważ zarówno technologia, jak i koszty sprzętu wojskowego wpływają na strategię militarne oraz efektywność działań bojowych.

Drony komercyjne, takie jak DJI Mavic 2 lub 3, często wykorzystywane przez siły ukraińskie, stanowią przykład taniej alternatywy w działaniach wojennych. Ich cena waha się od 4 000 do 25 000 zł, przy czym najbardziej

²³ D. Ratka, *Pancerna pięść NATO. Ile czołgów naprawdę mają USA? [ANALIZA]*, Defence24, <https://defence24.pl>, 18.11.2023 (09.01.2025).

²⁴ A. Świerkowski, *Niemcy zamówią więcej Leopardów 2?*, Defence24, <https://defence24.pl>, 13.05.2024 (09.01.2025).

²⁵ *Idem*, *Francja z setką zmodernizowanych czołgów do 2025 roku*, Defence24, <https://defence24.pl>, 07.11.2022 (09.01.2025).

²⁶ *Amunicja za technologie kosmiczne. Współpraca Rosji i Korei Północnej*, Space24, <https://space24.pl>, 26.12.2024; R. Ditrich, *Ameryka się budzi. Produkcja amunicji w Scranton wzrosła 5-krotnie, a to dopiero początek*, Forsal.pl, <https://forsal.pl>, 07.05.2024 (09.01.2025).

popularne modele są dostępne w przedziale cenowym do 10 000 zł²⁷. W porównaniu z nimi zaawansowane drony wojskowe, takie jak turecki Bayraktar TB2, charakteryzują się znacznie wyższymi kosztami. Cena jednej jednostki Bayraktara szacowana jest na kilka milionów dolarów.

W kategorii systemów przeciwpancernych wyróżnia się amerykańska wyrzutnia FGM-148 Javelin, której koszt jednostkowy, wraz z pociskiem, wynosi około 178 000 dolarów. System ten, mimo wysokich kosztów, charakteryzuje się niezwykle skuteczną w niszczeniu wrogich pojazdów opancerzonych.

Czołgi, jako jeden z najdroższych elementów wyposażenia wojskowego, również znacząco wpływają na ekonomię pola walki. Koszt amerykańskiego czołgu M1A1 Abrams, używanego przez siły zbrojne wielu państw, wynosi od kilku do kilkunastu milionów dolarów za jednostkę, co uwzględnia zakup w ramach kontraktów międzynarodowych. Należy zaznaczyć, że jest to cena szacowana ze względu na brak dostępu do dokładnych danych²⁸. Dla porównania czołgi T-72, będące starszą konstrukcją używaną w armiach wielu krajów, w tym w Rosji, są znacznie tańsze. Cena jednostkowa zmodernizowanego modelu T-72 wynosi szacunkowo od 1,5 do 3 mln dolarów, co jednak wiąże się z niższym poziomem technologii i skuteczności na współczesnym polu walki.

Do produkcji wszelkiego rodzaju uzbrojenia czy też amunicji potrzebne są nie tylko zakłady produkcyjne, ale również surowce. Produkcja stali, ołowiu i miedzi odgrywa istotną rolę w globalnym przemyśle zbrojnym, a dane dotyczące największych producentów tych surowców wskazują na istotne różnice w ich zdolnościach. W przypadku stali, według danych z września 2023 roku, największym producentem są Chiny z produkcją na poziomie 82,1 milionów ton rocznie. Kolejne miejsca zajmują Indie (11,6 Mt), Japonia (7,0 Mt), Stany Zjednoczone (6,7 Mt), Rosja (6,2 Mt), Korea Południowa (5,5 Mt), Niemcy (2,9 Mt), Turcja (2,9 Mt), Brazylia (2,6 Mt) oraz Iran (2,4 Mt)²⁹. W przypadku produkcji miedzi rafinowanej, według danych za 2017 rok, dominującym producentem są również Chiny z wynikiem 8,88 milionów ton rocznie. Kolejne miejsca zajmują Chile (2,5 Mt), Japonia (1,5 Mt), Stany Zjednoczone (1,26 Mt), Rosja (1,0 Mt), Indie (0,9 Mt), Korea Południowa (0,65 Mt), Zambia (0,6 Mt), Niemcy (0,6 Mt) oraz Polska (0,523 Mt)³⁰.

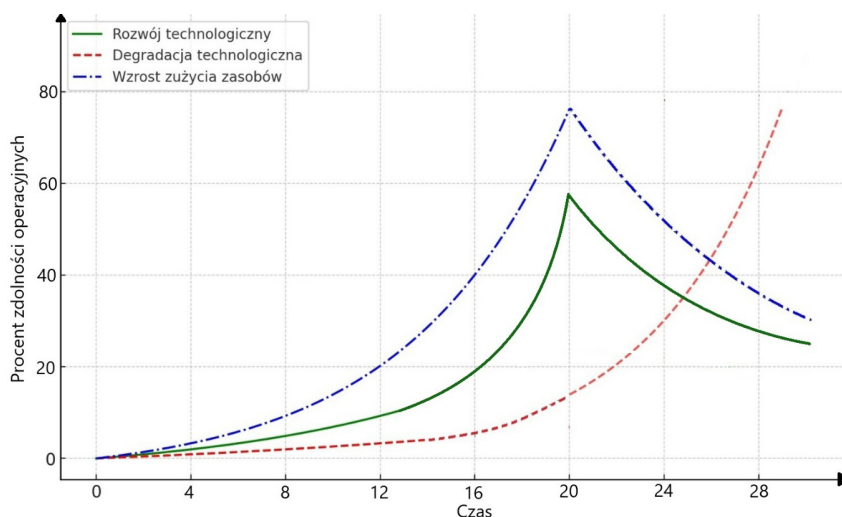
²⁷ Porównanie różnic w parametrach dronów DJI Mavic Air 2, DJI Air 2S, DJI Mavic 2 Pro, Świat Dronów, <https://www.swiatdronow.pl> (09.01.2025).

²⁸ J. Palowski, *Zielone światło dla Abramsów dla Polski. Koszt: do 6 mld USD*, Defence24, <https://defence24.pl>, 18.02.2022 (09.01.2025).

²⁹ *Produkcja stali na świecie – jesień 2023*, dlaProdukcji.pl, <https://dlaprodukcji.pl>, 16.11.2023 (09.01.2025).

³⁰ KGHM. *Raport Zintegrowany za 2017 rok*, Lublin 2017, s. 53.

Degradacja technologiczna jest zjawiskiem uzależnionym od wielu czynników. Wzrost zużycia zasobów obejmuje zarówno aspekty surowcowe, jak i produkcyjne oraz kadrowe. Proces ten stale przyspiesza, odgrywając kluczową rolę jako katalizator rozwoju technologicznego oraz gwarant produkcji na skalę masową. W przypadku, gdy rosnące wymagania zasobowe nie zostają zaspokojone, zarówno rozwój technologiczny, jak i zdolność do produkcji ilościowej ulegają zahamowaniu, co prowadzi do zjawiska degradacji technologicznej.

Wykres 3. Dynamika rozwoju technologicznego i degradacji technologicznej w czasie (wykres poglądowy)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych opartych na bibliografii.

Na początku wojny Ukraina osiągała nieznaczný poziom wyjściowy swoich zdolności operacyjnych (bliski 0%), który następnie ulegał dynamicznym zmianom. Początkowy brak dostępu do nowoczesnego uzbrojenia oraz posowiecka struktura sił zbrojnych ograniczały skuteczność operacyjną, jednak dostawy sprzętu i adaptacja taktyczna prowadziły do okresowych wzrostów zdolności bojowych. Jednocześnie stopniowa degradacja technologiczna i wyczerpywanie zasobów skutkowały wzrostem wykorzystania rozwiązań asymetrycznych.

Analiza wykresu 3 ilustruje trzy kluczowe procesy zachodzące w trakcie działań wojennych: rozwój technologiczny, degradację technologiczną oraz wzrost zużycia zasobów. W kontekście wojny na Ukrainie czynniki te odgrywają istotną rolę w kształtowaniu zdolności bojowych stron konfliktu oraz ich długoterminowej zdolności do prowadzenia dzia-

łań wojennych. Czas na wykresie został przybliżony i wskazuje miesiące trwającej od 24 lutego 2022 roku wojny.

Początkowa faza konfliktu charakteryzuje się stabilnym wzrostem poziomu technologicznego, co odzwierciedla zielona linia na wykresie. Wynika to z wdrażania nowoczesnych systemów uzbrojenia, takich jak drony bojowe, precyzyjne systemy artyleryjskie oraz zaawansowane systemy obrony powietrznej. Jednak w miarę upływu czasu, w okolicach dwudziestej jednostki czasowej, rozwój technologiczny osiąga szczyt, po czym zaczyna stopniowo spadać. Może to być konsekwencją rosnących strat sprzętowych, trudności w utrzymaniu i modernizacji uzbrojenia, a także problemów wynikających z ograniczeń surowcowych oraz zakłóceń w łańcuchach dostaw.

Równocześnie z rozwojem technologicznym obserwuje się proces degradacji technologicznej, który początkowo przebiega w sposób umiarkowany, ale z czasem jego tempo ulega przyspieszeniu, co obrazuje czerwona linia na wykresie. Po przekroczeniu dziesiątej jednostki czasowej degradacja gwałtownie rośnie; może to wynikać z wyczerpania zapasów nowoczesnych systemów uzbrojenia, trudności w ich zastępowaniu oraz rosnącego zapotrzebowania na improwizowane rozwiązania. W tym kontekście istotnym aspektem jest przejście z zaawansowanych dronów bojowych na szeroko dostępne komercyjne, które są łatwiejsze w produkcji i tańsze w eksploatacji. Tego rodzaju adaptacyjne rozwiązania obrazują przykład asymetrycznych strategii wojennych, wykorzystywanych w celu kompensowania strat technologicznych.

Rosnące zużycie zasobów jest kluczowym czynnikiem degradacji technologicznej, co uwiadamia się w konfliktach zbrojnych, takich jak wojna na Ukrainie. Początkowe umiarkowane tempo zużycia stopniowo wzrasta, osiągając szczyt, po czym następuje spadek wynikający z wyczerpania surowców, ograniczonej zdolności produkcyjnej i problemów logistycznych. Państwa zmuszone są do adaptacji, przechodząc od zaawansowanych systemów uzbrojenia do tańszych i łatwiej dostępnych rozwiązań. W efekcie rośnie znaczenie technologii komercyjnych i improwizowanych systemów uzbrojenia, które częściowo kompensują niedobory konwencjonalnych zasobów.

Zakończenie

Degradacja technologiczna na polu walki, obserwowana w wojnie na Ukrainie, ukazuje wyzwania współczesnych armii wynikające z intensywnego zużycia sprzętu, niedoborów logistycznych i adaptacyjno-

ści przeciwnika. Konflikt ten uwidocznił zależność Ukrainy i Rosji od globalnych łańcuchów dostaw oraz konieczność łączenia nowoczesnych technologii z improwizowanymi rozwiązaniami. Długotrwałe działania bojowe prowadzą do wyczerpania zasobów i stopniowego wyniszczenia zaawansowanych systemów uzbrojenia, zmuszając strony do użycia starszych technologii. Zakłócenia w dostawach i trudności w naprawie sprzętu pogłębiają ten proces, a to wymusza adaptację strategii wojennych do dostępnych zasobów.

Konflikt na Ukrainie podkreśla, że współczesne działania zbrojne nie opierają się na jednej dominującej technologii, lecz na synergii różnych systemów. Skuteczność wynika z integracji satelitów, dronów, nowoczesnej artylerii oraz improwizowanych rozwiązań, co wymaga elastyczności operacyjnej i zdolności adaptacyjnych. Wnioski te wskazują na konieczność rozwijania technologii umożliwiających wzajemne uzupełnianie się i dostosowanie do dynamicznych warunków pola walki.

Degradacja technologiczna w konfliktach wynika z ograniczeń surowcowych, ekonomicznych i produkcyjnych, które wpływają na zdolność państw do długoterminowego prowadzenia działań wojennych. Rosnące wymagania zasobowe i zależność od globalnych łańcuchów dostaw mogą osłabić nawet najbardziej rozwinięte gospodarki, co widać na przykładzie trudności w produkcji czołgów i amunicji artyleryjskiej w Europie. Współczesne konflikty wymagają zatem nie tylko nowoczesnych technologii, ale także zdolności do ich efektywnego utrzymania i skalowania. Degradacja technologiczna znacząco wpływa na zdolność współczesnych sił zbrojnych do prowadzenia efektywnych działań bojowych, zmuszając je do adaptacji strategii i wykorzystywania dostępnych zasobów w sposób bardziej pragmatyczny. Jedną z głównych konsekwencji jest konieczność integracji zaawansowanych systemów z prostszymi i tańszymi rozwiązaniami, co widoczne jest na przykładzie użycia komercyjnych dronów przez siły ukraińskie. Tanie drony, takie jak np. DJI Mavic, często pełnią funkcje rozpoznawcze, które tradycyjnie były realizowane przez kosztowne platformy wojskowe. Choć takie rozwiązania mogą zniwelować część strat wynikających z niedoborów technologicznych, niosą one ryzyko ograniczonej niezawodności w warunkach walki.

Inną kluczową konsekwencją jest konieczność ograniczenia intensywności działań bojowych ze względu na braki w amunicji, uzbrojeniu czy infrastrukturze logistycznej. Przykładem jest wojna na Ukrainie, gdzie siły zbrojne obu stron odczuły niedobory amunicji artyleryjskiej, co wpłynęło na tempo i skuteczność operacji. Takie zjawisko może prowadzić do wydłużenia konfliktów i zmuszenia stron do prowadzenia wojny na wyniszczenie, co dodatkowo obciąża gospodarki i zasoby ludzkie. Ponadto ogra-

niczenia w zdolnościach produkcyjnych, takie jak wytwarzanie czołgów czy zaawansowanych systemów przeciwpancernych, sprawiają, że współczesne armie muszą polegać na magazynach rezerwowych oraz wsparciu sojuszników. To zaś zwiększa zależność od międzynarodowych partnerstw i utrudnia zachowanie wysokiego poziomu samowystarczalności sił zbrojnych, co może być decydującym czynnikiem w długotrwałych konfliktach.

Bibliografia

- Amunicja za technologie kosmiczne. Współpraca Rosji i Korei Północnej*, Space24, <https://space24.pl>, 26.12.2024 (09.01.2025).
- Armstrong M., *The Countries Pledging the Most Military Aid to Ukraine*, Statista, <https://www.statista.com>, 13.12.2023 (09.01.2025).
- Buchholz K., *The Countries Sending the Most Aid to Ukraine*, Statista, <https://www.statista.com>, 14.02.2025 (20.02.2025).
- Ciastoń R., *Użycie przez Federację Rosyjską pocisków balistycznych i manewrujących w konflikcie ukraińskim*, „Komentarz Międzynarodowy Pułaskiego”, 2022, nr 1.
- Danilewicz I., *Wojna w Ukrainie. Cywilne drony zmieniają oblicze współczesnego konfliktu. Warto tę wiedzę wykorzystać*, Niebyswałe Suwałki, <https://www.niebywalesuwal.pl>, 11.09.2023 (09.01.2025).
- Ditrich R., *Ameryka się budzi. Produkcja amunicji w Scranton wzrosła 5-krotnie, a to dopiero początek*, Forsal.pl, <https://forsal.pl>, 07.05.2024 (09.01.2025).
- Dyner A., *Stan sił zbrojnych Rosji po dwóch latach od agresji na Ukrainę*, „PISM”, 2024, nr 4(138).
- Januszewski J., *Charakterystyka sygnałów systemów satelitarnych i radionawigacyjnych dziś oraz w przyszłości*, „TTS Technika Transportu Szynowego”, 2009, nr 1–2.
- Juszczyk K., *Drony w natarciu*, „Domena”, 2022, nr 1.
- KGHM. *Raport Zintegrowany za 2017 rok*, Lublin 2017.
- Kołata G., *Wybrane rakietowe środki napadu powietrznego Federacji Rosyjskiej*, „Zeszyty Naukowe AON”, 2015, nr 4(101).
- Kompała D., *Użycie bezałogowych statków powietrznych do rozpoznania powietrznego w wybranych konfliktach zbrojnych*, „Zeszyty Naukowe AON”, 2014, nr 1(94).
- Kopeć R., *Wykorzystanie systemów orbitalnych w wojnie Rosji z Ukrainą. Między militarzyczą a komercjalizacją kosmosu*, „Roczniki Nauk Społecznych”, 2022, nr 50(4).
- Marszałkowski M., *400 tys. wakatów w rosyjskim sektorze zbrojeniowym*, Defence24, <https://defence24.pl>, 28.11.2024 (09.01.2025).
- Pacek P., *Znaczenie wsparcia państw zachodnich i organizacji międzynarodowych dla przebiegu wojny w Ukrainie*, „Wiedza Obronna”, 2023, nr 1(282).
- Palowski J., *Zielone światło dla Abramsów dla Polski. Koszt: do 6 mld USD*, Defence24, <https://defence24.pl>, 18.02.2022 (09.01.2025).
- Pawłowski W., *Urządzenia i materiały wybuchowe*, „Problemy Współczesnej Kryminologii”, 2023, nr 24.
- Piotrowski M., *Wyzwania dla sektora zbrojeniowego USA związane ze wsparciem Ukrainy*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych”, 2023, nr 8(129).
- Produkcja stali na świecie – jesień 2023*, dlaProdukcji.pl, <https://dlaProdukcji.pl>, 16.11.2023 (09.01.2025).

- Ratka D., *Pancerna pięść NATO. Ile czołgów naprawdę mają USA? [ANALIZA]*, Defence24, <https://defence24.pl>, 18.11.2023 (09.01.2025).
- Reśkiewicz P., *Russian anti-access potential (A2 / AD) on the Crimean Peninsula*, „Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego”, 2020, nr 14.
- Rochowicz R., *Drony w wojnie Ukrainy z Rosją*, „Problemy Techniki Uzbrojenia”, 2022, nr 51(160).
- Smura T., *Rosyjska inwazja na Ukrainę – pierwsze wnioski wojskowe*, „Komentarz Międzynarodowy Pułaskiego”, 2023, nr 3.
- Stepuch A., Puchała M., *Logistyka wojskowa i zabezpieczenie logistyczne na współczesnym polu walki*, „Zarządzanie Innowacyjne w Gospodarce i Biznesie”, 2021, nr 2(33).
- Świerkowski A., *Francja z setką zmodernizowanych czołgów do 2025 roku*, Defence24, <https://defence24.pl>, 07.11.2022 (09.01.2025).
- Świerkowski A., *Niemcy zamówią więcej Leopardów 2?*, Defence24, <https://defence24.pl>, 13.05.2024 (09.01.2025).
- Wasiuta O., Wasiuta S., *Encyklopedia bezpieczeństwa*, t. 1, Kraków 2021.
- Wasiuta O., Wasiuta S., *Encyklopedia bezpieczeństwa*, t. 2, Kraków 2021.
- Wasiuta O., Wasiuta S., *Encyklopedia bezpieczeństwa*, t. 3, Kraków 2021.
- Wiktor Z., *Wojna w Ukrainie – przyczyny i skutki po ponad roku trwania*. „Studia Orientalne”, 2023, nr 27(3).
- Wójtowicz T., *I wojna w Zatoce Perskiej: wojna sieciocentryczna czy klasyczny konflikt zbrojny ery przemysłowej?*, „Wiedza Obronna”, 2012, nr 4.
- Zagórski S., *Koktajl Mołotowa, Prosta, ale niezwykle niebezpieczna broń*, Newsweek, <https://www.newsweek.pl>, 12.03.2022 (09.01.2025).

Technological Degradation on the Battlefield in the Context of Dynamic Technological Development: An Analysis Based on the War in Ukraine

Abstract

The article presents the phenomenon of technological degradation on the modern battlefield, with a particular focus on the war in Ukraine as a case study. It highlights key trends and factors contributing to technological degradation, such as production constraints, resource availability, and the dynamic development of military technologies. The processes accompanying this phenomenon and its consequences for the effectiveness of military operations are thoroughly examined. The aim of the study was to analyze the mechanisms of technological degradation in the context of modern military technology utilization. The findings indicate that technological degradation results from multidimensional conditions, encompassing both logistical and adaptive aspects that affect the ability to conduct effective military operations.

Keywords: security, technology, war, military

Katarzyna Kopec*, Agnieszka Szostak**

ROLA DIGITALIZACJI W ZACHOWANIU I UDOSTĘPNIANIU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W OBLCZU KONFLIKTU ZBROJNEGO

Streszczenie

Artykuł sonduje problematykę procesu digitalizacji w działaniach służących ochronie dziedzictwa kulturowego w sytuacji zagrożenia konfliktem zbrojnym. Jego celem jest określenie roli, jaką pełni digitalizacja w zachowaniu i udostępnianiu materialnych dóbr kultury w trakcie działań wojennych. W oparciu o przegląd zakresu literatury zwrócono uwagę na rosnącą potrzebę eksploracji potencjału działań digitalizacyjnych w obszarze zarządzania dziedzictwem w Europie Środkowo-Wschodniej. Z tego względu na wybranych przykładach artykuł analizuje rolę digitalizacji w zachowaniu, jak i udostępnianiu dziedzictwa w Ukrainie po agresji Rosji w 2022 r. Doświadczenia ukraińskie stanowią istotny punkt odniesienia dla Polski w zakresie formułowania i ciągłej rewaluacji strategii digitalizacji zasobów dziedzictwa w zagrożeniu.

Słowa kluczowe: dziedzictwo kulturowe, dobra kultury, digitalizacja, konflikt zbrojny, ochrona dziedzictwa, dziedzictwo w zagrożeniu

Wstęp

Konflikty zbrojne od wieków należą do czynników narażających zasoby dziedzictwa kulturowego na poważne zniszczenia¹ – także współcześnie, czego przykładem jest m.in. trwająca od 2022 r. wojna w Ukrainie mająca destrukcyjny wpływ na kondycję dóbr kultury. Ważną rolę

* Uniwersytet Jagielloński, e-mail: katarzyna.kopec@uj.edu.pl, ORCID: 0000-0002-2426-0275.

** Uniwersytet Jagielloński, e-mail: agnieszka.szostak@uj.edu.pl, ORCID: 0000-0003-2062-7698.

¹ D. Tryba, *Geneza konwencji haskiej o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego* [w:] *Wojna a ochrona dziedzictwa kultury. 70-lecie Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego podpisanej 14 maja 1954 roku w Hadze*, Warszawa 2024, s. 11–17.

w ich ochronie odgrywają nowoczesne technologie, stwarzające nowe możliwości w obszarze zabezpieczania i udostępniania zasobów dziedzictwa w trakcie działań wojennych.

Dziedzictwo kulturowe rozumiane jest jako fragment szerszego zbioru dóbr kultury² mający duże znaczenie dla ludzkości, ponieważ „jest nie tylko świadectwem ludzkości, lecz także jej fundamentalnym filarem”³. Z tego względu obecnie priorytetem zarządzania dziedzictwem kulturowym staje się⁴ zachowanie danego zasobu materialnego lub niematerialnego, udostępnianie danego zasobu – bezpośrednio publiczności (np. w muzeum), jak i wykorzystanie dziedzictwa pośrednio jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego⁵.

Powyższe cele wymagają uważnego obserwowania zmieniających się potrzeb interesariuszy, uwarunkowań zewnętrznych (technologicznych, ekonomicznych, prawnych, geopolitycznych) oraz reagowania na nie. Intensywność procesów modernizacyjnych sprawia, że współczesne zagrożenia stają się dla zasobów dziedzictwa kulturowego coraz poważniejsze nie tylko z przyczyn tradycyjnych, jak rozpad wskutek starzenia się, ale także wobec zjawiska zmian i zniszczeń, jakie niesie ewolucja społeczna i gospodarcza⁶. W trakcie pokoju programy ochrony dziedzictwa są zagrożone m.in. brakiem ciągłości finansowania, zasobów administracyjnych czy technicznych⁷ albo też niskim priorytetem działań publicznych. Konflikty zbrojne redefiniują istotę dziedzictwa kul-

² D. Wiktor-Mach, *Rola UNESCO w ochronie dziedzictwa kulturowego w konfliktach zbrojnych*, „Horyzonty Polityki”, 2017, t. 8, nr 24, s. 29–51; J. Pruszyński, *Dziedzictwo kultury Polski: jego straty i ochrona prawna*, t. 1, Kraków 2001; J. Blake, *On Defining the Cultural Heritage*, „The International and Comparative Law Quarterly”, 2000, t. 49, nr 1, 2000, s. 61–85.

³ R. Ong, *Hard Drive Heritage: Digital Cultural Property in the Law of Armed Conflict*, „Columbia Human Rights Law Review”, 2021, nr 53(1), s. 249.

⁴ B. Szmygin, *Światowe Dziedzictwo kultury UNESCO – charakterystyka, metodologia, zarządzanie*, Warszawa–Lublin 2016.

⁵ Y. Trach [i in.], *Problems of Cultural Heritage Preservation in the Context of the Armed Conflict Growth [w:] Information Technology in Disaster Risk Reduction*, red. Y. Murayama [i in.], Kyiv 2019; M. Murzyn-Kupisz, D. Hołuj, J. Działek, *Społeczno-ekonomiczne oddziaływanie dziedzictwa kulturowego. Stan badań oraz perspektywy i potrzeby badawcze w kontekście polskim*, Warszawa–Kraków 2022; A. Góral, K. Kopeć, *Monitoring dziedzictwa kulturowego. Analiza współczesnych praktyk w zakresie gromadzenia danych*, „Perspektywy Kultury”, 2023, nr 1(40), s. 109–123.

⁶ Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji (Dz.U. 1976, nr 32, poz. 190).

⁷ Y. Trach [i in.], *op.cit.*

turowego. Destrukcja zasobów dziedzictwa może w takich sytuacjach mieć charakter niezamierzony – być efektem clausewitzowskiej „mgły wojny”⁸ – lub być zamierzonym działaniem agresora prowadzącym do zniszczenia tożsamości narodowej czy eksterminacji kultury⁹. Jest to sytuacja, w której kultura staje się politycznym celem ataku¹⁰ dla zastraszenia określonych grup zamieszkujących dane państwo czy region, demoralizacji populacji czy wreszcie dla zysku (sprzedaż artefaktów)¹¹. Przykłady ostatnich konfliktów zbrojnych np. w Ukrainie czy Syrii¹² pokazały, że dziedzictwo jest bezpowrotnie tracone. Jego zasoby – materialne, niematerialne, cyfrowe – są wrażliwe na prowadzone działania o charakterze konwencjonalnego konfliktu zbrojnego, jednak nie mniej ważnym zagrożeniem dla dziedzictwa są działania określane jako wojna cybernetyczna¹³.

Wstępna eksploracja tematu pokazała niszę, jeśli chodzi o badanie roli digitalizacji w ochronie dóbr kultury w sytuacji zagrożenia działaniami wojennymi. Dlatego celem artykułu jest eksploracja roli digitalizacji w procesie zachowania i udostępniania materialnych zasobów dziedzictwa kulturowego zagrożonych konfliktem zbrojnym. By rozpoznać temat, posłużono się metodą przeglądu zakresu literatury (*scoping review*)¹⁴, stosowaną na początkowych etapach badania, kiedy priorytetem jest wstępne rozpoznanie określonych zjawisk i eksploracja głównych pojęć, kierunków badań czy źródeł wiedzy¹⁵. Skoncentrowano się na problemie badawczym sondującym, jaką rolę pełni digitalizacja w zachowaniu i udostępnianiu materialnych dóbr kultury w sytuacji zagrożenia konfliktem zbrojnym. W tym celu sformułowano dwa pytania badawcze: 1) Jakie są cele digitalizacji w działaniach w obszarze zachowywania zasobów materialnych w obliczu konfliktu zbrojnego? 2) Ja-

⁸ R. Wallace, *How the enemy gets a vote: Fog-of-war, friction, and the cultural riverbanks of the Clausewitz landscape*, “The Journal of Defense Modeling and Simulation”, 2020, nr 18(4), s. 349–363.

⁹ L. Bilsky, R. Klagsbrun, *The Return of Cultural Genocide?*, “European Journal of International Law”, 2018, nr 29(2), s. 373–396.

¹⁰ J. Kuttas, *Preservation of Cultural Heritage in Conflict Zones*, “The Defence Horizon Journal”, 2023.

¹¹ D.L. Suber [i in.], *Antiquities trafficking in conflict countries: A crime-mapping approach*, “International Journal of Cultural Property”, 2022, nr 29(4), s. 531–561.

¹² G. Zaagsma, *Digital History and the Politics of Digitization*, “Digital Scholarship in the Humanities”, 2022, nr 38, s. 830–851.

¹³ R. Ong, *op.cit.*

¹⁴ M. Ćwiklicki, *Metodyka przeglądu zakresu literatury (scoping review)*, „Współczesne zarządzanie – koncepcje i wyzwania”, 2020, s. 53–68.

¹⁵ A.C. Tricco [i in.], *PRISMA Extension for Scoping Reviews (PRISMA-ScR): Checklist and Explanation*, “Annals of Internal Medicine”, 2018, t. 169, nr 7, s. 467–486.

kie są cele digitalizacji w procesie udostępniania zasobów materialnych w obliczu konfliktu zbrojnego?

Powyższy cel zrealizowany zostanie z zastosowaniem dwu etapów procesu badawczego służących przeglądowi literatury oraz pogłębionej eksploracji celów digitalizacji w zachowaniu i udostępnianiu zasobów dziedzictwa w obliczu wojny. W pierwszym etapie zgromadzono artykuły naukowe oraz dokumenty branżowe z obszaru muzealnictwa, co pozwoliło na zbudowanie zrównoważonego korpusu tekstów, umożliwiające rozpoznanie tematu. Interesujące nas wątki poruszane były z większym natężeniem w odniesieniu do zarządzania dziedzictwem na obszarach objętych działaniami wojennymi (w rejonie Bliskiego Wschodu, Afryki Północnej i części Azji). Z polskiego punktu widzenia szczególnej rangi nabierają działania digitalizacyjne służące ochronie i udostępnianiu dziedzictwa w Ukrainie po agresji Rosji. Z tego względu drugi etap badań objął analizę wybranych inicjatyw służących wykorzystaniu digitalizacji do zachowania i udostępniania dziedzictwa w obliczu wojny. Bliskość konfliktu zbrojnego, eskalacja zagrożeń wynikająca z niestabilnej sytuacji międzynarodowej i konieczność wypracowania scenariuszy kryzysowego zarządzania zasobami dziedzictwa sprawiają, że istnieje paląca potrzeba eksploracji i zrozumienia struktury i potencjału działań digitalizacyjnych w obszarze zarządzania dziedzictwem Ukrainy.

Ochrona dziedzictwa kulturowego w trakcie konfliktu zbrojnego

Ochrona dziedzictwa kulturowego w trakcie operacji zbrojnych ma długą tradycję międzynarodową¹⁶. Podstawowym dokumentem chroniącym te dobra w obszarze międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych jest konwencja haska¹⁷. Jej stronami są zarówno Ukraina, jak i Rosja, która nie przystąpiła jednak do drugiego protokołu konwencji uznającego m.in. umyślne niszczenie zabytków za zbrodnię wojenną. Mimo zobowiązań wynikających z konwencji haskiej podczas trwającej agresji w Ukrainie odnotowano liczne przypadki niszczenia ukraińskiego dziedzictwa kulturowego przez siły rosyjskie, co stanowi naruszenie jej postanowień.

¹⁶ R. Ong, *op.cit.*

¹⁷ Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze 14 maja 1954 r. (Dz.U. 1957, nr 46, poz. 212).

W ciągu trzech lat wojny w Ukrainie uszkodzonych zostało 485 miejsc dziedzictwa, w tym budynki o znaczeniu historycznym, religijnym i artystycznym. Najwięcej strat odnotowano w obwodzie donieckim (132) i charkowskim (76)¹⁸. Według danych ukraińskiego Ministerstwa Kultury i Polityki Informacyjnej zniszczeniu uległo ponad 2000 obiektów infrastruktury kultury, z czego 17,7% całkowicie¹⁹. Straty te świadczą o istotnej skali zagrożenia dla dziedzictwa Ukrainy w wyniku prowadzonych działań wojennych, co staje się też częścią walki o jej tożsamość narodową²⁰.

Aby przeciwdziałać zniszczeniom i pomóc w zachowaniu zasobów dziedzictwa Ukrainy, podejmowane są inicjatywy – na poziomie krajowym, międzynarodowym, jak i oddolnym – służące jego ochronie. W tabeli 1 przedstawiono dobrane w sposób celowy przedsięwzięcia, by struktura próby oddawała ich podstawowe różnicowanie ze względu na zasięg geograficzny (inicjatywy międzynarodowe, krajowe), jak i status organizacyjny (inicjatywy rządowe, międzyrządowe, podmiotów prywatnych, oddolne, społecznościowe). Poniższe przykłady służą ukazaniu różnorodności i zaangażowania różnych grup interesariuszy, nie wyczerpują jednak analizowanego zagadnienia.

Tabela 1. Inicjatywy digitalizacji dziedzictwa w Ukrainie

	Nazwa (skrót stosowany w dalszej części artykułu)	Typ współpracy	Charakterystyka	Cele digitalizacji	
				zachowanie dziedzictwa	udostępnianie dziedzictwa
1	2	3	4	5	6
1	Save the Ukraine Monuments (SUM)	Międzynarodowa współpraca trzech podmiotów tworzących Europejskie Centrum Kompetencji: Narodowego Instytutu Fizyki Nuklearnej (IT), Centrum Superkomputerowo-Sieciowego (PL) i Uniwersytetu w Luksemburgu (LU)	Przesyłanie z Ukrainy zbiorów danych o dziedzictwie i ich przechowywanie na serwerach Centrum	1) przechowywanie artefaktów w zdigitalizowanej formie 2) zachowanie pamięci 3) zachowanie cyfrowej dokumentacji 4) wsparcie przyszłej odbudowy po ustaniu konfliktu	

¹⁸ *Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO*, UNESCO, 2025, <https://www.unesco.org> (15.04.2025).

¹⁹ *2,156 cultural infrastructure objects damaged or destroyed due to russian aggression*, MCSC, 2025, <https://mcsc.gov.ua> (15.04.2025).

²⁰ M. Lachowicz, *Wojna o tożsamość kulturową. Problemy zachowania dziedzictwa narodowego na terenie Ukrainy*, BY20 UA22, 2024, <https://by-ua-studium.pl> (15.04.2025).

1	2	3	4	5	6
2	Ukrainian Heritage Rescue Project (UHRP)	Międzynarodowa – polsko-ukraiński program inwentaryzacji strat dziedzictwa kulturowego Narodowego Instytutu Dziedzictwa (PL) i Ministerstwa Kultury i Polityki Informacyjnej (UA)	Zastosowanie nieinwazyjnych metod dokumentowania dziedzictwa i jego strat w konflikcie	1) zabezpieczenie materialnego dziedzictwa kulturowego narażonego na zniszczenie (ewidencja i dokumentacja stanu ich zachowania) 2) wypracowanie nowych standardów dokumentacyjnych ewidencjonowanych strat kultury 3) zebranie doświadczeń digitalizacyjnych w rejonie Europy Wschodniej	
3	SUCHO (Saving Ukrainian Cultural Heritage Online)	Międzynarodowa – oddolna inicjatywa (obecnie 1500 wolontariuszy), koordynowana przez reprezentantów uczelni (US, AT)	Przedsięwzięcie zajmujące się archiwizowaniem stron internetowych instytucji kultury	1) archiwizacja i zabezpieczanie 2) wsparcie szkoleniowe i sprzętowe służące digitalizacji	Identyfikacja i prezentacja (wystawy online)
4	Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie (CPKU)	Krajowa – polska, w strukturach Narodowego Instytutu Dziedzictwa, we współpracy z zespołem zadaniowym ds. monitorowania i analizowania zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego powołanym przez MKIDN w 2022 r.	Zabezpieczanie dziedzictwa i dokumentowanie strat wojennych	1) zabezpieczenie dziedzictwa na terenach objętych wojną 2) dokumentowanie strat wojennych 3) gromadzenie informacji na temat zniszczeń wojennych dziedzictwa	
5	Museum of Stolen Art (MoSA)	Krajowa – oddolny, ukraiński projekt multimedialny, prowadzony przez zespół kreatywny z agencji Linza	Wirtualne muzeum w Metaverse prezentujące cyfrowe kopie zniszczonych dzieł sztuki Mariupola	1) zachowanie pamięci 2) zmuszenie agresora do zwrotu skradzionych dzieł	1) udostępnianie cyfrowych odwzorowań zniszczonych lub skradzionych artefaktów 2) ciągłość udostępniania zbiorów

1	2	3	4	5	6
6	Ark of Ukraine (AofU)	Prywatna – prowadzona przez Komárek Family Foundation	Funkcjonowanie mobilnych pojazdów digitalizacyjnych do zabezpieczenia dziedzictwa w miejscach objętych wojną	zachowanie historii kulturowej Ukrainy dla przyszłych pokoleń	
7	Backup Ukraine (BU)	Międzynarodowa międzysektorowa inicjatywa agencji kreatywnej Virtue z grupy medialnej VICE (US, CA) Partnerzy: duńska Komisja UNESCO, duński Komitet Błękitnej Tarczy i amerykański Polycam; angażująca też wolontariuszy	Skanowanie za pomocą aplikacji mobilnej Polycam obiektów, ich przetwarzanie na modele 3D i przesyłanie do publicznego repozytorium (licencja CC 4.0)	1) działania umożliwiające oddolną archiwizację dziedzictwa 2) budowanie tożsamości obywateli	Udostępnianie zdjęć 3D artefaktów

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *SUM Save the Ukrainian Monuments*, 4CH, <https://www.4ch-project.eu> (15.04.2025); K. Zalasinska, *Ocalić dziedzictwo. Raport Narodowego Instytutu Dziedzictwa*, Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie, 2023, <https://ukraina.nid.pl> (15.04.2025); SUCHO Saving Ukrainian Cultural Heritage Online, <https://www.sucho.org> (15.04.2025); Museum of Stolen Art, <https://www.museumofstolen.art/en> (15.04.2025); Ark of Ukraine, www.arkforukraine.org, (15.04.2025); *Backup Ukraine*, Polycam, <https://poly.cam/ukraine> (15.04.2025).

Cele digitalizacji w zachowaniu dziedzictwa wobec konfliktu zbrojnego

W obliczu zagrożeń militarnych, w tym trwającej wojny w Ukrainie, digitalizacja dziedzictwa kulturowego nabiera szczególnego znaczenia. Stanowi jedno z narzędzi ochrony wartości historycznych, artystycznych i tożsamościowych mogących ulec nieodwracalnemu zniszczeniu. Digitalizacja dziedzictwa w kontekście jej zachowania służy funkcji prewencyjnej wobec utraty zasobów dziedzictwa kulturowego w trakcie działań wojennych. Cel ten wydaje się najmocniej wybrzmiewać w analizowanych działaniach digitalizacyjnych, bowiem utrwalenie artefaktów w formie wysokiej jakości odwzorowań cyfrowych umożliwia zachowanie

wiedzy o ich istnieniu, strukturze i wartości historycznej, nawet w przypadku zniszczenia czy kradzieży oryginału (SUM). Dotyczy to cyfrowej dokumentacji fotograficznej (AofU) zachowującej pamięć kulturową dla przyszłych pokoleń. Dokumentacja ta umożliwia prowadzenie badań naukowych oraz jest elementem edukacji historycznej i kulturowej. Co więcej, zasoby cyfrowe uzyskane w procesie digitalizacji mogą wspierać integrację społeczną i odbudowę tożsamości narodowej. Wyjątkowym podejściem jest uruchomienie platformy Backup Ukraine²¹ umożliwiającej partycypację obywateli w procesie digitalizacji dziedzictwa (*crowdsourcing*²²) i zbudowanie poczucia przynależności do narodu. Na poziomie organizacyjnym ważne jest wypracowanie rozwiązań i standardów digitalizacyjnych pozwalających na ewidencjonowanie strat wojennych (np. UHRP) oraz zabezpieczenie cyfrowych kopii zasobów dziedzictwa, co ułatwia późniejsze prowadzenie badań i udostępnianie niezależnie od fizycznego stanu oryginału. Problem rozwoju cyfrowych archiwów i systemów przechowywania (SUCHO) jest wyzwaniem w procesie budowania trwałych, rozproszonych repozytoriów danych zapewniających bezpieczeństwo informacji i odporność na skutki konfliktu nawet w warunkach destabilizacji państwa (BU). Digitalizacja sprzyja podejmowaniu działań w obszarze odbudowy infrastruktury kulturowej po zakończeniu konfliktu, pełniąc funkcję dokumentacyjną i projektową w procesach rekonstrukcyjnych (CPKU).

Wobec ogromu zniszczeń dóbr kultury wynikających z działań wojennych digitalizacja nie jest jedynie narzędziem technologicznym, lecz aktem ochrony pamięci zbiorowej i dziedzictwa narodowego. Jej znaczenie wykracza poza aspekty dokumentacyjne, stając się elementem strategii przetrwania i przyszłej odbudowy społeczeństwa. Może być ważnym elementem odbudowywania systemu odporności dziedzictwa²³, służąc jako narzędzie w procesie adaptacji i ponownego wykorzystania dóbr kultury.

Analizowane przykłady pokazują, że zakres i tempo digitalizacji wymuszają działania wojenne. Gros projektów prowadzona jest pod presją czasu, w niesprzyjających warunkach, a ich główny cel to zachowanie zasobów dziedzictwa przy mniejszej uwadze skierowanej na udostępnianie zasobów publiczności. Wyzwaniem staje się wypracowanie sposo-

²¹ F.C. Garduño, V. Leibowitz, *Synchronous (In)significance: Recording Ukraine's Cultural Heritage in Real-Time*, "Fabrications", 2024, nr 34(2), s. 223–249.

²² K. Kopeć, *Digital Participation in Cultural Heritage. The Case of Open Monuments Crowdsourcing Platform*, "Journal of Modern Science", 2016, t. 1, 28, s. 47–64.

²³ J. Rodin, *The Resilience Dividend: Being Strong in a World Where Things Go Wrong*, New York 2014.

bów ochrony dziedzictwa czy przygotowanie się do możliwych zagrożeń z wyprzedzeniem. Ważne staje się wzmacnianie potencjału regeneracyjnego dziedzictwa poprzez ustalenie ram organizacyjno-prawnych i partycypacyjnych rozwiązań w obszarze odbudowy i rekonstrukcji dziedzictwa z udziałem różnych grup interesariuszy²⁴.

Cele digitalizacji w udostępnianiu dziedzictwa wobec konfliktu zbrojnego

Analizowane inicjatywy digitalizacyjne mają na celu głównie dokumentowanie i zabezpieczanie dziedzictwa; tylko niektóre dotyczą udostępniania zasobów materialnych. Elementem działalności międzynarodowej, oddolnej inicjatywy wolontariackiej (SUCHO), czy muzeum wirtualnego Museum of Stolen Art jest prezentowanie cyfrowych kopii dzieł sztuki zniszczonych, skradzionych lub zaginionych w wyniku działań wojennych.

Organizatorzy inicjatyw podnoszą argumenty tożsamościowe i świadomościowe, podkreślając, że digitalizacja dziedzictwa służy zachowaniu pamięci o przeszłości. Oczekuje się, że udostępnianie cyfrowych zbiorów przyczyni się do zwiększenia świadomości społecznej i będzie skutkowało zmuszeniem agresora do zwrotu skradzionych zasobów dziedzictwa. Warto zwrócić uwagę na projekt Backup Ukraine, w przypadku którego skany obiektów dziedzictwa pozyskiwane przez każdą zainteresowaną osobę są przesyłane w formie 3D do publicznego repozytorium. Wspomniane inicjatywy wykorzystują nowoczesne technologie do szerokiego udostępniania zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa w atrakcyjny sposób. W kontekście działań wojennych upowszechnianie cyfrowych zasobów przyczynia się do umacniania tożsamości narodowej, a dostęp do nich, możliwy przez krajowe i zagraniczne organizacje kultury, jest narzędziem integracji i komunikacji społeczeństwa ze swoją przeszłością²⁵. Funkcjonowanie organizacji kultury w czasie wojny może wspierać ciągłość aktywności w tym zakresie i ułatwiać uczestnictwo w kulturze oraz korzystanie z jej zasobów, co dowiódł również przykład brytyjskiej Rady ds. Wspierania Muzyki i Sztuki (Council for the Encouragement of Music and the Arts) z 1940 r. Jej zadaniem było wspieranie brytyjskiej kultury

²⁴ *Build Back Better*, UNDRR, <https://www.undrr.org> (15.04.2025).

²⁵ B. Spórane, *Digital cultural heritage and memory. Institutions within the structure of national. Identity: philosophical discourse*, „Przegląd Biblioteczny”, 2013, z. 4, s. 440–465.

w czasie wojny poprzez finansowanie i organizowanie działalności kulturalnej, zapewniając dostęp do koncertów, przedstawień teatralnych i innych wydarzeń społeczeństwu²⁶.

Dostępność aplikacji mobilnych i powszechność korzystania z mediów społecznościowych pozwala dzielić się cyfrowymi zasobami dziedzictwa (BU). Dzięki technologiom cyfrowym odbiorcy mają możliwość obcowania z dziedzictwem np. poprzez wirtualny dostęp, zapewniający indywidualne jego doświadczanie²⁷. Immersyjne poznawanie obiektu historycznego bez konieczności fizycznego zwiedzania dzięki wirtualnej rzeczywistości (VR) czy rozszerzonej rzeczywistości (AR), kreujące przeżycia związane z „byciem wewnątrz” wygenerowanego świata, nabiera szczególnego znaczenia w sytuacji zagrożenia wojną. Digitalizując artefakty, możliwe jest zapewnienie ich dostępności dla użytkowników na całym świecie niezależnie od sytuacji geopolitycznej, ograniczeń fizycznych czy innych zagrożeń.

Zakończenie

Omówione inicjatywy pokazują, w jaki sposób nowoczesne technologie wspierają wysiłki podejmowane na rzecz ochrony dziedzictwa w zagrożeniu. W sytuacji wojennej digitalizację dziedzictwa kulturowego w Ukrainie cechuje wysoki stopień responsywności²⁸, przypadkowość i prekarność²⁹ oraz działanie pod presją. Zwraca uwagę różnorodność inicjatyw – od realizowanych przez organizacje – publiczne, prywatne, międzynarodowe (np. SUCHO), po projekty oddolne (np. BU) *crowdsourcingowe*, włączające obywateli do procesu ochrony dziedzictwa³⁰.

Drenaż dóbr kultury w Ukrainie stawia na pierwszym planie ochronę dziedzictwa i zapobieganie zniszczeniom oraz nielegalnemu handlowi. Ważną rolę pełni przy tym digitalizacja – w celu utrwalenia pamięci

²⁶ E. Belfiore, *From CEMA to the Arts Council: Cultural Authority, Participation and the Question of 'Value' in Early Post-war Britain* [w:] *Histories of Cultural Participation, Values and Governance*, red. E. Belfiore, L. Gibson, Londyn 2019, s. 67–96.

²⁷ F. Bandarin, O. Ron, *The Historic Urban Landscape. Managing Heritage in an Urban Century*, New York 2012.

²⁸ S. Gambell, *A Sustainable Approach to Threatened Digital Cultural Heritage*, praca doktorska, Uniwersytet w Glasgow, 2022, <https://theses.gla.ac.uk> (15.04.2025).

²⁹ J. McHugh, *Designing Permanence under Duress. Precarity and Preservation of Heritage in Ukraine*, „Res Mobilis Revista internacional de investigación en mobiliario y objetos decorativos”, 2023, t. 13, nr 16, s. 168–183.

³⁰ F.C. Garduño, V. Leibowitz, *op.cit.*

o zabytku oraz katalogowaniu strat zaginionych dzieł, archiwizowaniu danych czy udostępnianiu dóbr kultury publiczności. Doświadczenia Ukrainy w obszarze ochrony dziedzictwa są ważnym punktem odniesienia dla Polski dla tworzenia i ciągłej rewaluacji strategii digitalizacji zasobów dziedzictwa w zagrożeniu.

Bibliografia

- 2,156 cultural infrastructure objects damaged or destroyed due to russian aggression, MCSC, 2025, <https://mcsc.gov.ua> (15.04.2025).
- Backup Ukraine, Polycam, <https://poly.cam> (15.04.2025).
- Bandarin F., Ron O., *The Historic Urban Landscape. Managing Heritage in an Urban Century*, New York 2012.
- Belfiore E., *From CEMA to the Arts Council: Cultural Authority, Participation and the Question of 'Value' in Early Post-war Britain* [w:] *Histories of Cultural Participation, Values and Governance*, red. E. Belfiore, L. Gibson, London 2019.
- Bilsky L., Klagsbrun R., *The Return of Cultural Genocide?*, "European Journal of International Law", 2018, nr 29(2), <https://doi.org/10.1093/ejil/chy025>.
- Blake J., *On Defining the Cultural Heritage*, „The International and Comparative Law Quarterly”, 2000, nr 49(1).
- Build Back Better*, 2017, UNDRR, <https://www.undrr.org> (15.04.2025).
- Ćwiklicki M., *Metodyka przeglądu zakresu literatury (scoping review)*, „Współczesne zarządzanie – koncepcje i wyzwania”, 2020.
- Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO*, UNESCO, 2025, <https://www.unesco.org> (15.04.2025).
- Gambell S., *A Sustainable Approach to Threatened Digital Cultural Heritage*, praca doktorska, Uniwersytet w Glasgow, 2022, <https://theses.gla.ac.uk> (15.04.2025).
- Garduño F.C., Leibowitz V., *Synchronous (In)significance: Recording Ukraine's Cultural Heritage in Real-Time. "Fabrications"*, 2024, nr 34(2). <https://doi.org/10.1080/10331867.2024.2383020>.
- Góral A., Kopeć K., *Monitoring dziedzictwa kulturowego. Analiza współczesnych praktyk w zakresie gromadzenia danych*, „Perspektywy Kultury”, 2023, nr 1(40). DOI: 10.35765/pk.2023.4001.09.
- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze 14 maja 1954 r. (Dz.U. 1957, nr 46, poz. 212).
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji (Dz.U. 1976, nr 32, poz. 190).
- Kopeć K., *Digital Participation in Cultural Heritage. The Case of Open Monuments Crowdsourcing Platform*, "Journal of Modern Science", 2016, t. 1, 28.
- Kuttas J., *Preservation of Cultural Heritage in Conflict Zones*, "The Defence Horizon Journal", 2023.

- Lachowicz M., *Wojna o tożsamość kulturową. Problemy zachowania dziedzictwa narodowego na terenie Ukrainy*, BY20 UA22, 2024, <https://by-ua-studium.pl> (15.04.2025).
- McHugh J., *Designing Permanence under Duress. Precarity and Preservation of Heritage in Ukraine*, "Res Mobilis Revista internacional de investigación en mobiliario y objetos decorativos", 2023, t. 13, nr 16. DOI 10.17811/rm.12.16.2023.168-183.
- Murzyn-Kupisz M., Hołuj D., Działek J., *Společno-ekonomiczne oddziaływanie dziedzictwa kulturowego. Stan badań oraz perspektywy i potrzeby badawcze w kontekście polskim*, Warszawa–Kraków 2022.
- Museum of Stolen Art, <https://www.museumofstolen.art> (15.04.2025).
- Ong R., *Hard Drive Heritage: Digital Cultural Property in the Law of Armed Conflict*, "Columbia Human Rights Law Review", 2021, nr 53(1).
- Pruszyński J., *Dziedzictwo kultury Polski: jego straty i ochrona prawna*, t. 1, Kraków 2001.
- Rodin J., *The Resilience Dividend: Being Strong in a World Where Things Go Wrong*, New York 2014.
- Sporāne B., *Digital cultural heritage and memory. Institutions within the structure of national. Identity: philosophical discourse*, „Przegląd Biblioteczny”, 2013, z. 4.
- Suber D.L. [i in.], *Antiquities trafficking in conflict countries: A crime-mapping approach*, "International Journal of Cultural Property", 2022, nr 29(4). doi:10.1017/S0940739122000248.
- SUCHO Saving Ukrainian Cultural Heritage Online, <https://www.sucho.org> (15.04.2025).
- SUM Save the Ukrainian Monuments, 4CH, <https://www.4ch-project.eu> (15.04.2025).
- Szmygin B., *Światowe Dziedzictwo kultury UNESCO – charakterystyka, metodologia, zarządzanie*, Warszawa–Lublin 2016.
- Trach Y. [i in.], *Problems of Cultural Heritage Preservation in the Context of the Armed Conflict Growth* [w:] *Information Technology in Disaster Risk Reduction*, red. Y. Murayama [i in.], Kyiv 2019.
- Tricco A.C. [i in.], *PRISMA Extension for Scoping Reviews (PRISMA-ScR): Checklist and Explanation*, "Annals of Internal Medicine", 2018, t. 169, nr 7. DOI: 10.7326/M18-0850.
- Tryba D., *Geneza konwencji haskiej o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego* [w:] *Wojna a ochrona dziedzictwa kultury. 70-lecie Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego podpisanej 14 maja 1954 roku w Hadze*, Warszawa 2024.
- Wallace R., *How the enemy gets a vote: Fog-of-war, friction, and the cultural riverbanks of the Clausewitz landscape*, "The Journal of Defense Modeling and Simulation", 2020, nr 18(4). doi:10.1177/1548512920906471.
- Wiktor-Mach D., *Rola UNESCO w ochronie dziedzictwa kulturowego w konfliktach zbrojnych*, „Horyzonty Polityki”, 2017, t. 8, nr 24. DOI: 10.17399/HP.2017.082402.
- Wojna a ochrona dziedzictwa kultury. 70-lecie konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego podpisanej 14 maja 1954 roku w Hadze*, Warszawa 2024.
- Zaagsma G., *Digital History and the Politics of Digitization*, "Digital Scholarship in the Humanities", 2022, t. 38. <https://doi.org/10.1093/lle/fqac050>.
- Zalasińska K., *Ocalić dziedzictwo. Raport Narodowego Instytutu Dziedzictwa*, Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie, 2023, <https://ukraina.nid.pl> (15.04.2025).

The Role of Digitisation in Preserving and Accessing Cultural Heritage in Armed Conflicts

Abstract

The article explores the aspect of digitisation processes aimed at protecting cultural heritage in the case of an armed conflict. Its aim is to define the role digitization plays in the preservation and accessibility of tangible cultural property during wartime. Based on a scoping review the article highlights the growing need to explore the potential of digitization activities within heritage management, particularly in Central and Eastern Europe. Consequently, the article analyses selected examples to examine the role of digitization in both preserving and providing access to heritage in Ukraine following Russia's aggression in 2022. The Ukrainian experience serves as a significant point of reference for Poland in the formulation and ongoing reevaluation of digitization strategies for heritage resources under threat.

Keywords: cultural heritage, cultural property, digitisation, armed conflict, safeguarding of heritage, heritage at risk

Arkadiusz Machniak*

3. PODKARPACKA BRYGADA OBRONY TERYTORYALNEJ W ZAKRESIE POMOCY DLA UCHODźCÓW Z UKRAINY PO 2022 ROKU

Streszczenie

Agresja Rosji na wolne i niepodległe państwo ukraińskie otworzyła nowy rozdział w historii Europy Środkowo-Wschodniej. Atak ten doprowadził do ogromnego kryzysu uchodźczego w Polsce. Wiele polskich instytucji i organizacji, w tym Wojsko Polskie, angażuje się w pomoc uchodźcom z Ukrainy. W województwie podkarpackim jedną z takich jednostek wojskowych była 3. Podkarpacka Brygada Obrony Terytorialnej w Rzeszowie. Pomoc uchodźcom z Ukrainy i zapewnienie bezpieczeństwa Polakom stały się priorytetami działań prowadzonych przez 3. Podkarpacką Brygadę Obrony Terytorialnej. Wspierała ona około 35 punktów przyjmowania uchodźców, mobilizując do tego zadania codziennie około 600 żołnierzy. W trakcie operacji zabezpieczono 20 miejsc tymczasowego pobytu uchodźców. Profesjonalne działania 3. Podkarpackiej Brygady Obrony Terytorialnej wpłynęły na złagodzenie skutków kryzysu migracyjnego, który wybuchł po ataku Rosji na Ukrainę.

Słowa kluczowe: uchodźcy, Wojska Obrony Terytorialnej, Podkarpacie, 3. Podkarpacka Brygada Obrony Terytorialnej

Wstęp

Agresja Rosji na wolne i niezależne państwo, jakim jest Ukraina, otworzyła nowy rozdział historii Europy Środkowo-Wschodniej. Po 77 latach od zakończenia II wojny światowej atak ten przypominał groźbę wielkiego konfliktu z wszystkimi jego konsekwencjami. Wojny czy też konflikty zbrojne będące dysfunkcyjną częścią stosunków międzynarodowych wpływają między innymi na ruchy migracyjne. Wielu obywateli Ukrainy, w trosce o swoje życie czy też pragnąc żyć w bezpiecznym i stabilnym rejonie, opuściło teren swojego państwa, uciekając przed wojną. Polska jako

* Uniwersytet Rzeszowski, e-mail: machniakarkadiusz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8092-9973.

najbliższy sąsiad Ukrainy otworzyła swoje granice dla uchodźców z tego państwa, a Polacy w geście solidarności udzielili Ukraińcom pomocy na ogromną skalę. Państwo polskie, korzystając z dostępnych instrumentów, od 22 lutego 2022 r. konsekwentnie wspomaga Ukrainę w walce o niepodległość i pomaga ukraińskim uchodźcom. Jedną z instytucji aktywnie zaangażowanych w proces pomocy dla uchodźców z Ukrainy są Wojska Obrony Terytorialnej (WOT). Jak zauważył w jednym z wywiadów prasowych Dowódca WOT¹ gen. Maciej Klisz: „Żołnierze w oliwkowych beretach są obecni wszędzie tam, gdzie zagrożone jest bezpieczeństwo społeczeństwa, niezależnie od tego, czy jest to epidemia, klęska żywiołowa czy fala uchodźców z ogarniętego wojną kraju sąsiada. Projektowane zdolności WOT stopniowo zwiększają odporność państwa na kryzysy oraz powszechną gotowość obronną państwa”².

Problemem badawczym przedstawionym w niniejszym artykule jest działalność 3. Podkarpackiej Brygady Obrony Terytorialnej w Rzeszowie (3 PBOT) w zakresie udzielania pomocy uchodźcom z Ukrainy. Celem pracy będzie ukazanie, w jakim zakresie i przy wykorzystaniu jakich określonych środków i form pracy w sytuacji kryzysu uchodźczego realizuje swoje ustawowe zadania wymieniona powyżej jednostka WOT. Na potrzeby tekstu przyjęte zostały następujące pytania badawcze: Jak wykorzystywane zostały możliwości kadrowe i sprzętowe 3 PBOT w zakresie udzielania pomocy uchodźcom z Ukrainy przybywającym na teren województwa podkarpackiego? Jak wyglądała współpraca 3 PBOT z innymi instytucjami i służbami reagującymi na kryzys uchodźczy na Podkarpaciu? Przy opracowaniu tekstu wykorzystane zostały wybrane publikacje naukowe i publicystyczne, co w całościowym ujęciu umożliwiło ich użycie w odpowiedzi na przyjęte pytania o charakterze teoretycznym oraz praktycznym.

Powstanie i rozwój 3. Brygady Obrony Terytorialnej w Rzeszowie w latach 2016–2024

Program profesjonalizacji Sił Zbrojnych RP przyjęty w 2008 r. skutkowało tym, iż jednostki Obrony Terytorialnej przeformowane zostały w bataliony zmechanizowane, co na pewien czas zakończyło działalność tego rodzaju wojsk w Polsce. Debata dotycząca reaktywowania obrony te-

¹ Były Dowódca WOT. Od 2024 r. przedmiotowe stanowisko zajmuje gen. bryg. Krzysztof Stańczyk.

² W. Sura, *365 dni wsparcia Ukrainy*, Wojska Obrony Terytorialnej, <https://media.terytorialsi.wp.mil.pl> (11.03.2025).

rytorialnej podjęta została ponownie w 2014 r. Po wyborach parlamentarnych z 25 października 2015 r. dla rządu, powołanego przez Prawo i Sprawiedliwość, a w jego składzie dla ministra obrony narodowej Antoniego Macierewicza, idea obrony terytorialnej była jednym z priorytetów w planach reformy Sił Zbrojnych RP. Podstawy prawne dla odbudowy obrony terytorialnej i stworzenia piątego w SZ RP rodzaju wojsk, tj. WOT, dała uchwalona przez sejm w dniu 16 listopada 2016 r. ustawa o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP³.

Analizując cele, zadania, strukturę i funkcje WOT, należy zaznaczyć, że nie jest to formacja powołana „sama dla siebie”, ale stanowi ona zasadniczy element systemu obronnego Polski. Wyzwania dla systemu obronnego państwa określają cele funkcjonowania WOT. Przyjmując, że zagwarantowanie bezpieczeństwa obywateli jest priorytetową domeną państwa, to utworzenie i utrzymywanie WOT w Polsce wynika z przesłanek utrzymania bezpieczeństwa militarnego (obronnego) kraju. Dlatego zasadniczym celem WOT jest wzmocnienie potencjału obronnego Polski w sektorze funkcjonowania wojska. Możliwości WOT, w pierwszej kolejności, potrzebne są do ewentualnego odstraszenia przeciwnika, a w drugiej – do podjęcia z nim walki w sytuacji ataku zbrojnego⁴.

W dniu 25 kwietnia 2016 r. zapadła decyzja o utworzeniu WOT, zakładająca sformowanie w każdym województwie jednej brygady OT oraz w każdym mieście wojewódzkim jednego batalionu OT. Trzy pierwsze brygady miały być sformowane na przełomie 2016/2017 r. w województwach podkarpackim, lubelskim i podlaskim, a proces tworzenia pozostałych miał się zakończyć w 2019 r. Formalnie WOT powołano 1 stycznia 2017 r. Końcem 2021 r. WOT liczyły ponad 32 tys. żołnierzy, a docelowo ten rodzaj sił zbrojnych ma liczyć ok. 53 tys. żołnierzy pełniących służbę w dwudziestu brygadach. Podstawową misją WOT jest obrona i wsparcie lokalnej społeczności w czasie kryzysu i pokoju. W sytuacji wojny WOT mają służyć pomocą dla wojsk operacyjnych w rejonie działań bezpośrednich i wykonywać istotną rolę w czynnościach nieregularnych. Stan kadrowy WOT oparty został na żołnierzach-ochotnikach, realizujących zadania służbowe w jednostkach dyslokowanych w miejscu lub pobliżu zamieszkania. Cechą służby, obok terytorialności, jest jej rotacyjność: dwa dni w miesiącu w jednostce, raz w roku szkolenie

³ W. Sokół, *Wojska obrony terytorialnej w historii Polski (wybrane problemy)*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”, 2017, nr 3, s. 328.

⁴ A. Michalak, *Cele, zadania, struktura i funkcje wojsk obrony terytorialnej w XXI wieku*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”, 2017, nr 3, s. 28. Zobacz też: J. Kajetano-wicz, *Koncepcje i plany rozwoju wojsk obrony terytorialnej w Polsce po 1945 roku*, „Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem”, 2016, nr 2(7).

dwutygodniowe w ramach zgrupowania poligonowego. Żołnierze pełnią służbę w trybie dyspozycyjnym, tj. poza jednostką wojskową⁵.

Powołując ponownie do życia WOT, obóz polityczny rządzący po 2015 r. wskazywał na walory tej formacji, takie jak przywiązanie do „małej ojczyzny”, lojalność oraz możliwość działania w realiach lokalnych uwarunkowań ekonomicznych, społecznych i przestrzennych. Akcentowano przesłanki walki defensywnej w interesie własnej rodziny, mienia oraz zwracano uwagę na aspekt moralny funkcjonowania na macierzystym terytorium. Atutem WOT miała być prostota i elastyczność struktury organizacyjnej, jak również masowość ich kadry⁶.

W 2016 r. dokonano sformowania Dowództwa WOT. Jak wspomniano powyżej, trzy pierwsze dowództwa brygad oraz podległe im bataliony brygady utworzono jeszcze w tym samym roku; były to: 1. Podlaska Brygada Obrony Terytorialnej w Białymstoku, 2. Lubelska Brygada Obrony Terytorialnej w Lublinie i 3. Podkarpacka Brygada Obrony Terytorialnej w Rzeszowie⁷. 1 sierpnia 2016 r. pierwszym dowódcą 3 PBOT został ppłk Arkadiusz Mikołajczyk, który z dniem 12 sierpnia tego roku złożył meldunek o przyjęciu obowiązków służbowych w Dowództwie Generalnym Rodzajów Sił Zbrojnych. Szef MON A. Macierewicz 20 września 2016 r. mianował płk. Wiesława Kukulę na stanowisko Dowódcy Dowództwa WOT, któremu akt mianowania wręczył 10 stycznia 2017 r. Prezydent RP Andrzej Duda⁸.

„Zawsze gotowi, zawsze blisko” to motto WOT. Formacja ta ma działać głównie w wymiarze lokalnym, więc przyjęte motto wydaje się racjonalne w odniesieniu do zadań stawianych przed WOT. Mając za cel zwiększenie potencjału militarnego Polski, ich obowiązki ukierunkowane pozostają na obronę Polski w wymiarze lokalnym w oparciu o infrastrukturę cywilną oraz skutecznie wspierają inne służby w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa państwa⁹. Od ponownego powołania WOT uzupełniają potencjał obronny państwa, co wpływa na zagwarantowanie bezpieczeństwa Polski przed ze-

⁵ M. Korzeniewski, *Dwa modele formacji obrony terytorialnej: ukraiński i polski. Wnioski dla funkcjonowania wojsk obrony terytorialnej w kontekście wojny na Ukrainie*, „Studia Bezpieczeństwa Narodowego”, 2022, nr 24, s. 59.

⁶ E. Maj, *Obrona terytorialna i wojska obrony terytorialnej w myśli politycznej Polski współczesnej*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”, 2017, nr 3, s. 312. Zobacz też: A.R. Jakubczak, *Wojska Obrony Terytorialnej w Rzeczypospolitej Polskiej*, Kalisz 2022; idem, *Strategiczna refleksja nad wojskami obrony terytorialnej*, „Bellona”, 2016, nr 4.

⁷ Ł. Mikołajczyk, Z. Maślak, *Wojska Obrony Terytorialnej Rzeczypospolitej Polskiej – geneza, początki tworzenia i stan obecny*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa”, 2020, nr 8, s. 80.

⁸ *Ibidem*, s. 84.

⁹ *Ibidem*, s. 86.

wnętrznymi zagrożeniami. Ich działalność zapewnia też ochronę bytu narodowego i nienaruszalność granic. Jednym z zadań jest zorganizowanie i podtrzymanie bezpiecznego środowiska społecznego. Równie istotnymi kwestiami w działaniach WOT pozostają wszystkie elementy współpracy cywilno-wojskowej oraz aktywność w zagwarantowaniu ochrony ludności i mienia¹⁰.

Agresja Rosji na Ukrainę w 2022 roku i kryzys uchodźczy w Polsce

Główną przyczyną agresji Rosji na Ukrainę była i jest imperialna polityka FR rządzonej przez Władimira Putina, który demontaż ZSRR w 1991 r. określił „największą geopolityczną tragedią XX wieku”. Ocena ta wciąż determinuje politykę zagraniczną Rosji, której celem strategicznym jest odbudowa ewentualnej namiastki byłego Imperium Zła (*evil empire*), jak prezydent Ronald Reagan 8 marca 1983 r. zdefiniował ZSRR¹¹. Atak Rosji na Ukrainę daje możliwość przeprowadzania analiz związanych z istotą działania WOT. Jest również okazją do stwierdzenia, że atak ten obalił mit o „wiecznym pokoju w Europie”, a granice państw w tej części świata pozostają nienaruszalne. Wywołując wojnę z Ukrainą, Rosja udowodniła, że jest zagrożeniem dla państw Europy Środkowo-Wschodniej¹². Niekamuflowana forma agresji Rosji na Ukrainę uruchomiła pełnowymiarowe działania celem realizacji rosyjskich założeń politycznych, sprzecznych z suwerennym bytem Ukrainy. Deklarowane przez Rosję aspiracje polityczne miały ponownie wzmocnić pozycję FR w roli gracza globalnego. Wojna Rosji z Ukrainą jest mocno umiejscowiona w domenie celów i aktywności FR. Z perspektywy 2022 r. jest faktem oczywistym, że konflikt toczy się od 2014 r. Zajęcie Krymu i części Donbasu miało realny wpływ na wzajemne formalne i nieformalne relacje. Zadając podstawowe pytania o cel tej wojny, należy zaznaczyć, że FR zajmuje kategoryczne stanowisko na temat przygotowanej architektury modelu rozwoju swojej potęgi¹³.

¹⁰ P. Żukowski, *Rola Terytorialnej Służby Wojskowej w systemie bezpieczeństwa militarnego Rzeczypospolitej Polskiej*, „Studia Bezpieczeństwa Narodowego”, 2020, nr 217, s.164. Zobacz też: A. Michałak, *Działania taktyczne wojsk obrony terytorialnej*, Warszawa 2021.

¹¹ J. Fiszer, *Agresja Rosji na Ukrainę i perspektywy jej akcesji do struktur euroatlantyckich*, „Rocznik Integracji Europejskiej”, 2023, nr 17, s. 130.

¹² M. Korzeniewski, *op.cit.*, s. 62.

¹³ J. Regina-Zacharski, *Geneza rosyjskiej agresji na Ukrainę z 24 lutego 2022 r. w świetle analizy uwarunkowań wielopoziomowych*, „Myśl Polityczna. Political Thought”, 2023, nr 1(17), s. 78–79.

Rosja od ok. 2015 r. cechuje się renesansem myślenia w kategoriach limitrofów, stanowiących ideologiczny fundament jej nowego imperializmu i ekspansji. Stratedzy Rosji w sposób oficjalny definiowali optymalne granice i zasięg sfery dominacji oraz bezpieczeństwa, które w kulturze strategicznej FR pozostają nierozzerwalne. Od lat 2014–2015 w narracji Rosji państwo ukraińskie, jako była część dawnego ZSRS, zostało zdefiniowane w kategorii „żywotny/najistotniejszy limitrof”. Ukraina przedstawiana była jako kraj „banderowski”, „faszystowski” itd., natomiast naród i państwo – jako cele do „wyzwolenia i oswobodzenia”. Główną osią konstrukcyjną rosyjskiej narracji strategicznej pozostawały (i nadal pozostają) zarzuty zdrady „misji wspólnotowej” i „agenturalność” na rzecz UE i NATO¹⁴. Niewykluczone, że agresja FR na Ukrainę mogła być zaplanowana przez W. Putina od wielu lat i stanowiła efekt jego surrealistycznych wizji reaktywacji rosyjskiego supermocarstwa wzorem byłego ZSRR, w którym istotną rolę miała odegrać zwasalizowana Ukraina. Wątpliwości budzi też polityka Zachodu, głównie USA, Francji i Niemiec, które prowadziły pasywną, wręcz prorosyjską politykę. Zabrakło skoordynowanej i zdecydowanej polityki powstrzymywania Rosji przed potencjalną ekspansją. Zarzuty można też kierować pod adresem Ukrainy, balansującej dwutorowo do lat 2013–2014 pomiędzy Rosją, bliską jej historycznie, kulturowo i społecznie, a Zachodem, co dla Ukrainy było ryzykowne tak ze względów geopolitycznych, jak i geoeconomicznych¹⁵.

Duża część uchodźców z Ukrainy podjęła decyzję ucieczki do Polski jako najbliższego kraju UE oraz kraju tranzytowego leżącego w bezwizowej strefie Schengen. Wybór ten wynikał też z łączących Polskę i Ukrainę związków historycznych, jak również pobytu w Polsce stosunkowo licznej już diaspory ukraińskiej. Istotnym powodem wpływającym na masowe uchodźstwo do Polski była akceptacja państwa na przyjmowanie uchodźców z Ukrainy oraz ruch społeczny pomocy uchodźcom z Ukrainy w postaci licznych inicjatyw organizowanych przez osoby prywatne i prawne. Społeczny entuzjazm Polaków przy organizacji pomocy jest wyjątkowym i złożonym fenomenem. Był on i jest wyrazem wrażliwości na los uchodźców (szczególnie kobiet i dzieci), określonych związków z zachodnią Ukrainą, nastawienia do Rosji, jak również prawdopodobnej politycznej kalkulacji władz państwowych¹⁶.

¹⁴ *Ibidem*, s. 83–84.

¹⁵ J. Fiszer, *op.cit.*, s. 138. Zobacz też: W. Kopijka, G. Perepełycia, *Agresja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę – skutki polityczne, prawne i gospodarcze*, „Politeja”, 2015, nr 2(34).

¹⁶ M. Rakusa-Suszczewski, *Instytucjonalny i społeczny wymiar działania centralnych punktów recepcyjnych na granicy polsko-ukraińskiej* [w:] *Deinstytucjonalizacja polityk publicznych a wojna w Ukrainie i wyzwania migracyjne w Polsce*, red. K. Jasiecki, M. Pacek, Warszawa 2023, s. 83–84.

Kryzys migracyjny, postrzegany jako masowe przybywanie uchodźców do państw europejskich w wyniku wojny, skutkowało tym, że życie milionów Ukraińców i nie tylko zmieniło się radykalnie. Przemoc, wojna, głód, lęk o życie stały się dla uchodźców przykrą konsekwencją ucieczki. Według danych na 10 czerwca 2022 r. w Polsce znajdowało się 3,6 mln uchodźców z Ukrainy (w tym 1,4 mln to migranci ekonomiczni, którzy przyjechali przed 24 lutego 2022 r.). Dominowały osoby starsze, kobiety, dzieci korzystające z przejść granicznych m.in. w Medyce i Korczowej (woj. podkarpackie), w Hrebennem (woj. lubelskie), które kierowane były do punktów recepcyjnych i przygotowanych na te potrzeby hal sportowych, centrów handlowych, magazynów i szkół¹⁷.

Po napaści Rosji na Ukrainę znaczna część społeczeństwa i państwo polskie zaangażowały się w różne formy pomocy na terenie Ukrainy, na granicy polsko-ukraińskiej czy też pomagając uchodźców przybywającym do Polski. Wojna rosyjsko-ukraińska spowodowała, że potrzeba wsparcia uchodźców nabrała nowego wymiaru i stała się bardziej widoczna też w aspekcie solidarności międzynarodowej. Zasadnie można również wskazać, że powiązana z działaniami wojennymi pomoc dla uchodźców ma głównie charakter doraźny i humanitarny. Wsparcie rozwojowe będzie można rozwinąć z chwilą zakończenia konfliktu, gdy zacznie się odbudowa Ukrainy¹⁸.

Zakres i forma pomocy dla uchodźców z Ukrainy realizowane przez 3 PBOT

Tylko w latach 2022–2023 WOT, w tym 3 PBOT, w ramach operacji *Niezawodna pomoc* udzieliły pomocy dla około 2,5 mln uchodźców z Ukrainy i przetransportowały prawie 1600 ton materiałów niezbędnych do udzielania im wsparcia. Władze Polski po 22 lutego 2022 r. wydały decyzję o przeznaczeniu żołnierzy WOT do pomocy w działaniach administracji publicznej, samorządów, Straży Granicznej i Policji. Proaktywne funkcjonowanie WOT, w tym 3 PBOT, dało możliwość wojskom operacyjnym do realizacji zadań związanych z zabezpieczeniem nienaruszalności granic Polski oraz odstraszenia i zagwarantowania skuteczności działania wojsk sojuszniczych i własnych. Dnia 16 lutego 2022 r. żołnierze

¹⁷ B. Olszewska-Łabędź, *Konflikt zbrojny jako źródło kryzysu migracyjnego. Wybrane formy wsparcia uchodźców z Ukrainy*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja”, 2022, nr 1, s. 85.

¹⁸ K. Jasiołki, *Opinia społeczna o wsparciu Ukrainy na tle państw otrzymujących polską pomoc rozwojową [w:] Deinstytucjonalizacja...*, s. 103.

3 PBOT wysłani zostali do organizowania punktów recepcyjnych w rejonach przejść granicznych. Działania te, realizowane w ramach wsparcia administracji publicznej, były wyjątkowo intensywne. 26 lutego 2022 r. WOT, w tym 3 PBOT, utworzyły i utrzymywały w gotowości do działania Grupy Wsparcia Relokacji Uchodźców. W ramach operacji *Niezawodna pomoc* działalność 3 PBOT polegała na wspieraniu organów administracji publicznej, organizacji społecznych i innych podmiotów podejmujących czynności dotyczące relokacji, czasowego zakwaterowania, integracji oraz opieki nad uchodźcami¹⁹. Jednostka ta rozpoczęła zadania związane z istotą działania WOT polegające na kierowaniu ich do określonego obszaru kraju i realizowaniu zadań w dwóch aspektach funkcjonalnych, tj. wsparcia wojsk operacyjnych („obrona”) oraz wsparcia lokalnych społeczności („ochrona”). Działania 3 PBOT pozostawały w tej sytuacji istotne, biorąc pod uwagę stan kryzysu uchodźczego, i były realizowane pod względem występujących w województwie podkarpackim zagrożeń²⁰.

Żołnierze 3 PBOT od początku konfliktu przy współpracy z organami administracji rządowej i samorządowej na Podkarpaciu pomagali w niesieniu pomocy uchodźcom z Ukrainy. Tylko w pierwszym tygodniu kryzysu uchodźczego około 300 żołnierzy wspierało 7 punktów recepcyjnych w różnych miejscach Podkarpacia²¹. Jak relacjonuje jeden z żołnierzy 3 PBOT: „Do pomocy w tym miejscu było skierowanych 40 żołnierzy z batalionu w Nisku i 10 z batalionu w Rzeszowie (...). Nasza praca odbywała się w dwóch zmianach: dziennej i nocnej. Żołnierze ze zmiany dziennej przyjeżdżali ok. godz. 09:00 rano i byli wymieniani przez zmianę nocną ok. godz. 21:00. W dzień, pracy było znacznie więcej. W nocy transporty były sporadyczne, dlatego większość żołnierzy chciała realizować zadanie na nocnej zmianie. Uposażenie za nocną zmianę obejmowało dwa dni, a w przypadku zmiany dziennej tylko jeden dzień. Pomimo wszystko zarówno na dzienną jak i nocną zmianę chętnych nie brakowało i żołnierze chętnie brali udział w tej pomocy. Żołnierze z batalionu w Nisku byli odpowiedzialni za poszczególne punkty na hali m.in. część z nich pomagała w kuchni, część z nich pomagała wydawać leki, część z nich pomagała w opiece nad uchodźcami. Mieli oni dużo trudniejsze zadanie, ponieważ musieli współpracować bezpośrednio z uchodźcami. Warto dodać, że

¹⁹ W. Sura, *op.cit.*

²⁰ A. Michalak, *op.cit.*, s. 31.

²¹ *Terytorialsi z Podkarpacia pomagają uchodźcom z Ukrainy*, TVP Rzeszów, <https://rzeszow.tvp.pl> (12.03.2025); zobacz też: K. Mielnikiewicz, *Blisko 400 żołnierzy 3. Podkarpackiej Brygady Obrony Terytorialnej pomaga w przyjmowaniu uchodźców z Ukrainy*, W Bieszczady, <https://wbieszczady.pl> (13.03.2025).

dla uchodźców była zorganizowana kuchnia, a żołnierze pełniący służbę otrzymywali tam posiłki za darmo. Jedzenie było bardzo dobre chociaż z czasem pogorszyło się. Z uwagi na warunki sanitarne panujące na hali jako żołnierze byliśmy narażeni na liczne bakterie i wirusy. Pamiętam, że podczas jednej z odpraw przekazano nam, żeby często myć ręce ponieważ większość żołnierzy z Niska cierpi na problemy jelitowe”²².

Głównymi zadaniami 3 PBOT i pododdziałów innych jednostek WOT w ramach operacji *Niezawodna pomoc* zasadniczo było podtrzymanie procesu funkcjonowania systemu relokacji uchodźców z Ukrainy. Organizowali oni również miejsca czasowego pobytu uchodźców, jak również wspierali procesy integracyjne ze społeczeństwem polskim. W trakcie operacji *Niezawodna pomoc* między innymi ok. 750 tys. uchodźcom zapewniono środki transportu i transfer do różnych miejsc w Polsce. 3 PBOT współpracowała przy transporcie wszelkiego rodzaju materiałów potrzebnych do udzielania wsparcia uchodźcom. Efektywność działań 3 PBOT oraz innych jednostek WOT w sposób istotny zaznaczyła się w okresie kryzysu uchodźczego jako jeden z kluczowych elementów w systemie bezpieczeństwa Polski. W ramach operacji *Niezawodna pomoc* działalność 3 PBOT była istotnym elementem wsparcia dla organów administracji publicznej, które przyjmowały uchodźców z Ukrainy. Według gen. M. Klisza: „Kluczowa dla skutecznego włączenia się żołnierzy WOT do operacji wsparcia samorządów i służb była ich obecność w rejonach pojawienia się kryzysu. Żołnierze z województwa podkarpackiego i lubelskiego byli pierwszymi, którzy włączyli się w pomoc dla fali uchodźców wojennych z Ukrainy – głównie kobiet, dzieci i osób starszych. Dodatkowo różnorodność zawodów, specjalizacji i umiejętności żołnierzy – ochotników pozwoliła właściwie przygotować specjalne grupy wydzielane z WOT do udzielania pomocy”²³.

3 PBOT skutecznie realizowała zadania jako szybkie „narzędzie” reakcji. Można do tych zadań zaliczyć świadczenie pomocy dla ludności cywilnej, np. ewakuacja czy też ochrona mienia, udzielanie pomocy organom samorządowym, wsparcie sił układu pozamilitarnego przez Straż Graniczną czy Policję w zakresie realizowanych przez nie zadań związanych z kryzysem uchodźczym²⁴. Żołnierze 3 PBOT pełnili służbę w punktach recepcyjnych zlokalizowanych w Medyce, Korczowej, Krościenku, Budomierzu, Piaskach, Równi, Młynach i Chotyńcu. Na dworcu PKP w Przemyśle żołnierze 3 PBOT pomagali uchodźcom z Ukrainy poprzez między innymi obecność w punktach informacyjnych, zapewnienie po-

²² Relacja żołnierza 3 PBOT z dnia 22.03.2025 r.

²³ W. Sura, *op.cit.*

²⁴ A. Michalak, *op.cit.*, s. 32.

mocy medycznej osobom w różnym wieku czy też organizowanie dostaw żywienia dla uchodźców. Przy współpracy z jednostkami PSP, OSP, służb medycznych i wolontariuszami zapewniali też transport do miejsc ich czasowego pobytu²⁵.

Według relacji żołnierza 3 PBOT: „Żołnierze pomimo, że mieli swoich przełożonych byli podporządkowani pod pracowników administracji publicznej. Z początku ta współpraca układała się bez większych problemów, ale im dłużej trwała ta cała sytuacja pojawiały się pewne problemy. Jednym z przykładów może być sytuacja, w której sam brałem udział. Do hali przyjechał transport z artykułami medycznymi i spożywczymi dla walczących na Ukrainie. Po otrzymaniu rozkazu od starszego stopniem przystąpiliśmy do rozładunku ciężarówki. Gdy wykonaliśmy swoje zadanie jedna z pań pracujących w administracji samorządowej przekazała nam informację, że transport ten nie był zgłoszony i nie możemy go przyjąć na hali. Spotkało się to z niezadowoleniem ze strony żołnierzy. Po pierwsze dlatego, że wykonaliśmy daremną pracę, a po drugie nie rozumieliśmy, dlaczego w takiej sytuacji, gdzie ktoś przywozi leki i żywność nie możemy jej przyjąć, ponieważ procedury są ważniejsze od dobra ludzi walczących na froncie. Do tego muszę wspomnieć o sytuacji nieprzyjemnej. Pracownikom administracji samorządowej nie zawsze podobało się to, że żołnierze «nudzą się». Szczególnie pod koniec, gdy tych transportów było znacznie mniej to szukano żołnierzom zajęcia «na siłę». W ten sposób na jednej z nocnych zmian przypadło mi w udziale przewalanie starych koców z jednego miejsca na drugie tylko po to, żeby było widać, że żołnierze «coś robią». W praktyce nie miało to żadnego wpływu na realną pomoc. Pomimo tych kilku dziwnych sytuacji osobiście uważam, że nasza obecność tam była potrzebna i realnie przyczyniła się do pomocy wielu osobom. Gdybym dzisiaj miał podjąć decyzję o tym czy znowu się zaangażować zrobiłbym to»²⁶.

Żołnierze 3 PBOT oraz przedstawiciele innych pododdziałów WOT i wojsk operacyjnych zaangażowani byli również w organizację wsparcia psychologicznego, pomoc informacyjną oraz przekazywanie darów napływających z terenu Polski. Według danych 3 PBOT odnotowano dni, kiedy to tylko na dworcu PKP w Przemyśle w ciągu jednej doby podjęto blisko 8 tys. uchodźców. 3 PBOT, funkcjonując od 24 lutego 2022 r. w zmienionym, podwyższonym reżimie, zapewniała ponadto wsparcie dla Straży Granicznej w ochronie granicy województwa podkarpackiego²⁷.

²⁵ *Terytorialsi z Podkarpacia...*

²⁶ Relacja żołnierza 3 PBOT z dnia 22.03.2025 r.

²⁷ *Raport z podkarpackiej granicy: Żołnierze 3.PBOT pomogli w Przemyśle przyjąć ok. 34 tys. kobiet z dziećmi*, Info Podkarpacie, <http://infopodkarpacie.pl> (12.03.2025).

3 PBOT swoje działania w zakresie pomocy dla uchodźców z Ukrainy koordynowała też z Wojewódzkim Centrum Zarządzania Kryzysowego. Żołnierze 3 PBOT ze znajomością języka ukraińskiego i rosyjskiego byli oddelegowani do niejako pierwszego, bezpośredniego kontaktu z uchodźcami celem zapewnienia im pomocy informacyjnej. Kryzys uchodźczy wywołany agresją Rosji na Ukrainę był w tym przypadku praktycznym egzaminem dla żołnierzy 3 PBOT, którzy wcześniej regularnie od dłuższego czasu szkoleni byli w zakresie działań przeciwkryzysowych, ćwicząc wspólnie z funkcjonariuszami Policji, PSP, OSP i Straży Granicznej²⁸. Elementy wspólnych ćwiczeń przyniosły zakładane efekty, gdyż zdaniem żołnierza 3 PBOT: „Osobiście współpracę uważam za udaną. Jako żołnierz 3 PBOT miałem styczność z funkcjonariuszami Policji, którzy przyjechali do Hali Kijowskiej z Katowic. W przeciwieństwie do żołnierzy, którzy mieli swoje zadania Policja miała głównie pilnować porządku i bezpieczeństwa. Żołnierze byli przeznaczeni do zadań związanych z bezpośrednią pomocą dla uchodźców. Policjanci rotowali się co dwa tygodnie, ale za każdym razem byli to młodzi mężczyźni z pozytywnym nastawieniem do żołnierzy WOT-u. Nie słyszałem również, żeby jakkolwiek inny żołnierz miał problemy wynikające z tej współpracy”²⁹.

3 PBOT aktywnie brała udział w licznych akcjach o charakterze przeciwkryzysowym, takich jak np. wsparcie podmiotów przyjmujących uchodźców z Ukrainy. Pomoc w sytuacjach kryzysowych w stałych rejonach odpowiedzialności 3 PBOT na Podkarpaciu była i jest jednym z celów oraz częścią misji tej formacji, która w czasie kryzysu uchodźczego udowodniła, że jest przygotowana do obrony i wsparcia lokalnej społeczności. Dowódca 3 PBOT zastąpił w opisywanym zakresie dotychczasowego szefa WSzW. Ustawa o zarządzaniu kryzysowym nadaje bowiem kompetencje koordynatorów na szczeblu wojewódzkim dowódcom brygad OT. Dowódca 3 PBOT płk Michał Małyska: „Jako dowódca brygady mogę zapewnić, że będziemy ściśle współpracować z Wojewodą Podkarpackim, by zapewnić mieszkańcom regionu należyte wsparcie w czasie każdego kryzysu, z którym przyjdzie nam się zmierzyć”³⁰.

W czasie kryzysu uchodźczego 3 PBOT skutecznie realizowała tzw. funkcję wewnętrzną WOT polegającą na zapewnieniu bezpieczeństwa wewnętrznego i integracji społeczeństwa. Funkcja ta jest szczególnie istotna

²⁸ M. Mac, *Raport z podkarpackiej granicy: wiele frontów wsparcia podkarpackich terytorialsów*, Wojska Obrony Terytorialnej, <https://media.terytorials.wp.mil.pl> (13.03.2025).

²⁹ Relacja żołnierza 3 PBOT z dnia 22.03.2025 r.

³⁰ *Ramię w ramię wobec kryzysu*, Wojsko Polskie, <https://www.wojsko-polskie.pl> (13.03.2025).

w sytuacji organizowania pomocy wewnętrznej na poziomie lokalnym, związanej z wystąpieniem sytuacji kryzysowych. Dlatego też w realiach kryzysu uchodźczego 3 PBOT spełniła wymagania w zakresie pomocy humanitarnej, integrującej system militarny z niemilitarnym, wspomagającej, koordynującej czy też bojowej³¹.

Polska jako członek UE i NATO sąsiaduje z Rosją na określonym odcinku granicy lądowej i morskiej. W konsekwencji ataku Rosji na Ukrainę naruszona została długoletnia stabilność w tej części Europy. Konflikt ten spowodował konieczność zmian w polityce bezpieczeństwa. Pewną formą odpowiedzi na te zagrożenia jest działalność formacji takiej, jak WOT poprzez próbę związania społeczeństwa z wojskiem, w tym przypadku przez rodzaj sił zbrojnych o lokalnym rodowodzie i korzeniach. Dlatego zadania ustawowe WOT różnią się od tych cech przypisywanych całym Siłom Zbrojnym. W takim kontekście istotnie poprawiają się faktyczne możliwości wsparcia bezpieczeństwa Polski ze strony potencjału lokalnych społeczności, a aspekt obrony terytorialnej nabiera pełnowymiarowego znaczenia³².

Zakończenie

WOT są relewantnym elementem systemu obronnego Polski i wzmacniają potencjał militarny kraju. W chwili obecnej w świetle nowych zagrożeń dla Europy i świata WOT, realizując zadania w realiach XXI wieku, mogą czerpać z historii, symboliki oraz doświadczeń analogicznych formacji z różnych okresów w dziejach Polski³³. 3 PBOT od samego początku kryzysu uchodźczego dokonała ogromnej mobilizacji i zaangażowania posiadanych sił oraz środków. Pomoc dla uchodźców z Ukrainy i zagwarantowanie bezpieczeństwa Polakom były priorytetami przeprowadzonych działań. W kulminacyjnym momencie operacji *Niezawodna pomoc* służbę pełniło blisko 1,5 tys. żołnierzy WOT oraz 70 jednostek sprzętu w ciągu doby. 3 PBOT wspierała około 35 punktów recepcyjnych, mobilizując do tego zadania około 600 żołnierzy każdego dnia. W czasie operacji zabezpieczano 20 miejsc czasowego pobytu

³¹ A. Michalak, *op.cit.*, s. 35.

³² Ł. Mikołajczyk, Z. Maślak, *op.cit.*, s. 94. Zobacz też: A. Mazurkiewicz, *Polish territorial Defence Forces and Innovation during the Covid-19 Pandemic. The assessment of the potential of a mixed type forces in non-military crisis response*, „Politeja”, 2022, nr 4.

³³ W. Sokół, *Wojska obrony terytorialnej...*, s. 329. Zobacz też: M. Klisz, *The Polish Terytorial Defence Forces*, „Kingston Consortium on International Secutity.Insights”, 2022, vol. 2.

uchodźców. Wyprzedzające i efektywne działania 3 BOT wpływały na złagodzenie skutków kryzysu migracyjnego powstałego po ataku Rosji na Ukrainę³⁴.

Bibliografia

- Fiszer J., *Agresja Rosji na Ukrainę i perspektywy jej akcesji do struktur euroatlantyckich*, „Rocznik Integracji Europejskiej”, 2023, nr 17.
- Jakubczak R.A., *Strategiczna refleksja nad wojskami obrony terytorialnej*, „Bellona”, 2016, nr 4.
- Jakubczak R.A., *Wojska Obrony Terytorialnej w Rzeczypospolitej Polskiej*, Kalisz 2022.
- Jasiecki K., *Opinia społeczna o wsparciu Ukrainy na tle państw otrzymujących polską pomoc rozwojową* [w:] *Deinstytucjonalizacja polityk publicznych a wojna w Ukrainie i wyzwania migracyjne w Polsce*, red. K. Jasiecki, M. Pacek, Warszawa 2023.
- Kajetanowicz J., *Koncepcje i plany rozwoju wojsk obrony terytorialnej w Polsce po 1945 roku*, „Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem”, 2016, nr 2(7).
- Klisz M., *The Polish Terytorial Defence Forces*, „Kingston Consortium on International Secutity Insights”, 2022, vol. 2.
- Kopijka W., Perepełycia G., *Agresja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę – skutki polityczne, prawne i gospodarcze*, „Politeja”, 2015, nr 2(34).
- Korzeniewski M., *Dwa modele formacji obrony terytorialnej: ukraiński i polski. Wnioski dla funkcjonowania wojsk obrony terytorialnej w kontekście wojny na Ukrainie*, „Studia Bezpieczeństwa Narodowego”, 2022, nr 24.
- Maj E., *Obrona terytorialna i wojska obrony terytorialnej w myśli politycznej Polski współczesnej*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”, 2017, nr 3.
- Mazurkiewicz A., *Polish territorial Defence Forces and Innovation during the Covid-19 Pandemic. The assessment of the potential of a mixed type forces in non-military crisis response*, „Politeja”, 2022, nr 4.
- Michalak A., *Cele, zadania, struktura i funkcje wojsk obrony terytorialnej w XXI wieku*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”, 2017, nr 3.
- Michalak A., *Działania taktyczne wojsk obrony terytorialnej*, Warszawa 2021.
- Mielnikiewicz K., *Blisko 400 żołnierzy 3. Podkarpackiej Brygady Obrony Terytorialnej pomaga w przyjmowaniu uchodźców z Ukrainy*, W Bieszczady, <https://wbieszczady.pl> (13.03.2025).
- Mikołajczyk Ł., Maślak Z., *Wojska Obrony Terytorialnej Rzeczypospolitej Polskiej – geneza, początki tworzenia i stan obecny*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa”, 2020, nr 8.
- Olszewska-Labędź B., *Konflikt zbrojny jako źródło kryzysu migracyjnego. Wybrane formy wsparcia uchodźców z Ukrainy*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja”, 2022, nr 1.

³⁴ M. Mac, 24 lutego 2023 r. – dziś przypada rocznica brutalnej agresji Rosji na Ukrainę. Mija rok od zaangażowania żołnierzy Wojsk Obrony Terytorialnej w tym podkarpackich Terytorialsów, w operację „NIEZAWODNA POMOC”. W tym czasie Terytorialsil udzielili wsparcia ponad 2,5 mln uchodźcom i przetransportowali blisko 1600 ton materiałów niezbędnych do udzielania im pomocy, <https://www.wojsko-polskie.pl/3bot/articles/aktualnosci-w/365-dni-wsparcia-ukrainy/> (13.03.2025).

- Rakusa-Suszczewski M., *Instytucjonalny i społeczny wymiar działania centralnych punktów recepcyjnych na granicy polsko-ukraińskiej* [w:] *Deinstytucjonalizacja polityk publicznych a wojna w Ukrainie i wyzwania migracyjne w Polsce*, red. K. Jasiecki, M. Pacek, Warszawa 2023.
- Raport z podkarpackiej granicy: Żołnierze 3.PBOT pomogli w Przemysłu przyjąć ok. 34 tys. kobiet z dziećmi*, Info Podkarpackie, <http://infopodkarpacie.pl> (12.03.2025).
- Regina-Zacharski J., *Geneza rosyjskiej agresji na Ukrainę z 24 lutego 2022 r. w świetle analizy uwarunkowań wielopoziomowych*, „Myśl Polityczna. Political Thought”, 2023, nr 1(17).
- Relacja żołnierza 3 PBOT z dnia 22.03.2025 r.
- Sokół W., *Wojska obrony terytorialnej w historii Polski (wybrane problemy)*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”, 2017, nr 3.
- Sura W., *365 dni wsparcia Ukrainy*, Wojska Obrony Terytorialnej, <https://media.terytorial-si.wp.mil.pl> (11.03.2025).
- Terytorialsi z Podkarpacia pomagają uchodźcom z Ukrainy*, TVP Rzeszów, <https://rzeszow.tvp.pl> (12.03.2025).
- Żukowski P., *Rola Terytorialnej Służby Wojskowej w systemie bezpieczeństwa militarnego Rzeczypospolitej Polskiej*, „Studia Bezpieczeństwa Narodowego”, 2020, nr 2017.

3rd Subcarpathian Territorial Defense Brigade in the field of assistance to refugees from Ukraine after 2022

Abstract

Russia's aggression against the free and independent state of Ukraine has opened a new chapter in the history of Central and Eastern Europe. This attack resulted in a huge refugee crisis in Poland. Many Polish institutions and organizations, including the Polish Army, are involved in helping refugees from Ukraine. In the Podkarpackie Voivodeship, one of such military units was the 3rd Podkarpacka Territorial Defense Brigade in Rzeszów. Helping refugees from Ukraine and ensuring the safety of Poles were the priorities of the activities carried out by the 3rd PBOT. 3 PBOT supported about 35 reception points for refugees, mobilizing about 600 soldiers for this task every day. During the operation, 20 places of temporary stay of refugees were secured. Professional actions of 3 BOT influenced the mitigation of the effects of the migration crisis that arose after Russia's attack on Ukraine.

Keywords: refugees, Territorial Defense Forces, Subcarpathia, 3rd Subcarpathia Territorial Defense Brigade

Witalij Makar*, Jerzy Garbiński**

WSPÓLCZEŚNI UCHODŹCY. KONTEKST UKRAIŃSKI I BIAŁORUSKI

Streszczenie

Pierwsza część niniejszego artykułu poświęcona jest badaniu niezwykle ważnej kwestii dla Ukrainy i społeczności międzynarodowej, a mianowicie kwestii uchodźców. W kontekście globalnym problem uchodźców i przesiedleńców jest stale monitorowany przez Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców oraz ponadnarodową (instytucjonalną) organizację, jaką jest Unia Europejska. Określono parametry ilościowe uchodźców z Ukrainy w wyniku agresji Federacji Rosyjskiej na pełną skalę. Należy zauważyć, że agresja spowodowała największą falę uchodźców z terytorium Ukrainy od czasów II wojny światowej. W artykule przedstawiono dane statystyczne dotyczące uchodźców, zdefiniowano międzynarodowe zasady prawne regulujące znaczenie i różnice między pojęciami „uchodźca” i „ochrona tymczasowa”. W tej części artykułu zostały opisane wskaźniki ilościowe i kraje, które gościły ukraińskich uchodźców wewnętrznych po II wojnie światowej i na obecnym etapie. Na podstawie różnych raportów socjologicznych i innych, przede wszystkim danych UNHCR, zostały zidentyfikowane ilościowe i jakościowe parametry obecnej fali uchodźców z Ukrainy, a także ich wpływ na aktualną sytuację demograficzną na Ukrainie. W drugiej części artykułu przedstawiono analizę emigracji i przepływów uchodźców z Republiki Białorusi w XXI wieku, ze szczególnym uwzględnieniem okresu po 2020 roku. Określono polityczne, ekonomiczne i społeczno-kulturowe przyczyny migracji, geografii i charakter ruchów migracyjnych oraz krótko-terminowe i długoterminowe konsekwencje zarówno dla kraju pochodzenia, jak i krajów przyjmujących. Szczególną uwagę poświęcono migracji motywowanej politycznie po wyborach prezydenckich w 2020 roku i późniejszej fali represji. Ukazano również rolę białoruskiej diaspory na wygnaniu jako wyłaniającego się aktora politycznego i obywatelskiego w transnarodowych sieciach oporu.

Słowa kluczowe: agresja, uchodźcy, przesiedleńcy, państwa UE, Ukraina, USA, Kanada, demografia, II wojna światowa, autorytaryzm, Białoruś, diaspora, emigracja, emigracja polityczna, represje, transnacjonalizm

* Czerniowiecki Uniwersytet Narodowy im. Jurija Fedkowycza, e-mail: vit_makar@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-8994-4582.

** Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, e-mail: jgarbi7@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4410-4154.

Wstęp

Zgodnie z *Konwencją dotyczącą statusu uchodźców* z 1951 roku uchodźcą to osoba, która w wyniku uzasadnionych obaw stała się ofiarą prześladowań ze względu na rasę, wyznanie, narodowość, obywatelstwo, przynależność do określonej grupy społecznej lub przekonania polityczne, przebywa poza granicami kraju swojego obywatelstwa i nie może korzystać z ochrony tego kraju lub nie chce korzystać z tej ochrony w wyniku takich obaw¹. Termin „uchodźca” odnosi się również do każdej osoby, która w wyniku agresji zewnętrznej, okupacji, panowania obcego lub wydarzeń poważnie naruszających porządek publiczny na części terytorium kraju lub w całym kraju jej pochodzenia lub obywatelstwa jest zmuszona opuścić miejsce swojego zwykłego zamieszkania i szukać schronienia w innym miejscu poza granicami kraju swojego pochodzenia lub obywatelstwa.

Należy zauważyć, że Ukraina przystąpiła do *Konwencji dotyczącej statusu uchodźców* i *Protokołu dotyczącego statusu uchodźców* w 2002 roku. Wcześniej, w roku 1996, zawarła umowę między rządem Ukrainy a Urzędem Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (zwanym dalej UNHCR), która określała warunki współpracy, a także przewidywała otwarcie przedstawicielstwa w Ukrainie w celu zapewnienia międzynarodowej ochrony i pomocy humanitarnej uchodźcom i innym osobom należącym do jego kompetencji². Z kolei współpraca Białorusi z Biurem Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców rozpoczęła się w 1994 roku. W 1995 roku w Mińsku otwarto przedstawicielstwo UNHCR. W maju 2001 roku Białoruś przystąpiła do Konwencji ONZ i Protokołu z 1967 roku dotyczących statusu uchodźców. W związku z tym opracowano i przyjęto trzecią redakcję ustawy Republiki Białorusi *O uchodźcach*³.

¹ *Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри*, ред. Ю. Римаренк, Київ 1998, s. 23.

² Т. Сироїд, *Міжнародно-правове підґрунтя регулювання статусу біженців і вимушених переселенців: реалії та перспективи*, „Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна”, 2017, вип. 24, s. 154.

³ *О присоединении Республики Беларусь к Конвенции о статусе беженцев и Протоколу, касающемуся статуса беженцев*, Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь, 2001, № 46, 2/753, <https://etalonline.by> (15.07.2024).

Kontekst ukraiński

a) Globalny problem uchodźców

W tym przypadku warto zwrócić uwagę na znaczenie globalnych forów poświęconych problemom uchodźców, organizowanych przy wsparciu i pod egidą UNHCR. Oczywiście nie mają one statusu aktów prawa międzynarodowego, ale państwa i organizacje międzynarodowe zwracają uwagę na omawiane tam kwestie w celu wprowadzenia zmian w swoich działaniach dotyczących globalnego problemu uchodźców.

Dla poprawności należy zauważyć, że statystyki UNHCR składają się z danych przekazywanych przez instytucje państwowe poszczególnych krajów. Do celów statystycznych UNHCR używa terminu „uchodźcy”, który odnosi się do wszystkich osób, które wyjechały z różnych krajów, w tym z Ukrainy z powodu agresji wojennej. W niektórych przypadkach dane mogą się różnić pod względem liczby uchodźców. Ostatnie takie forum odbyło się w grudniu 2023 roku w Genewie (Szwajcaria), gdzie wzięło w nim udział ponad 4200 uczestników ze 168 krajów, w tym ponad 300 delegatów-uchodźców. Ponadto 10 tysięcy osób śledziło wydarzenia na forum przez Internet⁴.

Według informacji Filippo Grandiego, Wysokiego Komisarza ONZ ds. Uchodźców, pod koniec 2022 roku w wyniku prześladowań, konfliktów, przemocy, łamania praw człowieka lub wydarzeń poważnie naruszających porządek publiczny na świecie 108,4 mln osób było przymusowo przesiedlonych⁵, z czego: 35,3 mln – uchodźcy zgodnie z mandatem UNHCR; 62,5 mln – osoby wewnętrznie przesiedlone; 5,4 mln – osoby ubiegające się o azyl; 5,2 mln – osoby potrzebujące azylu. Dane statystyczne opierają się na informacjach uzyskanych na dzień 31 maja 2023 roku. Ciekawe, ale jednocześnie tragiczne jest to, że spośród tych 35 mln osób, które są uchodźcami zgodnie z UNHCR, 52% pochodzi z trzech krajów, odpowiednio: Syryjska Republika Arabska – 6,5 mln osób; Ukraina – 5,7 mln osób; Afganistan – 5,7 mln osób⁶.

b) Międzynarodowe regulacje prawne dotyczące pojęć „uchodźca” i „tymczasowa ochrona”

W tym kontekście warto określić znaczenie i różnice między pojęciami „uchodźca” i „tymczasowa ochrona”. Główne postanowienia doty-

⁴ *About the Global Refugee Forum*, UNHCR, <https://www.unhcr.org> (03.05.2024).

⁵ *Trends at a Glance*, UNHCR, <https://www.unhcr.org> (10.04.2024).

⁶ *Ibidem*.

czące uchodźców, określone w ramach ONZ, znalazły odzwierciedlenie również w regionalnych umowach międzynarodowych; w szczególności podstawą prawną regulacji statusu uchodźców w działalności Rady Europy są: *Europejska konwencja o ochronie praw i podstawowych wolności* z 1950 r., *Europejska konwencja o ekstradycji* z 1957 r., *Europejska umowa o zniesieniu wiz dla uchodźców* z 1959 r., *Europejska karta społeczna* z 1961 r., *Europejska umowa o przeniesieniu odpowiedzialności za uchodźców* z 1980 r., *Europejska konwencja o zapobieganiu torturom lub niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu lub karaniu* z 1987 r. oraz *Europejska karta społeczna* z 1996 r.

Ukraińcy, którzy zmuszeni są uciekać przed wojną za granicę, muszą rozumieć różnicę między statusem „uchodźcy” a „tymczasowej ochrony” oraz tym, kto może je uzyskać. Główna różnica polega na tym, że status uchodźcy jest indywidualnym prawem gwarantowanym przez konwencje międzynarodowe. Status uchodźcy gwarantuje prawo do bezterminowego pobytu na terytorium danego państwa, a okres, na który wydawane jest zaświadczenie uchodźcy, różni się w zależności od kraju. Natomiast prawo do tymczasowej ochrony ma charakter zbiorowy i nie wymaga składania indywidualnych wniosków ani przechodzenia przez procedurę administracyjną ich rozpatrywania. Pojęcia te regulują różne dokumenty międzynarodowe. Odpowiednim dokumentem regulującym kwestie udzielania tymczasowej ochrony jest dyrektywa Unii Europejskiej 2001/55/WE w sprawie tymczasowej ochrony, przyjęta w UE 20 lipca 2001 roku⁷ pod tytułem *W sprawie minimalnych standardów udzielania tymczasowej ochrony w przypadku masowego napływu osób przesiedlonych oraz środków sprzyjających zrównoważeniu wysiłków między państwami członkowskimi w zakresie przyjmowania takich osób i odpowiedzialności za skutki takiego przyjmowania*. Jednakże po raz pierwszy została ona uruchomiona decyzją Rady UE 2022/382 z dnia 4 marca 2022 roku po stwierdzeniu masowego napływu osób przesiedlonych z Ukrainy⁸.

Ochronę tymczasową otrzymuje się po przekroczeniu granicy państwa członkowskiego UE. Organy państwowe danego kraju muszą poinformować osobę o jej prawie do uzyskania ochrony tymczasowej, której proces uzyskania jest dość szybki i maksymalnie uproszczony. W ramach ochrony tymczasowej osoba otrzymuje: prawo do pobytu w państwie,

⁷ Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року, Liga 360, <https://ips.ligazakon.net> (11.04.2024).

⁸ Імплементаційне рішення Ради (ЄС) 2022/382, Судова влада України, <https://court.gov.ua> (05.04.2024).

w którym zwróciła się o ochronę tymczasową; dostęp do pracy, który można uzyskać natychmiast po złożeniu wniosku o ochronę; dostęp do mieszkania; pomoc medyczną; pomoc społeczną; dostęp do edukacji dla dzieci i młodzieży. Jeśli chodzi o status uchodźcy, to każde państwo samodzielnie ustanawia na poziomie legislacyjnym procedurę administracyjną jego uzyskania oraz system organów odpowiedzialnych za decyzję o przyznaniu tego statusu. W ramach statusu uchodźcy osoba otrzymuje: mieszkanie (z reguły jest to miejsce do spania w ośrodku dla uchodźców); bezpłatne wyżywienie; pomoc medyczną; bezpłatny przejazd środkami transportu publicznego.

Zgodnie z decyzją wykonawczą Rady UE, o której mowa powyżej i w pkt 21 niniejszego dokumentu, okres ochrony tymczasowej wynosi jeden rok (do 4 marca 2023 roku) i może być dwukrotnie automatycznie przedłużony o sześć miesięcy, jeśli nie ustaną przyczyny udzielenia takiej ochrony, ale maksymalnie do 1 roku (do 4 marca 2024 roku)⁹. Ponadto w wymienionym punkcie decyzji Rady UE stwierdza się, co następuje: „Komisja może zaproponować Radzie przedłużenie okresu ochrony tymczasowej na okres nie dłuższy niż 1 rok”. Kierując się tym przepisem, Rada Unii Europejskiej przedłużyła okres obowiązywania mechanizmu tymczasowej ochrony dla Ukraińców uciekających przed wojną do marca 2025 roku. Odpowiednia decyzja została przyjęta podczas posiedzenia w Brukseli w dniu 28 września 2023 roku, zapewniając bezpieczeństwo ponad 4 milionom ukraińskich uchodźców, którzy obecnie mieszkają w UE. Rada zgodziła się przedłużyć tymczasową ochronę dla osób uciekających przed agresywną wojną Rosji przeciwko Ukrainie od 4 marca 2024 roku do 4 marca 2025 roku¹⁰.

c) Uchodźcy z Ukrainy w wyniku pełnej agresji Federacji Rosyjskiej

Jeśli chodzi o kontynent europejski, pełna inwazja Rosji na Ukrainę w lutym 2022 roku wywołała największą falę uchodźców od czasów II wojny światowej. Według danych Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (UNHCR) z kraju wyjechało ponad

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Rada Europejskiego sojuszu przedłużyła termin дії механізму тимчасового захисту для українців, які рятуються від війни, до березня 2025 року, Суспільне Новини, <https://suspilne.media> (03.04.2024).

6 mln 470 tys. osób¹¹ a około 5 mln osób¹² to osoby wewnątrznie przesiedlone (liczba osób wewnątrznie przesiedlonych podana zgodnie z danymi Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji, która przeprowadziła ekspresową ocenę przepływów wewnętrznego przesiedlenia ludności we wrześniu 2022 roku). W takim przypadku dość trudno jest ustalić dokładną liczbę osób, które wyjechały za granicę po rozpoczęciu pełnej inwazji Rosji. Poza tym znaczna część z nich znalazła się w kraju agresora – Rosji. Według danych UNHCR po rosyjskiej inwazji mogło się tam przenieść około 2 mln osób¹³. Przede wszystkim chodzi oczywiście o mieszkańców okupowanych regionów na wschodzie i południu Ukrainy. Dla nich była to częściowo jedyna stosunkowo bezpieczna i dostępna droga ucieczki z regionów objętych działaniami wojennymi. Ponadto Rosję oskarża się o przymusową deportację dzieci z okupowanych terytoriów. Według danych Krajowego Biura Informacyjnego przy Ministerstwie ds. Reintegracji Tymczasowo Okupowanych Terytoriów, za nielegalnie deportowanych uznaje się prawie 20 tys. ukraińskich dzieci¹⁴. Kwestia deportacji dzieci jest również przedmiotem dochodzeń Międzynarodowego Trybunału Karnego.

Niewątpliwie na początku ukraińscy uchodźcy skupiali się w państwach sąsiadujących z Ukrainą. Kraje Europy Środkowej jako pierwsze zaangażowały się w pomoc uchodźcom, oferując im bezpieczne schronienie i wsparcie. Po przybyciu do krajów europejskich wielu uchodźców szukało możliwości przeniesienia się za pomocą programów „pomocy uchodźcom” oferowanych przez kraje zamorskie, w szczególności Stany Zjednoczone i Kanadę.

Biorąc pod uwagę fakt, że dane statystyczne nieco się różnią, posługujemy się danymi zgodnie z UNHCR. Według stanu na sierpień–wrzesień 2023 roku, o czym wspomniano na początku naszego badania naukowego, było ich ponad 6 mln uchodźców z Ukrainy, z czego 5,9 mln przebywa na terytorium kontynentu europejskiego, a 540 tys. poza nim. W tym przypadku warto wskazać kraje europejskie, w których mieszka najwięcej Ukraińców ubiegających się o azyl. Oczywiście Ukraińcy znajdują się na terytorium prawie wszystkich krajów Europy, ale podajemy informacje dotyczące państw, w których jest ponad sto tysięcy osób. Dane przedstawiono w tabeli 1.

¹¹ УВКБ ООН оновлює дані про біженців з України, які відображають останні переміщення, UNHCR, <https://data.unhcr.org> (25.04.2024).

¹² Звіт про внутрішні переміщення в Україні. Опитування загального населення, IOM UN Migration, <https://dtm.iom.int> (10.04.2024).

¹³ УВКБ ООН....

¹⁴ Депортація дітей до росії: Мінреінтеграції підтверджує майже 20 тисяч випадків, Укрінформ, <https://www.ukrinform.ua> (10.04.2024).

Tabela 1. Państwa europejskie z najwyższą liczbą ukraińskich wniosków o azyl

Nr	Kraj	Liczba (w tys. osób)
1	Polska	1 640
2	Niemcy	1 153
3	Republika Czeska	599
4	Wielka Brytania	237
5	Hiszpania	192
6	Bułgaria	179
7	Włochy	172
8	Rumunia	161
9	Słowacja	143
10	Holandia	123
11	Irlandia	106

Źródło: *Ukraine Refugee Situation*, UNHCR, <https://data.unhcr.org> (15.05.2025).

Do dalszych, pogłębionych badań w tej dziedzinie mogą posłużyć specjalne raporty *Ukraińscy uchodźcy w Polsce, Czechach i Rumunii* oraz *Uchodźcy wojenni z Ukrainy. Rok w Polsce*. Zostały one opracowane przez Platformę Migracyjną EWL oraz Centrum Studiów Wschodnio-europejskich Uniwersytetu Warszawskiego¹⁵ i dość szczegółowo przedstawiono w nich cechy charakterystyczne ukraińskich przesiedleńców w trzech państwach.

Jest całkowicie zrozumiałe, że państwa europejskie, które mają wspólną granicę z Ukrainą, przede wszystkim Polska, Rumunia i Słowacja, jako pierwsze odczuły skalę ukraińskiego uchodźstwa. Państwo ukraińskie i jego obywatele są szczerze wdzięczni sąsiednim krajom za wszelką pomoc i zrozumienie w przyjmowaniu przesiedleńców. W tym kontekście i w odniesieniu do wydarzeń w Warszawie w 2023 roku ukazała się książka *Łatwopalne społeczeństwo. Praktyki pomocy uchodźcom ukraińskim w 2022 roku w Polsce*¹⁶.

Oprócz krajów kontynentu europejskiego znaczna liczba ukraińskich uchodźców trafiła do Kanady i Stanów Zjednoczonych Ameryki. W odpowiedzi na inwazję Władimira Putina na Ukrainę na pełną skalę kanadyjski minister ds. imigracji, uchodźców i obywatelstwa, Sean Fraser, minister sprawiedliwości Kanady, ogłosił uruchomienie zezwolenia na podróż awaryjną Kanada – Ukraina (CUAET). CUAET to specjalna, przyspieszona ścieżka tymczasowego pobytu dla Ukraińców szukających bezpiecznego

¹⁵ *A special report from the sociological study «Ukrainian refugees in Poland, the Czech Republic and Romania»*, EWL, <https://ewl.com.pl>; „*Uchodźcy wojenni z Ukrainy. Rok w Polsce*”. Badanie sondażowe, EWL, <https://ewl.com.pl> (09.08.2023).

¹⁶ K. Kalinowska [i in.], *Spółeczeństwo łatwopalne. Praktyki pomagania uchodźcom wojennym z Ukrainy w roku 2022 w Polsce*, Warszawa 2023.

schronienia w Kanadzie, podczas gdy wojna w ich ojczyźnie trwa¹⁷. W ramach tego programu Ukraińcy i członkowie ich najbliższej rodziny dowolnej narodowości mogą przebywać w Kanadzie jako rezydenci tymczasowi przez okres do trzech lat. Środki CUAET dają również osobom już przebywającym w Kanadzie możliwość przedłużenia statusu gościa, uzyskania pozwolenia na pracę lub pozwolenia na naukę, aby mogli nadal tymczasowo mieszkać, pracować lub studiować w Kanadzie. Ważne jest również, aby pamiętać, że tymczasowi rezydenci mogą ubiegać się o pobyt stały za pośrednictwem różnych programów, jeśli zdecydują się pozostać w Kanadzie po wygaśnięciu ich tymczasowego pobytu. Zgodnie z tym kanadyjskim programem, ponad 286 tysięcy osób¹⁸ przybyło tam między marcem 2022 a marcem 2024 roku. W sumie władze kanadyjskie zatwierdziły około miliona wniosków dla osób pragnących przenieść się do Kanady¹⁹.

Jeśli chodzi o Stany Zjednoczone, istniał program o nazwie *Uniting for Ukraine*, który przyznawał prawo do wjazdu do Stanów Zjednoczonych i pozostania w tym kraju przez okres do dwóch lat na zasadach humanitarnych. Aby wziąć udział w programie, uchodźca z Ukrainy musiał być wspierany przez sponsora, który zgodziłby się zapewnić wsparcie finansowe na czas jego pobytu w Stanach Zjednoczonych. Ukraińcy, którzy przybyli w ramach tego programu, zazwyczaj otrzymywali dwuletnie zwolnienie warunkowe na pobyt humanitarny. Programy przewidujące pobyt humanitarny w Stanach Zjednoczonych są zazwyczaj tymczasowe i przeznaczone na okres od jednego do dwóch lat. Gdy zbliżał się roczny termin zakończenia programu *Uniting for Ukraine*, ukraińscy uchodźcy obawiali się, że zostaną zmuszeni do opuszczenia kraju. Stany Zjednoczone przedłużyły jednak tymczasową ochronę dla Ukraińców do kwietnia 2025 roku. Tym samym decyzja ta pozwoliła 26 000 Ukraińców na przedłużenie statusu tymczasowej ochrony, a prawie 167 000 kolejnych będzie mogło ubiegać się o ten status²⁰.

W tym kontekście należy zauważyć, że status ochrony czasowej pozwala obywatelom innych krajów mieszkać i pracować w Stanach Zjednoczonych. Prawo to przyznawane jest obywatelom krajów dotkniętych klęskami żywiołowymi lub konfliktami zbrojnymi. Status ten nie daje jednak prawa do stałego pobytu, obywatelstwa czy jakiegokolwiek stałego statusu imigracyjnego.

¹⁷ Канада відкрила міграційну програму для українців, які втекли від війни, Європейська Права, <https://www.eurointegration.com.ua> (05.04.2024).

¹⁸ Canada-Ukraine authorization for emergency travel: Key figures, Government of Canada, <https://www.canada.ca> (25.04.2024).

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ США подовжили термін дії захисту для українських біженців, DW, <https://www.dw.com> (05.04.2024).

d) Uchodźcy i przesiedleńcy pochodzenia ukraińskiego po II wojnie światowej

Wcześniej zauważyliśmy, że obecna agresja Federacji Rosyjskiej na pełną skalę spowodowała nową falę uchodźców z Ukrainy. W tym kontekście wydaje się właściwe przedstawienie informacji na temat uchodźców i przesiedleńców z ziem ukraińskich w wyniku II wojny światowej. Oczywiście jest, że warunki i realia tamtych lat różnią się od dzisiejszych, ale mówimy o znacznej liczbie osób. Co więcej, Stany Zjednoczone, Kanada i inne kraje zamorskie przyjmowały ukraińskich uchodźców zarówno wtedy, jak i teraz. Większość z nich pochodziła z zachodniej Ukrainy, ale było też wielu z innych regionów Ukrainy. Po wojnie osoby pochodzenia ukraińskiego znalazły się w strefach okupacyjnych zachodnich aliantów i zostały umieszczone w obozach dla przesiedleńców w Niemczech i Austrii. Część z nich podlegała repatriacji do ZSRR w pierwszych miesiącach po zakończeniu wojny. W tym samym czasie około 250 000 ukraińskich uchodźców odmówiło powrotu do byłego Związku Radzieckiego²¹. Ta akcja przesiedleńcza wynikała z czysto politycznych pobudek, co odróżniało ją od poprzednich ruchów emigracyjnych.

Ogólnie rzecz biorąc, dane statystyczne nieco się różnią. Wynikało to z dużej liczby uchodźców i przesiedleńców na kontynencie europejskim w wyniku II wojny światowej. Według kanadyjskich naukowców, w 1947 roku liczba Ukraińców w zachodnich strefach okupacyjnych Niemiec była następująca: 54 580 w Anglii, 104 024 w Stanach Zjednoczonych, 19 026 we Francji; 21 893 we wszystkich trzech zachodnich strefach okupacyjnych Austrii i 11 000 w dużym obozie w pobliżu Rimini we Włoszech. Uważano również, że około 100 000 Ukraińców znajdowało się na tych samych terytoriach wśród ludności lub ukrywało się w lasach²². Ponadto w tym czasie, według szacunków Administracji ONZ ds. Pomocy i Rehabilitacji, która została utworzona w 1944 roku, a później przekształcona w UNHCR, liczba tymczasowo przesiedlonych osób pochodzenia ukraińskiego w Europie Zachodniej wynosiła około 2,5–3 mln, z czego 250 tys. spełniało kryteria uchodźców i przesiedleńców w Austrii, Niemczech i Włoszech²³. W tym przypadku należy zauważyć, że znaczny odsetek uchodźców i przesiedleńców został przymusowo repatriowany do byłego ZSRR.

²¹ L. Luciuk, *Unintended Consequences in Refugee Resettlement: Post-War Ukrainian Refugee Immigration to Canada*, "International Migration Review", 1986, vol. 20, s. 469.

²² V. Kaye, F. Swyripa, *Settlement and Colonization [w:] A Heritage in Transition. Essays in the History of Ukrainians in Canada*, Toronto 1982, s. 52–53.

²³ *The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II*, eds W. Isajiw, Y. Boshyk, R. Senkus, Edmonton 1992, s. 21–37.

Najliczniejszą grupę wśród Ukraińców stanowili byli jeńcy wojenni, którzy obawiali się powrotu do ZSRR z powodu grożących im represji za pobyt w niewoli. Nie dawali oni wiary oficjalnym zapewnieniom o amnestii ani propagandzie sowieckich delegatów odwiedzających obozy dla przesiedleńców. Doświadczenia potwierdzały, że niezależnie od okoliczności trafienia do niewoli większość repatriowanych spotykały sankcje. Wśród przesiedleńców znajdowali się również Ukraińcy wywiezieni podczas wojny do Niemiec na roboty przymusowe. Pomimo braku bezpośrednio zaangażowania w działania zbrojne również oni nie wykazywali chęci powrotu do ojczyzny. Znaczną grupę uchodźców stanowili także ci, którzy dobrowolnie opuścili kraj, nie akceptując ustroju sowieckiego, a także członkowie niezależnych formacji wojskowych – przede wszystkim UPA – walczący początkowo z Armią Czerwoną, a następnie z Niemcami.

Nawiasem mówiąc, w maju 1946 roku Administracja Narodów Zjednoczonych ds. Pomocy i Rehabilitacji przeprowadziła ankietę, jeśli można ją tak nazwać w ówczesnych okolicznościach, na temat chęci lub niechęci uchodźców i przesiedleńców do powrotu do miejsc zamieszkania w przededniu II wojny światowej. Podczas gdy uchodźcy z krajów Europy Zachodniej w większości wskazywali na odmowę, powołując się na czynniki osobiste i ekonomiczne, przedstawiciele krajów Europy Wschodniej twierdzili, że odmówili repatriacji z powodów czysto politycznych²⁴.

Pierwszym krajem, który otworzył swoje granice dla masowych przesiedleń w maju 1947 roku, była Wielka Brytania. Jednak nawet przed tym terminem niektórzy ludzie wyjechali w ramach indywidualnych przesiedleń do krewnych w Kanadzie, Stanach Zjednoczonych Ameryki lub Argentynie. Ich odsetek był jednak zbyt mały, by stał się zauważalny w ogólnej kampanii przesiedleńczej. Brytyjska inicjatywa i korzystne warunki osiedlenia pojawiły się w czasie, gdy warunki materialne w obozach dla uchodźców wewnętrznych pogarszały się. Program przesiedleń sprowadził do Wielkiej Brytanii część młodych i zdolnych do pracy osób, głównie z brytyjskiej strefy okupacyjnej Niemiec.

Mniej więcej w tym samym czasie zaoferowano prywatną, ograniczoną liczbę rekrutów do przeniesienia pracowników fabryk i leśnictwa do Kanady. Jednak surowe wymagania medyczne misji kanadyjskiej sprawiły, że niewiele osób pochodzenia ukraińskiego skorzystało z tych przesiedleń. Zamiast tego indywidualne przesiedlenia na podstawie „zezwoleń”²⁵ stały się bardziej powszechne. Według statystyk w latach 1947–1952 (okres największego przesiedlenia) do Kanady wyemigro-

²⁴ *Ukraine during World War II. History and its Aftermath*, ed. Y. Boshyk, Edmonton 1986, s. 209.

²⁵ *Permit* (ang.) – pozwolenie, przepustka, z którą wjechali do Kanady.

wało ponad 32 000 osób pochodzenia ukraińskiego²⁶. Należy również podkreślić, że przedstawiciele niektórych środowisk emigracyjnych próbowali zapobiec wjazdowi przesiedleńców pochodzenia ukraińskiego do Kanady pod pretekstem, że wszyscy oni byli zbrodniarzami wojennymi. Jednakże, po szczegółowym zbadaniu tych oskarżeń, rząd kanadyjski uznał je w przeważającej mierze za bezpodstawne i tym samym zezwolił tym osobom na wjazd do swojego kraju²⁷.

Według różnych szacunków, w tym samym okresie do Stanów Zjednoczonych przeniosło się od 33 000 do 38 000 Ukraińców²⁸. Analizując obecną sytuację z przemieszczaniem się Ukraińców do Australii, można wyciągnąć historyczne paralele z licznymi ukraińskimi emigracjami bezpośrednio po II wojnie światowej, w okresie pokojowego zasiedlania kontynentu europejskiego w latach 1947–1953 w kontekście jałtańsko-poczdamskich porozumień pokojowych mocarstw alianckich po pokonaniu nazistowskich Niemiec. Pierwsza powojenna fala ukraińskich imigrantów do Australii liczyła około 17 000 przesiedleńców²⁹.

Kontekst białoruski

a) Emigracja i uchodźstwo z Białorusi w XXI wieku: istota procesu, przyczyny, kierunki, charakter i konsekwencje

Jednym z kluczowych wskaźników stabilności politycznej, społecznej i gospodarczej współczesnego państwa jest, zdaniem politologów i socjologów, poziom zewnętrznej emigracji ludności. Dlatego kompleksowa analiza tych procesów wymaga określenia ich głównych przyczyn, charakteru i skutków zarówno dla kraju-dawcy, jak i dla państw-odbiorców. Współczesna Białoruś, będąca krajem o autorytarnym systemie rządów, od początku lat 90. XX wieku boryka się z problemem stałej emigracji. Nieprzypadkowo w przeglądzie-analizie emigracji obywateli Białorusi poza granice krajów WNP i państw bałtyckich, opublikowanym w specjalnym wydaniu „Białoruskiego czasopisma prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych” i poświęconym 50-leciu Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców, jego autor zwrócił uwagę na następujące kwestie:

²⁶ *A Statistical Compendium on the Ukrainians in Canada: 1891–1976*, ed. W. Darkovich, Ottawa 1980, s. 523–524.

²⁷ *The Refugee Experience...*, s. 418–421.

²⁸ *Ibidem*, s. 397.

²⁹ М. Кулініч, *Особливості формування української громади Австралії після Другої світової війни*, Київ 2023, s. 100.

„Gwałtowne pogorszenie sytuacji społeczno-gospodarczej i ekologicznej w republice, a także liberalizacja życia w kraju i zmiana przepisów dotyczących wyjazdu za granicę znacznie zwiększyły w końcu lat 80. i na początku lat 90. odpływ ludności miejskiej za granicę. Według danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Republiki Białorusi w 1989 r. pozwolenie na wyjazd do innych krajów otrzymało 14,7 tys. osób, w 1990 r. liczba ta wzrosła ponad dwukrotnie i wyniosła 34,1 tys. osób, po czym nastąpiło zmniejszenie tego napływu i względna stabilizacja: w 1991 r. – 22,0 tys. osób, w 1992 r. – 9,7, w 1993 r. – 6,9, w 1994 r. – 7,0, w 1995 r. – 8,8, w 1996 r. – 8,9, w 1997 r. – 8,9, w 1998 r. 9,2 tys., w 1999 r. – 5,8 tys. osób. [...] Tradycyjnymi krajami emigracji są Izrael, Stany Zjednoczone, Kanada, Niemcy, Polska i Australia. Kierunek i skład emigracji pod wpływem różnych czynników (politycznych, ekonomicznych) szybko się zmieniają. Tak więc w latach 1989–1990 ponad 95% wszystkich wyjeżdżających kierowało się do Izraela, w 1992 r. do tego kraju wyjechało tylko 32,5%, w 1996 r. – 37,3%, w 1998 r. – 23,7% całego strumienia emigrantów. W 1989 r. do Stanów Zjednoczonych wyjechało zaledwie 1% wszystkich emigrantów, w 1992 r. odsetek osób wyjeżdżających do Stanów Zjednoczonych wyniósł już 57,5%, a w 1996 r. ponownie spadł do 13,6%. W 1997 r. do Stanów Zjednoczonych wyjechało 19,1%, w 1998 r. – 17,2% wszystkich emigrantów. Powolny, ale stosunkowo stabilny wzrost odsetka emigrantów odnotowano w Niemczech. Jeśli w 1989 r. wyjechało tam zaledwie 0,3% wszystkich emigrantów, to w 1998 r. – 6,3%. W ogólnym przepływie nastąpił gwałtowny wzrost udziału emigrantów wyjeżdżających do innych krajów świata, zwłaszcza azjatyckich (w 1989 r. – 8,3%, w 1998 r. – 52,8%)”³⁰.

Należy zauważyć, że procesy emigracyjne stały się jedną z ważnych cech transformacji społecznej Białorusi i w pierwszej ćwierci XXI wieku. Zostały one przyspieszone i znacznie zmieniły statystyki poprzez wydarzenia polityczne z sierpnia 2020 roku, które stały się punktem zwrotnym, prowadzącym do ucieczki z kraju dziesiątek tysięcy obywateli. Kompleksowe badanie tych procesów należy oczywiście łączyć z podejściem interdyscyplinarnym. Z jednej strony, zakłada ono szeroką analizę politologiczną reżimów autorytarnych i ich wpływu na emigrację³¹, a z drugiej – potrzebuje zbadania problemu w kontekście socjo-

³⁰ Л. Шахотько, *Миграционные процессы в Республике Беларусь*, „Белорусский журнал международного права и международных отношений”, 2000, № 5, s. 18–19.

³¹ J. Linz, A. Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation*, Baltimore 1996. Zob. także: A. Trantidis, *Building an authoritarian regime: Strategies for autocratisation and resistance in Belarus and Slovakia*, „British Journal of Politics & International Relations”, January 2021, vol. 24 (1); A.J. Evans, *Competitive authoritarianism, informational authoritarianism, and the development of dictatorship: a case study of Belarus*, December 2023, Researchgate, <https://www.researchgate.net> (15.04.2025).

logicznych koncepcji migracji przymusowej i „drenażu mózgów”³². Uchodźstwo, zgodnie z tymi koncepcjami, jest „odpowiedzią” na zniszczenie instytucjonalnej gwarancji bezpieczeństwa ze strony państwa. Ważne miejsce w takim interdyscyplinarnym podejściu zajmuje niewątpliwie teoria transnacionalizmu, w której migracja z kraju jest postrzegana nie jako „zerwanie”, ale jako „kontynuacja” aktywności obywatelskiej i politycznej za granicą³³. Należy zauważyć, że wielu badaczy procesów emigracyjnych we współczesnym świecie postrzega Białoruś jako klasyczny przykład „emigracji autorytarnej”, w której ucieczka jej obywateli jest „formą politycznego przetrwania”.

Termin „emigracja” oznacza wyjazd obywateli z kraju w celu stałego lub tymczasowego zamieszkania w innym państwie. Z kolei „uchodźstwo” to forma przymusowej migracji, kiedy ktoś opuszcza kraj z powodu zagrożenia życia, represji politycznych lub prześladowań. Obejmuje to przemieszczanie się osób narażonych na prześladowania i wiąże się z ochroną międzynarodową w ramach konwencji genewskiej z 1951 roku. Na Białorusi te dwa procesy w pierwszej ćwierci XXI wieku ściśle splatają się ze sobą. Oprócz tradycyjnej emigracji ekonomicznej w ciągu ostatnich dziesięciu lat obserwuje się wzrost liczby uchodźców politycznych. Problem ten stał się szczególnie dotkliwy, jak już wspomnieliśmy, po wyborach prezydenckich w sierpniu 2020 roku, które wywołały masowe protesty i brutalne represje. Należy jednak zauważyć, że wzrost liczby migrantów, zdaniem białoruskiego politologa Andreja Kazakevicha, rozpoczął się jednak nie po sierpniu 2020 roku, ale po roku 2017: „Jest to szczególnie widoczne w Polsce i na Litwie i wiąże się z problemami gospodarczymi na Białorusi, a także z ułatwieniem dostępu do rynku pracy dla niektórych kategorii pracowników z Białorusi”³⁴.

b) Przyczyny emigracji i uchodźstwa po sierpniu 2020 roku

Wybory prezydenckie w sierpniu 2020 roku na Białorusi i ich konsekwencje bez wątpienia stały się kluczowym wydarzeniem we współczesnej historii kraju. Niezadowolenie społeczne, masowe protesty i brutalne represje ze strony władz doprowadziły do bezprecedensowej fali politycznej i ekonomicznej emigracji. Białoruscy i zagraniczni badacze,

³² A.R. Zolberg, A. Suhrke, S. Aguayo, *Escape from Violence: Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World*, Oxford 1989.

³³ Zob. S. Vertovec, *Transnationalism*, London and New York 2009.

³⁴ A. Kazakevich, *Migration from Belarus to Estonia, Germany, Latvia, Lithuania, Poland: Before and after 2020*, „European Network for Belarus. Study”, July 2023.

analizując to zjawisko, zwracają uwagę na problem danych statystycznych dotyczących osób, które opuściły Białoruś wyłącznie z powodów politycznych. Jak podkreśla wspomniany powyżej A. Kazakiewicz, m.in. autor solidnie przygotowanego projektu badawczego pt. *Migration from Belarus to Estonia, Germany, Latvia, Lithuania, Poland: Before and after 2020*, w takiej sytuacji nie zawsze jest jasne, co należy uznać za „migrację polityczną”, a ponadto nie wszystkie kraje wydają humanitarne pozwolenia na pobyt lub udostępniają statystyki dotyczące takich pozwoleń. Według jego oceny, od 30% do 50% osób, które wyjechały, można uznać za motywowane politycznie, a pozostałe miały motywy ekonomiczne lub mieszane przyczyny wyjazdu: „Jedna trzecia to osoby, którym naprawdę groziło niebezpieczeństwo, a połowa to osoby, które postanowiły zachować ostrożność”³⁵.

Analizując przyczyny emigracji z Białorusi po sierpniu 2020 roku, należy ponownie podkreślić, że jej głównym czynnikiem wyzwalającym były wybory prezydenckie i niewątpliwie następujące po nich represje. To właśnie one stały się katalizatorem największej emigracji politycznej z Białorusi w ostatnich dziesięcioleciach. Prześladowania uczestników protestów po wyborach w 2020 roku, zamknięcie niezależnych mediów, zakaz działalności organizacji społecznych, ograniczenie praw, zwolnienia, naciski na aktywistów, dziennikarzy, studentów, wykładowców, specjalistów IT, i ponad 1500 więźniów politycznych³⁶ – wszystko to determinowało i nadal determinuje skalę represji po sierpniu 2020 roku. Nieprzypadkowo w wywiadach z uchodźcami z Białorusi powód ich wyjazdu z kraju sprowadzał się i sprowadza się nadal do jednego: „My po prostu musieliśmy wyjechać – bo trzeba było ratować się”³⁷.

Jednocześnie należy zauważyć, że obok przyczyn politycznych ważną rolę w procesach emigracyjnych w pierwszej ćwierci XXI wieku na Białorusi odgrywają również problemy gospodarcze, które w mniejszym lub większym stopniu wynikają z przyczyn politycznych. Głównymi z nich są międzynarodowe sankcje ze strony UE i USA, osłabienie gospodarki, odpływ inwestycji i spadek kursu białoruskiego rubla. Negatywną rolę odegrał również odpływ wysoko wykwalifikowanych specjalistów i kadr IT. Według statystyk w latach 2020–2023 Białoruś straciła „do 10% specjalistów IT – głównie z powodu niestabilności politycznej i gospodarczej”³⁸.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Według Centrum Praw Człowieka *Wiasna: Аpxив пенпецый у статистика задержаний (2020–2023)*, Вясна, spring96.org (15.04.2025).

³⁷ Zob.: *Интервью с беженцами*, DW, <https://www.dw.com> (15.04.2025).

³⁸ A. Kazakevich, *op.cit.*

Nie bez znaczenia dla procesów emigracji i ucieczki z Białorusi pozostają również czynniki społeczno-kulturowe. Należą do nich całkowita ideologizacja edukacji i kultury, prześladowania za używanie języka białoruskiego i symboli narodowych, brak wolności słowa i zgromadzeń, ograniczone możliwości samorealizacji. Określając charakter i typologię emigracji z Białorusi w pierwszej ćwierci XXI wieku, należy stwierdzić, że ma ona charakter zarówno przymusowy, jak i dobrowolny. Równolegle z emigracją polityczną trwa emigracja ekonomiczna oraz edukacyjno-intelektualna młodzieży i specjalistów, która, jak wiadomo, rozpoczęła się wraz z upadkiem Związku Radzieckiego w grudniu 1991 roku.

Należy zauważyć, że wzajemne powiązania wszystkich wyżej wymienionych przyczyn w dużej mierze są spowodowane czynnikiem geopolitycznym, czyli całkowitą zależnością polityczną i ekonomiczną Mińska od Moskwy oraz brakiem realnych alternatyw dla społeczeństwa białoruskiego. Z kolei aktywizacja i wzmocnienie przez Rosję w ostatnich latach (szczególnie po lutym 2014 roku i aneksji Krymu) procesów integracyjnych utrudnia możliwość demokratycznych zmian na Białorusi nie tylko dzisiaj, ale i w najbliższych dziesięcioleciach.

c) Główne kierunki emigracji i polityka krajów przyjmujących

Według białoruskich badaczy w latach 2020–2024 Białoruś opuściło od 185 000³⁹ do około 500 000 – 600 000⁴⁰ osób. W większości Białorusini wyjeżdżali po sierpniu 2020 roku głównie do krajów sąsiednich i zachodnioeuropejskich, a także do Izraela, Kanady i Stanów Zjednoczonych. Jednym z najpopularniejszych krajów dla białoruskich emigrantów i uchodźców jest Polska. Wynika to z wielu powodów: bliskości geograficznej, głębokich więzi historycznych i kulturowych, a także otwartej polityki wsparcia polskiego rządu (specjalne programy dla Białorusinów, takie jak „Poland. Business Harbour”), uproszczone procedury uzyskiwania wiz humanitarnych i do niedawna korzystny system wizowy.

Oprócz Polski ważnym kierunkiem dla białoruskich uchodźców stały się również kraje bałtyckie, przede wszystkim Litwa. Wybór tego kraju wynika z bliskości kulturowej, aktywnego wsparcia państwa dla

³⁹ *Ibidem*. Zob. też: *Беларусь покидают квалифицированные работники, до половины из них — по политическим причинам*, Зеркало, <https://news.zerkalo.io> (28.05.2025).

⁴⁰ Т. Гаргалык, *Сколько белорусов эмигрировали после 2020: последние данные*, DW, <https://www.dw.com> (28.05.2025).

uchodźców politycznych oraz programów pomocy studentom i naukowcom, uproszczonym procedurom uzyskiwania pozwolenia na pobyt, a także czynnika politycznego – obecności w Wilnie biura Swiatłany Cichanouskaj – centrum białoruskiej opozycji na uchodźstwie. Nie mniej ważnym kierunkiem przed rosyjską inwazją w lutym 2022 roku była Ukraina, z którą białoruskich emigrantów i uchodźców łączyła bliskość geograficzna, kulturowa i językowa, a także aktywne wsparcie ze strony władz ukraińskich. Inwazja rosyjskich wojsk z terytorium Białorusi oraz polityka Mińska w warunkach pełnej wojny Federacji Rosyjskiej z Ukrainą radykalnie zmieniły sytuację większości białoruskich emigrantów w tym kraju i zapoczątkowały proces ich przenoszenia się do Polski, Litwy, a także do Europy Zachodniej.

Wśród krajów Europy Zachodniej i Środkowej proces relokacji białoruskich emigrantów i uchodźców po sierpniu 2020 roku dotknął głównie Niemcy, Czechy, Francję i Holandię. Pozwoliło to wielu z nich w pewnym stopniu rozwiązać kwestie związane zarówno z uzyskaniem azylu politycznego, jak i relokacją biznesu IT. Migracja Białorusinów po sierpniu 2020 roku do Izraela, Kanady i Stanów Zjednoczonych była w dużej mierze związana z wyjazdem specjalistów o wysokich kwalifikacjach oraz z emigracją rodzinną, umożliwiającą ponowne połączenie z krewnymi przebywającymi wcześniej za granicą. Z kolei takie kraje, jak Gruzja, Armenia i Kazachstan, okazały się po sierpniu 2020 roku głównie krajami tymczasowego pobytu zarówno dla białoruskich emigrantów politycznych, jak i dla białoruskiego sektora IT.

Należy zauważyć, że polityka i działania państw, które przyjęły i nadal przyjmują Białorusinów, znacznie się różnią. Przykładowo, Litwa i Polska udzielały i nadal udzielają skutecznego wsparcia i szerokiej pomocy. Jednocześnie w innych krajach, przede wszystkim w Europie Zachodniej, wobec Białorusinów obowiązują surowe procedury udzielania azylu. Takie różnice w podejściu świadczą o konieczności opracowania przez Brukselę wspólnej polityki integracyjnej w ramach Unii Europejskiej, a także odpowiednich programów adaptacyjnych.

d) Konsekwencje emigracji i uchodźstwa

Nie ulega wątpliwości, że emigracja i uchodźstwo z Białorusi, zwłaszcza po sierpniu 2020 roku, miały destrukcyjny wpływ na gospodarkę i doprowadziły do osłabienia społeczeństwa obywatelskiego w kraju, a nawet do jego całkowitej likwidacji. Jednym z negatywnych skutków dla Białorusi jest również kryzys demograficzny: liczba ludności zmniejszyła się

z 9,5 mln (rok 2015) do ~9,1 mln (rok 2024). Nie mniej istotną kwestią jest utrata wykwalifikowanej kadry („drenaż mózgów”): z Białorusi wyjechało od 10% do 15% specjalistów IT, a także potencjału naukowego, kulturalnego, medycznego i technicznego. Jednocześnie warto podkreślić, że migracja i uchodźstwo z Białorusi w XXI wieku stały się nie tylko odpowiedzią na represje, ale także przyspieszyły proces tworzenia nowego podmiotu politycznego – aktywnej diaspory białoruskiej i nowej tożsamości narodowej⁴¹.

Nie da się nie zauważyć faktu, że białoruska diaspora w krajach Europy Środkowo-Wschodniej i Zachodniej, przede wszystkim na Litwie, w Polsce, Czechach i Niemczech, a także w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie, stała się ważnym politycznym i informacyjnym kanałem wywierania presji na reżim w Mińsku. Jej aktywność – szeroko zakrojone akcje i wiece w krajach UE, USA i Kanadzie, lobbowanie na rzecz sankcji i międzynarodowej presji, aktywność medialna, edukacja online, organizacje pozarządowe na uchodźstwie, działalność nowych organizacji emigracyjnych (Białoruski Ludowy Centrum Kryzysowe, BYSOL, Free Belarus Center i in.) – przyczyniają się do znacznego wzmocnienia transnarodowego społeczeństwa obywatelskiego. W ten sposób białoruska diaspora stała się transnarodowym podmiotem politycznym i bez wątpienia jednym z najważniejszych segmentów transnarodowego oporu wobec władz w Mińsku⁴². Wszystko to z kolei ma istotny wpływ oraz oddziałuje również na społeczność międzynarodową, przyczyniając się do wzmocnienia jej presji na reżim białoruski. Czy aktywność i mobilizacja Białorusinów za granicą odegrają ważną rolę w przyszłości ich kraju, pokaże czas.

Zakończenie

Agresja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę na pełną skalę doprowadziła do zniszczenia podstaw komunikacji międzynarodowej oraz lekceważenia prawa międzynarodowego i pokojowego współistnienia państw. Oprócz ogólnych, globalnych czynników, agresja wywołała największą falę uchodźców od czasów II wojny światowej, w tym z kontynentu euro-

⁴¹ В. Карбалевіч, *Дзье Беларусь змагаюцца за ідэнтычнасьць беларусаў*, Youtube, <https://www.youtube.com> (05.04.2025).

⁴² M. Jaroszewicz, M. Lesińska, K. Homel, *The rise of a new transnational political nation: the Belarusian diaspora and its leaders after the 2020 protests*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, 2022, z. 1, s. 35–56; *Belarusian Activists Abroad: Overcoming Integration Challenges in Exile*, IEP, <https://iep-berlin.de> (18.05.2025); zob. także: W. van den Broek, *Democratic Belarus in the EU: here to stay*, “New Eastern Europe”, 25.10.2024; A. Rudnik, *The Belarusian Diaspora and Its Role in Solving the Political Crisis*, Frivärld, <https://frivarld.se> (03.06.2025).

pejskiego. Oczywiście jest, że Ukraina stoi przed ogromnymi wyzwaniami politycznymi i gospodarczymi. Oprócz tego kraj znajduje się w obliczu poważnego kryzysu demograficznego, ponieważ miliony obywateli zostały zmuszone do opuszczenia terytorium Ukrainy w wyniku działań wojennych i szukania schronienia w innych krajach. Mamy wielką nadzieję, że z pomocą naszych sojuszników w walce z agresorem Ukraina wytrzyma i wyjdzie z niej zwycięsko. W przyszłości stanie również przed ważnym zadaniem aktywnej pracy nad możliwym powrotem uchodźców na kontynent. Nie jest to łatwe zadanie, ponieważ imigranci podlegają procesom integracji i asymilacji i są zależni od możliwości, jakie Ukraina będzie w stanie im zaoferować po zwycięstwie.

Emigracja i uchodźstwo z Białorusi w XXI wieku stały się nieodłączną częścią kryzysu politycznego i społeczno-gospodarczego w kraju. Odzwierciedlają głęboki kryzys legitymizacji władzy i niezadowolenie szerokich warstw społeczeństwa z funkcjonującego obecnie na Białorusi modelu społeczno-politycznego. W tak dramatycznych warunkach społeczność międzynarodowa odegrała kluczową rolę w udzielaniu schronienia białoruskim uchodźcom. Jednocześnie problemy związane z ich integracją i wpływem politycznym na sytuację w Białorusi pozostają otwarte. W kwestii przyszłości białoruskich uchodźców oraz scenariuszy politycznych w tym kraju wiele będzie zależało w dużej mierze od wyników wojny rosyjsko-ukraińskiej oraz interesów geopolitycznych światowych mocarstw, przede wszystkim Stanów Zjednoczonych i Chin.

Bibliografia

- A special report from the sociological study «Ukrainian refugees in Poland, the Czech Republic and Romania»*, EWL, <https://ewl.com.pl> (9.08.2023).
- A Statistical Compendium on the Ukrainians in Canada, 1891–1976*, ed. W. Darkovich, Ottawa 1980.
- About the Global Refugee Forum, UNHCR, <https://www.unhcr.org> (03.05.2024).
- Архив репрессий и статистика задержаний (2020–2023)*, Вясна, spring96.org (15.04.2025).
- Беларусь покидают квалифицированные работники, до половины из них – по политическим причинам*, Зеркало, <https://news.zerkalo.io> (28.05.2025).
- Belarusian Activists Abroad: Overcoming Integration Challenges in Exile*, IEP, <https://iep-berlin.de> (18.05.2025).
- Canada-Ukraine authorization for emergency travel: Key figures*, Government of Canada, <https://www.canada.ca> (25.04.2024).
- Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року*, Liga 360, <https://ips.ligazakon.net> (11.04.2024).

- Evans A.J., *Competitive authoritarianism, informational authoritarianism, and the development of dictatorship: a case study of Belarus*, December 2023, Researchgate, <https://www.researchgate.net> (15.04.2025).
- Імплементційне рішення Ради (ЄС) 2022/382, Судова влада України, <https://court.gov.ua> (05.04.2024).
- Jaroszewicz M., Lesińska M., Homel K., *The rise of a new transnational political nation: the Belarusian diaspora and its leaders after the 2020 protests*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, 2022, z. 1.
- Kalinowska K. [i in.], *Spółczesność łatwopalna. Praktyki pomagania uchodźcom wojennym z Ukrainy w roku 2022 w Polsce*, Warszawa 2023.
- Канада відкрила міграційну програму для українців, які втекли від війни, Європейська Правда, <https://www.eurointegration.com.ua> (05.04.2024).
- Карбалевіч В., *Дзье Беларусь змагаюцца за ідэнтычнасьць беларусаў*, Youtube, <https://www.youtube.com> (05.04.2025).
- Kaye V., Swyripa F., *Settlement and Colonization (w:) A Heritage in Transition. Essays in the History of Ukrainians in Canada*, Toronto 1982.
- Kazakevich, *Migration from Belarus to Estonia, Germany, Latvia, Lithuania, Poland: Before and after 2020*, “European Network for Belarus. Study”, July 2023.
- Linz J., Stepan A., *Problems of Democratic Transition and Consolidation*, Baltimore 1996.
- Luciuk L., *Unintended Consequences in Refugee Resettlement: Post-War Ukrainian Refugee Immigration to Canada*, “International Migration Review”, 1986, vol. 20, s. 469.
- Рада Європейського союзу продовжила термін дії механізму тимчасового захисту для українців, які рятуються від війни, до березня 2025 року, Суспільне Новини, <https://suspijne.media> (03.04.2024).
- Rudnik, *The Belarusian Diaspora and Its Role in Solving the Political Crisis*, Frivärld, <https://frivarld.se> (03.06.2025).
- Шахотько Л., *Миграционные процессы в Республике Беларусь*, „Белорусский журнал международного права и международных отношений”, 2000, № 5, s. 18–19.
- США подовжили термін дії захисту для українських біженців, DW, <https://www.dw.com> (05.04.2024).
- The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II*, eds W. Isajiw, Y. Boshyk, R. Senkus, Edmonton 1992.
- Trends at a Glance*, <https://www.unhcr.org/global-trends-report-2022>.
- „Uchodźcy wojenni z Ukrainy. Rok w Polsce”. *Badanie sondażowe*, EWL, <https://ewl.com.pl> (09.08.2023).
- Ukraine during World War II. History and its Aftermath*, ed. Y. Boshyk, Edmonton 1986.
- УВКБ ООН оновлює дані про біженців з України, які відображають останні переміщення, UNHCR, <https://data.unhcr.org> (25.04.2024).
- van den Broek W., *Democratic Belarus in the EU: here to stay*, “New Eastern Europe”, 25.10.2024.
- Vertovec S., *Transnationalism*, London and New York 2009.
- Zolberg A.R., Suhrke A., Aguayo S., *Escape from Violence: Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World*, Oxford 1989.
- Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення, IOM UN Migration, <https://dtm.iom.int> (10.04.2024).

Modern refugees. The Ukrainian and the Belarusian context**Abstract**

The first part of the article is devoted to the study of an extremely important issue for Ukraine and the international community, namely the issue of refugees. In the global context, the problem of refugees and displaced persons is constantly monitored by the United Nations High Commissioner for Refugees and the supranational (institutionalized) organization, which is the European Union. The first part of the article specifies the quantitative parameters of refugees from Ukraine as a result of the full-scale aggression of the Russian Federation. It is noted that the aggression has caused the largest wave of refugees from the territory of Ukraine since the Second World War. The article provides statistical data on refugees, defines the international legal principles governing the meaning and differences between the concepts of “refugee” and “temporary protection”. The author characterizes the quantitative indicators and countries that have hosted Ukrainian internally displaced persons after the Second World War and at the present stage. On the basis of various sociological and other reports, primarily UNHCR data, the author identifies the quantitative and qualitative parameters of the current wave of refugees from Ukraine, as well as their impact on the current demographic situation in Ukraine. The second part of the article presents an analysis of emigration and refugee flows from the Republic of Belarus in the 21st century, with a special focus on the period after 2020. It identifies the political, economic and socio-cultural causes of migration, the geography and nature of migration movements, and the short-term and long-term consequences for both the country of origin and the receiving countries. Particular attention is paid to politically motivated migration after the 2020 presidential elections and the subsequent wave of repression. It also shows the role of the Belarusian diaspora in exile as an emerging political and civic actor in transnational resistance networks.

Keywords: aggression, refugees, displaced persons, EU countries, Ukraine, the United States, Canada, demography, World War II; authoritarianism, Belarus, diaspora, emigration, political migration, repression, transnationalism

Mariusz Palak*

MIEJSCA W MIEŚCIE. PERCEPCJA WALORYZACJI PRZESTRZENI PUBLICZNYCH RZESZOWA

Streszczenie

Artykuł podejmuje problematykę percepcji i funkcji przestrzeni publicznych w Rzeszowie w kontekście ich znaczenia społecznego. Na podstawie badań przeprowadzonych wśród studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego autor analizuje, jakie miejsca w mieście są najbardziej cenione oraz jakich przestrzeni mieszkańcom brakuje. Wyniki wskazują, że do najczęściej wskazywanych i najbardziej lubianych należą Rynek oraz okolice Wisłoka – przestrzenie łączące funkcje rekreacyjne, społeczne i kulturowe. Jednocześnie badani podkreślają niedobór miejsc rekreacyjnych, sportowych i rozrywkowych, przy pełnym zaspokojeniu potrzeb w zakresie infrastruktury handlowej. W ujęciu jakościowym przestrzeń publiczna Rzeszowa oceniana jest jako poprawna, lecz pozbawiona innowacyjnych rozwiązań.

Słowa kluczowe: miasto, przestrzeń społeczna, przestrzeń publiczna, socjologia

Wstęp

Przestrzenie publiczne miast odgrywają ważną rolę w kształtowaniu jakości życia mieszkańców, budowaniu więzi społecznych i kreowaniu tożsamości lokalnej. W ostatnich latach zauważa się w Polsce, w tym także w Rzeszowie, wzrost zainteresowania mieszkańców jakością, dostępnością i funkcjonalnością tych przestrzeni. Coraz częściej stają się one przedmiotem debat społecznych, inicjatyw oddolnych oraz polityki miejskiej. Przestrzeń publiczna w mieście jest definiowana jako dostępna dla wszystkich, atrakcyjna i estetyczna, umożliwiająca spotkania, działania i konfrontację z innymi użytkownikami. Jej funkcjonowanie zakłada, że mieszkańcy czują się w niej bezpiecznie i mają potrzebę przebywania w takich miejscach¹.

* Uniwersytet Rzeszowski; e-mail: mpalak@ur.edu.pl, ORCID: 0000-0002-8890-9328.

¹ K. Bierwiazzonek, *Społeczne znaczenie miejskich przestrzeni publicznych*, Katowice 2016, s. 42.

Tradycyjnie za najważniejsze przestrzenie publiczne uznaje się centra miast – ulice handlowe, rynki, place – będące areną wydarzeń kulturowych, artystycznych i społecznych. To właśnie w tych miejscach mieszkańcy mogą swobodnie wyrażać siebie i manifestować swoje poglądy, co czyni je kluczowym elementem miejskiej sfery wolności².

Cechy przestrzeni publicznej

W ostatnich latach coraz większą wagę przywiązuje się do jakości przestrzeni publicznych. Dobrze zaprojektowane i przemyślane przestrzenie nie tylko pełnią funkcje użytkowe (np. miejsca rekreacji), lecz również umożliwiają relacje społeczne i nadają miastu określony charakter symboliczny. W ten sposób przestrzeń przestaje być jedynie fizycznym obszarem, a staje się istotnym elementem tożsamości miejskiej³.

Analizując przestrzenie publiczne, badacze wskazują na ich pięć kluczowych cech. Po pierwsze, umożliwiają one publiczne ujawnianie wiedzy, intencji i emocji uczestników, co prowadzi do tworzenia współodczuwania i współintencjonalności. Po drugie, ich dostępność powinna obejmować różne wymiary: fizyczny, społeczny, symboliczny, możliwość podejmowania działań i dyskusji oraz wymianę informacji. Po trzecie, ważna jest kwestia kontroli – dziś przestrzenie rzadko pozostają w pełni pod kontrolą wspólnot miejskich, a zarządzają nimi różne, często konkurencyjne grupy. Po czwarte, powinny one służyć interesowi publicznemu i dobro wspólne powinno dominować nad interesami prywatnymi. Wreszcie, po piąte, przestrzenie te zawsze są jakoś zorganizowane i osadzone w regułach oraz instytucjach, które umożliwiają koegzystencję ich użytkowników⁴.

Uzupełniając powyższe rozważania, warto przywołać koncepcję trzecich miejsc R. Oldenburga. Są to przestrzenie pomiędzy domem a pracą, takie jak kawiarnie, biblioteki, parki, które sprzyjają integracji, budowaniu wspólnoty i przełamywaniu podziałów społecznych, ekonomicznych i etnicznych. Cechują się one inkluzywnością, nieformalnością i otwartością na różnorodne interakcje społeczne⁵.

² B. Jałowiecki, M.S. Szczepański, *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Warszawa 2006, s. 423.

³ K. Bierwiazzonek, *Miejskie przestrzenie publiczne i ich społeczne znaczenia – próba systematyzacji*, „Przegląd Socjologiczny”, 2018, z. 1, s. 43.

⁴ T. Nawrocki, *Przestrzeń publiczna w krajobrazie śląskich miast*, „Przegląd Socjologiczny”, 2012, nr 1/2, s. 233–234.

⁵ R. Oldenburg, *The Great Good Place*, b.m.w. 1999, s. 65.

Niezmienne istotna jest również kwestia jakości przestrzeni. Wysoka jakość przestrzeni publicznej przejawia się w jej zróżnicowaniu funkcjonalnym i społecznym obejmującym bogactwo form aktywności gospodarczej, dostępność oferty kulturalnej oraz możliwość spontanicznych spotkań w takich miejscach, jak kawiarnie, bary czy puby. O wartości takiej przestrzeni decyduje również jej autentyczność oraz klimat otwartości i tolerancji, które sprzyjają budowaniu więzi społecznych i integracji użytkowników miasta⁶.

Obecny stan przestrzeni publicznych w znacznym stopniu wynika z przemian zapoczątkowanych po 1989 roku, gdy mieszkańcy polskich miast stali się uczestnikami swoistej „gry o miasto”, w której stawką stała się przestrzeń miejska traktowana jako dobro rynkowe. W warunkach transformacji ustrojowej i gospodarczej różni aktorzy zaczęli rywalizować o dostęp do atrakcyjnych lokalizacji oraz o możliwość ich zagospodarowania zgodnie z własnymi interesami. Z uwagi na ograniczoną dostępność przestrzeni proces ten przyjął formę konfliktowej konkurencji, obejmującej tereny inwestycyjne, nieruchomości mieszkalne i komercyjne, a także przestrzenie publiczne. W konsekwencji „gra o miasto” stała się jednym z głównych mechanizmów przemian struktury i funkcji przestrzeni miejskiej w okresie transformacji⁷.

W wyniku deregulacji i prywatyzacji przestrzeń miejska ulega stopniowej fragmentaryzacji polegającej na rozbiciu spójnej tkanki miejskiej na odrębne, często konkurencyjne obszary. W efekcie „gra o miasto” przyczynia się nie tylko do przekształceń strukturalnych i ekonomicznych, lecz także do zmian w sposobie postrzegania i użytkowania przestrzeni publicznych, które coraz częściej traktowane są jako źródło zysku. W obliczu tych procesów coraz wyraźniej ujawnia się potrzeba ich zatrzymania lub ograniczenia. Postępująca komercjalizacja i prywatyzacja przestrzeni miejskiej prowadzi do utraty jej spójności, zmniejszenia dostępności miejsc wspólnych i osłabienia funkcji integracyjnej przestrzeni publicznych⁸.

Rzeszów, jako jedno z dynamiczniej rozwijających się miast Polski, przechodzi intensywne procesy urbanizacyjne i modernizacyjne, które mają istotny wpływ na kształt i charakter przestrzeni publicznych. Z jednej strony, modernizacja niesie ze sobą szansę na tworzenie nowych, atrakcyjnych miejsc spotkań i rekreacji, z drugiej – rodzi pytania o zachowanie ich dostępności, różnorodności i inkluzywności. Szczególnie istotnym problemem jest zabudowa miejsc, które mogłyby stać się przestrzeniami publicznymi. W tym kontekście uzasadnione i potrzebne są badania so-

⁶ A. Majer, *Odrodzenie miast*, Łódź 2014, s. 155–156.

⁷ B. Jałowicki, *Gra o miasto*, Warszawa 1992, s. 9.

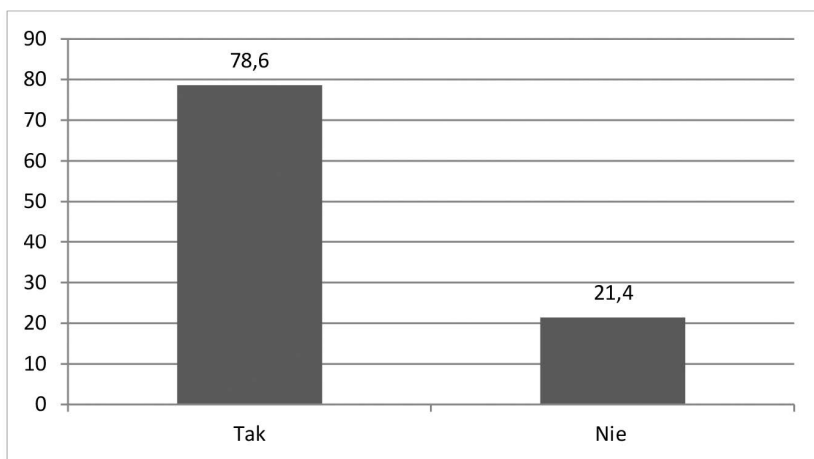
⁸ M. Dymnicka, *Fragmentaryzacja przestrzeni publicznej – próby rekompozycji*, „Studia Regionalne i Lokalne”, 2008, nr 3, s. 33–34.

cyjologiczne, które pozwalają lepiej zrozumieć, w jaki sposób mieszkańcy korzystają z przestrzeni publicznych, jakie mają wobec nich oczekiwania oraz jak zmienia się ich rola w życiu społecznym miasta.

Przestrzeń publiczna Rzeszowa w opiniach badanych

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie zjawiska rosnącego zainteresowania przestrzeniami publicznymi w Rzeszowie oraz ukazanie potrzeby systematycznego badania tych przestrzeni jako istotnego elementu miejskiego krajobrazu oraz życia mieszkańców miasta. Badanie, którego wyniki zostaną zaprezentowane, przeprowadzono wiosną 2022 roku na próbie 415 studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego. Do zbierania danych zastosowano technikę CAWI.

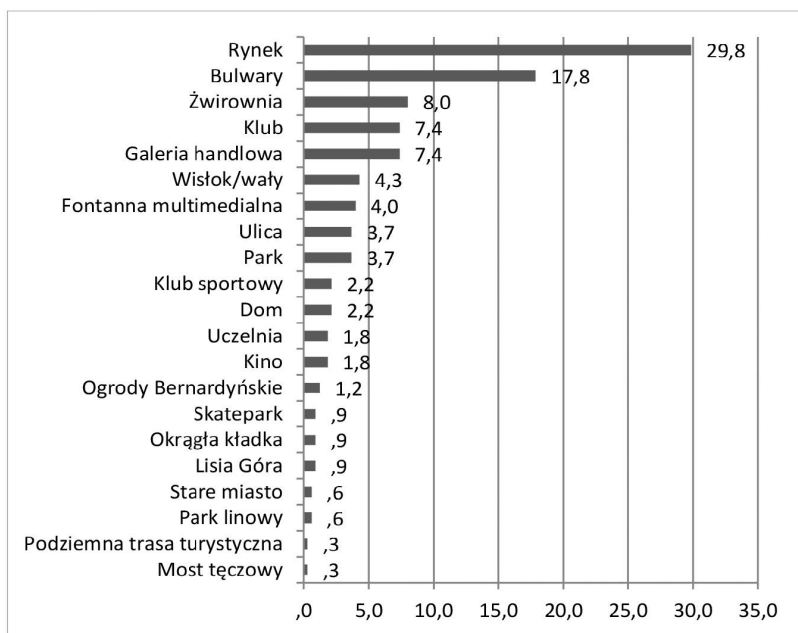
Wykres 1 przedstawia odpowiedzi respondentów na pytanie: „Czy ma Pan/Pani ulubione miejsce w Rzeszowie?”. Z danych wynika, że 78,6% ankietowanych zadeklarowało, iż posiada swoje ulubione miejsce w mieście, natomiast 21,4% odpowiedziało przecząco. Oznacza to, że zdecydowana większość mieszkańców Rzeszowa identyfikuje się z określonym fragmentem przestrzeni miejskiej. Stosunkowo niewielki odsetek osób, które nie wskazały takiego miejsca, może sugerować brak więzi z przestrzenią lub brak ulubionego jednego miejsca.

Wykres 1. Czy ma Pan/Pani ulubione miejsce w Rzeszowie?

Źródło: obliczenia własne.

Wykres 2 obrazuje wyniki badań dotyczących ulubionych miejsc w Rzeszowie, wyrażone w procentach wskazań respondentów. Zestawienie obejmuje zarówno obiekty o charakterze kulturalnym, rekreacyjnym i społecznym, jak również miejsca codziennego użytku. Najczęściej wskazywanym miejscem w Rzeszowie jest Rynek (29,8%), będący główną przestrzenią publiczną miasta, centrum wydarzeń kulturalnych, turystyki i spotkań mieszkańców. Na drugim miejscu uplasowały się bulwary nad rzeką (17,8%), które pełnią funkcję rekreacyjną i stanowią jedną z najpopularniejszych przestrzeni spacerowych w mieście. Kolejne pozycje zajmują żwirownia (kąpielisko) (8,0%) oraz galeria handlowa i klub – po 7,4%. Wyniki te pokazują, że mieszkańcy najczęściej wskazują miejsca rekreacji, wypoczynku oraz życia społecznego, a dopiero w dalszej kolejności – przestrzenie codziennego użytku i obiekty infrastrukturalne.

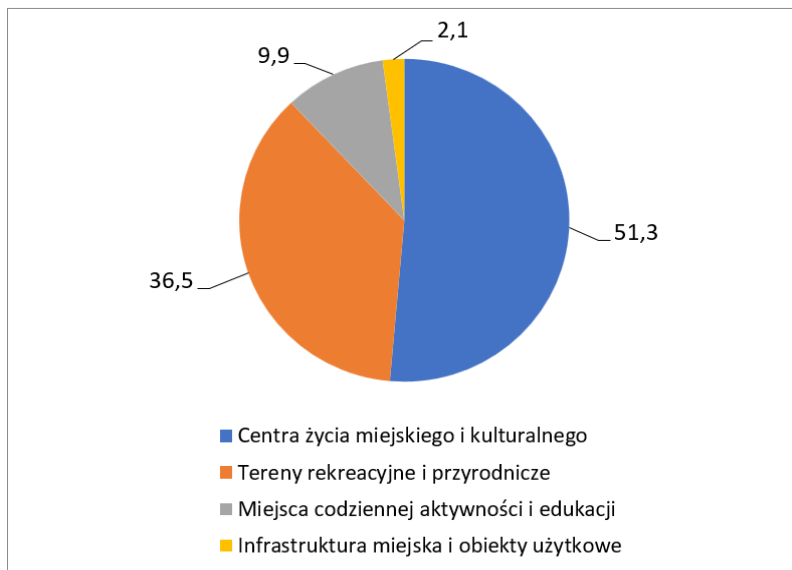

Wykres 2. Ulubione miejsca w Rzeszowie

Źródło: obliczenia własne.

Analiza struktury wskazań na wykresie 3 ujawnia, że ponad połowa mieszkańców (51,3%) preferuje miejsca o charakterze miejskim i kulturalnym. Oznacza to, że Rzeszowianie najbardziej cenią przestrzenie publiczne, w których koncentruje się życie społeczne i rozrywka. Znaczący udział terenów rekreacyjnych (36,5%) potwierdza kluczową rolę zieleni

miejskiej i obszarów nadrzecznych w zaspokajaniu potrzeb wypoczynkowych. Miejsca codziennej aktywności (9,9%) i infrastruktura miejska (2,1%) mają natomiast charakter uzupełniający i wskazują na przywiązanie mieszkańców do najbliższego środowiska życia oraz jego funkcjonalnych aspektów.

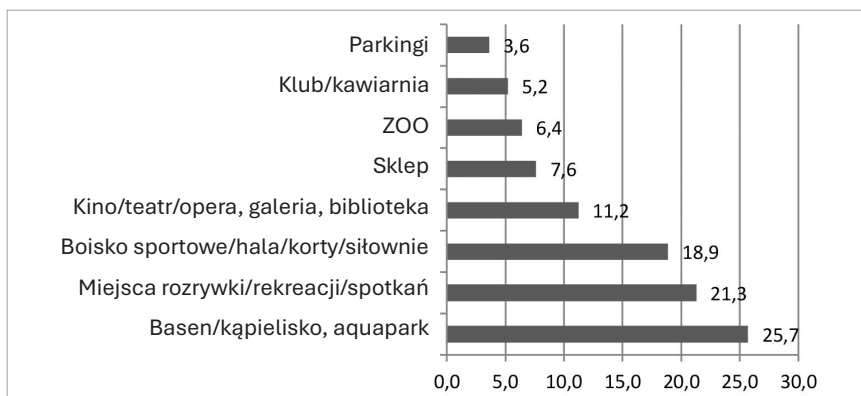
Wykres 3. Głównie typy ulubionych miejsc w Rzeszowie

Źródło: obliczenia własne.

Uzyskane wyniki wskazują, że atrakcyjność przestrzeni Rzeszowa opiera się przede wszystkim na dwóch filarach: centrum miejskim oraz terenach rekreacyjnych. Z perspektywy planowania miejskiego oznacza to potrzebę utrzymania równowagi między rozwojem infrastruktury a zachowaniem i rozbudową terenów zielonych, które poprawiają jakość życia.

Następnie zapytano badanych o miejsca, których najbardziej brakuje w przestrzeni miasta. Z danych przedstawionych na wykresie 4 wynika, iż największy odsetek respondentów (27,7%) wskazał na brak basenu lub aquaparku. Wynik ten potwierdza znaczenie infrastruktury rekreacyjnej o charakterze wodnym jako istotnego elementu oferty miejskiej. Drugą najczęściej wskazywaną kategorią były miejsca rozrywki, rekreacji i spotkań towarzyskich (21,3%). Odpowiedzi te wskazują na potrzebę tworzenia przestrzeni sprzyjających integracji społecznej oraz spędzaniu czasu wolnego w sposób nieformalny. Na trzecim miejscu znalazły się boiska sportowe, siłownie oraz inne obiekty sportowe (18,9%). Wysoki poziom

wskazań w tej kategorii uwidacznia potrzebę rozwijania infrastruktury wspierającej aktywność fizyczną. Kolejne pozycje zajmują instytucje kultury, takie jak kino, teatr czy opera (11,2%). Choć odsetek ten jest istotnie niższy niż w przypadku infrastruktury rekreacyjno-sportowej, wskazuje on na potrzebę dalszego rozwoju oferty kulturalnej. Niższe wartości odnotowano w kategoriach: sklepy (7,6%), zoo (6,4%), kluby i kawiarnie (5,2%) oraz parkingi (3,6%). Odzwierciedla on to, że aspekty handlowe, komunikacyjne i rozrywkowe nie są postrzegane przez mieszkańców jako deficytowe w takim stopniu, jak infrastruktura rekreacyjna. Podsumowując, wyniki tego badania jednoznacznie wskazują, że wśród mieszkańców Rzeszowa dominuje zapotrzebowanie na infrastrukturę rekreacyjno-wypoczynkową. Najczęściej wskazywane miejsca (basen, aquapark, miejsca spotkań i obiekty sportowe) odzwierciedlają dążenie do poprawy jakości życia oraz poszukiwanie form aktywnego spędzania czasu wolnego.

Wykres 4. Jakich miejsc najbardziej brakuje w przestrzeni Rzeszowa?

Źródło: obliczenia własne.

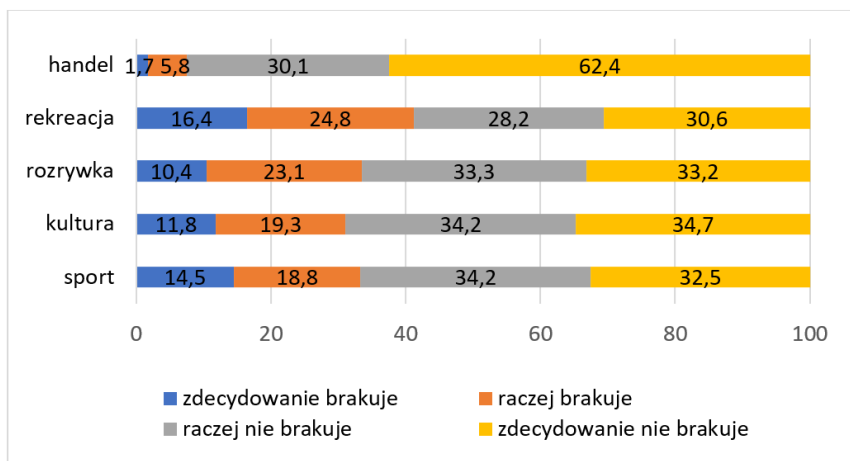
Z analizy wykresu 5 wynika, że mieszkańcy w większości nie odczuwają znaczących braków w dostępności infrastruktury miejskiej, szczególnie w zakresie handlu. Kategorie związane z handlem oraz częściowo rekreacją uzyskały najwyższy odsetek odpowiedzi „raczej nie brakuje” i „zdecydowanie nie brakuje”, co sugeruje ogólne zadowolenie z oferty miejskiej w tych obszarach.

Najbardziej jednoznaczne wyniki dotyczą kategorii handel. Aż 62,4% respondentów wskazało, że zdecydowanie nie brakuje tego typu miejsc, a kolejne 30,1% – że raczej nie brakuje. Jedynie 7,6% badanych uznało, iż handel jest obszarem wymagającym rozbudowy. Oznacza to bardzo

wysokie nasycenie miasta infrastrukturą handlową zarówno w kontekście sklepów wielkopowierzchniowych, jak i punktów usługowych.

Nieco bardziej zróżnicowane opinie dotyczą kategorii rekreacja oraz rozrywka. W przypadku rekreacji 41,2% respondentów wskazało, że takich miejsc brakuje (suma odpowiedzi „zdecydowanie brakuje” i „raczej brakuje”), podczas gdy 58,8% uznało, że oferta jest wystarczająca. Wskazuje to na umiarkowane zapotrzebowanie na rozwój infrastruktury sprzyjającej spędzaniu czasu wolnego. Podobne proporcje występują w kategorii rozrywka, gdzie 33,5% badanych uznało, że miejsc tego typu raczej lub zdecydowanie brakuje, przy 66,5% odpowiedzi negujących istnienie deficytu.

W przypadku infrastruktury sportowej również przeważają opinie neutralne lub pozytywne. Około 33,3% respondentów uważa, że takich miejsc brakuje, natomiast 66,7% wskazuje, że ich nie brakuje. Wynik ten może sugerować, iż oferta sportowa w mieście jest względnie dobrze rozwinięta, jednak istnieje pewna grupa mieszkańców, która dostrzega potrzebę jej dalszego poszerzenia, zwłaszcza w wymiarze lokalnym (np. siłownie plenerowe, boiska osiedlowe).

Wykres 5. Jakich miejsc najbardziej brakuje w przestrzeni Rzeszowa?

Źródło: obliczenia własne.

Analiza wykazała, że mieszkańcy Rzeszowa najrzadziej odczuwają brak infrastruktury handlowej, natomiast najczęściej wskazują niedobory w sferze rekreacyjno-rozrywkowej. Choć dominują odpowiedzi sugerujące zadowolenie z obecnej oferty miejskiej, dane te świadczą o potrzebie dalszego rozwoju przestrzeni sprzyjających aktywności fizycznej, integracji społecznej i uczestnictwu w kulturze.

Zakończenie

Analiza miejsc publicznych Rzeszowa wskazuje, że w mieście są przestrzenie o charakterze „poprawnym”, jednak pozbawione wyraźnych elementów nowatorstwa. Obserwowane w ostatnich latach działania rewitalizacyjne – w szczególności modernizacja ulicy Grunwaldzkiej, rozwój ogrodów kieszonkowych oraz tworzenie nowych miejsc rekreacji, takich jak plaża nad zalewem czy kawiarnie nad Wisłokiem – stanowią pozytywne przykłady ożywiania przestrzeni miejskiej i kierunków zgodnych z potrzebami społecznymi.

Jednocześnie wyniki badań podkreślają istotne problemy w zagospodarowaniu terenów nadrzecznych. Zabudowa brzegów Wisłoka funkcjami mieszkaniowymi i biurowymi prowadzi do ograniczenia dostępności przestrzeni publicznej w jednym z najbardziej atrakcyjnych krajobrazowo obszarów miasta. Powolne tempo rozwoju infrastruktury rekreacyjnej wzdłuż doliny rzeki stanowi barierę dla pełnego wykorzystania jej potencjału. Tymczasem to właśnie Wisłok i jego dolina mogą w przyszłości stać się kluczowym elementem spójnej, wielofunkcyjnej struktury rekreacyjno-krajobrazowej Rzeszowa, łączącej funkcje ekologiczne, społeczne i kulturowe.

Z przeprowadzonych badań wynika ponadto, że okolice Wisłoka, obok Rynku, należą do najbardziej cenionych i lubianych przestrzeni publicznych w mieście. Respondenci podkreślają jednak wyraźny niedobór miejsc rekreacyjnych, przy jednoczesnym przekonaniu, że oferta handlowa jest w pełni wystarczająca. Oznacza to, że dalszy rozwój przestrzeni publicznych Rzeszowa powinien koncentrować się na wzmacnianiu funkcji rekreacyjnych i społecznych, a nie komercyjnych.

Bibliografia

- Bierwiałonek K., *Miejskie przestrzenie publiczne i ich społeczne znaczenia – próba systematyzacji*, „Przegląd Socjologiczny”, 2018, z. 1.
- Bierwiałonek K., *Społeczne znaczenie miejskich przestrzeni publicznych*, Katowice 2016.
- Dymnicka M., *Fragmentaryzacja przestrzeni publicznej – próby rekompozycji*, „Studia Regionalne i Lokalne”, 2008, nr 3.
- Jałowicki B., Szczepański M.S., *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Warszawa 2006.
- Majer A., *Odrodzenie miast*, Łódź 2014.
- Nawrocki T., *Przestrzeń publiczna w krajobrazie śląskich miast*, „Przegląd Socjologiczny”, 2012, nr 1/2.
- Oldenburg R., *The Great Good Place*, b.m.w. 1999.

Places in the City: Perception and Evaluation of Public Spaces in Rzeszów**Abstract**

The article addresses the perception and social significance of public spaces in Rzeszów, focusing on their role in shaping urban life and identity. Based on a survey conducted among students of the University of Rzeszów, the study examines which urban areas are most valued and what types of spaces are lacking. The results show that the Market Square and the Wisłok River surroundings are considered the most attractive public spaces, combining recreational, social, and cultural functions. Respondents emphasized the shortage of recreational, sports, and entertainment facilities, while noting that commercial infrastructure is fully sufficient. Rzeszów's public space is generally assessed as functional but lacking innovation.

Keywords: city, sociology, social space, public spaces

Juliusz Sikorski*

UNIA EUROPEJSKA W OBLICZU AGRESJI KOGNITYWNEJ. BUDOWA SYSTEMU ODPORNOŚCI NA DEZINFORMACJĘ

Streszczenie

Artykuł analizuje działania Unii Europejskiej wobec narastającego zagrożenia dezinformacją i agresją kognitywną. Autor przedstawia ewolucję unijnych mechanizmów przeciwdziałania dezinformacji od powołania East StratCom Task Force, przez działania legislacyjne (DSA, AI Act), po budowanie odporności poznawczej społeczeństw. Wskazuje na znaczenie edukacji medialnej, transparentności platform cyfrowych oraz rolę współpracy z NATO. Artykuł identyfikuje także kluczowe wyzwania, jak fragmentaryczność wdrożeń, ograniczenia instytucjonalne i konieczność lepszej koordynacji. Zwięźleniem analizy jest postulat stworzenia zintegrowanego systemu odporności UE na zagrożenia informacyjne.

Słowa kluczowe: Unia Europejska, dezinformacja, walka kognitywna, odporność systemowa, odporność poznawcza społeczeństw

Wstęp

Od czasu rosyjskiej aneksji Krymu w 2014 roku problem zorganizowanych kampanii dezinformacyjnych i propagandowych stał się jednym z kluczowych wyzwań bezpieczeństwa dla Unii Europejskiej. Dezinformacja, definiowana jako zamierzone rozpowszechnianie fałszywych lub zmanipulowanych informacji w celu wywarcia wpływu na postawy, zachowania lub decyzje, przestała być jedynie zagrożeniem medialnym. Stała się komponentem szerszej strategii destabilizacyjnej, uderzającej w integralność debat publicznych, zaufanie społeczne i fundamenty demokracji.

W odpowiedzi na te wyzwania UE rozpoczęła dyskusję, a w konsekwencji budowę złożonego systemu odporności na zagrożenia informacyjne, obejmującego zarówno działania instytucjonalne, jak i legislacyjne. Kluczową cezurą był marzec 2015 roku, gdy Rada Europejska zainicjo-

* Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, e-mail: jsikorski@ajp.edu.pl, ORCID: 0000-0002-0579-0158.

wała proces przeciwdziałania wrogim kampaniom manipulacyjnym inspirowanym przez państwa trzecie, w szczególności Federację Rosyjską. Wówczas po raz pierwszy instytucjonalnie uznano dezinformację za zagrożenie dla bezpieczeństwa wspólnoty¹.

Z czasem samą dezinformację zaczęto postrzegać (przede wszystkim w NATO) jako element szerszej strategii określanej mianem walki i wojny kognitywnej, których wyróżniki stanowią:

1. oddziaływanie na umysł jako pole bitwy,
2. wykorzystanie technologii i danych,
3. zacieranie granicy między informacją i dezinformacją,
4. trwałość i głębokość wpływu,
5. wielowymiarowość i skoordynowanie działań².

Ramy teoretyczne

Problem badawczy, który postawił przed sobą autor artykułu, należy sformułować następująco: W jakim stopniu i w jaki sposób instytucje UE budują systemową odporność na agresję kognitywną i prowadzoną w jej zakresie dezinformację oraz jakie są kluczowe bariery i luki w istniejących ramach prawnych i operacyjnych? Tak sformułowane pytanie narzuca niemalże analizę od jakościowej oceny dokumentów legislacyjnych i *case study* kluczowych mechanizmów po identyfikację momentów, w których narzędzia UE (np. East StratCom, DSA, AI Act) wymagają wzmocnienia, by skuteczniej chronić integralność procesu demokratycznego.

W artykule przyjęto paradygmat interpretatywnokrytyczny, w którym dezinformację i odpowiedź na nią traktuje się jako społecznie skonstruowane zjawisko, a jednocześnie poddaje krytycznej analizie asymetrii władzy i wpływu w „walce kognitywnej”. Perspektywa interpretatywna pozwala zrozumieć, w jaki sposób instytucje UE i NATO nadają sens i kształt prawnooperacyjnym narzędziom przeciwdziałania fałszywym narracjom, zaś wrażliwość krytyczna uwypukla potrzebę budowy systemowej odporności, jako mechanizmu niwelującego nierówności informacyjne i chroniącego fundamenty demokracji.

W badaniu zastosowano przede wszystkim metodę jakościowej analizy dokumentów (*desk research*), obejmującą szczegółowe studium aktów

¹ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie Karty praw podstawowych UE: standardy określające wolność mediów w UE (2011/2246(INI)) (2016/C 055/05) (Dz.U. UE C z 2016, nr 55).

² B. Claverie, F. Du Cluzel, *The Cognitive Warfare Concept* [w:] *Cognitive Warfare: The Future of Cognitive Dominance*, red. B. Claverie [i in.], Neuilly-sur-Seine 2022, s. 21–22.

prawnych UE (rezolucji, dyrektyw, rozporządzeń) oraz komunikatów instytucji UE. Uzupełnieniem tej analizy jest podejście studium przypadku, w ramach którego opisano wybrane mechanizmy i narzędzia przeciwdziałania dezinformacji. Dodatkowo wykorzystano analizę chronologiczną, ukazując ewolucję polityki UE od roku 2014 poprzez kolejno przyjmowane ramy prawne i operacyjne. Całość syntezuje podejście interdyscyplinarne, łączące perspektywę prawną, strategiczną i komunikacyjną, co pozwala na zbudowanie spójnego modelu systemowej odporności na agresję kognitywną.

Konsolidacja instytucjonalnych mechanizmów operacyjnych

Jednym z pierwszych i zarazem najważniejszych narzędzi operacyjnych w ramach rozwoju odporności kognitywnej UE było powołanie, jeszcze w 2015 roku, w strukturze Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych (ESDZ) zespołu East StratCom Task Force (ESCTF). Zespół ten, m.in. poprzez portal EUvsDisinfo.eu, zajmuje się identyfikowaniem i demaskowaniem prorosyjskich narracji dezinformacyjnych oraz komunikacją strategiczną promującą wartości i działania UE. W krótkim czasie jego działalność została uzupełniona przez kolejne zespoły wyspecjalizowane regionalnie (Bałkany Zachodnie, Bliski Wschód, region Zatoki) oraz poziomo (nowe zagrożenia, analiza danych, polityka i współpraca międzynarodowa)³.

Równolegle rozwijano system analiz i wczesnego ostrzegania. W 2016 roku powołano Komórkę UE ds. Syntezy Informacji o Zagro-

³ W latach 2015–2017 ESCTF nie dysponował własnym budżetem. Dziewięćoosobowy zespół składał się wówczas głównie z wolontariuszy oraz pracowników oddelegowanych z państw członkowskich. Finansowanie pochodziło z ograniczonych środków ESDZ oraz dobrowolnych wkładów państw członkowskich. W roku 2018, dzięki inicjatywie Parlamentu Europejskiego *StratCom Plus*, ESCTF po raz pierwszy otrzymał dedykowane finansowanie z budżetu UE w wysokości 1,1 mln euro rocznie na lata 2018–2020. Dodatkowo ESDZ przyznano 800 tys. euro na komunikację strategiczną. W 2019 roku budżet ESCTF zwiększono do 3 mln euro, choć pierwotnie planowano 5 mln. Zespół liczył wtedy 16 pełnoetatowych pracowników. W 2022 roku budżet przeznaczony na komunikację strategiczną, w tym działania ESCTF, wyniósł już 11 mln euro. Zespół składał się wówczas z 40 ekspertów ds. polityki i języka. W 2024 roku ESCTF dysponował budżetem w wysokości 15 mln euro z tym samym stanem zatrudnienia. *EU action against disinformation*, Eubusiness, <https://www.eubusiness.com>, 5.12.2018 (13.05.2025); A. Legucka, *Countering Russian Disinformation in the European Union*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, <https://pism.pl>, 6.08.2019 (1.04.2025); S. Lob, *Der schwierige Kampf um die Wahrheit im Ukraine-Krieg*, AFP Faktencheck, <https://faktencheck.afp.com>, 8.02.2023 (21.05.2025); *EU's Stratcom struggles to counter Russian election disinformation*, EUROACTIV, <https://www.euractiv.com>, 4.04.2024 (4.04.2025); J. Sikorski, *Polska w obliczu rosyjskiej ekspansji informacyjnej. Zarys problemów [w:] Rosja w procesie wyzwań – między demokracją a autorytaryzmem*, red. J. Tymanowski, A. Skwariski, N. Moch, Warszawa 2020, s. 169.

zeniach Hybrydowych działającą w ramach Centrum Analiz Wywiadowczych UE powołanej przy ESDZ, której zadaniem jest dostarczanie strategicznych informacji decyzyjnych opartych na danych pochodzących zarówno z otwartych źródeł, jak i wywiadu. Współpracuje ona z unijnym CERT-em, Dyрекcją Wywiadu Wojskowego oraz siecią krajowych punktów kontaktowych ds. zagrożeń hybrydowych. To podejście wieloźródłowe umożliwia formułowanie syntetycznych raportów przekazywanych do instytucji UE i państw członkowskich⁴.

Kolejnym krokiem było przyjęcie przez Parlament Europejski w listopadzie 2016 roku rezolucji dotyczącej komunikacji strategicznej i przeciwdziałania propagandzie stron trzecich. W dokumencie tym podkreślono, że Federacja Rosyjska wykorzystuje różnorodne instrumenty, od fundacji (np. Russkij Mir) i stacji telewizyjnych (RT, Sputnik), po trolle i boty, do tego, by siać dezinformację, podważać wartości demokratyczne i wprowadzać podziały w społeczeństwach europejskich⁵.

W 2017 roku w Helsinkach powołano z kolei Europejskie Centrum Doskonalenia w zakresie Zwalczania Zagrożeń Hybrydowych (Hybrid CoE), które stało się symbolem pogłębiającej się współpracy UE i NATO w zakresie walki z dezinformacją i zagrożeniami hybrydowymi⁶.

Ramy prawno-legislacyjne

W połowie 2017 roku Parlament Europejski (PE) uchwalił kolejną rezolucję, w której odnosił się do problemu dezinformacji, choć sam termin

⁴ Komisja Europejska (KE), Wysoki Przedstawiciel ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa, Wspólny komunikat do Parlamentu Europejskiego i Rady, Wspólne ramy dotyczące przeciwdziałania zagrożeniom hybrydowym – odpowiedź Unii Europejskiej, Bruksela, 6.04.2016, JOIN(2016) 18 final, s. 2–6; Joint Report to the European Parliament, the European Council and the Council on the implementation of the Joint Framework on countering hybrid threats from July 2017 to June 2018, Bruksela, 13.06.2018, Join (2018) 14 final, s. 1–2; Joint Staff Working Document „Report on the implementation of the 2016 Joint Framework on countering hybrid threats and the 2018 Joint Communication on increasing resilience and bolstering capabilities to address hybrid threats”, Bruksela, 28.5.2019 SWD(2019) 200 final.

⁵ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 23 listopada 2016 roku w sprawie unijnej komunikacji strategicznej w celu przeciwdziałania wrogiej propagandzie stron trzecich (2016/2030(INI)) (Dz. Urz. UE C z 2016, nr 224).

⁶ *Wspólny zestaw propozycji w sprawie realizacji wspólnej deklaracji przewodniczącego Rady Europejskiej, przewodniczącego Komisji Europejskiej i sekretarza generalnego Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego [w:] Konkluzje Rady w sprawie realizacji wspólnej deklaracji przewodniczącego Rady Europejskiej, przewodniczącego Komisji Europejskiej i sekretarza generalnego Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego, Bruksela 2016, s. 5.*

nie pada w niej ani razu⁷. Niemniej jednak w dokumencie poświęconym platformom internetowym i jednolitemu rynkowi cyfrowemu, w części zawierającej „wyjaśnienie odpowiedzialności pośredników” umieszczono kilka istotnych i brzemiennych w skutkach zapisów.

Europejskie podejście do dezinformacji cechuje wielopoziomowość i hybrydowość działań, łączy ono mechanizmy samoregulacyjne (np. Kodeks postępowania w zakresie zwalczania dezinformacji podpisany przez platformy cyfrowe), narzędzia legislacyjne (np. RODO w kontekście ochrony danych i profilowania wyborców), działania edukacyjne (promocja umiejętności cyfrowych i medialnych) oraz rozwój partnerstw transatlantyckich i regionalnych. Kluczowym elementem strategii stała się także tzw. odporność poznawcza społeczeństw, definiowana jako zdolność do krytycznego odbioru informacji, rozpoznawania manipulacji i reagowania na nią w sposób racjonalny i odporny na emocjonalne wzbudzenia⁸.

W kwietniu 2018 r. opublikowano komunikat Komisji Europejskiej (KE) do PE zatytułowany *Zwalczanie dezinformacji w Internecie: podejście europejskie*. Wskazano w nim na najważniejsze przyczyny rozprzestrzeniania dezinformacji, takie jak: szybkie zmiany kulturowe, społeczne i gospodarcze, które powodują spadek poczucia bezpieczeństwa i zaufania do instytucji publicznych; transformację sektora mediów oraz wzrost popularności platform internetowych; oraz fakt, że stała się ona skutecznym i tanim narzędziem wpływu na decyzje polityczne⁹.

Komunikat wymienił pięć istotnych obszarów działania w zakresie przeciwdziałania temu zjawisku:

1. bardziej przejrzysty, godny zaufania i odpowiedzialny ekosystem internetowy,
2. bezpieczne i odporne procesy wyborcze,
3. wspieranie edukacji i umiejętności korzystania z mediów,
4. wspieranie wysokiej jakości dziennikarstwa, oraz
5. zwalczanie przez komunikację strategiczną wewnętrznych i zewnętrznych zagrożeń wynikających z dezinformacji¹⁰.

⁷ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 15 czerwca 2017 r. w sprawie platform internetowych i jednolitego rynku cyfrowego (2016/2276(INI)) (Dz. Urz. UE C z 2018, nr 331/19).

⁸ Pluralizm mediów i wolność mediów w Unii Europejskiej. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 3 maja 2018 r. w sprawie pluralizmu mediów i wolności mediów w Unii Europejskiej (2017/2209(INI)) (Dz. Urz. UE C z 2018, nr 41).

⁹ KE, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Zwalczanie dezinformacji w internecie: podejście europejskie, Bruksela, 26 kwietnia 2018 r.

¹⁰ *Ibidem*, s. 8–18.

Następstwem komunikatu było powstanie *Kodeksu postępowania w zakresie zwalczania dezinformacji*, który został opublikowany we wrześniu 2018 roku. Dokument ten to samoregulacja sektora biznesowego. Podkreśla się w nim, że działania w zakresie zwalczania dezinformacji należy podjąć w takich obszarach, jak:

1. transparentność sponsorowanych treści,
2. identyfikacja fałszywych kont i botów,
3. przejrzystość i możliwość weryfikacji algorytmów,
4. dostęp do różnorodnych źródeł informacji, oraz
5. monitoring prowadzony przez instytucje badawcze i władze publiczne¹¹.

Kilka miesięcy później, w grudniu 2018 roku, KE przyjęła plan działania przeciwko dezinformacji. Wskazano w nim na konieczność zwiększenia zdolności instytucji UE do wykrywania, analizowania i ujawniania dezinformacji, zwłaszcza przez rozszerzenie wsparcia dla działających już w UE grup zadaniowych walczących z tym zagrożeniem. Za istotne uznano także wzmocnienie skoordynowanych reakcji na nie przez opracowanie systemu szybkiego ostrzegania przed dezinformacją (Rapid Alert System)¹², który utworzono w marcu 2019 roku¹³.

Pandemia COVID-19 znacząco zwiększyła zagrożenia związane z dezinformacją. Atmosfera strachu i niepewności, która wówczas zapanała, istotnie wpłynęła na podatność społeczeństwa na dezinformację. W internecie masowo rozprzestrzeniano zmanipulowane i nieprawdziwe informacje na temat wirusa, szczepionek, testów oraz innych aspektów związanych z pandemią¹⁴.

W odpowiedzi na to w czerwcu 2020 roku KE opublikowała komunikat zatytułowany *Walka z dezinformacją wokół COVID-19 – dajemy dość do głosu faktom*. Jako kluczowe działanie wskazano w nim wzmocnienie komunikacji strategicznej w UE. Zwrócono także uwagę na konieczność zwiększenia efektywności współpracy pomiędzy instytucjami UE i państwami członkowskimi oraz państwami trzecimi i partnerami międzynarodowymi. Wówczas także powołano Europejskie Obserwatorium Mediów

¹¹ *EU Code of Practice on Disinformation*, European Commission, s. 11–15, 17–19, <https://ec.europa.eu> (6.07.2021).

¹² KE, WPU ds. ZiPB, Wspólny komunikat do Parlamentu Europejskiego, Rady, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Plan działania na rzecz zwalczania dezinformacji”, JOIN(2018) 36 final, Bruksela 5.12.2018.

¹³ *A Europe that protects: EU reports on progress in fighting disinformation ahead of European Council*, European Council, <https://ec.europa.eu>, 14.06.2019 (5.11.2020).

¹⁴ J. Sikorski, *Social Implications of Infodemic Concurrent with COVID-19*. „Polish Political Science Yearbook”, 2023, vol. 52 (4), s. 79–89.

Cyfrowych (European Digital Media Observatory, EDMO), mające na celu zwiększanie odporności obywateli na dezinformację oraz wyposażanie ich w narzędzia służące edukacji medialnej¹⁵.

Po rozpoczęciu pełnoskalowej wojny Kreml znacząco nasilił kampanie dezinformacyjne wymierzone w Unię Europejską i jej państwa członkowskie, dążąc przede wszystkim do zniechęcenia ich do udzielania wsparcia broniącej się przed inwazją Ukrainy. W ramach tych działań próbowano ukrywać popełniane zbrodnie oraz budować negatywny obraz ofiary agresji w oczach zachodnich społeczeństw. Fałszywe narracje uderzały również w uchodźców, przedstawianych jako osoby niebezpieczne, agresywne i stanowiące zagrożenie dla bezpieczeństwa krajów przyjmujących. Działania te były prowadzone m.in. w mediach społecznościowych, także za pośrednictwem kont wspierających promoskiewską narrację¹⁶.

Kluczową decyzją UE w kontekście walki z tą informacyjną agresją było zakazanie unijnym operatorom nadawania rosyjskich stacji państwowych szerzących dezinformację, m.in. Sputnika, RT, Rossiya RTP, Rossiya 24 oraz TV Centre International. Zakaz został wprowadzony w ramach sankcji i dotyczył wszelkich środków transmisji na terytorium UE, w tym telewizji kablowej, satelitarnej oraz internetowej¹⁷. Niektóre państwa, w tym Polska, Litwa, Łotwa i Estonia, na mocy *Dyrektywy o audiowizualnych usługach medialnych* z 2010 roku, ograniczyły działalność także innych rosyjskich mediów¹⁸.

¹⁵ Europejskie Obserwatorium Mediów Cyfrowych, <https://digital-strategy.ec.europa.eu> (23.05.2025).

¹⁶ E. Kaca, *Zwalczanie w UE rosyjskiej dezinformacji na temat Ukrainy*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, <https://www.pism.pl>, 5.09.2022; M. Rogalewicz, *Russian Disinformation about Ukrainian Refugees in Poland*, Warsaw Institute, <https://warsawinstitute.org>, 13.05.2022; J. Sikorski, *Świat wg Kremla, czyli mantry rosyjskiej propagandy i dezinformacji wojennej*, Stopfake, <https://www.stopfake.org>, 1.10.2023 (15.07.2025).

¹⁷ E. Kaca, *op.cit.*; *EU imposes sanctions on state-owned outlets RT/Russia Today and Sputnik's broadcasting in the EU*, European Council, <https://www.consilium.europa.eu>, 2022; *Zakaz nadawania programów Russia Today i Sputnik*, Urząd Komunikacji Elektronicznej, <https://www.uke.gov.pl>, 2022 (15.07.2025).

¹⁸ Council Regulation (EU) 2022/350 of 1 March 2022 amending Regulation (EU) No 833/2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine; I. Andersone, L. Strauta, *Restrictions on harmful or illegal content and Russian propaganda channels*, European Audiovisual Observatory (Council of Europe), <https://merlin.obs.coe.int>, 2022; *Freedom on the Net 2024 – Estonia*, Freedom House, <https://freedomhouse.org>, 2024; *Freedom in the World 2024 – Lithuania*, Freedom House, <https://freedomhouse.org>, 2024 (15.07.2025).

Wzmocnienie technologiczne i edukacyjne

W marcu 2022 roku Rada UE zatwierdziła *Strategic Compass for Security and Defence* wyznaczający kierunki rozwoju wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony UE do roku 2030. Zadaniem tej strategii jest wzmocnienie koordynacji i zdolności Unii w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom informacyjnym, w tym zwiększanie odporności na zagraniczne manipulacje informacyjne. Co szczególne ważne, w dokumencie jednoznacznie zaliczono dezinformację i manipulacje informacjami do głównych zagrożeń hybrydowych, obok cyberataków, sabotażu czy presji energetycznej. Zapowiedziano w nim również wzmacnianie odporności społecznej na tego typu kognitywne agresje, poprzez m.in. edukację medialną, ochronę procesów demokratycznych i wsparcie dla niezależnych mediów. Położono w nim również nacisk na lepszą koordynację działań antydezinformacyjnych w obrębie samej UE, ale również we współpracy z NATO¹⁹.

W dokumencie przewidziano ponadto rozwój dedykowanych mechanizmów szybkiego reagowania na manipulacje informacyjne, ale także zwiększenie wykrywalności i przeciwdziałania zagranicznym wpływom. Wprost zachęca się w nim do stosowania systemów wczesnego ostrzegania oraz kampanii informacyjnych przeciwdziałających fałszywym narracjom, w szczególności pochodzącym z Rosji i Chin. Mało tego, zapowiedziano opracowanie elastycznego zestawu narzędzi (środków i mechanizmów) służących przeciwdziałaniu dezinformacji, tzw. EU Hybrid Toolbox (zestaw narzędzi hybrydowych UE). Z jednej strony, mają one umożliwiać i ułatwiać identyfikację, przeciwdziałanie i reagowanie na zagrożenia hybrydowe, takie jak: dezinformacja, cyberataki, presja gospodarcza, sabotaż, wpływy polityczne wspierane przez państwa trzecie. Z drugiej zaś, muszą integrować działania cywilne i wojskowe, instytucji unijnych, państw członkowskich oraz służb specjalnych. To wszystko ma sprawić, iż nie będą sztywnym zestawem procedur, lecz zbiorem środków, które można będzie dostosowywać do konkretnych sytuacji kryzysowych. Owe narzędzia, mechanizmy i środki mają także być koordynowane z narzędziami i ocenami NATO. Wreszcie powinny wchodzić w skład szerszych ram reagowania kryzysowego UE, obejmujących także wspomniany *Kompas Strategiczny UE*, *Cyber Toolbox* i *Foreign Information Manipulation and Interference Toolbox* (FIMI Toolbox)²⁰.

¹⁹ *A Strategic Compass for Security and Defence: For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security*, Brussels 2022, s. 7, 11, 21–22.

²⁰ *Ibidem*, s. 27–28, 40–44.

Kompas ów nie tylko identyfikuje dezinformację jako zagrożenie dla bezpieczeństwa, ale także oferuje strategiczne ramy działania, które integrują podejście wojskowe, dyplomatyczne, technologiczne i społeczne. Stanowi także podstawę wspólnej polityki antydezinformacyjnej w ramach szerszego systemu bezpieczeństwa UE, zaś zapowiadany wówczas EU Hybrid Toolbox ma stać się praktycznym narzędziem służącym koordynowaniu i usprawnianiu reakcji na zagrożenia hybrydowe, które trudno byłoby umiejscowić w tradycyjnych ramach wojny i pokoju.

W 2022 r. przyjęto również udoskonalony kodeks postępowania w zakresie dezinformacji, będący rozszerzeniem kodeksu z 2018 roku. Wprowadzono w nim pewne nowości w zakresie samoregulacji sektora biznesowego, ale nade wszystko, jego jakościowy ciężar przesunięto z ogólnych deklaracji na konkretne działania, policzalne zobowiązania i transparentność w walce z dezinformacją. Kluczowe zmiany objęły kilka kwestii:

1. wiążące i bardziej mierzalne zobowiązania,
2. zwiększenie liczby sygnatariuszy (obejmujących platformy cyfrowe, firmy technologiczne, organizacje *fact-checkerskie* oraz reklamodawców),
3. transparentność reklam politycznych w zakresie ich finansowania oraz profilowania,
4. ograniczenie monetyzacji dla kont i stron internetowych rozpowszechniających reklamy zawierające dezinformację,
5. wzmocnienie organizacji *fact-checkingowych* poprzez rozwój współpracy i dostęp do danych i narzędzi platform,
6. zapewnienie dostępu do danych i narzędzi platform dla zweryfikowanych badaczy,
7. rozwój współpracy między platformami poprzez dzielenie się wiedzą i narzędziami w celu efektywniejszej reakcji na zorganizowane kampanie dezinformacyjne, oraz
8. obowiązkową sprawozdawczość i weryfikację skuteczności działań²¹.

Istotną rolę w procesie przeciwdziałania kampaniom dezinformacyjno-propagandowym odgrywa także *Akt o usługach cyfrowych (Digital Services Act, DSA)*, który ostatecznie w całości zaczął obowiązywać od lutego 2024 roku. W tym miejscu należy wspomnieć, iż rok później Komisja i Europejska Rada Usług Cyfrowych w jego ramy włączyła wspomniany już rozszerzony „Kodeks postępowania w zakresie zwalczania dezinformacji”²².

²¹ *The Strengthened Code of Practice on Disinformation*, Brussels 2022. s. 4–6, 9, 26–31, 35–39.

²² *Commission endorses the integration of the voluntary Code of Practice on Disinformation into the Digital Services Act*, European Commission, <https://digital-strategy.ec.europa.eu>, 13.02.2025 (17.07.2025).

Sam DSA zwiększył odpowiedzialność platform, które teraz muszą szybciej usuwać nielegalne treści i przeciwdziałać ich rozpowszechnianiu, skuteczniej chronić użytkowników, nie mogą stosować i tolerować manipulacyjnych interfejsów (*dark patterns*), muszą dbać przejrzystość reklam oraz łatwy dostęp do mechanizmów zgłaszania. Dokumentem powołano także organy nadzorcze oraz wprowadzono wysokie kary za nieprzestrzeganie przepisów (do 6% globalnych przychodów), rozszerzając w ten sposób zakres dotychczasowych przepisów o moderowaniu treści, a przy okazji zapewniając także organom państwowym szerszy dostęp do danych²³.

Przepisy te nie są przełomowe w kontekście walki z dezinformacją, ale mogą przyczynić się do ograniczania tego zjawiska. Platformy internetowe i wyszukiwarki są bowiem zobowiązane do dostosowania swojego systemu rekomendacyjnego tak, aby zapobiegać algorytmicznemu wzmacnianiu dezinformacji. Mają też obowiązek usuwania treści dezinformacyjnych, jeżeli te zostaną w danym państwie członkowskim UE uznane za nielegalne. Jednocześnie w DSA nie wprowadzono prawnej definicji dezinformacji. Mało tego, uznano, iż treści uznawane za nielegalne mogą się różnić w zależności od państwa, podkreślając, iż najważniejsze wyzwanie w tym zakresie związane jest z osiągnięciem równowagi pomiędzy walką z dezinformacją a wolnością słowa²⁴.

W przeciwdziałaniu dezinformacji kreowanej za pomocą sztucznej inteligencji istotną rolę odgrywa *Akt o sztucznej inteligencji (Artificial Intelligence Act, AIA)*²⁵. Wszedł on w życie 1 sierpnia 2024 roku i dotyczy rozwoju systemów AI, wprowadzania ich do obrotu, oddawania do użytku i wykorzystywania. Jego celem jest upowszechnianie sztucznej inteligencji godnej zaufania i ukierunkowanej na człowieka oraz zapewnienie wysokiego poziomu ochrony zdrowia, bezpieczeństwa i praw zapisanych w Karcie Praw Podstawowych UE. Akt ma również wspierać innowacje oraz zapewniać swobodny, transgraniczny przepływ towarów i usług opartych na AI. Dokument wyraźnie uwzględnia zagrożenie dezinformacją jako element ryzyka systemowego, wskazując, iż zaawansowane mo-

²³ Unia Europejska. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2022/2065 z dnia 19 października 2022 r. w sprawie jednolitego rynku usług cyfrowych (akt o usługach cyfrowych) oraz zmiany dyrektywy 2000/31/WE (Dz. Urz. UE L 277, 27.10.2022).

²⁴ *Ibidem*, s. 4, 17, 50–51, 67–68.

²⁵ Unia Europejska. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1689 z dnia 13 czerwca 2024 roku w sprawie ustanowienia zharmonizowanych przepisów dotyczących sztucznej inteligencji oraz zmiany rozporządzeń (WE) nr 300/2008, (UE) nr 167/2013, (UE) nr 168/2013, (UE) 2018/858, (UE) 2018/1139 i (UE) 2019/2144 oraz dyrektyw 2014/90/UE, (UE) 2016/797 i (UE) 2020/1828 (akt w sprawie sztucznej inteligencji) (tekst mający znaczenie dla EOG) (Dz.U. L, 2024/1689, 12.07.2024).

dele AI mogą ułatwiać masowe rozpowszechnianie treści wprowadzających w błąd oraz podważać integralność ekosystemu informacyjnego. Akt nakłada na dostawców obowiązek znakowania generowanych przez AI wyników w formacie odczytywalnym maszynowo i obowiązek transparentności, który wyrażać się musi w informowaniu użytkowników o interakcji z maszyną²⁶.

Wyzwania przyszłości

Dezinformacja stanowi coraz większe zagrożenie dla UE. Rozwój internetu i sztucznej inteligencji sprawił, że docieranie z nieprawdziwymi informacjami do odbiorców jest możliwe na masową skalę. Wobec wzrostu zagrożeń związanych z dezinformacją UE podjęła w czasie ostatniej dekady wiele działań, które mają na celu walkę z tym zjawiskiem, a kolejnych bez wątpienia należy spodziewać się w przyszłości.

Pomimo rozbudowanych działań Unia wciąż boryka się z ograniczeniami instytucjonalnymi. Z wielu analiz wynika bowiem, iż mandat ESDZ ogranicza się wyłącznie do zewnętrznego wymiaru dezinformacji. Tymczasem znaczna część treści dezinformacyjnych, zwłaszcza o tematyce migracyjnej, zdrowotnej czy tożsamościowej, powstaje i krąży wewnątrz UE. Zresztą granica między źródłami „zewnętrznymi” i „wewnętrznymi” staje się coraz bardziej zatarta. Dezinformacja ma przecież już obecnie formę sieciową, transgraniczną, a jej aktorzy są zarówno państwowi, jak i niepaństwowi.

Odpowiedzią na to złożone zjawisko powinno być wypracowanie zintegrowanego systemu odporności poznawczej UE, który połączy monitorowanie treści i sieci, szybkie reagowanie strategiczne, ochronę procesów demokratycznych oraz rozwój edukacji cyfrowej i kultury debaty. Konieczne jest również ciągłe pogłębianie współpracy państw członkowskich oraz zwiększanie transparentności platform cyfrowych, które wzmacniają (na ile świadomie, na ile nie, pozostawiam poza nawiasem tych rozważań) zasięg dezinformacji dzięki mechanizmom wirusowego rozprzestrzeniania treści.

W obliczu dynamicznej ewolucji środowiska informacyjnego oraz coraz bardziej wyrafinowanych form manipulacji UE musi postawić na podejście systemowe i długofalowe, które nie tylko reaguje na zagrożenia, ale wzmacnia strukturalnie odporność demokratycznych społeczeństw na wrogie wpływy poznawcze.

²⁶ *Ibidem*, s. 28, 33.

Zakończenie

Jak się wydaje, przeprowadzona analiza wykazała, iż instytucje UE budują systemową odporność na agresję kognitywną i dezinformację poprzez skonstruowanie wielowarstwowego zestawu narzędzi prawnych i operacyjnych. Z jednej strony podejście oparte na ocenie ryzyka oraz obowiązki przejrzystości umożliwiają wczesne wykrywanie i oznaczanie treści generowanych lub manipulowanych przez AI, z drugiej jednak – dostrzegalne są także bariery ograniczające efektywność tego systemu ze względu na fragmentaryczność wdrożeń w poszczególnych państwach członkowskich, ograniczone zasoby ludzkie i techniczne, a także wyzwania w zakresie interoperacyjności narzędzi i egzekwowania norm w ekosystemie cyfrowym o wysokiej dynamice zmian. Te luki wskazują na potrzebę dalszego zacieśniania koordynacji, inwestycji w rozwój kompetencji cyfrowych oraz wzmocnienia mechanizmów egzekwowania przepisów, tak by UE mogła skuteczniej chronić procesy demokratyczne przed erozją spowodowaną agresją kognitywną państw trzecich.

Bibliografia

- A Europe that protects: EU reports on progress in fighting disinformation ahead of European Council*, European Council, <https://ec.europa.eu>, 14.06.2019 (5.11.2020).
- Andersone I., Strauta L., *Restrictions on harmful or illegal content and Russian propaganda channels*, European Audiovisual Observatory (Council of Europe), 2022, <https://merlin.obs.coe.int>, 2022 (15.07.2025).
- Claverie B., Du Cluzel F., *The Cognitive Warfare Concept* [w:] *Cognitive Warfare: The Future of Cognitive Dominance*, red. B. Claverie [i in.], Neuilly-sur-Seine 2022.
- Commission endorses the integration of the voluntary Code of Practice on Disinformation into the Digital Services Act*, European Commission, <https://digital-strategy.ec.europa.eu>, 13.2.2025 (17.07.2025).
- Council Regulation (EU) 2022/350 of 1 March 2022 amending Regulation (EU) No 833/2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine.
- EU action against disinformation*, Eubusiness, <https://www.eubusiness.com/internet>, 5.12.2018 (13.05.2025).
- EU Code of Practice on Disinformation*, European Commission, <https://ec.europa.eu> (6.07.2021).
- EU imposes sanctions on state-owned outlets RT/Russia Today and Sputnik's broadcasting in the EU*, European Council, <https://www.consilium.europa.eu>, 2022 (15.07.2025).
- EU's Stratcom struggles to counter Russian election disinformation*, Euractiv, <https://www.euractiv.com>, 4.04.2024 (4.04.2025).
- Europejskie Obserwatorium Mediów Cyfrowych, <https://digital-strategy.ec.europa.eu> (23.05.2025).

- Freedom in the World 2024 – Lithuania*, Freedom House, <https://freedomhouse.org>, 2024 (15.07.2025).
- Freedom on the Net 2024 – Estonia*, Freedom House, 2024, <https://freedomhouse.org>, 2024 (15.07.2025).
- Joint Report to the European Parliament, the European Council and the Council on the implementation of the Joint Framework on countering hybrid threats from July 2017 to June 2018, Brussels, 13.06.2018, JOIN (2018) 14 final.
- Joint Staff Working Document „Report on the implementation of the 2016 Joint Framework on countering hybrid threats and the 2018 Joint Communication on increasing resilience and bolstering capabilities to address hybrid threats”, Brussels, 28.5.2019 SWD(2019) 200 final.
- Kaca E., *Zwalczanie w UE rosyjskiej dezinformacji na temat Ukrainy*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, <https://www.pism.pl>, 5.09.2022 (15.07.2025).
- Komisja Europejska, Wysoki Przedstawiciel ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa, Wspólny komunikat do Parlamentu Europejskiego i Rady, Wspólne ramy dotyczące przeciwdziałania zagrożeniom hybrydowym – odpowiedź Unii Europejskiej, Bruksela, 6.4.2016, JOIN(2016) 18 final.
- Komisja Europejska, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Zwalczanie dezinformacji w internecie: podejście europejskie, Bruksela 26 kwietnia 2018.
- Komisja Europejska, Wysoki Przedstawiciel Unii ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa, Wspólny komunikat do Parlamentu Europejskiego, Rady, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Plan działania na rzecz zwalczania dezinformacji”, JOIN(2018) 36 final, Bruksela 5.12.2018.
- Komisja Europejska, Wysoki Przedstawiciel Unii ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa, Wspólny komunikat do Parlamentu Europejskiego i Rady: Wspólne ramy dotyczące przeciwdziałania zagrożeniom hybrydowym – odpowiedź Unii Europejskiej, JOIN(2016) 18 final, Bruksela, 6 kwietnia 2016.
- Legucka A., *Countering Russian Disinformation in the European Union*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, <https://pism.pl>, 6.08.2019 (1.04.2025).
- Lob S., *Der schwierige Kampf um die Wahrheit im Ukraine-Krieg*, AFP Faktencheck, <https://faktencheck.afp.com>, 8.02.2023 (21.05.2025).
- Parlament Europejski, Directorate-General for External Policies, Policy Department, EU strategic communications with a view to counteracting propaganda, May 2016.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie Karty praw podstawowych UE: standardy określające wolność mediów w UE (2011/2246(INI)) (2016/C 055/05) (Dz.U. UE C z 2016, nr 55).
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 23 listopada 2016 r. w sprawie unijnej komunikacji strategicznej w celu przeciwdziałania wrogiej propagandzie stron trzecich (2016/2030(INI)) (Dz. Urz. UE C z 2016, nr 224).
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 15 czerwca 2017 r. w sprawie platform internetowych i jednolitego rynku cyfrowego (2016/2276(INI)) (Dz. Urz. UE C z 2018, nr 331/19).
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 3 maja 2018 r. w sprawie pluralizmu mediów i wolności mediów w Unii Europejskiej (2017/2209(INI)) (Dz.U. UE C z 2018, nr 41).
- Rogalewicz M., *Russian Disinformation about Ukrainian Refugees in Poland*. Warsaw Institute, <https://warsawinstitute.org>, 13.5.2022 (15.07.2025).

- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2022/2065 z dnia 19 października 2022 r. w sprawie jednolitego rynku usług cyfrowych (akt o usługach cyfrowych) oraz zmiany dyrektywy 2000/31/WE (Dz. Urz. UE L 277, 27.10.2022).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1689 z dnia 13 czerwca 2024 r. w sprawie ustanowienia zharmonizowanych przepisów dotyczących sztucznej inteligencji oraz zmiany rozporządzeń (WE) nr 300/2008, (UE) nr 167/2013, (UE) nr 168/2013, (UE) 2018/858, (UE) 2018/1139 i (UE) 2019/2144 oraz dyrektyw 2014/90/UE, (UE) 2016/797 i (UE) 2020/1828 (akt w sprawie sztucznej inteligencji) (Dz.U. UE L, 2024/1689, 12.07.2024).
- Sikorski J., *Polska w obliczu rosyjskiej ekspansji informacyjnej. Zarys problemów* [w:] *Rosja w procesie wyzwań – między demokracją a autorytaryzmem*, red. J. Tymanowski, A. Skwarski, N. Moch, Warszawa 2020.
- Sikorski J., *Social Implications of Infodemic Concurrent with COVID-19*. „Polish Political Science Yearbook”, 2023, vol. 52 (4).
- Sikorski J., *Świat wg Kremla, czyli mantry rosyjskiej propagandy i dezinformacji wojennej*, Stopfake, <https://www.stopfake.org>, 1.10.2023 (15.07.2025).
- Unia Europejska. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2022/2065 z dnia 19 października 2022 r. w sprawie jednolitego rynku usług cyfrowych (akt o usługach cyfrowych) oraz zmiany dyrektywy 2000/31/WE (Dz. Urz. UE L 277, 27.10.2022).
- Wspólny zestaw propozycji w sprawie realizacji wspólnej deklaracji przewodniczącego Rady Europejskiej, przewodniczącego Komisji Europejskiej i sekretarza generalnego Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego* [w:] *Konkluzje Rady w sprawie realizacji wspólnej deklaracji Przewodniczącego Rady Europejskiej, Przewodniczącego Komisji Europejskiej i sekretarza generalnego Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego*, Bruksela 2016.
- Zakaz nadawania programów Russia Today i Sputnik*, Urząd Komunikacji Elektronicznej, 2022, <https://www.uke.gov.pl>, 2022 (15.07.2025).

The European Union Confronting Cognitive Aggression. Building Systemic Resilience to Disinformation

Abstract

The article analyzes the European Union's response to the growing threat of disinformation and cognitive aggression. The author outlines the evolution of the EU's counter-disinformation mechanisms – from the establishment of the East StratCom Task Force, through legislative initiatives (such as the DSA and AI Act), to the development of societies' cognitive resilience. The article highlights the importance of media literacy, the transparency of digital platforms, and cooperation with NATO. It also identifies key challenges, including fragmented implementation, institutional limitations, and the need for better coordination. The analysis concludes with a call for an integrated EU resilience system against information threats.

Keywords: European Union, disinformation, cognitive warfare, systemic resilience, cognitive resilience of societies

Mariusz Skiba*

POLICJA W WOJEWÓDZTWIE PODKARPACKIM WOBEC GŁÓWNYCH NARRACJI MEDIALNYCH NA TEMAT BEZPIECZEŃSTWA W PIERWSZYCH TYGODNIACH KRYZYSU UCHODŹCZEGO W 2022 ROKU

Streszczenie

Inwazja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę w lutym 2022 r. spowodowała w Polsce kryzys uchodźczy. Jego efektem był wzrost obaw społecznych o stan bezpieczeństwa osobistego, zwłaszcza na szczeblu lokalnym. Problemy z nim związane stały się przedmiotem ostrej debaty politycznej. Sytuacja ta okazała się dużym wyzwaniem dla Policji, która zapewniała bezpieczeństwo uchodźcom oraz mieszkańcom Polski. Jej ważnym zadaniem było też reagowanie na pojawiające się w przestrzeni publicznej, za sprawą środków społecznego przekazu, informacji o różnego rodzaju zagrożeniach dla bezpieczeństwa, w tym konkretnych zdarzeniach natury kryminalnej, które silnie oddziaływały na emocje społeczne. Specyficzna sytuacja występowała w województwie podkarpackim, bezpośrednio graniczącym z Ukrainą. W artykule, opartym głównie na analizie publikacji prasowych oraz materiałach własnych Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie (której rejon stanowi województwo podkarpackie), ukazano działalność tej jednostki w zakresie prasowo-informacyjnym w pierwszych tygodniach kryzysu. Podjęto próbę wskazania głównych kierunków działań Policji w regionie oraz wykorzystanych przez nią narzędzi w odpowiedzi na dominujące narracje medialne, w tym uwzględniające toposy dezawuuujące pracę organów państwa (m.in. wskazujące na wzrost zagrożenia ze strony migrantów i wzmocnienie zjawiska „rasizmu humanitarnego”) oraz na rozprzestrzeniającą się dezinformację).

Słowa kluczowe: Policja, bezpieczeństwo, sytuacja kryzysowa, narracje medialne, województwo podkarpackie, uchodźcy

Wstęp

Inwazja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę, której efektem był wyjątkowych rozmiarów napływ uchodźców do Polski i innych krajów Unii

* Uniwersytet Rzeszowski, e-mail: mskiba@ur.edu.pl, ORCID: 0000-0002-8738-0362, w latach 2016–2023 naczelnik Wydziału Komunikacji Społecznej Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie.

Europejskiej, sprawiła, że w ostatnich dniach lutego i w marcu 2022 r. sytuacja na granicy polsko-ukraińskiej stała się jednym z wiodących tematów podejmowanych przez media, i to w skali światowej¹. Uwaga opinii publicznej, obok kwestii militarnych, skupiała się na problemach, z jakimi przyszło mierzyć się milionom uchodźców przekraczających granicę polsko-ukraińską. Dla władzy publicznej, obok zadań związanych z przyjęciem, pomocą humanitarną oraz legalizacją pobytu uchodźców, zasadniczą kwestią było zapewnienie im bezpieczeństwa osobistego. Było to tym bardziej istotne, że większość tych osób stanowiły kobiety z dziećmi. Napływ cudzoziemców budził obawy w polskim społeczeństwie, zwłaszcza wśród mieszkańców rejonów przygranicznych. Ważną stała się kwestia przeciwdziałania zagrożeniu destabilizacją społeczną poprzez reagowanie na rozprzestrzeniające się niepokojące wiadomości, zwłaszcza dezinformację². Sytuację tę można nazwać „kryzysową”, pojawiły się bowiem czynniki negatywnie wpływające na poziom bezpieczeństwa ludzi, wywołujące „znaczne ograniczenia w działaniu właściwych organów administracji publicznej ze względu na nieadekwatność sił i środków”³.

¹ W lutym 2022 r. udział artykułów na temat wojny w Ukrainie na tle wszystkich publikacji wyniósł 35,4%. Później zainteresowanie mediów, choć wciąż na wysokim poziomie, malało z miesiąca na miesiąc. Według raportu PSMM Morning & More w pierwszych 12 miesiącach wojny w mediach tradycyjnych, jak i społecznościowych w Polsce opublikowano ponad 64 mln publikacji. Zob. jsx, *Rok wojny w Ukrainie: 64 mln publikacji w mediach i social mediach*, Wirtualne Media, <https://www.wirtualnemedia.pl>, 23.02.2022 (10.07.2024).

² Zgodnie z definicją Unii Europejskiej, dezinformacja to „możliwe do zweryfikowania nieprawdziwe lub wprowadzające w błąd informacje, tworzone, przedstawiane i rozpowszechniane w celu uzyskania korzyści gospodarczych lub wprowadzenia w błąd opinii publicznej, które mogą wyrządzić szkodę publiczną”. Jej celem jest m.in. osłabienie zaufania do władz publicznych i mediów. Zob. *Komunikat Komisji Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Zwalczanie dezinformacji w internecie: podejście europejskie*, Bruksela 2018, s. 1 i 4. Bliżej o zagrożeniach dezinformacją w aspekcie wzrostu liczby uchodźców w woj. podkarpackim zob. P. Zalewski, M. Waksmundzka-Szarek, *Zagrożenia dezinformacyjne związane z masowym napływem uchodźców z Ukrainy na terenie województwa podkarpackiego* [w:] *Wybrane elementy zagrożeń hybrydowych*, red. J. Nowicka, Z. Ciekankowski, S. Żurawski, Warszawa 2024, s. 351–366.

³ Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym, art. 3 (Dz.U. 2007, nr 89, poz. 590). W tego rodzaju sytuacjach podstawowe znaczenie ma profesjonalne i komplementarne zarządzanie informacją, gdyż problemy komunikacyjne mogą powodować bardzo poważne negatywne skutki. Por. T. Sasińska-Klas, *Ryzyko, sytuacje kryzysowe – jak komunikować skutecznie o zagrożeniach?* [w:] *Komunikowanie o bezpieczeństwie: medialny obraz zagrożeń*, red. W. Świerczyńska-Głównia, T. Sławińska, M. Hodalska, Kraków 2016, s. 55–56.

Stan ten oznaczał duże wyzwanie dla Policji, na kilku płaszczyznach⁴. Niniejsza praca dotyczy jednej z nich – komunikacji społecznej – mając na celu scharakteryzowanie głównych problemów, z jakimi spotkała się Policja w realizacji zadań z tego zakresu w województwie podkarpackim⁵. Stanowi ona próbę ukazania funkcjonowania jednostki szczebla wojewódzkiego w określonych uwarunkowaniach systemowych, w tej specyficznej sytuacji, przedstawienia narzędzi wykorzystywanych przez policyjne służby prasowe oraz ukazania głównych kierunków działań informacyjnych w kontekście dominujących narracji w środkach społecznego przekazu na temat zagrożeń identyfikowanych w przestrzeni publicznej.

Pojęcie narracji jako „kulturowo-politycznego pojęcia używanego w dyskursie publicznym”, może być rozumiane odmiennie, choćby z uwagi na jego podwójną naturę wynikającą z używania w dyskursie publicznym oraz jako kategorii badawczej⁶. Na potrzeby tej pracy właściwe wydaje się przyjęcie definicji proponowanej przez W. Wasilewskiego w zbliżonej tematycznie pracy jako „reprezentacje poznawcze, które organizują dane jako następstwo czasowe wydarzeń”. Takie ujęcie określa go jako „sposób rozumienia świata, strukturyzowania danych i operowania nimi”⁷.

Kwestie związane z kryzysem uchodźczym 2022 r. stały się przedmiotem badań różnych dyscyplin naukowych. W zakresie nauk o bezpieczeństwie, w interesującym nas obszarze, dotyczyły w głównej mierze dezin-

⁴ Szerzej zob. np.: M. Skiba, *Działania Policji województwa podkarpackiego wobec zagrożeń dla bezpieczeństwa spowodowanych kryzysem uchodźczym w 2022 roku*, „Policjologia i Społeczeństwo”, 2024, nr 4, s. 240–243.

⁵ Rejon KWP w Rzeszowie obejmuje terytorium województwa podkarpackiego. Komendant Wojewódzkiej Policji podlega Komendantowi Głównemu Policji jako centralnemu organowi administracji rządowej. Na obszarze województwa działa w imieniu wojewody w sprawach ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz utrzymania bezpieczeństwa i porządku publicznego, natomiast w imieniu własnym w sprawach: wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych, dochodzeniowo-śledczych i czynności z zakresu ścigania wykroczeń oraz wydawania indywidualnych aktów administracyjnych, jeżeli ustawy tak stanowią. Na szczeblu powiatowym organami w tych sprawach są podlegli mu komendanci miejscy i powiatowi Policji oraz komendanci komisariatów. Zob. Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, art. 6 (Dz.U. 1990, nr 30, poz. 179, z późn. zm.). W 2022 r. powierzchnia województwa podkarpackiego wynosiła 17 845 km². 24 jednostki szczebla powiatowego zamieszkiwało łącznie 2 079 tys. mieszkańców. Województwo ma położenie przygraniczne. Od strony wschodniej jego granica stanowi granicę państwową z Ukrainą (239 km), od południa – granicę ze Słowacją (134 km). Zob. *Rocznik Statystyczny Województwa Podkarpackiego*, Rzeszów 2023, s. 10 i 30.

⁶ Szerzej zob. K. Franczak, *Społeczeństwo we współczesnych narracjach medialnych i popkulturowych*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, 2018, t. XIV, nr 4, s. 4–8.

⁷ J. Wasilewski, M. Patera, *Fakty, emocje, narracje prasowe w sytuacji zagrożenia: przypadek konfliktu krymskiego w publicystyce w lutym i marcu 2014 roku*, „Rocznik Medioznawczy”, 2023, t. II, s. 88.

formacji i związanych z nią zagrożeń⁸. Dotyczące ich raporty powstały już w pierwszych tygodniach po inwazji, odnosząc się do kształtujących się *toposów*, czyli „powtarzających się wątków przewodnich, tematów, sądów i schematów retorycznych i argumentacyjnych” kształtujących opinię publiczną, które powstają i wykorzystuje się je w narracjach. Na podstawie monitoringu mediów zachodnich i wypowiedzi polityków z pierwszych tygodni wojny można ich wyróżnić kilka. Jak zauważa Łukasz Łotocki – biorąc pod uwagę opinię światową – jeden z nich był nowy, w zasadzie do tej pory nieobecny w zagranicznym dyskursie publicznym – „wzorowej postawy Polski wobec uchodźców”. Towarzyszyły mu dwa *toposy de facto* dezawuuujące rolę państwa w rozwiązywaniu kryzysu – „dobrego społeczeństwa i złego rządu” – oraz uderzający w pozytywny obraz społeczeństwa, jak też podważający dobrą wolę władz – *topos* „rasizmu humanitarnego”, głównie wobec uchodźców z Afryki i Bliskiego Wschodu. Jednocześnie w dyskursie budowany był kontekst ukazujący zrozumienie sytuacji Polski jako celu ataku rosyjskiej dezinformacji i propagandy⁹.

Wspomniane *toposy* były istotnym elementem narracji medialnych pierwszych tygodni kryzysu. W znacznej mierze były one stymulowane rywalizacją polityczną. W wypowiedziach polityków obecne były postawy solidarności z Ukrainą, obok nich prezentowany był jednak wysoki poziom obaw, ale też kontestowania działań administracji. Wszystkie dotyczyły szeroko pojmowanego bezpieczeństwa. Warto bowiem zauważyć, że wypowiedzi polityczne już „same w sobie” mogą stanowić zagrożenie dla poczucia bezpieczeństwa¹⁰.

W artykule analizą objęto treści publikowane w mediach tradycyjnych i społecznościowych. Wykorzystano również źródła policyjne, głów-

⁸ Np. M. Wrzosek, *Rosyjska dezinformacja w konflikcie zbrojnym w Ukrainie*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, 2024, nr 45, s. 61–88.

⁹ Ł. Łotocki, *Kryzys uchodźczy w Polsce w dyskursie publicznym w państwach zachodnich – refleksje po pierwszym miesiącu wojny* [w:] *Inwazja Rosji na Ukrainę. Społeczeństwo i polityka wobec kryzysu uchodźczego w pierwszym miesiącu wojny. Raport roboczy – Working Paper Katedry Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa 2022, s. 78.

¹⁰ W wypowiedziach liderów głównych nurtów w lutym i marcu 2022 r. prezentowane były zróżnicowane postawy. Wypowiedzi szefa rządu (Zjednoczona Prawica), ale też Lewicy, najczęściej, charakteryzowały postawy solidarności z Ukrainą, jak też wysoki poziom obaw. W wypowiedziach lidera Platformy Obywatelskiej dominowały obawy, natomiast Konfederacji – obawy w jeszcze większym stopniu, a po ich radykalnym spadku w trzecim tygodniu kryzysu – na pierwszy plan wybiła się kontestacja. Należy podkreślić, że wszelkie komunikaty dotyczyły miały kwestii szeroko pojmowanego bezpieczeństwa. Zob. J. Wojtala, B. Różycki, *Strategie narracyjne w komunikatach prasowych polskich aktorów politycznych a sekurytyzacja wojny na Ukrainie*, „Dyskurs i Dialog”, 2022, nr 2, s. 2–3 i 19–20.

nie wytworzone przez Komendę Wojewódzką Policji w Rzeszowie (dalej: KWP) w związku z rozpoczętą przez kierownictwo komendy – w reakcji na spodziewane pogorszenie się sytuacji bezpieczeństwa po ataku Rosji – operacją pod nazwą „Granica”. W dokumentach planistycznych tej operacji, obok wskazania obszarów potencjalnych zagrożeń związanych z przekraczaniem granicy, aktywizacją organizacji przestępczych, ryzykiem zamachów terrorystycznych i wzrostu utrudnień na drogach w regionie, dostrzegano też problem negatywnego oddziaływania informacyjnego na emocje społeczne¹¹.

Problemy wizerunkowe Policji w okresie poprzedzającym 24 lutego 2022 r.

Działalność Policji z zasady ma charakter publiczny. Jako instytucja powołana do utrzymania bezpieczeństwa i porządku publicznego, w przypadkach dostrzeganych dysfunkcji w obszarach odpowiedzialności, a nawet błędów w wykonywaniu czynności przez pojedynczych funkcjonariuszy, staje się przedmiotem publicznej debaty. Z uwagi na istotę realizowanych zadań od lat w wysokim stopniu objęta jest zainteresowaniem, ale też kontrolą ze strony środków społecznego przekazu¹². Należy też zauważyć, że Policja, mając dostęp do mediów oraz dysponując własnymi narzędziami w tym zakresie, oddziałuje na nastroje społeczne, ponieważ zyskuje możliwość ich stabilizacji, a jednocześnie buduje zaufanie do instytucji państwa. Tym samym może jednak „wpisywać się”, albo nie, w narracje obecne w dyskursie publicznym.

Należy podkreślić, że formacja ta przed 24 lutego 2022 r. znajdowała się w trudnej sytuacji. Od wielu miesięcy w kraju trwała szczególnie ostra walka polityczna, w której sama Policja była przedmiotem politycznych narracji. Strony dyskursu, mając na celu ukazanie dramaturgii wydarzeń i konsolidowania własnych zwolenników przeciw rywalom politycznym,

¹¹ Jako cel tej operacji wskazano ochronę życia i zdrowia ludzi oraz mienia przed bezprawnymi zamachami naruszającymi te dobra oraz organizowanie i koordynowanie działań jednostek Policji woj. podkarpackiego podejmowanych dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego na terenie woj. podkarpackiego w sytuacji masowego napływu cudzoziemców na teren RP. Zob. Decyzja nr 52/2022 Komendanta Wojewódzkiego Policji w Rzeszowie z dnia 24 lutego 2022 r. w sprawie realizacji zadań Komendy Wojewódzkiej w Rzeszowie i jednostek organizacyjnych Policji województwa podkarpackiego w ramach operacji policyjnej o kryptonimie „Granica” oraz powołania Sztabu Dowódcy Operacji, Materiały Wydziału Komunikacji Społecznej KWP.

¹² M. Sokołowski, *Działalność prasowo-informacyjna instytucji publicznej na przykładzie polskiej policji*, „Studia Polilogiczne. Studia i analizy”, 2014, vol. 34, s. 211.

wykreowały, upowszechniając w środkach przekazu, własny wizerunek Policji. W budowanych w mediach „dramatach w teatrze rzeczywistości” bohaterom przypisuje się określone role: oprawcy (bestii)-wybawcy-ofiary (tzw. trójkąt dramatyczny)¹³. Policyjne działania represyjne wobec naruszających przepisy chroniące przed Covid-19 (2020–2022) skierowały na Policję jako „oprawcę” głównie krytykę środowisk konserwatywnych¹⁴. Natomiast w czasie strajku kobiet środowiska liberalne, co widać m.in. w treści artykułów prasowych w tygodnikach, w pierwszej fazie przedstawiły Policję jako „wybawcę”, a nawet „ofiary” (chroniącą protestujących przed prowokatorami, przymuszaną przez rząd do działań), aby po wzmożeniu stosowania przymusu przesunąć ją jednak do roli „oprawcy”¹⁵.

W 2020 r. społeczna ocena Policji jako instytucji radykalnie spadła. Według CBOS, w marcu tego roku 80% respondentów dobrze oceniało Policję. W kolejnych badaniach noty były coraz niższe. W listopadzie 2021 r. dobrą ocenę przyznało 61% badanych¹⁶. Nastąpił również wyraźny spadek zaufania do tej instytucji¹⁷. Tendencja ta uległa zmianie po wybuchu kryzysu na granicy z Białorusią, gdzie w listopadzie 2021 r. nastąpił zbiorowy atak na siły porządkowe przez migrantów chcących przekroczyć granicę na przejściu w Kuźnicy. Został on odparty z użyciem środków przymusu bezpośredniego przez policyjne pododdziały prewencji. Czynności Policji, jak też innych formacji, stały się przedmiotem ostrych ocen politycznych, ale też prób wsparcia (np. akcja „Murem za polskim mundurem”). Kolejne badania CBOS, już z marca 2022 r., w czasie największego napływu uchodźców, wskazały istotny wzrost dobrych ocen dla Policji (68%). Negatywny trend został zahamowany, ale nie odwrócony¹⁸.

¹³ J. Wasilewski, *Opowieści o Polsce. Retoryka narracji*, Warszawa 2012, s. 33.

¹⁴ Np. Ł. Warzecha, *Policja milicja*, „Do Rzeczy”, 2020, nr 23, s. 32–33; Szerzej na temat skali represyjności Policji w tym czasie zob. W. Jarczewski, *Praca Policji w okresie pandemii COVID-19 roku 2020. Analiza zadań, poziomu represji oraz zmian tendencji zagrożeń w wybranych kategoriach przestępstw kryminalnych* [w:] *Środowisko bezpieczeństwa w zagrożeniach epidemiologicznych. Doświadczenia Covid-19 w Wielkopolsce*, red. M. Tomaszuk, D. Dymek, Poznań 2022, s. 248 i nast.

¹⁵ B. Sobczak, „To jest wojna!”. *Medialne narracje o protestach kobiet*, „Res Rhetorica”, 2022, nr 9(1), s. 78–84.

¹⁶ CBOS, *Oceny działalności instytucji publicznych. Komunikat z badań nr 50/22*, Warszawa 2022, s. 13.

¹⁷ M. Danielewski, *Ratunku, policja! Już nie państwowa, a apartyjna. Dramatyczny spadek zaufania [SONDAŻ]*, *Oko.press*, <https://oko.press>, 09.03.2021 (20.01.2024).

¹⁸ CBOS, *Oceny działalności instytucji publicznych w marcu. Komunikat z badań nr 39/2023*, Warszawa 2023, s. 13; CBOS, *Oceny działalności instytucji publicznych w marcu. Komunikat z badań nr 36/2024*, Warszawa 2024, s. 14.

Organizacja służb prasowo-informacyjnych Policji oraz podstawowe narzędzia pracy

Obowiązek informowania opinii publicznej za pośrednictwem środków społecznej komunikacji spoczywa na komendantach Policji. Dla jego efektywnego wypełniania w strukturach tej formacji funkcjonują komórki organizacyjne prasowo-informacyjne, zajmujące się bieżącą współpracą z dziennikarzami. Zgodnie z zarządzeniem Komendanta Głównego Policji działalność prasowo-informacyjna wykonywana jest za pośrednictwem rzeczników prasowych (w komendzie głównej, komendach wojewódzkich i stołecznej), a oficerów prasowych na szczeblu powiatowym. Rzecznicy prasowi kierują zespołami prasowymi. Do wypowiedzi doraźnie mogą być upoważniani inni funkcjonariusze i pracownicy Policji¹⁹.

W omawianym okresie w Komendzie Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie Rzecznik Prasowa wraz z Zespołem Prasowym (łącznie 5 osób) wchodził w struktury Wydziału Komunikacji Społecznej²⁰. Praca Zespołu zorganizowana była w systemie zmianowym, na zasadzie obsługi telefonu tzw. dyżurnego, zapewniającym w praktyce całodobową reakcję na zdarzenia. W komendach miejskich i powiatowych funkcjonowały jednoosobowe stanowiska do spraw prasowo-informacyjnych. W przypadku nieobecności oficera prasowego zastępował go funkcjonariusz tej jednostki, wyznaczony przez właściwego komendanta na mocy wewnętrznych rozwiązań organizacyjnych. W przypadku problemów z nawiązaniem kontaktu dziennikarze bezpośrednio łączyli się z rzecznikiem prasowym lub osobą dyżurującą z Zespołu Prasowego KWP²¹.

Jak wspomniano, w związku z przewidywanymi negatywnymi skutkami inwazji Rosji na Ukrainę, 24 lutego 2022 r. Komendant Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie wydał decyzję wdrażającą realizację operacji poli-

¹⁹ Zarządzenie nr 1204 Komendanta Głównego Policji z dnia 12 listopada 2007 r. w sprawie form i metod działalności prasowo-informacyjnej w Policji (Dziennik Urzędowy KGP 2007, nr 21, poz. 155, z późn. zm.). Szerzej na temat podstaw prawnych organizacji i funkcjonowania rzeczników prasowych w Policji zob. J. Sobczak, *Ramy prawne pracy rzecznika prasowego Policji* [w:] *Rzecznik prasowy Policji: etyka, prawo, praktyka*, red. K. Wolny-Zmorzyński, Toruń 2020, s. 35–87.

²⁰ Do zadań Wydziału, obok działalności prasowo-informacyjnej, należały inne, bezpośrednio związane z zarządzaniem informacją, m.in. koordynowanie współpracy z jednostkami administracji publicznej i organizacjami pozarządowymi, opracowywanie odpowiedzi na interpelacje poselskie oraz wykonywanie zadań wynikających z ustawy z 6 września 2001 r. Zob. *Regulamin Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie z dnia 24 grudnia 2013 r., z późn. zm.*, Policja Podkarpacka, <https://podkarpacka.bip.policja.gov.pl>, 03.02.2014 (10.12.2023).

²¹ Numery obu telefonów, niezmiennie od kilkunastu lat, pozostawały do dyspozycji dziennikarzy.

cyjnej na terenie województwa podkarpackiego, powołując sztab operacji i określając zadania organów policyjnych. Jednym z pięciu zespołów zadaniowych był dwuosobowy zespół obsługi medialnej, który tworzyli Naczelnik Wydziału Komunikacji Społecznej i Rzecznik Prasowy. Zadania zespołu miały skupiać się na współpracy z pionem prasowym wojewody podkarpackiego, rzecznikami innych służb oraz z przedstawicielami środków społecznego przekazu. Zespół miał zapewniać jednolitą politykę informacyjną w województwie, opracowywać komunikaty prasowe i informować ludność o działaniach Policji²².

Główny ciężar realizacji zadań w tym zakresie spoczywał na rzeczniku prasowym. Zadania rzecznika realizowała podinspektor Policji Marta Tabasz-Rygiel, a w zastępstwie – pracownicy kierowanego przez nią zespołu, wspieranego doraźnie przez kierownictwo wydziału. Służba prasowo-informacyjna, działając w imieniu komendanta wojewódzkiego, współpracowała z oficerami prasowymi komendantów miejskich i powiatowych, z których w największym stopniu angażowani byli oficerowie prasowi komendantów powiatów przygranicznych (głównie w Przemyśle, Jarosławiu, Lubaczowie i Ustrzykach Dolnych) oraz Komendanta Miejskiego Policji w Rzeszowie. Zgodnie z zarządzeniem KGP działalność rzecznika prasowego KWP w Rzeszowie objęta była koordynacją i nadzorem rzecznika prasowego KGP. Czynności Policji jako organu administracji zespolonej w województwie obejmowały również współpracę z rzecznikiem prasowym wojewody podkarpackiego²³. Sposób organizacji służb prasowo-informacyjnych zapewniał relatywnie szybki dostęp do materiałów źródłowych, wypracowanie stanowiska w konkretnych sprawach i udzielanie odpowiedzi na zapytania dziennikarzy oraz dystrybucję komunikatów.

W swej działalności służba prasowa posługiwała się głównie środkami łączności (telefoniczna i Internet), będąc obecną w mediach tradycyjnych, jak też społecznościowych. *Gros* czasu policjantów i pracowników służby prasowej zajmowały rozmowy telefoniczne i opracowywanie odpowiedzi mailowych. Współpracowano z ogólnopolskimi i lokalnymi środkami przekazu, udzielano wywiadów i informacji telewizjom i rozgłośniom z innych krajów. Z uwagi na wyjątkowe znaczenie szybkości wymiany informacji, jedynie w szczególnych przypadkach dochodziło do bezpośrednich

²² Jako cel operacji wskazano „ochronę życia i zdrowia ludzi oraz mienia przed bezprawnymi zamachami naruszającymi te dobra oraz organizowanie i koordynowanie działań jednostek Policji woj. podkarpackiego podejmowanych dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego na terenie woj. podkarpackiego w sytuacji masowego napływu cudzoziemców na teren RP”. Zob. Decyzja nr 52/2022 Komendanta Wojewódzkiego Policji w Rzeszowie...

²³ M. Skiba, *op.cit.*

spotkań oficerów prasowych z dziennikarzami. Wymagały tego głównie kontakty z redakcjami telewizyjnymi, w tym z innych krajów, w celu odpowiedniego przygotowywania reportaży. W tym czasie Policja nie organizowała konferencji prasowych, ale przedstawiciele tej instytucji brali udział w konferencjach wojewody, poświęconych aktualnym problemom związanym z kryzysem uchodźczym. Komendant wojewódzki lub jego zastępcy zabierali w nich głos na temat diagnozowanych zagrożeń oraz działalności zapobiegawczej Policji. Podczas konferencji, z uwagi na stabilność sytuacji, sprawy *stricte* policyjne zwykle zajmowały dalsze miejsce²⁴.

Podstawowym narzędziem publicystycznym był komunikat prasowy²⁵. Zgodnie z wieloletnią pragmatyką w pierwszej kolejności zamieszczany był w mediach własnych, na stronie „www.podkarpacka.policja.gov.pl”. W części przypadków publikowano tu również stanowiska Rzecznika Prasowego KGP. Z kolei komunikaty KWP Rzeszów umieszczane były na głównej witrynie polskiej Policji. Od 14 lutego do 31 marca 2022 r. na stronie komendy wojewódzkiej opublikowano 11 wiadomości własnych dotyczących skutków konfliktu i podejmowanych w związku z tym działań Policji, które następnie były dystrybuowane do mediów społecznościowych. Publikacje na własnych stronach internetowych prowadziły komendy miejskie i powiatowe (np. KMP w Przemyśle – 15 informacji)²⁶.

KWP w Rzeszowie upowszechniała treści komunikatów za pośrednictwem mediów społecznościowych. Wykorzystywano własne konto na platformie Facebook, jednak szczególne miejsce, z uwagi na wiodącą rolę opiniodawczą w tym czasie, miała platforma „Twitter”. W pierwszych tygodniach po 24 lutego (od 26 lutego do 31 marca) Zespół Prasowy KWP w Rzeszowie na koncie „@Rz_Policja” opublikował ponad pięćdziesiąt *tweedów*. Zdecydowana większość – 49 z nich – dotyczyła bezpośrednio bezpieczeństwa w związku z kryzysem uchodźczym²⁷. Informacje umiesz-

²⁴ Wyjątek stanowiła konferencja, na której odnoszono się do sytuacji w Przemyśle po interwencji 1 marca 2022 r., podczas której komendant wojewódzki Policji informował o rozpoczęciu operacji „Granica” oraz otrzymanym decyzją komendanta głównego wsparciu osobowym. Zob. P. Smolewicz, *Wojewoda apeluje o nieuleganie panice. Do regionu przyjechało dodatkowo 800 policjantów*, „Gazeta Codzienna Nowiny”, 2022, nr 40, s. 5.

²⁵ Do podstawowych narzędzi komunikacji z mediami, w kontekście pracy rzecznika prasowego Policji, można zaliczyć: komunikat prasowy (informacja prasowa), wywiad, konferencję prasową, media własne. Zob. P. Kuca, *Komunikacja z mediami: prasa, Internet* [w:] *Rzecznik prasowy Policji: etyka, prawo, praktyka*, red. K. Wolny-Zmorzyński, Toruń 2020, s. 94–99.

²⁶ Analiza informacji ze strony KMP w Przemyśle z okresu od 22 lutego do końca marca 2022 r., zob. <https://przemysl.policja.gov.pl>, 23.02.2022–31.03.2022 (10.07.2023).

²⁷ @_RzPolicja, 28.02.2022–31.03.2022 (10.07.2023).

czane w domenie rzecznika prasowego KWP były następnie dystrybuowane na innych kontach policyjnych, kontach organów administracji rządowej, redakcji prasowych, udostępniane następnie przez polityków, dziennikarzy i inne osoby, ale też podmioty zajmujące się tzw. *fact-checkingiem*. Podkarpacka Policja nie dysponowała w tym czasie własnym profilem na zwiększającym swoją popularność Instagramie. Treści dotyczące sytuacji w tym regionie przedstawiane były za pośrednictwem oficjalnego „instagramowego” konta polskiej Policji „@policja_kgp”.

Służby prasowo-informacyjne wykorzystywały źródła wewnętrzne i zewnętrzne. Podstawowym źródłem zewnętrznym był bieżący monitoring mediów oraz rozmowy z dziennikarzami. Zacieśnieniu współpracy z redakcjami sprzyjał skokowy wzrost w środowisku dziennikarskim świadomości skali manipulacji w tym zakresie jako elementu wojny hybrydowej Federacji Rosyjskiej. Rozmiary dezinformacji radykalnie wzrosły po opisanych poniżej wydarzeniach w Przemyślu w pierwszych dniach marca 2022 r. Jak podał Instytut Badań Internetu i Mediów Społecznościowych, od 1 lutego do 2 lutego tr. odnotowano 20 tys. prób dezinformacji w przestrzeni polskich *social mediów*. Dotyczyły one głównie bezpieczeństwa wewnętrznego²⁸. Informacje zewnętrzne o istotnym znaczeniu były weryfikowane na podstawie źródeł policyjnych, w wyniku konsultacji z dysponentami dokumentacji. W konkretnych sprawach kryminalnych treść komunikatów prasowych poddawano procedurze uzgodnień z właściwymi prokuratorami jako kierowniczym organem postępowania przygotowawczego (*dominus litis*)²⁹.

Działania wzmacniające zaufanie do organów państwa, w tym do Policji

W tak wyjątkowej sytuacji, jaką był bezprecedensowy napływ uchodźców, każde zdarzenie podważające poczucie stabilności miało duży potencjał eskalacyjny, tym samym kryzysowy. Jednak nie tylko dane zdarzenie, ale też publikacja prasowa, a nawet wątek dyskusji w *social mediach*, szerzej komentowany, w odbiorze społecznym mógł zyskiwać siłę faktu. Tym samym oddziaływał na społeczeństwo, dezinformując, mogąc wywołać reakcje paniczne. Dlatego główny kierunek działań Policji miał na celu wzmacnianie przekazu promującego pozytywny obraz

²⁸ *Incydenty dezinformacyjne*, Instytut Badań Internetu i Mediów Społecznościowych, <https://x.com/ibimsp1>, 03.02.2022 (10.07.2023).

²⁹ Zob. np. R. Olszewski, *Role prokuratora w postępowaniu karnym*, „Prokuratura i Prawo”, 2014, nr 1, s. 45.

sytuacji względnie dużą stabilność w zakresie bezpieczeństwa pomimo wyjątkowych okoliczności i niepewności co do kierunków rozwoju³⁰.

W pierwszych dniach w mediach przeważały opinie wzmacniające pozytywny obraz Polski. Władze państwowe ukazywane były jako wspierające państwo ukraińskie i uchodźców, natomiast społeczeństwo – otwarte, solidarne z ofiarami wojny, służące wszechstronną pomocą. Narrację tę wzmacniała Policja. Od pierwszych dni kryzysu w serwisach internetowych komend miejskich i powiatowych publikowano informacje o zwiększonej obecności służb policyjnych w miejscach przebywania uchodźców. Informowano o zadaniach patroli prewencji i ruchu drogowego w miejscach najbardziej zagrożonych, zapewniano też o obecności nieumundurowanych funkcjonariuszy Policji oraz o wsparciu osobowym i sprzętowym garnizonu podkarpackiego przez komendę główną oraz inne komendy wojewódzkie.

Poszczególne komendy województwa podkarpackiego eksponowały osobiste zaangażowanie jej funkcjonariuszy oraz policyjnych organizacji społecznych w pomocy uchodźcom i mieszkańcom Ukrainy. Na przykład w pierwszym tygodniu inwazji informowano o zorganizowaniu kuchni polowych przez członków struktur terenowych Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Policjantów. Opisywano też działalność pomocową członków Międzynarodowego Stowarzyszenia Policji (International Police Association – IPA), przedstawiając efekty zbiórek charytatywnych, w których uczestniczyli policjanci i pracownicy Policji. Ukazywano również indywidualne przypadki przyjmowania uchodźców przez policjantów do własnych domów³¹, a także informowano o ratowaniu życia i odzyskiwaniu skradzionego lub zagubionego mienia³².

W budowie zaufania do administracji państwa, w tym Policji, znaczącą rolę odegrały instytucje *fact-checkingowe*. W związku z rosną-

³⁰ Był on spójny z narracją administracji rządowej. W serwisach rządowych, np. MSWiA, dominowały informacje o formach pomocy udzielanej uchodźcom oraz zaangażowaniu służb na rzecz zapewnienia opieki humanitarnej. W tym przekazie można dostrzec nieobecność kwestii bezpieczeństwa z wyjątkiem dotyczących stopni alarmowych odnoszących się do zagrożenia terrorystycznego. Analogiczny był przekaz na poziomie regionalnym, gdzie w wypowiedziach wojewody dominowały sprawy związane z zapewnieniem pomocy humanitarnej. Zob. np. Zob. P. Smolewicz, *op.cit.*; *Wojewoda o bieżących działaniach związanych z kryzysem migracyjnym*, MSWiA, [https://www.gov.pl, 20.04.2022 \(10.07.2024\).](https://www.gov.pl, 20.04.2022 (10.07.2024).)

³¹ *Policjanci z Podkarpacia włączyli się w pomoc*, Podkarpacka Policja, <https://podkarpacka.policja.gov.pl, 02.03.2022; Solidarni z policjantami z Ukrainy>, Podkarpacka Policja, [https://podkarpacka.policja.gov.pl, 26.02.2022 \(20.09.2024\); A. Kędzierszawska \[i in.\], Polscy policjanci dla Ukrainy „Gazeta Policyjna”](https://podkarpacka.policja.gov.pl, 26.02.2022 (20.09.2024); A. Kędzierszawska [i in.], Polscy policjanci dla Ukrainy „Gazeta Policyjna”), 2022, nr 16, s. 14–19.

³² Np. K. Grabek, *Policjanci spisali się na medal. Uratowali życie obywatelce Ukrainy*, Auto Świat, [https://www.auto-swiat.pl, 15.03.2022 \(20.09.2024\).](https://www.auto-swiat.pl, 15.03.2022 (20.09.2024).)

cą skalą dezinformacji Rzecznik Prasowa KWP utrzymywała bieżącą współpracę z nimi, przedstawiając stanowisko Policji w konkretnych przypadkach rozprzestrzeniania nieprawdziwych informacji. Przekaz policyjny, cytowany w komunikatach tych podmiotów, osiągał znaczące notowania w mediach. Można stwierdzić, że ta współpraca niewątpliwie pozytywnie wpływała na wizerunek Policji, służąc wzmocnieniu jej wiarygodności³³.

Wobec toposu rasizmu humanitarnego

Przed 24 lutego w prasie krytycznej wobec rządu pojawiały się informacje wskazujące na przypadki dyskryminacji uchodźców wyróżniających się ciemną karnacją skóry, zwłaszcza pochodzących z krajów Afryki i Azji. Miało to związek z kryzysem na granicy z Białorusią. W pierwszych dniach marca 2022 r. w Przemyśle doszło do wydarzeń, które dały asumpt do wyeksponowaniu tej problematyki w mediach. Pierwszego tego miesiąca obchodzono „Dzień Żołnierzy Wyklętych”. Po uroczystości na ulicach Przemyśla pojawiły się grupy uczestników, głównie kibiców przemyskich klubów piłkarskich, eksponujących barwy narodowe i klubowe oraz wykrzykujących m.in. hasła wskazujące na postawy ksenofobiczne. Demonstrujący swoją obecnością wzbudzili obawy części uchodźców oraz wolontariuszy. W mediach społecznościowych pojawiły się krótkie filmy nagrywane w tym mieście, ukazujące ciemnoskórych mężczyzn, którym towarzyszyły grupki samowolnie nazywające się zwykle „patrolami obywatelskimi”, które uniemożliwiały poruszanie się cudzoziemcom poza strefami recepcji uchodźców. W reakcji na to Policja zademonstrowała swoją obecność, kierując w rejon dworca i innych newralgicznych miejsc dodatkowe siły, w tym wyposażonych w specjalistyczny sprzęt policjantów pododdziału prewencji. W tym też dniu opinia publiczna dowiedziała się, że poprzedniego wieczora doszło do ataku czarnoskórego mężczyzny na ekspedienta w jednym ze sklepów w Medyce. Sprzedawca sam obezwładnił napastnika i przekazał go Policji. Ponadto 1 marca Policja potwierdziła, że wydarzył się przypadek agresji wobec trzech obywateli Indii, z których jeden został poddany konsultacji medycznej. Pojawiły się też publikacje powołujące się na relacje członków organizacji „Humanity First”, którzy

³³ M. Tabasz-Rygiel, *Dezinformacja jako element wojny hybrydowej, prezentacja na odprawę* – prezentacja multimedialna na odprawę kierownictwa KWP, listopad 2023, Materiały Wydziału Komunikacji KWP w Rzeszowie, s. 18–23.

twierdzili, że zostali zaatakowani przez grupę mężczyzn, przy bierności funkcjonariuszy Policji³⁴.

Na początek w mediach społecznościowych, a następnie tradycyjnych, rozpoczęły się żywiołowe dyskusje, w których media opozycyjne wobec większości parlamentarnej eksponowały wybrane wydarzenia dla uzasadnienia własnych tez. Zarysowały się tu dwa kierunki narracji podważającej sposób zarządzania sytuacją kryzysową przez administrację państwa. Jedna ze stron akcentowała wzrost zagrożenia ze strony uchodźców, zwłaszcza innego pochodzenia niż ukraińskie, dla mieszkańców Przemyśla, a nawet kraju. W dyskusjach w mediach społecznościowych pojawiły się pogłoski o zaczepianiu kobiet przez ciemnoskórych uchodźców, których często ironicznie nazywano „studentami”, o ich rzekomych wtargnięciach do szkół i obiektów publicznych, popełnianych przestępstwach, w tym najbrutalniejszych – m.in. zgwałceniach. W tej narracji, korzystając z sytuacji, granicę mieli również przekroczyć groźni dla bezpieczeństwa migranci, niewpuszczeni do kraju przez polskie służby na granicy z Białorusią. Spowodowało to znaczny odzew m.in. w środowiskach kibicowskich, skutkujący przyjazdem na teren powiatów przemyskiego i jarosławskiego pseudokibiców klubów piłkarskich z całej Polski, którzy mieli wspomóc ochronę mieszkańców przez wspomniane samozwańcze „patrole obywatelskie”³⁵. Następowala dystrybucja filmów nagrywanych w różnych miejscach, które miały zwracać uwagę na zagrożenie ze strony migrantów³⁶.

Druga opcja, przeciwstawna poprzedniej, w swej narracji skupiała się na ukazaniu wzrostu zagrożenia osobistego osób wyróżniających się kolorem karnacji, uchodźców z Ukrainy, pochodzących jednak z krajów Afryki i Azji, ale też ciemnoskórych wolontariuszy i dziennikarzy-cudzoziemców.

³⁴ A. Żądło, *Rasizm na granicy. Prawicowe bojówki atakują uchodźców*, Newsweek, <https://www.newsweek.pl>, 02.03.2022 (20.09.2024).

³⁵ Siłą tej narracji była dystrybucja filmików ukazujących rzekomą agresję oraz pobyt takich osób. Potwierdzały to wypowiedzi środowisk pochwalających tworzenie patroli obywatelskich, np. „Podziękowania dla wszystkich wspierających nasz patrol kibiców z zaprzyjaźnionych ekip oraz wszystkich Polaków, którzy stanęli tego dnia z Nami ramieniem w ramię by bronić naszego miasta oraz jego mieszkańców. Będziemy bronić naszych rodzin, naszego miasta, dopóki ostatni przybysz nie wyjedzie”. Tekst opatrzony został fotografią ponadstuosobowej grupy; D. Kloch, *Przemyśl pogrąża się w chaosie. Inżynierowie z Afryki atakują ludzi, a policja twierdzi, że nic się nie dzieje* [+WIDEO/FOTO], Media Narodowe, <https://medianarodowe.com>, 02.03.2022 (20.09.2024).

³⁶ Np. film z następującym opisem: „Muzułmanin blokuje wejście z nożem tylko dla swoich...lokalizacja Lwów!! Takich uchodźców aktualnie przyjmują na przejściach granicznych PL z Ukrainą...ponoć są to oficjalnie studenci medycyny itd... wtf:)”, który w rzeczywistości przedstawiał sytuację w Charkowie. Zob. *Czy to pociąg stojący na stacji we Lwowie?*, Demagog, <https://demagog.org.pl>, 03.03.2022 (20.09.2024).

Podkreślano nieprawdziwość treści dotyczących rzekomych przestępstw popełnianych przez migrantów. Eksponowane były te wskazujące na negatywne postawy mieszkańców Polski wobec ciemnoskórych uchodźców, które miały charakteryzować się nietolerancją, a nawet rasizmem. W publikacjach, dla potwierdzenia swego stanowiska, korzystano w dużej mierze z forów internetowych związanych z fanami piłki nożnej, w tym pseudokibiców, ale też z wypowiedzi polityków. Charakterystyczne było wspieranie tej argumentacji m.in. zasłyszanymi, nacechowanymi nietolerancją wypowiedziami rzekomych anonimowych rozmówców. Ludzie ci – według cytowań – posługiwali się wyrażeniami kojarzonymi z okresem faszyzmu³⁷.

Obie narracje były zgodne w akcentowaniu wzrostu zagrożenia przestępczością w miejscowościach, w których występowało największe nasilenie obecnością uchodźców. Tym samym kwestionowały zapewnienia Policji i innych władz publicznych o stabilności sytuacji i sprawności administracji państwa. Swym działaniem wpływały na wzbudzanie obaw społecznych. W efekcie pierwsza ze wspomnianych stron uzasadniała konieczność „wzięcia spraw w swoje ręce” na zasadzie społecznej samoobrony. Z przeciwnej pozycji oczekiwano nacisku międzynarodowego na rząd Polski, aby zmieniła swoją politykę wobec migrantów z Azji i Afryki podejmujących próby przekroczenia granicy z Białorusią. Domagano się zapewnienia podobnego traktowania, jak uchodźców z Ukrainy, szczególnie dbając o bezpieczeństwo osobiste osób wyróżniających się odcieniem skóry. Postulaty te spotkały się z dużym odzewem w mediach światowych. Problem „rasizmu na granicy” w pierwszych dniach marca 2022 r. wysunął się na czołówki przekazów o skutkach wojny w Ukrainie³⁸.

Opisy wydarzeń o charakterze kryminalnym z udziałem migrantów, stanowiące podstawę pełnych emocji dyskusji w mediach społecznych, a w efekcie publikacji w prasie i w debacie politycznej wymagały pilnej

³⁷ Np. „patrole obywatelskie” miały chcieć „czyścić miasto”. Newsweek informował, że „skrajnie prawicowe bojówki postanowiły wygonić z kraju ciemnoskórych uchodźców”. Zob. A. Żądło, *op.cit.* Charakterystyczny był tu np. tekst Oko.press. Już w leadzie równoważył dwie postawy Polaków: z jednej strony wielka fala pomocy dla uchodźców z Ukrainy, z drugiej – mobilizacja rasistowskich grup, tłumy młodych mężczyzn z zakrytymi twarzami, gotowych do bójki z osobami o kolorze skóry innym niż biały. Zob. K. Kojzar [i in.], *Szósty dzień granicy. Ogrom pomocy, fala rasizmu*, Oko.press, <https://oko.press>, 01.03.2022 (20.09.2024).

³⁸ M. Chebil, *Exode à la frontière Ukraine-Pologne : “Ils nous refoulent juste parce qu’on est Noirs!”*, France24, <https://www.france24.com>, 28.02.2022; M. Brown, *International coalition files United Nations appeal over reports of racism at border of Ukraine*, CNN, <https://edition.cnn.com>, 03.03.2022; S. Busari [i in.], *Foreign students fleeing Ukraine say they face segregation, racism at border*, CNN, <https://edition.cnn.com>, 28.02.2022; L.Tondo, E. Akinwotu, *People of colour fleeing Ukraine attacked by Polish nationalists*, The Guardian, <https://www.theguardian.com>, 02.03.2022 (12.05.2024).

reakcji Policji celem weryfikacji. Taka reakcja następowała. Na przykład w odniesieniu do rozprzestrzeniania informacji o groźnych przestępstwach, których mieli dokonywać mężczyźni o pochodzeniu afrykańskim w Przemyślu, rzecznik Policji zdementowała informację dyskutowaną na portalu „Podkarpaccy Kibice”, gdzie podano wiadomość o przyjęciu do szpitala młodej kobiety, rzekomo wielokrotnie ranionej nożem. Rzeczniczka odniosła się też do stanu bezpieczeństwa na podstawie rzeczywistych zgłoszeń organom ścigania, co miało też oparcie w policyjnych statystykach. Jednocześnie oficer potwierdzała okoliczności rzeczywistych wydarzeń kryminalnych z udziałem cudzoziemców³⁹. W odniesieniu do narracji eksponującej niedostatek ochrony cudzoziemców, również spośród wielu takich przypadków, podać można przykład interwencji wobec rozprzestrzeniania informacji w mediach społecznościowych o pojawianiu się na granicy „rasistów”. W pierwszych dniach inwazji w mediach społecznościowych ukazała się ulotka o treści: „Uwaga na dworcu w Przemyślu stoi grupa faszystów, którzy próbują wszczynać prowokacje wobec czarnoskórych Uchodźców. Filmują ich i wykrzykują, że miały być ukraińskie matki z dziećmi, a są «cz...y»”. Przekaz miała uwiarygodniać fotografia przedstawiająca grupę osób ubranych w czarne skórzane kurtki. Po sprawdzeniu fotografii 27 lutego Policja podała, że na zdjęciu znajdują się członkowie klubu motocyklowego, którzy jako wolontariusze pomagali uchodźcom⁴⁰.

Należy podkreślić, że ostry spór polityczny pozycjonował Policję w bardzo trudnej sytuacji. W zasadzie każde policyjne działanie, ale też jego skomentowanie, wykorzystywano do wzmocnienia politycznych tez. Nawet samo eksponowanie sił policyjnych, jak miało to miejsce 1 marca w Przemyślu, stanowiło dla niektórych dziennikarzy dowód nieskuteczności, a tym samym powód do obaw⁴¹. W tym ujęciu przekaz wzmocniano nieautoryzowanymi wypowiedziami, m.in. funkcjonariuszy, jak np. policjanta drogowki, który pełniąc w tym dniu służbę na jednej z ulic Przemyśla, miał rzekomo doradzać czarnoskórym mężczyznom, aby nie chodzili w grupach i nie oddalali się od dworca PKP⁴². W negatywnym świetle ukazywano samych funkcjonariuszy, wskazując na ich rzekome kseno-

³⁹ K. Kojzar, *Kłamstwa o uchodźcach zalewają Przemyśl. Policja prostuje fake newsy*, *Oko.press*, <https://oko.press>, 02.03.2022 (10.03.2024); *Przemyśl – jak wygląda sytuacja uchodźców przy granicy?*, *Demagog*, <https://demagog.org.pl>, 04.03.2022 (15.05.2024).

⁴⁰ @Rz_Policja, 27.02.2022.

⁴¹ K. Kojzar [i in.], *op.cit.*; B. Rumieńczyk, A. Mikulska, „*To nie są żadni uchodźcy!*” *Co stało się ze studentami uciekającymi przed wojną w Ukrainie?*, *Oko.press*, <https://oko.press>, 14.03.2022 (16.03.2024).

⁴² P. Żytnicki, *Racist Attack on Refugees of Color in Polish Town Bordering Ukraine*, *Gazeta Wyborcza*, <https://wyborcza.pl>, 03.03.2022 (16.03.2024).

fobiczne postawy. Sugerowano, że nie podejmują interwencji w przypadkach zgłoszeń o zagrożeniach, a nawet kierują się rzekomą systemową niechęcią do zapewnienia im bezpieczeństwa⁴³.

Odniesienie się do tej krytyki utrudniało powoływanie się na anonimowych rozmówców albo wskazywanie osób, z którymi kontakt był niemożliwy. Tym bardziej, że w tekstach podawane były mylne informacje identyfikujące jednostkę Policji, z której miał pochodzić funkcjonariusz, jak np. cytowany w artykule OKO.press, który według tej relacji miał z aprobatą odnosić się do działań bojówek pseudokibicowskich. Policjant ten na mundurze miał nosić naszywkę „Komendy Głównej Policji w Krakowie”⁴⁴.

Problematyka niewłaściwego traktowania uchodźców z Afryki i Azji straciła na sile około połowy marca 2022 r., po wizytach szefów rządów, dyplomatów i organizacji ochrony praw człowieka na granicy, którzy w swych wypowiedziach nie eksponowali tego tematu, a niektórzy zaprzeczyli zjawisku, wskazując wzmacnianie toposu rasizmu humanitarnego w dyskursie międzynarodowym jako elementu rosyjskich działań zmierzających do wzmacniania przychylności dla niej państw światowego Południa. Przekaz ten wzmacniały krajowe media sprzeciwiające się eksponowaniu polskiej nietolerancji⁴⁵. Stanowisko to było spójne z przekazami rządowymi wskazującymi je jako element wojny hybrydowej prowadzonej przez Federację Rosyjską, mającej na celu dyskredytację państwa polskiego wspierającego Ukrainę⁴⁶.

⁴³ D. Wielowieyska, *Jak trzeba przegonić kobiety z ulicy, to policja odważna. Ale przed rasistami się chowa*, Gazeta Wyborcza, <https://wyborcza.pl>, 02.03.2022 (16.03.2024).

⁴⁴ Za przykład można podać teksty opublikowane przez Oko.press w pierwszych dniach 2022 r. Autorzy powołali się w nich na rozmowy z policjantami w Przemyślu, którzy mieli ze „zrozumieniem”, a w innym miejscu „z uznaniem” odnosić się do „robienia porządku w mieście” przez „grupy rasistowskie”. Zob. K. Kojzar [i in.], *op.cit.*

⁴⁵ Np. Charles Michels, przewodniczący Rady Europejskiej, który w Radio France miał stwierdzić, że „ani po stronie ukraińskiej, ani po stronie polskiej „nie dochodzi do świadomej dyskryminacji kogokolwiek”. Mar, *Szef Rady Europejskiej: rasizm na polsko-ukraińskiej granicy to rosyjska propaganda*, Polska Agencja Prasowa, <https://www.pap.pl>, 06.03.2022; *Rasizm na granicy polskiej? Szef RE: To rosyjska propaganda*, Do Rzeczy, <https://dorzeczy.pl>, 06.03.2022 (12.05.2024).

⁴⁶ *Poland condemns “fake news” that it is turning away non-white people fleeing Ukraine*, Notes from Poland, <https://notesfrompoland.com>, 28.02.2022 (12.05.2024). Pośród kluczowych metod rosyjskiej agresji informacyjnej na Ukrainę można wymienić następujące: dezinformację i manipulację, propagandę, dywersyfikację opinii publicznej, presję psychologiczną i rozpowszechnianie plotek. Szerzej zob. T. Darmohai, *Nowoczesna wojna informacyjna: metody i środki przeciwdziałania*, „Media i Społeczeństwo”, 2022, nr 17, s. 40. Zgoda co do agresji rosyjskiej w domenie informacyjnej występowała po stronie opozycyjnej, diametralnie różniąc się jednak w ocenie kierunków wpływu. Zob. np. K. Rymieńczyk, *Hańba i zagrożenie. Kto doprowadził do wybuchu agresji w Przemyślu?*, Krytyka Polityczna, <https://krytykapolityczna.pl>, 04.03.3033 (20.04.2024).

Wobec innych narracji wzbudzających poczucie zagrożenia przestępczością

Jeszcze kilka tygodni przed inwazją pojawiały się artykuły informujące o narastaniu niepokoju wśród mieszkańców rejonów przygranicznych, niektóre epatując tytułami w alarmistycznej formie⁴⁷. W czasie kryzysu uchodźczego stale interesowano się stanem zagrożenia przestępczością, w szczególnym stopniu obejmowało ono sytuację w miejscowościach w największym stopniu dotkniętych kryzysem migracyjnym i wynikającymi stąd obawami społecznymi. Policja dostrzegała znaczącą dysproporcję pomiędzy znikomą liczbą godzących w porządek publiczny zdarzeń związanych z napływem uchodźców i jednoczesną burzliwą debatą publiczną eksponującą wzrost stanu zagrożenia przestępczością.

Alarmistyczne w swej formie sygnały o różnych zdarzeniach kryminalnych, które zgłaszane były przez dziennikarzy, zwykle okazywały się nieprawdziwe lub ich okoliczności były zupełnie inne. Pomimo weryfikacji i przedstawiania przez Policję ustaleń często nadal funkcjonowały w dyskusjach internetowych, a wykorzystywane były również w publicystyce renomowanych redakcji informacyjnych⁴⁸. Rzecznik KWP w Rzeszowie systematycznie zaprzeczała pojawiającym się nieprawdziwym informacjom. Stanowisko podkarpackiej Policji było szeroko prezentowane w prasie⁴⁹.

Policja zaprzeczała większości zgłaszanych wydarzeń kryminalnych, które miały być spowodowane kryzysem uchodźczym, ale też reagowała przeciw budowaniu ogólnego obrazu sytuacji, który zdaniem części ośrodków opinii miał charakteryzować się radykalnym wzrostem poziomu zagrożenia przestępczością w regionie i w wybranych miejscach. W związku z konkretnymi zdarzeniami i zjawiskami dziennikarze występowali z zapytaniami o ogólny stan przestępczości oraz dynamikę danych kategorii przestępstw. Przekaz Policji tutaj również stał w sprzeczności z narracjami o wzroście zagrożenia, statystyki policyjne dla województwa

⁴⁷ *Pogranicze polsko-ukraińskie w strachu. „Boimy się wojny!”*, Fakt, <https://www.fakt.pl>, 16.02.2022 (20.04.2024).

⁴⁸ Potwierdzało to tezy o wykorzystaniu kryzysu w wojnie hybrydowej w domenie informacji przez Federację Rosyjską. Tym bardziej, że rozpowszechniane fałszywe informacje w dużej mierze dotyczyły wzbudzania negatywnych emocji, tym samym uprzedzeń wobec różnych grup ludności (np. łamania prawa przez Ukraińców w Polsce) i eksponowania treści podważających sensowność działań administracji, w tym Policji. Zob. M. Tabasz-Rygiel, *op.cit.*

⁴⁹ M. Baczynski, *Fakty i kłamstwa. Co naprawdę dzieje się na granicy polsko-ukraińskiej*, Onet, <https://wiadomosci.onet.pl>, 03.03.2022; A. Barabasz, *Podkarpacka policja dementuje fałszywe wiadomości. „Nie ulegajmy dezinformacji”*, TVN, <https://dziendobry.tvn.pl>, 02.03.2022 (14.05.2024).

nie potwierdzały bowiem, by sytuacja w tym zakresie uległa istotnemu pogorszeniu⁵⁰.

Szczególne miejsce miała problematyka handlu ludźmi. Organizacje pozarządowe, ale też organy administracji państwa, w tym Policja, włączały się w kampanie informacyjne, których celem było zwracanie uwagi na problem w kontekście niekontrolowanego przemieszczania się osób, zwłaszcza kobiet i dzieci. Ich celem była prewencja – zwiększenie świadomości uchodźców w zakresie unikania ryzyka stania się ofiarą przestępców. W tych działaniach zwracano uwagę na możliwą aktywizację zorganizowanych grup przestępczych, które mogą wykorzystywać dramatyczne położenie uchodźców. Eksponowano głównie ryzyko uprowadzeń: wskazując na problem opieki nad dziećmi, konieczność weryfikacji osób zajmujących się przewozem uchodźców na Zachód oraz oferujących uchodźcom lokum. W szczególnym zainteresowaniu mediów znalazło się zjawisko stręczycielstwa i sutenerstwa oraz wszelkie zdarzenia mogące potwierdzać wzrost zagrożenia w tym zakresie. W prasie tradycyjnej, a zwłaszcza w mediach społecznościowych, pojawiało się wiele informacji o przypadkach nagabywania kobiet przez niezidentyfikowane osoby, a nawet uprowadzeniach, co stało się podstawą zapytań dziennikarzy. Policja weryfikowała te sygnały, również z wykorzystaniem danych statystycznych o newralgicznych typach przestępstw, odpowiadając redakcjom⁵¹. Obok zagrożenia występowania różnych form handlu ludźmi zwracano uwagę na ryzyko wyłudzeń i kradzieży na szkodę uchodźców⁵².

⁵⁰ Pomimo napływu tak wielkiej liczby uchodźców, w całym 2022 r. w statystykach policyjnych nie odnotowano istotnego wzrostu stanu przestępczości. Na Podkarpaciu w tym roku w postępowaniach przygotowawczych stwierdzono mniej przestępstw ogółem – 26 882 (w 2021 r. – 29 606 przestępstw). Nie notowano istotnych zmian w zakresie przestępstw kryminalnych (pospolitych) – 14 420 (w 2021 – 15 012), czy np. kategorii objętej w tym czasie dużym zainteresowaniem – przestępstwa zgwałcenia (art. kk) – 38 (2021 – 42). Więcej przestępstw ogółem stwierdzono w rejonie KMP w Przemyślu – 1791 (w 2021 – 1637), w tym o charakterze kryminalnym – 1013 (2021 – 903), w tym 4 zgwałcenia (2021 – 3). Mniej natomiast przestępstw odnotowano w powiecie jarosławskim – ogółem 1069 (w 2021 – 1148), kryminalnych – 585 (2021 – 626), zgwałceń nie notowano (w 2021 – 1). Zob. Materiały Wydziału Komunikacji Społecznej w Rzeszowie.

⁵¹ A. Przysaś, *Sutenerzy na granicy z Ukrainą? Podkarpacka Policja podała szczegóły*, SuperExpress, <https://www.se.pl>, 02.03.2022; Ram, *Podkarpacka policja zaprzecza doniesieniom o gwałtach na granicy*, Rzeszów News, <https://rzeszow-news.pl>, 01.03.2022 (14.05.2024).

⁵² *Informacja o zagrożeniu handlem ludźmi w związku z sytuacją w Ukrainie (макож українською)*, RPO, <https://bip.brpo.gov.pl>, 04.03.2022; *Ryzyko handlu ludźmi na granicy z Ukrainą*, Rzeczpospolita, <https://www.rp.pl>, 15.03.2022 (20.04.2024). Szerzej zob. M. Waksmundzka-Szarek, P. Zalewski, *Ryzyko handlu ludźmi w sytuacji kryzysu uchodźczego na pograniczu województwa podkarpackiego. Wybrane problemy*, „Polityka i Społeczeństwo”, 2024, t. 4, s. 264 i nast.

Zdecydowana większość pytań o przypadki zaginięć nie znajdowała potwierdzenia, natomiast w razie faktycznych zgłoszeń z informacją o nich występowano do mediów z apelami o pomoc w poszukiwaniach, prezentując dane osobowe zaginionych. Dawało to paradoksalnie impuls do dalszych publikacji na temat zagrożenia handlem ludźmi, co mogło wzbudzać obawy społeczne dotyczące stanu bezpieczeństwa, jednocześnie jednak sprzyjać skuteczności poszukiwań, jak też wzmacnianiu prewencji. Szczególny rozgłos zyskała sprawa zgłoszenia w pierwszych dniach marca zaginięcia 71-letniej Ukrainki Tetiany K. Kobieta w drodze do Polski rozdzieliła się z mężem. Policja ustaliła, że 28 lutego przekroczyła granicę, i podała komunikat z opisem osoby, m.in. na podstawie materiału zarejestrowanego na kamerze granicznej. Po niespełna dwóch tygodniach policjanci odnaleźli zaginioną w bezpiecznych warunkach, w Krakowie⁵³.

Zakończenie

Inwazja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę skutkowałą napływem wyjątkowej liczby uchodźców, co stanowiło pod wieloma względami wyjątkowe wyzwanie dla administracji publicznej. Dla Policji, obok konieczności realnego zapewnienia bezpieczeństwa tak uchodźcom, jak też mieszkańcom regionu, istotna stała się kwestia informowania opinii publicznej o sytuacji w województwie.

Służba prasowo-informacyjna KWP w Rzeszowie swym działaniem starała się stabilizować sytuację, wpływając pozytywnie na poczucie bezpieczeństwa oraz wzmacniając zaufanie do Policji i innych organów administracji państwowej. W związku z tym jej przekaz ograniczał oddziaływanie opinii wzbudzających niepokój, wskazujących na wzrost zagrożeń dla bezpieczeństwa, *de facto* kontestujących sprawność państwa w sytuacji kryzysowej. W swej pracy Policja wykorzystywała dostępne narzędzia, m.in. *social media*, współpracowała z dziennikarzami mediów regionalnych, krajowych i zagranicznych, oraz rozwijała współdziałanie z podmiotami *fact-checkingowymi*.

Fakt, że w pierwszych, najtrudniejszych tygodniach znacząca część informacji na temat sytuacji w regionie była nieprawdziwa, stawiał Policję w ważnej roli podmiotu właściwego do ich weryfikacji. W wyniku

⁵³ *Małżeństwo z Ukrainy rozdzieliło się przed granicą. Policja prosi o pomoc*, Wprost, <https://www.wprost.pl/>, 21.03.2022; Ram, *Uchodźczyni z Ukrainy odnaleziona! Koniec policyjnych poszukiwań*, Rzeszów News, <https://rzeszow-news.pl/> 21.03.2022 (20.04.2024).

tego służby prasowe tej formacji stały się ważnym element systemu – uznanego przez znaczącą część redakcji za podstawowe źródło informacji. Potwierdzało to istotne znaczenie pionu prasowego Policji w działaniach administracji w sytuacji kryzysowej.

Bibliografia

- Baczyński M., *Fakty i kłamstwa. Co naprawdę dzieje się na granicy polsko-ukraińskiej*, Onet, <https://wiadomosci.onet.pl>, 03.03.2022 (14.05.2024).
- Barabasz A., *Podkarpacka policja demuntuje fałszywe wiadomości. „Nie ulegajmy dezinformacji”*, TVN, <https://dziendobry.tvn.pl>, 02.03.2022 (14.05.2024).
- Brown M., *International coalition files United Nations appeal over reports of racism at border of Ukraine*, CNN, <https://edition.cnn.com>, 03.03.2022 (12.05.2024).
- Busari S. [i in.], *Foreign students fleeing Ukraine say they face segregation, racism at border*, CNN, <https://edition.cnn.com>, 28.02.2022 (12.05.2024).
- Chebil M., *Exode à la frontière Ukraine-Pologne : “Ils nous refoulent juste parce qu’on est Noirs!”*, France24, <https://www.france24.com>, 28.02.2022 (12.05.2024).
- Czy to pociąg stojący na stacji we Lwowie?*, Demagog, <https://demagog.org.pl>, 03.03.2022 (20.09.2024).
- Darmohai T., *Nowoczesna wojna informacyjna: metody i środki przeciwdziałania*, „Media i Społeczeństwo”, 2022, nr 17.
- Danielewski M., *Ratunku, policja! Już nie państwowa, a apartyjna. Dramatyczny spadek zaufania [SONDAŻ]*, Oko.press, <https://oko.press>, 09.03.2021 (20.01.2024).
- Decyzja nr 52/2022 Komendanta Wojewódzkiego Policji w Rzeszowie z dnia 24 lutego 2022 r. w sprawie realizacji zadań Komendy Wojewódzkiej w Rzeszowie i jednostek organizacyjnych Policji województwa podkarpackiego w ramach operacji policyjnej o kryptonimie „Granica” oraz powołania Sztabu Dowódcy Operacji, Materiały Wydziału Komunikacji Społecznej KWP.
- Franczak K., *Społeczeństwo we współczesnych narracjach medialnych i popkulturowych*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, 2018, tom XIV, nr 4.
- Grabek K., *Policjanci spisali się na medal. Uratowali życie obywatelce Ukrainy*, Auto Świat, <https://www.auto-swiat.pl>, 15.03.2022 (20.09.2024).
- Incydenty dezinformacyjne*, Instytut Badań Internetu i Mediów Społecznościowych, <https://x.com/ibimsp1>, 03.02.2022 (10.07.2023).
- Informacja o zagrożeniu handlem ludźmi w związku z sytuacją w Ukrainie (макож українською)*, RPO, <https://bip.brpo.gov.pl>, 04.03.2022 (20.04.2024).
- Jarczewski W., *Praca Policji w okresie pandemii COVID-19 roku 2020. Analiza zadań, poziomu represji oraz zmian tendencji zagrożeń w wybranych kategoriach przestępstw kryminalnych [w:] Środowisko bezpieczeństwa w zagrożeniach epidemiologicznych. Doświadczenia Covid-19 w Wielkopolsce*, red. M. Tomaszuk, D. Dymek, Poznań 2022.
- Jsx, *Rok wojny w Ukrainie: 64 mln publikacji w mediach i social mediach*, Wirtualne Media, <https://www.wirtualnemedi.pl>, 23.02.2022 (10.07.2024).
- Kędzierzawska A. [i in.], *Polscy policjanci dla Ukrainy*, „Gazeta Policyjna”, 2022, nr 16.

- Kloch D, *Przemysł pogrąża się w chaosie. Inżynierowie z Afryki atakują ludzi, a policja twierdzi, że nic się nie dzieje* [+WIDEO/FOTO], Media Narodowe, <https://medianarodowe.com>, 02.03.2022 (20.09.2024).
- Kojzar K. [i in.], *Szósty dzień granicy. Ogrom pomocy, fala rasizmu*, Oko.press, <https://oko.press>, 01.03.2022 (20.09.2024).
- Kojzar K., *Kłamstwa o uchodźcach zalewają Przemysł. Policja prostuje fake newsy*, Oko.press, <https://oko.press>, 02.03.2022 (10.03.2024).
- Komunikat Komisji Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Zwalczanie dezinformacji w internecie: podejście europejskie*, Bruksela 2018.
- Kuca P., *Komunikacja z mediami: prasa, Internet* [w:] *Rzecznik prasowy Policji: etyka, prawo, praktyka*, red. K. Wolny-Zmorzyński, Toruń 2020.
- Łotocki Ł., *Kryzys uchodźczy w Polsce w dyskursie publicznym w państwach zachodnich – refleksje po pierwszym miesiącu wojny*, [w:] *Inwazja Rosji na Ukrainę. Społeczeństwo i polityka wobec kryzysu uchodźczego w pierwszym miesiącu wojny. Raport roboczy – Working Paper Katedry Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa 2022, s. 78–86.
- Małżeństwo z Ukrainy rozdzieliło się przed granicą. Policja prosi o pomoc*, Wprost, <https://www.wprost.pl/>, 21.03.2022 (20.04.2024).
- Mar, *Szef Rady Europejskiej: rasizm na polsko-ukraińskiej granicy to rosyjska propaganda*, Polska Agencja Prasowa, <https://www.pap.pl>, 06.03.2022 (12.05.2024).
- Oceny działalności instytucji publicznych. Komunikat z badań nr 50/22*, CBOS, Warszawa 2022.
- Oceny działalności instytucji publicznych w marcu. Komunikat z badań nr 39/2023*, CBOS, Warszawa 2023.
- Oceny działalności instytucji publicznych w marcu. Komunikat z badań nr 36/2024*, CBOS, Warszawa 2024.
- Olszewski R., *Role prokuratora w postępowaniu karnym*, „Prokuratura i Prawo”, 2014, nr 1, s. 43–59.
- Pogranicze polsko-ukraińskie w strachu. „Boimy się wojny!”*, Fakt, <https://www.fakt.pl>, 16.02.2022 (20.04.2024).
- Poland condemns “fake news” that it is turning away non-white people fleeing Ukraine*, Notes from Poland, <https://notesfrompoland.com>, 28.02.2022 (12.05.2024).
- Policyjna pomoc w czasie wojny*, Podkarpacka Policja, <https://podkarpacka.policja.gov.pl>, 24.02.2022 (20.09.2024).
- Policyjni związkowcy z Podkarpacia włączyli się w pomoc*, Podkarpacka Policja, <https://podkarpacka.policja.gov.pl>, 02.03.2022 (20.09.2024).
- Przystaś A., *Sutenerzy na granicy z Ukrainą? Podkarpacka Policja podała szczegóły* SuperExpress, <https://www.se.pl>, 02.03.2022 (14.05.2024).
- Ram, *Podkarpacka policja zaprzecza doniesieniom o gwałtach na granicy*, Rzeszów News, <https://rzeszow-news.pl>, 01.03.2022 (04.05.2024).
- Ram, *Uchodźczyni z Ukrainy odnaleziona! Koniec policyjnych poszukiwań*, Rzeszów News, <https://rzeszow-news.pl>, 21.03.2022 (20.04.2024).
- Rasizm na granicy polskiej? Szef RE: To rosyjska propaganda*, Do Rzeczy, <https://dorzezy.pl>, 06.03.2022 (12.05.2024).
- Regulamin Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie z dnia 24 grudnia 2013 r.*, z późn. zm., Podkarpacka Policja, <https://podkarpacka.bip.policja.gov.pl>, 03.02.2014 (10.12.2023).
- Rocznik Statystyczny Województwa Podkarpackiego*, Rzeszów 2023.

- Rumieńczyk K., *Hańba i zagrożenie. Kto doprowadził do wybuchu agresji w Przemysłu?*, Krytyka Polityczna, <https://krytykapolityczna.pl>, 04.03.3033 (20.04.2024).
- Rumieńczyk B., Mikulska A., *"To nie są żadni uchodźcy!" Co stało się ze studentami uciekającymi przed wojną w Ukrainie?*, Oko.press, <https://oko.press>, 14.03.2022 (16.03.2024).
- Ryzyko handlu ludźmi na granicy z Ukrainą, Rzeczpospolita, <https://www.rp.pl>, 15.03.2022 (20.04.2024).
- Sasińska-Klas T., *Ryzyko, sytuacje kryzysowe – jak komunikować skutecznie o zagrożeniach?* [w:] *Komunikowanie o bezpieczeństwie: medialny obraz zagrożeń*, red. W. Świerczyńska-Głównia, T. Sławińska, M. Hodalska, Kraków 2016.
- Skiba M., *Działania Policji województwa podkarpackiego wobec zagrożeń dla bezpieczeństwa spowodowanych kryzysem uchodźczym w 2022 roku*, „Polityka i Społeczeństwo”, 2024, nr 4.
- Smolewicz P., *Wojewoda apeluje o nieuleganie panice. Do regionu przyjechało dodatkowo 800 policjantów*, „Gazeta Codzienna Nowiny”, 2022, nr 40.
- Sobczak B., *„To jest wojna!” Medialne narracje o protestach kobiet*, „Res Rhetorica”, 2022, nr 9(1).
- Sobczak J., *Ramy prawne pracy rzecznika prasowego Policji* [w:] *Rzecznik prasowy Policji: etyka, prawo, praktyka*, red. K. Wolny-Zmorzyński, Toruń 2020.
- Sokołowski M., *Działalność prasowo-informacyjna instytucji publicznej na przykładzie polskiej policji*, „Studia Politologiczne. Studia i analizy”, 2014, vol. 34.
- Tabasz-Rygiel M., *Dezinformacja jako element wojny hybrydowej – prezentacja multimedialna na odprawę kierownictwa KWP, listopad 2023*, Materiały Wydziału Komunikacji KWP w Rzeszowie.
- Tondo L., Akinwotu F., *People of colour fleeing Ukraine attacked by Polish nationalists*, The Guardian, <https://www.theguardian.com>, 02.03.2022 (15.05.2024).
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, art. 6 (Dz.U. 1990, nr 30, poz. 179, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym, art. 3 (Dz.U. 2007, nr 89, poz. 590 z późn. zm.).
- Waksmundzka-Szarek M., Zalewski P., *Ryzyko handlu ludźmi w sytuacji kryzysu uchodźczego na pograniczu województwa podkarpackiego. Wybrane problemy*, „Polityka i Społeczeństwo”, 2024, t. 4.
- Warzecha Ł., *Policja milicja*, „Do Rzeczy”, 2020, nr 23.
- Wasilewski J., *Opowieści o Polsce. Retoryka narracji*, Warszawa 2012.
- Wasilewski J., Patera M., *Fakty, emocje, narracje prasowe w sytuacji zagrożenia: przypadek konfliktu krymskiego w publicystyce w lutym i marcu 2014 roku*, „Rocznik Medioznawczy”, 2023, t. II.
- Wielowiejska D., *Jak trzeba przegonić kobiety z ulicy, to policja odważna. Ale przed rasistami się chowa*, Gazeta Wyborcza, <https://wyborcza.pl>, 02.03.2022 (16.03.2024).
- Wojewoda o bieżących działaniach związanych z kryzysem migracyjnym, MSWiA, <https://www.gov.pl>, 20.04.2022 (10.07.2024).
- Wojtala J., Różycki B., *Strategie narracyjne w komunikatach prasowych polskich aktorów politycznych a sekurytyzacja wojny na Ukrainie*, „Dyskurs i Dialog”, 2022, nr 2.
- Wrzosek M., *Rosyjska dezinformacja w konflikcie zbrojnym w Ukrainie*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, 2024, nr 45.
- Zarządzenie nr 1204 Komendanta Głównego Policji z dnia 12 listopada 2007 r. w sprawie form i metod działalności prasowo-informacyjnej w Policji (Dziennik Urzędowy KGP 2007, nr 21, poz. 155, z późn. zm.)

Żądło A., *Rasizm na granicy. Prawicowe bojówki atakują uchodźców*, Newsweek, <https://www.newsweek.pl>, 02.03.2022 (20.09.2024).

Żytnicki P., *Racist Attack on Refugees of Color in Polish Town Bordering Ukraine*, Gazeta Wyborcza, <https://wyborcza.pl>, 03.03.2022 (16.03.2024).

Police in the Podkarpackie Voivodeship facing mainstream media narratives on security in the first weeks of the refugee crisis in 2022

Abstract

The Russian Federation's invasion of Ukraine in February 2022 triggered a refugee crisis in Poland. This resulted in heightened public concerns about personal safety, especially at the local level. The resulting issues became the subject of heated political debate. This situation posed a significant challenge for the police, which ensured the safety of refugees and residents of Poland. Another important task was to respond to information appearing in the public sphere via social media about various security threats, including specific criminal incidents that strongly influenced public sentiment. A specific situation occurred in the Podkarpackie Voivodeship, directly bordering Ukraine. This article, based primarily on an analysis of press releases and materials from the Police Voivodeship Headquarters in Rzeszów (whose area of operation is the Podkarpackie Voivodeship), examines the press and information activities of this unit during the initial weeks of the crisis. An attempt was made to indicate the main directions of the Police activities in the region and the tools they used in response to the main directions of media narratives, including those taking into account topoi discrediting the actions of state bodies (including those pointing to the increasing threat from migrants and the strengthening of the phenomenon of „humanitarian racism”) and to the spreading disinformation.

Keywords: Police, security, crisis situation, media narratives, Podkarpackie Voivodeship, refugees

Arkadiusz Jan Sójka***EKOLOGICZNE ASPEKTY WOJNY W UKRAINIE**

Streszczenie

W obliczu pełnoskalowego konfliktu w Ukrainie i zbrodni wojennych kwestia zniszczeń ekologicznych ma charakter drugoplanowy, stanowi jednak jego istotny element. Celem artykułu jest próba oceny szkód ekologicznych i działań prawnych podjętych przez Ukrainę. W oparciu o ujęcie realistyczne, jak również idealistyczne – na podstawie studium przypadku – wysadzenia tamy w Kachowce – przeprowadzono analizę zgodności tego zdarzenia z definicją ekobójstwa. Dowiedziono tezy, iż przypadek ten wypełnia znamiona ekobójstwa w przyjętej definicji i stanowi „praktyczny wkład” w zobrazowanie ekobójstwa i w uznaniu go za nową kategorię międzynarodowego prawa karnego obok istniejących już ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości, zbrodni wojennych i zbrodni agresji. Przedstawiono również stanowiska i poziom zaawansowania prac Unii Europejskiej w zakresie kryminalizacji przestępstw przeciwko środowisku.

Słowa kluczowe: wojna, ochrona środowiska, ekologia, ekobójstwo

Wstęp

Analiza ekologicznych aspektów wojny w Ukrainie stanowi złożone i wielowymiarowe wyzwanie badawcze, lokujące się na styku nauk o polityce, prawa międzynarodowego oraz studiów nad środowiskiem. Głównym problemem badawczym jest określenie, w jaki sposób współczesne paradygmaty stosunków międzynarodowych oraz rozwijające się ramy prawne mogą zostać wykorzystane do oceny i kwalifikacji szkód ekologicznych będących następstwem działań wojennych. Kluczowe pytanie brzmi: Czy zniszczenia środowiska w wyniku konfliktu – ze szczególnym uwzględnieniem przypadku wysadzenia tamy w Kachowce – mogą spełniać kryteria ekobójstwa jako potencjalnej zbrodni prawa międzynarodowego?

Celem artykułu jest z jednej strony ukazanie ekologicznych konsekwencji wojny w Ukrainie, a z drugiej – ocena możliwości wykorzysta-

* Akademia im. Jakuba z Paradyża, Gorzów Wlkp., e-mail: asojka@ajp.edu.pl, ORCID: 0000-0003-2224-2716.

nia instrumentów polityki i prawa międzynarodowego do ich prawnej kwalifikacji i egzekwowania odpowiedzialności. Artykuł stawia pytania o rolę państw i instytucji międzynarodowych w reagowaniu na zniszczenia środowiskowe, a także o miejsce koncepcji ekobójstwa w ewoluującej architekturze prawa międzynarodowego. Teza artykułu głosi, że wojna w Ukrainie unaocznia potrzebę systemowego podejścia do ochrony środowiska w warunkach konfliktu zbrojnego, a przypadek Kachowki może stanowić precedens w uznaniu ekobójstwa za zbrodnię międzynarodową.

W procesie badawczym przyjęto perspektywę interdyscyplinarną, łączącą założenia idealistycznej i realistycznej szkoły stosunków międzynarodowych. Podejście idealistyczne podkreśla wspólnotę interesów ekologicznych oraz znaczenie dobra wspólnego społeczności międzynarodowej, natomiast ujęcie realistyczne – państwowo-centriczne – zakłada, że suwerenne państwa, w tym Ukraina, kierują się przede wszystkim interesem narodowym, również w obszarze ochrony środowiska. Połączenie obu perspektyw pozwala uchwycić dynamikę działań aktorów międzynarodowych oraz złożoność problematyki ekobójstwa. W ramach założeń badawczych polityka ekologiczna została przyjęta jako zmienna niezależna, podczas gdy wszystkie uwarunkowania wpływające na nią traktowane są jako zmienne zależne.

Podstawę źródłową artykułu stanowią oficjalne raporty władz ukraińskich, dokumenty Unii Europejskiej oraz projekt Niezależnego Panelu Ekspertów ds. Prawnej Definicji Ekobójstwa. Metodologia badań opiera się na analizie i krytycznej interpretacji raportów, dokumentów oraz literatury naukowej i publicystycznej. Ze względu na trwający charakter wojny brak jest jeszcze pełnych i systematycznych badań, co dodatkowo uzasadnia konieczność wstępnych analiz.

Zasadniczym elementem artykułu jest studium przypadku wysadzenia tamy w Kachowce, oceniane pod kątem jego potencjalnej kwalifikacji jako ekobójstwa. Studium to nie tylko ilustruje skalę ekologicznych kosztów współczesnych wojen, lecz także wskazuje na konieczność rozwoju międzynarodowych mechanizmów prawnych pozwalających na egzekwowanie odpowiedzialności za zbrodnie przeciwko środowisku.

Ekosystem Ukrainy i ekologiczne skutki wojny

Ukraina jest jednym z najbogatszych przyrodniczo krajów w Europie. Posiada obszary przyrodnicze o wyjątkowej skali: lasy karpackie (również dziewicze), naturalne nieuregulowane rzeki i mokradła. Obfituje

w wyjątkowe ekosystemy otwarte – stepy, z oryginalną roślinnością stepową. Spotkać można naturalne formacje piaskowca, wapienne klify, lasy dębowe, „skalne stepy” z liczących 560 mln lat granitów¹.

W wyniku rosyjskiej inwazji dziedzictwo naturalne Ukrainy ulegnie znacznemu zniszczeniu. Według Ministerstwa Ochrony Środowiska, obecnie 14 obszarów Ramsar² o powierzchni 397,7 tys. ha jest wykorzystywanych przez wojska rosyjskie. Od wiosny 2022 r. agresor prowadził działania bojowe na terenie 900 rezerwatów przyrody o powierzchni 1,24 mln ha (to jedna trzecia wszystkich rezerwatów). Około 200 terytoriów „Smaragdowej Sieci”³ o powierzchni 2,9 mln ha jest zagrożonych zniszczeniem⁴. Około 44% wszystkich ukraińskich parków narodowych i rezerwatów znajduje się na terenach okupowanych. Są tam najcenniejsze i najstarsze obszary chronione, jak choćby rezerwat Askania Nowa (powstał w 1898 roku) i rezerwat „Ługański” oraz „Ukraińskie Stepy”⁵. „Rosja traktuje ekobójstwo, jako broń wojenną. W rezultacie nawet 5 mln hektarów ziem uprawnych jest niezdatna do użytku (z powodu skażenia gleby, czy też z powodu jej zaminowywania)”⁶.

Rok 2022 stał się początkiem nowej historii wojskowości – współczesne operacje wojskowe naruszają glebę i pokrywę roślinną, powodując zanieczyszczenie substancjami chemicznymi i metalami ciężkimi. Konsekwencje środowiskowe obejmują również szkody dla zdrowia ludzkiego (np. płonące pola naftowe). Wszystkie naturalne ekosystemy (atmosfera, hydrosfera, litosfera i biosfera) doświadczyły potężnej presji antropogenicznej w wyniku operacji wojskowych⁷.

¹ Ukraina, WWF, <https://www.wwf.pl>, 20.04.2022 (11.08.2024).

² Konwencja ramsarska (ang. *Ramsar Convention on Wetlands*) – nazwa układu międzynarodowego dotyczącego ochrony przyrody, który został podpisany 2 lutego 1971 roku podczas konferencji w irańskim kurorcie Ramsar nad brzegiem Morza Kaspijskiego. Konwencja weszła w życie 21 grudnia 1975 roku, zgodnie z artykułem 10^[1]. Pełna jej nazwa brzmi *Konwencja o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe, zwłaszcza jako środowisko życiowe ptactwa wodnego*.

³ Sieć Emerald, znana też jako „Sieć Smaragdowa”, jest odpowiednikiem sieci Natura 2000 w krajach, które nie należą do UE.

⁴ O. Hrynevych, M. Blanco Canto, M. Jiménez García, *The war effect: a macro view of the economic and environmental situation of Ukraine*, „Applied Economics”, 2023, nr 56 (39), s. 4685–4701.

⁵ P. Średziński, *Ukraiński ekolog: Rosjanie myślą, że słowo „narodowy” w nazwie parku oznacza „nazistowski”*, *Oko.press*, <https://oko.press>, 30.05.2022 (11.08.2024).

⁶ J. Kiwnik Pargana, *Ekobójstwo. UE i Ukraina chcą ścigać Rosję za tę zbrodnię*, *DW*, <https://www.dw.com.pl>, 31.05.2023 (11.08.2024).

⁷ M. Kopytko [i in.], *Influence of Negative Factors of War: Economic, Legal, Regional and Environmental Aspects*, „International Journal of Computer Science and Network Security”, May 2022, Vol. 22, No. 6.

Konsekwencje te można pogrupować na:

1. Emisja CO₂ – siedem miesięcy wojny spowodowało emisję CO₂ na poziomie 31 mln ton. Wzrost emisji jest spowodowany bezpośrednimi działaniami wojennymi, pożarami lasów i wyciekami wywołanymi atakami na infrastrukturę krytyczną⁸.
2. Zanieczyszczenie powietrza – w ramach programu Copernicus⁹ oszacowano, że w przypadku naturalnych pożarów poziom PM_{2,5} może osiągnąć 500 µg/m³. Ten poziom obserwuje się podczas działań wojennych.
3. Skażenie powietrza, wody i łądów – do atmosfery, a w konsekwencji do gleby i wód dostają się trujące substancje. Zniszczeniu ulegają oczyszczalnie ścieków, zakłady chemiczne i inne obiekty znajdujące się nad rzekami.
4. Wylesianie – dewastowanie lasów w wyniku działań wojennych, pożarów i grabieżczej gospodarki okupanta.
5. Naruszenie ekosystemów – poranione ssaki morskie, zauważalne spadki zasolenia morza.
6. Gatunki agresywne i inwazyjne – zmiana parametrów chemicznych gleby okazała się atrakcyjna dla wielu agresywnych gatunków roślin.
7. Zakłócenie globalnych dostaw żywności – „Wiele krajów świata myślało o możliwości głodu po pełnoskalowej inwazji. Armia rosyjska zablokowała ukraińskie porty”¹⁰.

„Konflikt zbrojny na wschodzie Ukrainy rozgrywa się na obszarze okręgu przemysłowego, który już w okresie pokoju należał do najbardziej zagrożonych pod względem stanu czystości wody i jakości powietrza”¹¹.

Kachowka – studium przypadku

„Międzynarodowe media porównały zawalenie się zapory w Kachowce do tragedii w Czarnobylu. Wynika to z porównywalnych szkód dla środowiska i zagrożeń dla życia ludzkiego. Działania militarne doprowadziły do skali zniszczeń gatunków, ekosystemów naturalnych i parków

⁸ H. Bułgajewski, *Milion hektarów spalonych łąk i lasów. Rosja ma zapłacić 32 mld dolarów*, Smoglab, <https://smoglab.pl>, 11.08.2024 (11.08.2024).

⁹ Copernicus to jeden z unijnych programów kosmicznych, którego celem jest zapewnienie pełnego, bezpłatnego i otwartego dostępu do danych i informacji na temat naszej planety oraz jej środowiska w oparciu o obserwację satelitarną Ziemi oraz analizy danych *in situ* (uzyskanych poza przestrzenią kosmiczną).

¹⁰ O. Hrynevyh, M. Blanco Canto, M. Jiménez García, *op.cit.*, s. 4685.

¹¹ I. Kitowski, M. Oskierko, *Ekologiczne aspekty konfliktu zbrojnego na wschodzie Ukrainy*, „Przegląd Geopolityczny”, 2018, nr 24.

narodowych nie mających sobie równych”¹². Ilość wody, jaka znajdowała się w zbiorniku Kachowka, była ogromna. Przy normalnym poziomie retencji wynoszącym 16,0 m powierzchnia projektu wynosiła 2155 km kw., a pojemność magazynowa 18,2 km sześć.¹³

W historii znane są przykłady ataków na infrastrukturę wodną. W 1941 r. Armia Czerwona zniszczyła przelew elektrowni wodnej na Dnieprze, a w 1943 r. Brytyjskie Siły Powietrzne (RAF) zbombardowały tamy na rzekach Möhne, Sorpe i Eder, powodując ogromne powodzie i zabijając ponad 1000 osób¹⁴.

Jedną z konsekwencji okropności II wojny światowej był rozwój międzynarodowych praw wojennych, w tym konwencji genewskiej z 1949 r. i jej protokołów z 1977 r. Kilka przepisów wyraźnie zabrania korzystania z wody i systemów wodnych jako broni przeciwko ludności cywilnej. Artykuł 56 protokołu I i artykuł 15 protokołu II z 1977 r. do konwencji genewskich zabraniają ataków na infrastrukturę „zawierającą niebezpieczne siły”, w tym „tamy” i „groble”, jeżeli takie ataki „mogą powodować uwolnienie niebezpiecznych sił i w konsekwencji poważne straty wśród ludności cywilnej”¹⁵.

W dniu wybuchu Kachowka znajdowała się pod kontrolą sił rosyjskich. Eksplozja spowodowała masowe wypływy wody ze zbiornika. Zniszczenie zapory wywołało powódź i kryzys humanitarny. Doprowadziło do szeregu poważnych skutków środowiskowych¹⁶. „W zbiorniku Kachowskim doliczono się 28 tys. martwych ryb. Wsadzenie zapory zakłóciło równowagę ekologiczną regionu, prowadząc do skażenia i zniszczenia siedlisk dzikiej przyrody. Ogromne ilości gruzu i toksycznych odpadów dotarły do brzegów Morza Czarnego (m.in. ok. 150 ton smarów używanych w elektrowni). Spowodowały one niemiernalne szkody w środowisku naturalnym. Według analiz zasolenie wody u wybrzeży Morza Czarnego znacznie się zmniejszyło (trzykrotnie w stosunku do normy). Obecność smaru przemysłowego w rzece nie tylko zagraża ekosystemom wodnym, ale także budzi obawy co do długoterminowych konsekwencji. Zanieczyszczenie może zakłócić równowagę ekosystemu, prowadząc do wyginięcia niektórych gatunków, degradacji siedlisk i długotrwałych szkód ekologicznych”¹⁷.

¹² L. Hrytsai, *The Nova Kakhovka Dam Collapse as an Example of Russia's Hybrid Warfare in Ukraine: A Threat to Environmental Security and Beyond?*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, 2024, nr 1, s. 59.

¹³ V. Vyshnevskiy [i in.], *The destruction of the Kakhovka dam and its consequences*, „Water International”, 2023, nr 48:5, s. 631–647.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ H. Bułgajewski, *Rosja oskarżona o „ekobójstwo” w Ukrainie. Co to oznacza?*, Smoglab, <https://smoglab.pl>, 13.07.2023 (11.08.2024).

Konsekwencje wysadzenia tamy

Konsekwencje ekologiczne obejmują śmierć większości żywych organizmów ze zbiornika Kachowskiego. Prowadzi to do spadku stężenia tlenu w dennej warstwie morza i wzrostu poziomu warstwy wody nasyconej siarkowodorem (H_2S). Większość dna dawnego zbiornika może wyschnąć i pojawić się tam przerzedzona roślinność, prawdopodobnie z dużą liczbą gatunków inwazyjnych.

Utrata zbiornika może mieć wpływ na mikroklimat w najbardziej suchym w Ukrainie regionie Chersonia, gdzie powierzchnia nawodnień w przededniu wojny sięgała 300 000 ha¹⁸. Po zalaniu przez wody zbiornika Kachowskiego leżących w dole miejscowości władze Ukrainy oskarżyły Rosję o ekobójstwo, a Wołodymyr Zełenski określił zniszczenie zapory jako „ekologiczną bombę masowej zagłady”¹⁹.

Poważne i długotrwałe szkody w środowisku spowodowane zniszczeniem zapory Kachowskiej oznaczają:

1. utratę wody do nawadniania gospodarstw domowych i rolnych oraz wysuszenie krajobrazu (584 000 hektarów ziemi pozostanie bez nawadniania, zamieniając ją w „pustynię”);
2. utratę usług wodociągowych i kanalizacyjnych (zbiornik dostarczał wodę pitną dla 700 000 mieszkańców);
3. problemy zdrowotne spowodowane chorobami związanymi z zanieczyszczeniem środowiska.

Stan bentosu²⁰, który ma kluczowe znaczenie nie tylko dla łańcucha pokarmowego rzeki, ale także dla osiągnięcia pożądanego „dobrego” stanu ekologicznego wszystkich zbiorników wodnych w zbiorniku Kachowskim i poniżej (który Ukraina musi osiągnąć zgodnie z transponowaną Ramową Dyrektywą Wodną UE), został katastrofalnie zakłócony. Kilka bardzo ważnych siedlisk u ujścia Dniepru, które są chronione na mocy Konwencji o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe (konwencji ramsarskiej), w tym Czarnomorski Rezerwat Biosfery (Rezerwat Biosfery UNESCO), zostało poważnie zdegradowanych i silnie zanieczyszczonych²¹.

¹⁸ V. Vyshnevskiy [i in.], *op.cit.*

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ Zespół organizmów zwierzęcych związanych z dnem środowisk wodnych (słonych i słodkich, stojących i płynących), w tym także związanych z różnymi strukturami obecnymi na dnie, a więc roślinami (fauna naroślinna), glonami, kamieniami (fauna nakiemna), szczątkami antropogenicznymi.

²¹ I. Kozak, *Crime of ecocide in Ukraine – environmental consequences of Russian military aggression*, „Studia Prawnicze KUL”, 2023, nr 4 (96).

Ekobójstwo – definicja pojęcia

Postrzeganie ekologii i świata przyrody w kategoriach jego ochrony poprzez zagrożenie karą idą w kierunku nowoczesnego „praktycznego” idealizmu, nabierającego charakteru normatywnego dla praw natury. Ekologizm, jako ideologia złożona z idei określających pożądane relacje ludzi z przyrodą, wyróżnia się wśród innych ideologii niepowtarzalnymi cechami: jednostkowością, globalizmem, holizmem (ulokowuje człowieka w wymiarze społecznym, ale umieszcza go ponadto w środowisku przyrodniczym) i apokaliptyzmem (jako jedyna wśród współczesnych ideologii ostrzega przed nagłą, nieoczekiwaną, globalną ekologiczną katastrofą). W tym sensie ekologizm to myśl o przetrwaniu człowieka, wszystkich istot żywych, całej Ziemi²². Wpisuje się on w ujęcie idealistyczne. David Boucher zaliczał idealizm do tradycji powszechnego porządku moralnego, gdzie istnieją fundamentalne i wspólne dla wszystkich prawa.

Czym jest ekobójstwo? „To działania człowieka, które prowadzą do zniszczenia całych ekosystemów. W wyniku ekobójstwa dany ekosystem przestaje nadawać się do życia dla ludzi i innych zamieszkujących go organizmów. Żyjemy dziś w epoce ekobójstwa. Mamy do czynienia z ekobójstwem klimatycznym, zachodzącym za sprawą globalnego ocieplania. Ale także z «ekobójstwem przemysłowym», wywoływanym przez toksyczne odpady zanieczyszczające np. rzeki”²³. Ekobójstwo nie jest wyłącznie zagadnieniem z dziedziny „praw człowieka”, wręcz przeciwnie, zachęca do przekroczenia perspektywy „praw człowieka” i zmusza do myślenia w kategoriach „praw Ziemi”, „praw natury”, „praw ekosystemu”.

Działania władz ukraińskich w zakresie zgłaszania ekobrodni wpisują się więc, z jednej strony, w ujęcie idealistyczne. Jednak z drugiej strony stanowią one element realizacji interesu narodowego – wg klasycznego realizmu politycznego Hansa Morgenthaua i Johna Hertza. W tej koncepcji interes narodowy jest czynnikiem motywacyjnym do zdobywania wartości pożądanych. Jest wytyczną pragmatycznego działania w polityce zagranicznej. Jest również stymulatorem aktywności opartej na kalkulacji zysków

²² R.A. Tokarczyk, *Ekologizm inspiracją nowych nurtów myśli i systemów norm* [w:] *Ekologizm*, red. M. Marczevska-Rytko, D. Maj, Lublin 2016, s. 14.

²³ J. Majmurek, *Czas, by prawo zaczęło ścigać ekobójstwo*, „Krytyka Polityczna”, <https://krytykapolityczna.pl>, 13.11.2018 (11.08.2024) – fragment wywiadu z Nabil Ahmed, założycielem interdyscyplinarnego projektu badawczego INTERPRT, gromadzącego dane, aby stworzyć alternatywne forum dla ścigania przestępstw dokonywanych na środowisku naturalnym w regionie Pacyfiku. Celem projektu jest badanie nadużyć z wykorzystaniem analizy przestrzennej i medialnej oraz wspieranie walki o uznanie „ekobójstwa” za przestępstwo w świetle prawa międzynarodowego.

w osiągnięciu celu²⁴, gdyż stanowią one podstawę dochodzenia reparacji wojennych, kumulacji żądań, a zarazem zewnętrzną formę prezentacji skali dokonanych zniszczeń. Według Ministerstwa Środowiska Ukrainy w całym kraju odnotowano już ok. 260 przypadków tzw. ekobójstwa (Ukraina zakwalifikowała ekobójstwo jako przestępstwo na mocy prawa krajowego)²⁵.

„Pierwszy raz w historii podjęto się próby wyliczenia ekologicznych reparacji. Raport stanowi najbardziej kompleksową analizę kosztów klimatycznych w historii konfliktów. Jest też pierwszym raportem, na łamach którego wyliczono wysokość reparacji za skutki klimatyczne związane z wojną. To 32 mld dolarów reparacji klimatycznych za pierwsze 24 miesiące wojny”²⁶. „Ukraińskie ministerstwo ochrony środowiska szacuje, że łączne straty finansowe to 62,9 mld dolarów (do września 2024 r.). W tym: 27,9 mld dol. to straty związane z ziemią, 17,7 mld dol. ze skażeniem powietrza, 15,2 mld dol. w rezerwatach i terytoriach chronionych, 2,1 mld dol. związane z zasobami wody”²⁷.

„Prowadząc postępowania przed trybunałami międzynarodowymi, Ukraina stara się zwiększyć polityczne koszty rosyjskich działań zbrojnych na swoim terytorium. Chociaż wyroki mogą dać podstawę do odszkodowań, skuteczna egzekucja praw i ukaranie sprawców zbrodni popełnionych na terytorium Ukrainy mają szansę powodzenia dopiero w dłuższej perspektywie”²⁸.

Angielskie określenie *ecocide*, czyli zbrodnia przeciwko środowisku naturalnemu (również ekoeksterminacja), jest bezpośrednio związane z ogromnymi szkodami, jakich doświadcza fauna, flora oraz ludzie. Terminu *ecocide* po raz pierwszy użył w 1970 r. Arthur W. Galston, który opisał efekt zastosowania broni w Wietnamie. „W 1976 r. Podkomisja ds. Zapobiegania Dyskryminacji i Ochronie Mniejszości Komisji Praw Człowieka ONZ przygotowała projekt, w którym była mowa o włączeniu ekobójstwa do konwencji o ludobójstwie”²⁹. W 2019 r. papież Franciszek,

²⁴ S. Bieleń, *Rozumienie interesu narodowego*, „Stosunki Międzynarodowe”, 2014, t. 2.

²⁵ Ukraina wprowadziła przestępstwo ekobójstwa do swojego prawa krajowego w 2001 roku. Zgodnie z artykułem 441 Kodeksu karnego Ukrainy, ekobójstwo jest definiowane jako „masowe niszczenie flory i fauny, zatrucie zasobów powietrza lub wody, a także wszelkie inne działania mogące spowodować katastrofę ekologiczną”.

²⁶ H. Bułgajewski, *Rosja...*

²⁷ D. Uhlig, *1000 dni wojny w Ukrainie. Pięta zbrodnia, czyli rosyjskie ekobójstwo*, „Gazeta Wyborcza”, <https://biqdata.wyborcza.pl>, 19.11.2024 (28.02.2025).

²⁸ S. Zaręba, *Walka o sprawiedliwość. Kroki prawne Ukrainy w obronie przed rosyjską agresją*, PISM, <https://pism.pl>, 7.06.2002 (11.08.2024).

²⁹ K. Nowak, *Ekobójstwo. Historia definicji zbrodni na naturze i ludziach*, Interia, <https://zielona.interia.pl>, 1.09.2023 (14.06.2024).

uczestniczący w XX Kongresie Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego, zadeklarował, że Kościół chce aktywnie uczestniczyć w pracach na rzecz zdefiniowania ekobójstwa i wprowadzi pojęcie grzechu ekologicznego. Próby zdefiniowania pojęcia ekobójstwa podjął się Niezależny Panel Ekspertów ds. Prawnej Definicji Ekobójstwa.

„Uznał on, że «ekobójstwo» oznacza czyny niezgodne z prawem lub bezmyślnie popełnione ze świadomością, że istnieje znaczne prawdopodobieństwo poważnej i rozległej lub długotrwałej szkody dla środowiska spowodowane tymi czynami. Precyzując:

- A. «bezmyślny» – oznacza lekceważenie szkód, które byłyby wyraźnie nadmierne w stosunku do korzyści społecznych i gospodarczych;
- B. «poważne» – oznacza szkody, które obejmują bardzo poważne zmiany lub szkody na elementach środowiska, w tym wpływ na życie ludzkie lub środowisko naturalne, zasoby kulturalne lub gospodarcze;
- C. «powszechne» – oznacza szkody, które wykraczają poza ograniczony obszar geograficzny, przecinają granice państwowe lub dotyczą całego ekosystemu, gatunek lub dużą liczbę istot ludzkich;
- D. «długoterminowe» – oznacza szkody, które są nieodwracalne lub których nie można naprawić w sposób naturalny w rozsądnym terminie;
- E. «środowisko» oznacza ziemię, jej biosferę, kriosferę, litosferę, hydrosferę i atmosferę, jak i przestrzeń kosmiczną»³⁰.

„Ekobójstwo stanowi nową i niezależną konstrukcję normatywną w porządku międzynarodowego prawa karnego. Uwarunkowaną skrajną dewastacją przyrody z rąk ludzkich, godzącą ostatecznie w ludzkość zbrodni ekobójstwa należy przeto rozpatrywać jako odrębną kategorię prawną»³¹. „Definicja ekobójstwa jako nowej kategorii międzynarodowego prawa karnego ma silną legitymizację normatywną. Jej główną cechą dystynktywną jest przyczynowe powiązanie między wyniszczaniem świata przyrody a szkodami dla kondycji i trwania ludzkości. Cecha ta odróżnia ekobójstwo od innych zbrodni przeciwko ludzkości, którym ekobójstwo może towarzyszyć, przy czym jego związek z ludobójstwem w kontekście środowiskowym jest nierozzerwalny»³².

Zbrodnia ekologiczna w Kachowce w pełni wpisuje się w opracowaną definicję ekobójstwa i może okazać się punktem zwrotnym w uznaniu go za przestępstwo. Doug Weir z Conflict and Environment Observatory stwierdził: „Ten moment, zniszczenie tamy jest być może jednym z tych

³⁰ *Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide commentary and core text*, Squarespace, <https://static1.squarespace.com>, June 2021 (11.08.2024).

³¹ E. Nowak, *Ekobójstwo. Ku nowej kategorii międzynarodowego prawa karnego*, „Przegląd Sejmowy”, 2023, nr 4 (177), s. 68.

³² *Ibidem*, s. 83.

wzorcowych momentów”³³. „W oparciu o definicję ekobójstwa sformułowaną przez Niezależny Panel Ekspertów istnieją mocne podstawy, aby uznać rosyjskie zbrodnie popełnione przeciwko środowisku naturalnemu w Ukrainie za ekobójstwo”³⁴.

Celowe, prowadzone w ramach działań wojennych niszczenie środowiska to nie tylko szkoda w obrębie przyrody. To także działanie skierowane przeciw ludziom. „Kiedy stawiasz ekobójstwo obok ludobójstwa, to chodzi również o stwierdzenie, że kiedy niszczymy ekosystemy, od których zasadniczo zależy nasze istnienie, to jest to tak samo złe, niebezpieczne, poważne jak niszczenie ludzi”³⁵.

Unii Europejska a kryminalizacja przestępstw przeciwko środowisku

Obowiązujące obecnie przepisy UE, które zapewniają wspólne minimalne zasady kryminalizacji przestępstw przeciwko środowisku, są określone w dyrektywie 2008/99/WE w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne. W uzasadnieniu sprawozdania z grudnia 2021 roku w sprawie wniosku dotyczącego dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne i zastępującej dyrektywę 2008/99/WE zwrócono uwagę na problemy związane ze skutecznym zwalczaniem przestępstw przeciwko środowisku. Komisja Rozwoju opowiedziała się za wprowadzeniem pojęcia przestępstwa ekobójstwa w celu kryminalizacji najpoważniejszych przestępstw przeciwko środowisku. UE powinna bronić jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego w odniesieniu do czynów przestępczych uważanych za ekobójstwo. Jednocześnie UE i jej państwa członkowskie powinny przejąć inicjatywę w działaniach mających na celu uznanie tego przestępstwa³⁶.

„Dnia 2 grudnia 2021 r. parlament belgijski jako pierwszy przyjął rezolucję w sprawie ekobójstwa, apelując m.in. o powołanie komisji eksperckiej w celu włączenia tej kategorii przestępstwa do rodzimych kodyfikacji prawnokarnych, przygotowania poprawki do Statutu Rzymskiego oraz utworzenia międzynarodowej koalicji ds. dokumentacji i prewencji tego rodzaju przestępstw. W dniu 7 lutego 2023 r. Komii

³³ H. Bułgajewski, *Rosja...*

³⁴ I. Kozak, *op.cit.*

³⁵ H. Bułgajewski, *Rosja...*

³⁶ Sprawozdanie – A9-0087/2023 – w sprawie wniosku dotyczącego dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne i zastępującej dyrektywę 2008/99/WE (Bruksela, 28.03.2023 r. (COM(2021)0851 – C9-0466/2021 – 2021/0422(COD))).

sja Wolności Obywatelskich, Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych (LIBE) przy Parlamencie Europejskim większością głosów poparła włączenie ekobójstwa do Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/99/WE z dnia 19 listopada 2008 r. w sprawie ochrony środowiska przez prawo karne³⁷.

W dniu 23 listopada 2022 r. Komitet Ministrów Rady Europy ustanowił i upoważnił komitet ekspertów ds. ochrony środowiska poprzez prawo karne do sporządzenia do dnia 30 czerwca 2024 r. projektu nowej konwencji zastępującej Konwencję o ochronie środowiska poprzez prawo karne z 1998 r. (ETS nr 172) (zwanej dalej „nową konwencją”)³⁸. „Nowa konwencja ma na celu ustanowienie wspólnych postanowień dotyczących jej celu i zakresu stosowania, terminologii i definicji, poważnych przestępstw, osób odpowiedzialnych i kar, praw procesowych i współpracy, środków zapobiegawczych i udziału społeczeństwa obywatelskiego. Niektóre części nowej konwencji należą do obszaru w znacznym stopniu objętego prawem Unii, w szczególności dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/99/WE 1 oraz wnioskiem dotyczącym nowej dyrektywy, która ją zastąpi. W wyniku tego nowa konwencja może wpływać na prawo Unii lub zmieniać jego zakres w rozumieniu art. 3 ust. 2 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE)”³⁹.

„Ściganie «przypadków porównywalnych z ekobójstwem» zostało dodane do preambuły zaktualizowanej dyrektywy w sprawie przestępstw przeciwko środowisku 499 głosami za, 100 przeciw i 23 wstrzymującymi się w Parlamencie Europejskim oraz za zgodą Rady Europejskiej w 2023 r.”⁴⁰.

Zakończenie

Biorąc pod uwagę treść przeprowadzonej w artykule analizy, można przyjąć, iż w wyniku rozwoju polityki ekologicznej mamy do czynienia

³⁷ E. Nowak, *op.cit.*, s. 65.

³⁸ Decyzja Rady upoważniająca Komisję Europejską do udziału w imieniu Unii Europejskiej w negocjacjach dotyczących konwencji Rady Europy zastępującej Konwencję o ochronie środowiska poprzez prawo karne z 1998 r. (ETS nr 172), a także towarzyszącego jej projektu sprawozdania wyjaśniającego (Bruksela, dnia 7.07.2023 r., COM(2023) 419 final).

³⁹ Decyzja Rady w sprawie upoważnienia Komisji Europejskiej do udziału w imieniu Unii Europejskiej w negocjacjach dotyczących konwencji Rady Europy zastępującej Konwencję o ochronie środowiska poprzez prawo karne z 1998 r. (ETS nr 172), Bruksela, dnia 28.09.2023 r., Dz.U. UE. L. 2023/2170).

⁴⁰ F. Proedrou, M. Pournara, *A limited green criminological turn in the EU approach to climate change? Mapping representations of climate change as ecocide*, „Journal of European Integration”, 2024.

nia z transpozycją na zasadzie koncepcji „podwójnego pola”. Oparta jest ona na założeniu, iż Ukraina operuje jednocześnie w kilku przestrzeniach (umownie nazywanych polami). Pierwsza z nich dotyczy interakcji nazywanych „zewnętrznymi”, a zachodzących między Ukrainą a państwami trzecimi i innymi podmiotami. Przestrzeń ta wiąże się z interakcjami/transakcjami między UE a Ukrainą w sprawach ekologicznych. Dochodzi tu do „efektu zaburzenia”, „naruszenia równowagi” czy też „zakłócenia” spowodowanego agresją Rosji. Druga natomiast dotyczy interakcji „wewnętrznych” w sprawach ekologicznych, mających miejsce między podmiotami/instytucjami państwa ukraińskiego.

Rosjanie są odpowiedzialni nie tylko za popełnienie najpoważniejszych zbrodni międzynarodowych określonych w statucie rzymskim, ale także za popełnienie zbrodni przeciwko środowisku naturalnemu na Ukrainie. Wsadzenie tamy w Kachowce spełnia kryteria, aby uznać ją za zbrodnię ekobójstwa zdefiniowaną przez Zespół Ekspertów. Przypadki ekobójstwa w Ukrainie stanowiły naruszenie zarówno prawa ukraińskiego, jak i międzynarodowego. Trudności związane ze szczegółową analizą i statystyką związane są z:

- brakiem szczegółowych danych – możliwości dokładnego oszacowania strat (priorytetem ukraińskiego resortu środowiska jest dokumentacja tych zbrodni),
- trwający konflikt powoduje brak dostępu do terenów zajętych przez Rosję.

Naprawa strat ekologicznych zajmie wiele lat. „Różne ekosystemy mają różny czas regeneracji. Według szacunków, przywrócenie pradawnego stepu w obszarach ochrony przyrody na południu Ukrainy zajmie pięćdziesiąt lat. Niektóre ekosystemy oraz populacje niektórych gatunków zwierząt i roślin Ukraina może stracić bezpowrotnie. Zniszczenia spowodowane działaniami wojennymi nie są zgłaszane, gdyż systemy monitoringu zostały zakłócone lub zniszczone. Wojna wciąż trwa, więc straty w ekosystemach lądowych i morskich nadal się kumulują. Dewastacja środowiska spowodowana wojną na Ukrainie będzie miała dramatyczny wpływ na poziom zanieczyszczeń w powietrzu, wodzie i na lądzie oraz na cały ekosystem i bioróżnorodność. Wynikające z tego zagrożenia będą musiały być rozwiązywane za pomocą europejskich programów. „W wyniku działań wojennych Ukraina stała się najbardziej zaminowanym państwem na świecie. Obecnie szacuje się, że nawet ok. 28% jej terytorium (ok. 174–250 tys. km²) wymaga rozminowania, w tym 2 tys. km² rezerwatów przyrody”⁴¹.

⁴¹ M. Piechowska, *Konsekwencje rosyjskiej agresji na Ukrainę dla środowiska naturalnego*, „Biuletyn PISM”, 2023, nr 165 (2786).

Z punktu widzenia realizmu Ukraina w celu osiągnięcia maksymalizacji roszczeń zakwalifikowała i podjęła się wyceny szkód ekologicznych. Konsekwencją tych działań są skargi wnoszone do MTK. Ich efektem tych jest również uzmysłowienie społeczności międzynarodowej skali zniszczeń i dochodzonych roszczeń. Podjęte czynności przyczyniają się do wzmocnienia idei uznania ekobójstwa za nową kategorię międzynarodowego prawa karnego.

Bibliografia

- Bieleń S., *Rozumienie interesu narodowego*, „Stosunki Międzynarodowe”, 2014, t. 2.
- Bułgajewski H., *Milion hektarów spalonych łąk i lasów. Rosja ma zapłacić 32 mld dolarów*, Smoglab, <https://smoglab.pl>, 11.08.2024 (11.08.2024).
- Bułgajewski H., *Rosja oskarżona o „ekobójstwo” w Ukrainie. Co to oznacza?*, Smoglab, <https://smoglab.pl>, 13.07.2023 (11.08.2024).
- Decyzja Rady w sprawie upoważnienia Komisji Europejskiej do udziału w imieniu Unii Europejskiej w negocjacjach dotyczących konwencji Rady Europy zastępującej Konwencję o ochronie środowiska poprzez prawo karne z 1998 r. (ETS nr 172), Bruksela, dnia 28.09.2023 r., Dz.U. UE. L. 2023/2170).
- Eichler L.J., *Ekobójstwo jest ludobójstwem. Próba dekolonizacji pojęcia*, „Teksty Drugie”, 2023, nr 3.
- Hrynevych O., Blanco Canto M., Jiménez García M., *The war effect: a macro view of the economic and environmental situation of Ukraine*, „Applied Economics”, 2023, nr 56 (39).
- Hrytsai L., *The Nova Kakhovka Dam Collapse as an Example of Russia's Hybrid Warfare in Ukraine: A Threat to Environmental Security and Beyond?*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, 2024, nr 1 (t. 31).
- Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide, commentary and core text*, Squarespace, <https://static1.squarespace.com>, June 2021 (11.08.2024).
- Kitowski I., Oskierko M., *Ekologiczne aspekty konfliktu zbrojnego na wschodzie Ukrainy*, „Przegląd Geopolityczny”, 2018, nr 24.
- Kiwnik Pargana J., *Ekobójstwo. UE i Ukraina chcą ścigać Rosję za tę zbrodnię*, <https://www.dw.com/pl/ekob%C3%B3jstwo-ue-i-ukraina-chc%C4%85-%C5%9Bci-ga%C4%87-rosj%C4%99-za-t%C4%99-zbrodni%C4%99/a-65785772>, 31.05.2023 (11.08.2024).
- Kopytko M. [i in.], *Influence of Negative Factors of War: Economic, Legal, Regional and Environmental Aspects*, „International Journal of Computer Science and Network Security”, May 2022, Vol. 22, No. 6.
- Kozak I., *Crime of ecocide in Ukraine – environmental consequences of Russian military aggression*, „Studia Prawnicze KUL”, 2023, nr 4 (96).
- Majmurek J., *Czas, by prawo zaczęło ścigać ekobójstwo*, „Krytyka Polityczna”, <https://krytykapolityczna.pl>, 13.11.2018 (11.08.2024).
- Nowak K., *Ekobójstwo. Historia definicji zbrodni na naturze i ludziach*, Interia, <https://zielona.interia.pl>, 1.09.2023 (14.06.2024).
- Nowak E., *Ekobójstwo. Ku nowej kategorii międzynarodowego prawa karnego*, „Przegląd Sejmowy”, 2023, nr 4(177).

- Piechowska M., *Konsekwencje rosyjskiej agresji na Ukrainę dla środowiska naturalnego*, „Biuletyn PISM”, 2023, nr 165 (2786).
- Sprawozdanie – A9-0087/2023 – Sprawozdanie w sprawie wniosku dotyczącego dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne i zastępującej dyrektywę 2008/99/WE (Bruksela, 28.03.2023 r. (COM(2021)0851 – C9-0466/2021 – 2021/0422(COD))).
- Tokarczyk R.A., *Ekologizm inspiracją nowych nurtów myśli i systemów norm* [w:] *Ekologizm*, red. M. Marczevska-Rytko, D. Maj, Lublin 2016.
- Uhlig D., *1000 dni wojny w Ukrainie. Pięta zbrodnia, czyli rosyjskie ekobójstwo*, „Gazeta Wyborcza”, <https://biqdata.wyborcza.pl>, 19.11.2024 (28.02.2025).
- Ukraina, WWF, <https://www.wwf.pl>, 20.04.2022 (11.08.2024).
- Vyshnevskiy V. [i in.], *The destruction of the Kakhovka dam and its consequences*, “Water International”, 2023, nr 48:5.
- Zalecenie – Decyzja Rady upoważniająca Komisję Europejską do udziału w imieniu Unii Europejskiej w negocjacjach dotyczących konwencji Rady Europy zastępującej Konwencję o ochronie środowiska poprzez prawo karne z 1998 r. (ETS nr 172), a także towarzyszącego jej projektu sprawozdania wyjaśniającego (Bruksela, dnia 7.07.2023 r., COM(2023) 419 final).
- Zaręba S., *Walka o sprawiedliwość. Kroki prawne Ukrainy w obronie przed rosyjską agresją*, PISM, <https://pism.pl>, 7.06.2002 (11.08.2024).

Ecological aspects of the war in Ukraine

Abstract

In the face of the full-scale conflict in Ukraine, violations of the international order, and war crimes, the issue of environmental destruction remains secondary. However, it constitutes a significant element that extends beyond the immediate area of military operations. The aim of this article is to assess the extent of environmental damage and evaluate the legal actions undertaken by Ukraine. Based on both realist and idealist approaches, as well as a case study—the destruction of the Kakhovka dam—an analysis was conducted to determine whether this event aligns with the definition of ecocide. The article argues that this case meets the criteria for ecocide as defined and serves as a practical contribution to illustrating ecocide and advocating for its recognition as a new category of international criminal law, alongside genocide, crimes against humanity, war crimes, and the crime of aggression. Additionally, the article presents the stance of the European Union and the progress made in criminalizing environmental crimes.

Keywords: war, environmental protection, ecology, ecocide

Anna Szluz*

THE SYSTEMIC SIGNIFICANCE OF THE CONSTITUTIONAL REGULATION OF THE PRESIDENTIAL CHANCELLERY

Abstract

The Constitution of the Republic of Poland sets the framework for the Presidential Chancellery as an auxiliary body. The question arises as to whether the practice of regulating the body serving the head of state exists in other constitutions, or whether Poland's case is unique. It is assumed that such regulation is unnecessary and that the inclusion of provisions concerning the Presidential Chancellery in constitutions is extremely rare. The answer to the question requires the identification of a representative group of countries that will allow reliable conclusions to be drawn. Initially, the analysis covered all members of the European Union. During the course of the research, it was decided to extend its scope to include other selected countries, such as post-Soviet states. The comparative method was applied. The study was conducted on the basis of legal sources, selected fundamental laws, as well as Polish and foreign literature in the field of legal sciences.

Keywords: Constitution, President, Presidential Administration, Presidential Chancellery

Introduction

According to Wiesław Skrzydło ‘the Presidential Chancellery was established to provide technical and organisational support for the exercise of the powers and duties entrusted to the president’¹. Article 143 of the 1997 Constitution of the Republic of Poland regulates the Presidential Chancellery as an auxiliary body of the head of state. This article is part of a set of provisions that regulate the constitutional position of the President. This therefore raises the question of whether the practice of regulating the Presidential Chancellery exists in other constitutions, or whether Poland is an isolated case. It is assumed that such regulation is

* University of Rzeszów, e-mail: aszluz@ur.edu.pl, ORCID: 0000-0003-2881-8747.

¹ W. Skrzydło, *Komentarz do art. 143 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [in:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2013, pp. 109-124.

unnecessary and that the inclusion of provisions concerning the Presidential Chancellery in constitutions is extremely rare.

To answer this question, it is necessary to identify a representative group of countries that will allow reliable conclusions to be drawn. Initially, the analysis covered all European Union member states (twenty-seven countries as of 2025). However, during the preparation of this article, it was decided to broaden the scope of the research to include selected countries (e.g. post-Soviet states). Although this group is diverse, in light of the research conducted, this feature is an advantage rather than a disadvantage. The analysis began with national regulations and employs the comparative method². The study was conducted on the basis of legal sources, selected fundamental laws, as well as Polish and foreign literature in the field of legal sciences.

The constitutional regulation of the Presidential Chancellery in Poland

There have been differing views on the constitutionalisation of the Presidential Chancellery in the Republic of Poland. Historically, the constitutional legislator chose to regulate this matter at the constitutional level. The March Constitution provided that: 'The President of the Republic shall appoint and dismiss the Prime Minister, appoint and dismiss ministers at his request, and, at the request of the Council of Ministers, fill civil and military offices reserved by law. Every official of the Republic of Poland must report to a minister who is responsible to the Sejm for their actions. Appointments of officials to the Civil Chancellery of the President of the Republic of Poland³ require the countersignature of the Prime Minister, who is likewise accountable to the Sejm'⁴. It should be noted that the Chancellery and its employees were first mentioned in the

² Por. M. Kuryłowicz, *Związki komparatystyki prawniczej z historią prawa*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 1982, v. 29, no 5, pp. 125-134; I. Szymczak, *Metoda nauki o porównywaniu systemów prawnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 2014, v. 76, no 3, pp. 38-49.

³ The Civil Chancellery was an auxiliary body that supported the head of state in exercising his constitutional powers and duties. The Office began operating on 14 December 1922. It comprised the following departments: General, Social and Press, Economic, Personnel, Inventory, and the Economics Section. In addition, it included the General Office, Military Office, Accounting Office, and Representative Buildings Management Office. Cf. *Kancelaria Cywilna Prezydenta RP w Warszawie*, Archiwum Akt Nowych, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl> (10.10.2025).

⁴ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, art. 45 (Dz.U. 1921, nr 44, poz. 267).

March Constitution. Although the Civil Chancellery was established to assist the President, its composition was influenced by the Prime Minister, reflecting the broader model of parliamentary responsibility of the government⁵. The April Constitution, by contrast, provided that: 'The President of the Republic of Poland shall exercise personal powers that constitute his prerogatives. These prerogatives include the appointment and dismissal of the Head and officials of the Civil Chancellery'⁶. The selection of the individual heading the Presidential Chancellery was the sovereign will of the President, and it was for him to assess the actions of the Head.

Moving on to the stage of work on the draughting of the current constitution, it is worth noting the divergent views expressed by members of the Constitutional Committee of the National Assembly, which was responsible for preparing its content. Paweł Sarnecki argued: 'The constitution should not regulate the position of auxiliary bodies that serve the Sejm, Senate, as well as government. Therefore, there is no justification for constitutionalising an auxiliary body serving the President'⁷. Jerzy Ciemniewski, by contrast, did not share this view, referring to the March and April Constitutions⁸. Wit Majewski noted that 'the Presidential Chancellery performs many important functions in relations between authorities and in international relations. It therefore seems necessary to enshrine this body in the constitution'⁹. Irena Lipowicz emphasised that 'this is the first case where the Chancellery becomes an authority. An authority is a single person or collegial office. It seems that the Chancellery should be referred to as an auxiliary body. The Head of the Chancellery could be the authority'¹⁰. Individual statements by members of the Constitutional Committee of the National Assembly indicate that the discussion on the current wording of Article 143 of the Constitution¹¹ provoked considerable debate.

According to Article 143 of the Constitution: 'The Presidential Chancellery shall be the auxiliary body of the President of the Republic of Poland. The President of the Republic of Poland shall issue the regulations governing the Chancellery and appoint and dismiss the Head of the Presidential Chancellery of the Republic of Poland'¹². Article 144(2)(28)

⁵ K. Kozłowski, *Komentarz do art. 143 Konstytucji*, [in:] *Konstytucja RP*, v. 2: *Komentarz do art. 87-243*, eds. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, p. 563.

⁶ Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r., art. 13 ust. 1 i 2 (Dz.U. 1935, nr 30, poz. 227).

⁷ *Biuletyn X Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego*, Warszawa 1995, pp. 214-215.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r....

¹² *Ibidem*.

further provides that the adoption of the Statute of the Presidents Chancellery and the appointment and dismissal of the Head of the Presidential Chancellery do not require the Prime Minister's signature to be valid¹³. The very fact that this body is enshrined in a constitutional act indicates its special position within the political system. Apart from the fragmentary provisions contained in the Constitution of the Republic of Poland, the legal basis for the activities of the Presidential Chancellery consists of internal acts that define its functioning and structure in greater detail.

Regulation of the Presidential Chancellery in the Member States of the European Union

The Federal Constitutional Law of the Republic of Austria of 1 October 1920¹⁴ not only states that the Presidential Chancellery, which reports to the Federal President, is established to assist him in the performance of his official duties, but also provides that the details of its operation may be regulated in rules issued by the President. The Federal Chancellor's countersignature is not required for the issuance of regulations of the Presidential Chancellery, the appointment of its officials, the granting of official titles to them, or for acts issued by the President in the exercise of his authority over these persons¹⁵.

In turn, Article 102 of the Constitution of the Republic of Bulgaria, adopted by the Grand National Assembly on 12 July 1991, regulates the powers and the form of acts of the President of the Republic. According to its wording, decrees by which the President determines the organisation and mode of operation of the bodies of the Presidential Chancellery and appoints staff are not subject to countersignature¹⁶. The Chancellery was merely mentioned in this fundamental law only in the context of acts of the head of state that are not subject to countersignature; no separate provision was devoted to it. The same is true of the Greek Constitution of 9 June 1975. Article 35 stipulates that acts appointing personnel serving the President of the Republic do not require countersignature¹⁷.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Federalna Ustawa Konstytucyjna Republiki Austrii z dnia 1 października 1920 r.*, [in:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, ed. W. Stańkiewicz, Warszawa 2011, p. 53.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Konstytucja Republiki Bułgarii uchwalona przez Wielkie Zgromadzenie Bułgarii w dniu 12 lipca 1991 r.*, [in:] *Konstytucje państw...*, p. 127.

¹⁷ *Konstytucja Grecji z dnia 9 czerwca 1975 r.*, [in:] *Konstytucje państw...*, pp. 310-311.

Article 90 of the Constitution of the Republic of Lithuania of 25 October 1992 merely states that the manner of financing the President of the Republic and his residence is to be regulated by an ordinary law¹⁸. It is not specified whether this refers to the place of work or residence. The constitutional provision concerning the residence of the head of state should be connected with the status of the chancellery, which historically derives from the tradition of the monarch's palace¹⁹.

Article 9 of the Fundamental Law of Hungary of 25 April 2001 stipulates that the President of the Republic shall establish the organisational structure of this Chancellery. This act does not require countersignature²⁰. A similarity with Polish regulations can be observed, as official acts of the President of the Republic of Poland concerning the granting of the statue of the Chancellery and the appointment and dismissal of the Head of the Chancellery do not require countersignature.

The analysis indicates that only five of the twenty-seven European Union member states – Austria, Bulgaria, Greece, Poland, and Hungary – include provisions in their constitutions relating to the Presidential Chancellery. Only the Austrian and Polish constitutions characterise this body as auxiliary to the head of state. No comparable provisions were noted in the remaining constitutions.

Five Constitutions – Austria, Bulgaria, Greece, Poland, and Hungary – contain identical provisions stipulating that acts of the Head of State relating to the organisation of the Chancellery are not subject to countersignature. By contrast, the Constitution of Lithuania is the only one that provides that a lower-ranking act regulates the financing of the President of the Republic and his residence.

The analyses conducted demonstrate that, in twenty-one European Union member states, the constitutions contain no provisions concerning the Presidential Chancellery. The constitutional status of the Chancellery has been regulated in Austria and Poland in a minimal and very concise manner. By contrast, the constitutions of five countries explicitly state that acts of the head of state relating to the organisation of the Chancellery do not require countersignature.

¹⁸ *Konstytucja Republiki Litewskiej z dnia 25 października 1992 r.*, [in:] *Konstytucje państw...*, p. 432.

¹⁹ Por. V.A. Vaičaitis, *Status konstytucyjny prezydentów Litwy i Polski*, [in:] *Institucja prezydenta w polskim i litewskim prawie konstytucyjnym*, ed. D. Górecki, Łódź 2017, p. 202.

²⁰ *Ustawa zasadnicza Węgier z dnia 25 kwietnia 2011 r.*, [in:] *Konstytucje państw...*, p. 830.

Constitutional regulations concerning the Chancellery in selected countries

In the course of the research, due to the rare occurrence of constitutional regulation of the Presidential Chancellery in European Union member states, the analysis was extended to include selected non-EU countries (such as post-Soviet states). In Russia, as in Poland, expert discussions were held during the draughting of the Constitution on the nature of the Presidential Administration and the strengthening of its legal status. These deliberations ultimately led to the adoption of a provision authorising the President to establish his own Administration. This solution emerged from an intense debate on the legitimacy and admissibility of such a legal arrangement, driven largely by uncertainty regarding its status and character²¹. Article 83 of the Constitution of the Russian Federation stipulates that the President shall establish the Presidential Administration²². The provision grants the head of state the authority to establish the Administration and appoint its staff. The Constitution of the Russian Federation does not set out the detailed structure of the Chancellery, but provides the legal foundation for the existence and operation of the presidential support apparatus. The Presidential Administration comprises: advisers, the head of the Administration, and various technical and organisational support units. In practice, this provision serves as the constitutional basis for the functioning of the Presidential Administration. The Constitution contains no reference to any additional administration and confines itself to the brief formulation that the President ‘creates the Presidential Administration of Russia,’ without further clarification of its status, structure, functions, or internal regulations. This leaves significant room for interpretation and ongoing debate. Many deputies expressed dissatisfaction when the Regulations of the Presidential Administration of Russia, approved by presidential decree²³, defined the Administration as a state body responsible for ensuring the President’s activities. Supporters of the view that this structure performed only auxiliary and service functions declined to recognise it even as a state body, let alone as a public authority, and challenged the provision before the Constitutional Court.

²¹ A. Zuykov, *Peculiarities of the Nature and Status of the Russian Presidential Administration: Historical, Political and Legal Overview*, „Journal of History Culture and Art Research”, 2018, no 7(1), p. 121.

²² *Konstytucja Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2022.

²³ Dekret prezydencki z 2 października 1996 r. nr 1412 *O zatwierdzeniu Regulaminu Administracji Prezydenta Rosji*.

However, after the amendment of the Rules of Procedure, the motion was withdrawn, and the Constitutional Court consequently lost the opportunity to rule on the matter. The current Regulations of the Presidential Administration of Russia, approved by a subsequent presidential decree²⁴, likewise define the Administration as a state body responsible for ensuring the President's functioning and overseeing the implementation of his decisions. The definition places the Presidential Administration on an equal footing with other support structures, such as the Government Administration, which – as defined – is a state body established to ensure the functioning of the government and the Prime Minister. A more general category is used to define the status of the Presidential Administration, within which bodies vested with public authority are accorded a distinct status. The Constitution, employing various categories to classify statecreated structures, places “state bodies” and “local government authorities” on the same conceptual level and subsequently differentiates subtypes such as “state authorities” or “legislative, executive, and judicial authorities,” which supports the earlier assumptions. Consequently, the Presidential Administration constitutes an auxiliary apparatus without an autonomous component of authority. However, the analogy with the Government Administration in terms of the regulation of its status essentially ends there, as the Government's activities are defined not only by the Constitution but also by the Federal Constitutional Act and the Government's Rules of Procedure²⁵, which set out all aspects of its work, including dispute resolution, lawmaking, and other matters. The activities of the auxiliary apparatus are based on all the abovementioned legal acts as well as on the regulations of the Government Administration, which set out standards for executing government orders, extending deadlines, and deregulation. However, these rules do not apply to the President and his Administration. The term “Administration” and its explicit mention in the Constitution should not mislead scholars of constitutional or administrative law. The Presidential Administration of Russia can scarcely be regarded as a branch of government or as part of the public administration in the broader sense, since its status and functions are defined by those of the President himself. The Presidential Administration constitutes a ‘third entity,’ something distinct, especially from the point of view of its legal nature. It may be argued that the Presidential Administration represents a symbiotic formation situated at the intersection of constitutional and administrative law, functioning as

²⁴ Dekret prezydencki z 6 kwietnia 2004 r. nr 490 *O zatwierdzeniu Regulaminu Administracji Prezydenta Rosji*.

²⁵ Federalna Ustawa Konstytucyjna z 17 grudnia 1997 r. nr 2-FKZ *O Rządzie Federacji Rosyjskiej*.

an element of the presidency that is intrinsically connected to, and inseparable from, other components of this institution²⁶.

Article 84 of the Constitution of the Republic of Belarus of 15 March 1994²⁷ stipulates that the President establishes, dissolves, and reorganises the Presidential Administration, other state bodies and organisations, as well as advisory and consultative councils and other bodies attached to the President, and determines their status. In light of the Regulations of the Presidential Administration of the Republic of Belarus of 23 January 1997, it is the body responsible for supporting the President's activities in the areas of personnel policy, Belarusian state ideology, legal affairs and preparation, execution, and oversight of presidential decisions. Its practical role in the Belarusian political system is by no means insignificant: 'The Presidential Administration is the most important pool of personnel for higher state management units in the centre and regions. Its numerous departments duplicate the work of ministries and government agencies, setting a specific direction of development for them, much as the departments of the Central Committee of the Communist Party of Belarus once did in relation to the Soviet government. Furthermore, the Administration centralises the powers that ensure the President's leadership and guiding role. The constitutional model of the presidency in the Republic of Belarus, particularly in its relations with the legislative and executive authorities, reinforces this concentration of authority'²⁸. It should also be noted that the head of the Administration, as well as all individuals holding senior positions within it, are appointed by the President²⁹.

For its part, Article 44 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan stipulates that the President shall establish an Administration³⁰. A decree of the Head of State regulates the legal status, tasks, and powers of the Presidential Administration as a central state body directly subordinate to the President. The Administration functions as the institutional support structure for the Head of State, providing analytical, legal, organisational, and documentary assistance in the exercise of constitutional powers. The scope of the Administration's activities includes: the coordination and supervision of the implementation of state policy in the areas of foreign

²⁶ A. Zuykov, *op.cit.*, pp. 120-125.

²⁷ *Belarus*, [in:] *Constitutions of the countries of the world*, eds. G.H. Flanz, P.H. Warf, Vol.2: *Bahrain – Bolivia*, New York 2003, art. 84.

²⁸ W. Rowdo, *Sprawnościelnaja politologija, cz. 3, Političieskaja sistiema Riespubliki Bielaruś*, Wilno 2009, p. 137.

²⁹ G. Kryszewski, *Konstytucyjny model prezydentury w Republice Białoruś*, „Białostockie Studia Prawnicze”, 2016, v. 20/B, p. 320.

³⁰ *Kazachstan*, [in:] *Konstytucje państw Azji Centralnej: tradycje i współczesność*, eds. T. Bodio, T. Mołdawa, Warszawa 2007.

policy, security, internal policy, legal affairs, and human resources policy, as well as the management of relations between the President and Parliament, the Government, the courts, electoral bodies, and local government. The Administration is headed by the Head of Administration, appointed by the President, who exercises significant organisational, personnel, and oversight powers. The relevant legal regulations confirm a highly centralised model of presidential governance, in which the Administration functions as an instrument for integrating and coordinating the entire system of public authority in the Republic of Kazakhstan³¹.

In turn, according to the Constitution of Armenia, the procedure for appointing the Presidential Chancellery of the Republic is determined by law. In the cases and in the manner prescribed by law, the President of the Republic makes appointments to positions within the Chancellery of the President³². In practice, however, the legal basis for the Presidential Administration is a presidential decree³³. In accordance with the decree, the Administration ensures: compliance with the Constitution, supports the normal functioning of the legislative, executive, and judicial branches of government, and guarantees the independence, territorial integrity, and security of the Republic of Armenia³⁴. Accordingly, the Constitution of Turkmenistan of 28 September 2008 stipulates that the President establishes only the office of the President of Turkmenistan³⁵.

Therefore, few countries constitutionalise the Presidential Chancellery or Presidential Administration. The introduction of such regulations is characteristic mainly of postSoviet states (Russia, Belarus, Kazakhstan, Armenia, Turkmenistan). It has become standard for constitutions to grant the President the authority to establish an Administration without regulating its internal structure in detail.

Conclusions

The analyses conducted allows us to conclude that, in twentyone cases, the constitutions of the European Union member states do not contain provisions relating to the Presidential Chancellery. Only the constitutions

³¹ Dekret Prezydenta Republiki Kazachstanu z dnia 11 marca 2008 r. (nr 552).

³² *Konstytucja Republiki Armenii*, Rzeszów 2004, art. 145.

³³ Dekret Prezydenta *O zatwierdzeniu regulaminu i struktury Aparatu Prezydenta Republiki Armenii*, nr UP-193-U z 30 sierpnia 2007 r.

³⁴ A.M. Volkov, K.M. Ghonjakulyan, *Administrative-legal status of Presidential Executive Office of the Russian Federation and Office to the President of the Republic of Armenia*, „RUDN Journal of Law”, 2012, no 1, pp. 20-28.

³⁵ *Turkmenistan*, [in:] *Konstitucii gosudarstv Azii*, ed. T.J. Chabrievoj, Moskva 2010.

of Austria and Poland refer to this body as an auxiliary institution of the head of state. However, the constitutional position of the Chancellery in these countries is regulated in a marginal and largely rudimentary manner. Five Constitutions – Austria, Bulgaria, Greece, Poland, and Hungary – contain identical provisions stating that acts of the head of state relating to the organisation of the Chancellery are not subject to countersignature. The Constitution of Lithuania, by contrast, is the only one that stipulates that a lowerranking act regulates the financing of the President of the Republic and his residence, without specifying whether this refers to the head of state's place of work or place of residence.

Few countries in the world constitutionalise the Presidential Chancellery or Presidential Administration. The introduction of such regulations is characteristic mainly of postSoviet states (Russia, Belarus, Kazakhstan, Armenia, Turkmenistan). It has become standard for constitutions to grant the President the authority to establish an administration without regulating its internal structure in detail.

In response to the question of whether the practice of regulating the Presidential Chancellery appears in other constitutions or whether Poland is an isolated case, it was determined that only a few basic laws at the constitutional level regulate the existence of such a body. The inclusion of provisions concerning the Presidential Administration in constitutions is extremely rare and has raised doubts among constitutional committees. The prevailing conclusion is that such regulation is unnecessary and that it would be sufficient to introduce relevant provisions in subordinate legislation.

Bibliography

- Belarus*, [in:] *Constitutions of the countries of the world*, eds. G.H. Flanz, P.H. Warf, Vol.2: *Bahrain – Bolivias*, New York 2003.
- Biuletyn X Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego*, Warszawa 1995.
- Dekret prezydencki z 2 października 1996 r. nr 1412 *O zatwierdzeniu Regulaminu Administracji Prezydenta Rosji*.
- Dekret prezydencki z 6 kwietnia 2004 r. nr 490 *O zatwierdzeniu Regulaminu Administracji Prezydenta Rosji*.
- Dekret Prezydenta *O zatwierdzeniu regulaminu i struktury Aparatu Prezydenta Republiki Armenii* nr UP-193-U z 30 sierpnia 2007 r.
- Dekret Prezydenta Republiki Kazachstanu z dnia 11 marca 2008 r. (nr 552).
- Federalna Ustawa Konstytucyjna Republiki Austrii z dnia 1 października 1920 r.*, [in:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, ed. W. Stańkiewicz, Warszawa 2011.
- Federalna Ustawa Konstytucyjna z 17 grudnia 1997 r. nr 2-FKZ *O Rządzie Federacji Rosyjskiej*.
- Kancelaria Cywilna Prezydenta RP w Warszawie*, Archiwum Akt Nowych, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/web/guest/zespol/-/zespol/51841?refererPlid=20136> (10.10.2025).

- Kazachstan*, [in:] *Konstytucje państw Azji Centralnej: tradycje i współczesność*, eds. T. Bodio, T. Mołdawa, Warszawa 2007.
- Konstytucja Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2022.
- Konstytucja Grecji z dnia 9 czerwca 1975 r.*, [in:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, ed. W. Staśkiewicz, Warszawa 2011.
- Konstytucja Republiki Armenii*, Rzeszów 2004.
- Konstytucja Republiki Bułgarii uchwalona przez Wielkie Zgromadzenie Bułgarii w dniu 12 lipca 1991 r.*, [in:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, ed. W. Staśkiewicz, Warszawa 2011.
- Konstytucja Republiki Litewskiej z dnia 25 października 1992 r.*, [in:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, ed. W. Staśkiewicz, Warszawa 2011.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- Kozłowski K., *Komentarz do art. 143 Konstytucji*, [in:] *Konstytucja RP*, t. 2: *Komentarz do art. 87-243*, eds. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Kryszeń G., *Konstytucyjny model prezydentury w Republice Białoruś*, „Białostockie Studia Prawnicze”, 2016, v. 20/B, 2016, DOI: 10.15290/bsp.2016.20B.21.
- Kuryłowicz M., *Związki komparatystyki prawniczej z historią prawa*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 1982, v. 29, no 5.
- Rowdo W., *Sravnitel'naja politologija*, cz. 3, *Politicheskaja sistema Respubliki Bielaruś*, Wilno 2009.
- Skrzydło W., *Komentarz do art. 143 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [in:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Szymczak I., *Metoda nauki o porównywaniu systemów prawnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 2014, v. 76, no 3, DOI: 10.14746/rpeis.2014.76.3.3.
- Turkmenistan*, [in:] *Konstitucii gosudarstv Azii*, ed. T.J. Chabrievoj, Moskva 2010.
- Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. (Dz.U. 1935, nr 30, poz. 227).
- Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1921, nr 44, poz. 267).
- Ustawa zasadnicza Węgier z dnia 25 kwietnia 2011 r.*, [in:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, ed. W. Staśkiewicz, Warszawa 2011.
- Vaičiaitis V.A., *Status konstytucyjny prezydentów Litwy i Polski*, [in:] *Instytucja prezydenta w polskim i litewskim prawie konstytucyjnym*, ed. D. Górecki, Łódź 2017. DOI:10.18778/8088-623-0.13.
- Volkov A.M., Ghonjakulyan K.M., *Administrative-legal status of Presidential Executive Office of the Russian Federation and Office to the President of the Republic of Armenia*, „RUDN Journal of Law”, 2012, no 1.
- Zuykov A., *Peculiarities of the Nature and Status of the Russian Presidential Administration: Historical, Political and Legal Overview*, „Journal of History Culture and Art Research”, 2018, no 7(1), DOI: 10.7596/taksad.v7i1.1461.

Ustrojowe znaczenie konstytucyjnego uregulowania Kancelarii Prezydenta

Streszczenie

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej normuje Kancelarię Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej jako organ pomocniczy. Pojawia się pytanie, czy praktyka uregulowania organu obsługującego głowę państwa istnieje w innych konstytucjach, czy przypadek

Polski jest odosobniony. Przypuszcza się, że regulacja taka nie wydaje się niezbędna oraz że praktyka umieszczania w konstytucjach przepisów dotyczących Kancelarii Prezydenta jest niezwykle rzadka. Odpowiedź na tak postawione pytanie wymaga wyodrębnienia reprezentatywnej grupy państw, która umożliwi sformułowanie wiarygodnych wniosków. Początkowo analiza obejmowała wszystkie państwa członkowskie Unii Europejskiej. W trakcie badań zdecydowano o rozszerzeniu ich zakresu, objęto nimi dodatkowo także inne wybrane państwa (przykład państw postsowieckich). Zastosowano metodę komparatystyczną. Niniejsze badania przeprowadzono w oparciu o źródła prawa, wybrane ustawy zasadnicze, a także literaturę polską i zagraniczną z zakresu nauk prawnych.

Słowa kluczowe: konstytucja, prezydent, administracja prezydenta, Kancelaria Prezydenta RP

Małgorzata Waksmundzka-Szarek*, Piotr Zalewski**

**BEZPIECZEŃSTWO
W WOJEWÓDZTWIE PODKARPACKIM
W OCENIE JEGO MIESZKAŃCÓW
PO 24 LUTEGO 2022 ROKU.
WYNIKI BADAŃ EMPIRYCZNYCH**

Streszczenie

W artykule opisano wyniki badań wstępnych poświęconych temu, jak mieszkańcy województwa podkarpackiego postrzegają bezpieczeństwo w regionie, w którym żyją, ze względu na bliskość granicy z Ukrainą i rolę województwa w procesie przyjmowania uchodźców oraz różnych form pomocy świadczonej Ukrainie przez społeczność międzynarodową. Dzięki zastosowaniu metody analityczno-opisowej zidentyfikowane zostały i skategoryzowane kluczowe pojęcia. Przeprowadzono także analizę systemową wpływu migracji uchodźczej i działań zbrojnych na terenie Ukrainy na czynności administracji publicznej w Polsce. W badaniach wykorzystano także metodę sondażu diagnostycznego z zastosowaniem techniki ankietowania opartej na autorskim kwestionariuszu ankiety. Badania empiryczne realizowane były w okresie od 10 marca do 6 maja 2024 r. i obejmowały próbę 627 mieszkańców woj. podkarpackiego.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, bezpieczeństwo indywidualne, poczucie bezpieczeństwa, migracja, uchodźcy

Wstęp

W historycznych analizach bezpieczeństwa przyjmuje się, że od początków państwowości aż do połowy XX w. najważniejszym podmiotem bezpieczeństwa było państwo, którego główny problem sprowadzał się do możliwości wystąpienia wojny, a konflikty zbrojne stanowiły podstawowe narzędzie kształtowania tzw. polityki bezpieczeństwa państw i regionów. Zasadnicza zmiana w postrzeganiu bezpieczeństwa dokonała się dopiero

* Uniwersytet Rzeszowski, e-mail: mwaksmundzka@ur.edu.pl, ORCID: 0000-0002-9609-8270.

** Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, e-mail: p.zalewski@op.pl, ORCID: 0000-0002-0997-8561.

w XX w., kiedy to w zimnowojennym świecie bezpieczeństwo zaczęło postrzegać inaczej niż tylko jako określony stan rzeczy. W kontekście międzynarodowym i naukowym bezpieczeństwo zaczęło być traktowane jako fenomen społeczno-kulturowy o zmiennej dynamice i intensywności, którego podmiotem stał się człowiek¹. Zauważono, że niwelowanie identyfikowalnych zagrożeń poprzez zaangażowanie i aktywność podmiotów bezpieczeństwa zapewnia im „możliwości przetrwania i swobody realizacji własnych interesów w konkretnych warunkach, wykorzystując okoliczności sprzyjające (szanse), podejmując wyzwania, redukując ryzyka oraz przeciwdziałając (zapobiegając, przeciwstawiając się) wszelkiego rodzaju zagrożeniom dla podmiotu i jego interesów”².

Istotnym momentem upodmiotowienia człowieka w procesie bezpieczeństwa stały się działania realizowane przez Organizację Narodów Zjednoczonych (ONZ), która w raporcie Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP) upowszechniła koncepcję *human security*, jako paradygmatu wszelkich działań państwa i organizacji międzynarodowych na rzecz ochrony każdego człowieka³. To z kolei znalazło odzwierciedlenie w literaturze przedmiotu z zakresu bezpieczeństwa. I tak, na procesowy wymiar bezpieczeństwa, w którym istotną rolę odgrywają podmioty, zwraca uwagę R. Zięba, który zdefiniował pojęcie bezpieczeństwa w następujący sposób: „W najogólniejszym znaczeniu bezpieczeństwo można więc określić jako pewność istnienia i przetrwania, stanu posiadania oraz rozwoju podmiotu. Pewność jest wynikiem nie tylko braku zagrożeń (ich niewystępowania lub eliminowania). Powstaje także skutek kreatywnej działalności danego podmiotu i jest zmienna w czasie, czyli ma naturę procesu społecznego”⁴. Pewność dotyczy zachowania tego, co człowiek ceni najbardziej, a więc życia (istnienia), zdrowia, wolności, niezależności, jakości życia, stanu posiadania czy też możliwości rozwoju. Możliwość częściowej lub całkowitej utraty ważnych dla jednostki wartości oznacza sytuację zagrożenia, które utożsamiane jest z brakiem bezpieczeństwa. Bogdan M. Szulc, analizując definicje zaproponowane przez R. Ziębę, zwraca uwagę, że odnoszą się one do podmiotu oraz że ta pewność jest wynikiem działania podmiotu, co by wskazywało, że bezpieczeństwo powstaje (jest) w wyniku działania podmiotu (człowieka, społeczności)⁵.

¹ A. Kołodziejczyk, *Bezpieczeństwo jako fenomen społeczny. Pojęcie bezpieczeństwa, jego interpretacje i odmiany*, „Saeculum Christianum” 2007, vol. 4, nr 1, s. 223–252.

² S. Koziej, *Podstawy bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego*, „Myśl Wojskowa”, 2005, nr 4, s. 8.

³ *Human Development Report 1994*, New York 1994, United Nations Development Program, <https://hdr.undp.org> (12.10.2025).

⁴ R. Zięba, *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Warszawa 2008, s. 16.

⁵ B.M. Szulc, *Bezpieczeństwo a nauki o bezpieczeństwie*, Toruń 2024, s. 114.

J. Kukułka uważa, że: „niezaspokojona potrzeba bezpieczeństwa wyrządza szkody jednostce czy grupie społecznej, gdyż destabilizuje jej tożsamość i funkcjonowanie. Przejawiają one wówczas tendencję do zmiany istniejącego stanu rzeczy, do oporu wobec niekorzystnych zmian w sferze zewnętrznej i do stosowania środków ochronnych, mogących przywrócić im poczucie bezpieczeństwa. Tendencje tego rodzaju dowodzą, że bezpieczeństwo jest ciągłym procesem społecznym, w ramach którego działające podmioty starają się doskonalić mechanizmy zapewniające im poczucie bezpieczeństwa”⁶.

Mnogość zróżnicowanych podmiotów bezpieczeństwa wymusza niejako ich kategoryzację, ponieważ pomimo wyraźnych współzależności każdego z nich, z racji ich właściwości, uwarunkowań i oczekiwań, każdy może inaczej postrzegać pożądaný stan bezpieczeństwa. Najbardziej realnym podmiotem bezpieczeństwa pozostaje jednak jednostka, która tworzy zbiorowości społeczne, jeżeli tego potrzebuje, natomiast zachowuje indywidualne postrzeganie pożądanego stanu bezpieczeństwa.

Funkcjonuje wiele kryteriów, które pozwalają na wyodrębnianie różnych kategorii podmiotów bezpieczeństwa. W koncepcji poziomów analizy bezpieczeństwa zaproponowanej przez B. Buzana, O. Waevera i J. de Wilda autorzy wyróżniają pięć poziomów, na który składają się: **system międzynarodowy** (bezpieczeństwo w wymiarze globalnym); **podsystem międzynarodowy** (bezpieczeństwo regionalne); **poziom jednostki** (bezpieczeństwo państwa i narodu oraz innych podmiotów, które wywierają wpływ na podsystem międzynarodowy); **poziom podmiotów funkcjonujących w państwie** (bezpieczeństwo rodziny, społeczności lokalnych, grup etnicznych i mniejszości narodowych); **poziom jednostki ludzkiej** (bezpieczeństwo osobiste, personalne i humanitarne)⁷. Autorzy skorzystali z tej koncepcji oraz ze sposobu definiowania człowieka jako indywidualnego podmiotu bezpieczeństwa przedstawionego przez K. Najder-Stefaniaka, który zauważył, że pojęcie to funkcjonuje obiektywnie i subiektywnie, a subiektywność oznacza wewnętrznie pojmowany stan pewności, spokoju, braku poczucia zagrożenia⁸.

Subiektywne odczuwanie bezpieczeństwa lub jego braku, podobnie jak poczucie bezpieczeństwa, związane jest ze stanem emocjonalnym i po-

⁶ J. Kukułka, *Nowe uwarunkowania i wymiary bezpieczeństwa międzynarodowego Polski*, „Wieża i Państwo”, 1995, nr 1, s. 198–199; L. Chojnowski, *Bezpieczeństwo. Zarys teorii*, Słupsk 2012, s. 22.

⁷ B. Buzan, O. Waever, J. de Wilde, *Security. A New Framework For Analysis*, Boulder–London 1998, s. 5–7; L. Chojnowski, *op.cit.*, s. 87.

⁸ K. Najder-Stefaniak, *O bezpieczeństwie człowieka. Refleksja inspirowana filozofią Alberta Schweitzera* [w:] A. Górski, *Wspólnotowość i postawa uniwersalistyczna*, Warszawa 2010, s. 55.

znawczym człowieka, ma w związku z tym indywidualny charakter. Częściej znajduje to odzwierciedlenie w psychologii, natomiast przekładane jest na grunt bezpieczeństwa chociażby wówczas, kiedy identyfikowane są społeczne i psychologiczne jego aspekty. Pomimo obiektywnie istniejącego otoczenia zewnętrznego i stanu wewnętrznego podmiotu może prowadzić do fałszywego postrzegania bezpieczeństwa (mispercepcji, z ang. *misperception*), co w znaczący sposób będzie wpływać na ocenę jego poziomu w kontekście psychologicznym nazywanego poczuciem bezpieczeństwa. Według P. Gromka w ujęciu ogólnym poczucie bezpieczeństwa istotny jest nie tyle sam fakt występowania zagrożenia, ale związane z nim ryzyko, do którego dany podmiot może się subiektywnie ustosunkować, odczuwając niepewność lub lęk⁹. Subiektywne podejście do bezpieczeństwa zakłóca rzeczywistą ocenę poziomu bezpieczeństwa obiektywnego.

W stworzonym przez D. Freia modelu oceny bezpieczeństwa subiektywizm utożsamiany jest z **brakiem bezpieczeństwa** w sytuacji występowania poważnych, rzeczywistych zagrożeń, przy ich prawidłowym postrzeganiu przez podmiot; **stan bezpieczeństwa** oznacza występowanie nieznacznych zagrożeń lub ich brak, przy ich prawidłowym postrzeganiu; **mispercepcja** to fałszywe postrzeganie bezpieczeństwa i błędne traktowanie zagrożeń, które może oznaczać **stan obsesji** (odczuwanie zagrożeń w sytuacji, gdy w rzeczywistości one nie występują bądź też są nieznaczne, a postrzega się je jako duże), czy też **stan fałszywego bezpieczeństwa**, kiedy podmiot nie dostrzega obiektywnie występujących zagrożeń, ignoruje je bądź też błędnie interpretuje skalę ich występowania, co sprawia, że poważne zagrożenia uznawane są za niewielkie¹⁰.

Analizując model D. Freia, R. Zięba nazywa go „psychologizującym modelem”, który przedstawia istotną wartość heurystyczną, ponieważ pozwala dokonywać analizy bezpieczeństwa jako sytuacji konfliktowej, gdzie zagrożenia pojawiają się i występują obiektywnie w otaczającej podmiot rzeczywistości, natomiast ich subiektywne postrzeganie w sferze świadomości podmiotu kształtuje poczucie pewności i przetrwania, co w znacznym stopniu falsyfikuje lub uwiarygadnia politykę bezpieczeństwa realizowaną przez państwo i jego administrację¹¹. Bezpieczeństwo z perspektywy jednostki ludzkiej zazwyczaj określane jest jako bezpieczeństwo personalne lub osobiste i pozostaje w ścisłym związku z bezpieczeństwem humanitarnym, które najogólniej dotyczy bezpieczeństwa człowieka niezależnie od jego rasy, płci czy narodowości. Współcześnie

⁹ P. Gromek, *Poczucie bezpieczeństwa a badania w dyscyplinie nauk o bezpieczeństwie*, „Zeszyty Naukowe SGSP”, 2021, nr 78, s. 40–41.

¹⁰ D. Frei, *Sicherheit. Grundfragen der Weltpolitik*, Stuttgart 1997, s. 17–21; L. Chojnowski, *op.cit.*, s. 17.

¹¹ R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*, Warszawa 1999, s. 27.

rozumiane jest także jako „wolność od zagrożeń i wolność od potrzeb” (ang. *freedom from fear and freedom from want*)¹². Także program Narodów Zjednoczonych do spraw Rozwoju (United Nations development Program – UNDP), który w latach 90. XX wieku spopularyzował termin *human security* (bezpieczeństwo jednostki, osobiste lub inaczej personalne) zakładał, że w pewnym sensie jest to koncepcja o charakterze uniwersalnym, która obejmuje wszystkich ludzi na świecie i odchodzi od bezpieczeństwa państwa, uważając, że bezpieczeństwo człowieka jest tutaj pierwszoplanowe i powinno koncentrować się na działaniach zapobiegawczych, bowiem działania interwencyjne są dużo bardziej problematyczne. Nawiązywało to do wcześniej prowadzonych badań nad bezpieczeństwem jednostki prowadzonych przez środowiska tzw. szkoły „japońskiej” i „kanadyjskiej”¹³.

Metodologia badań własnych oraz wyniki badań empirycznych przeprowadzonych w 2024 r. wśród mieszkańców województwa podkarpackiego

Jak zauważa R. Stawicki: „W trzeciej dekadzie XXI wieku życie ludzi jest oraz będzie trudne, skomplikowane, pełne niepewności. Określenie trudne oznacza przede wszystkim wielość zagrożeń i wyzwań wobec człowieka w każdej fazie jego rozwoju. Oznacza dynamicznie zmieniające się uwarunkowania, w których człowiek urodził się i ma rozwijać się w poszczególnych fazach życia”¹⁴. Do znanych już „starych” niebezpieczeństw doszły zagrożenia nowe lub znane człowiekowi z historii, ale występujące w nowym kontekście politycznym, gospodarczym, militarnym czy też przyrodniczym. Z całą pewnością zaliczyć do nich można ruchy migracyjne, pandemię COVID-19, zmiany klimatyczne i środowiskowe oraz wojnę na Ukrainie.

Pełnoskalowa, kinetyczna faza konfliktu, jaka 24 lutego 2022 r. rozpoczęła się na Ukrainie, zapoczątkowała niespotykaną dotąd w historii Polski od czasów II wojny światowej falę migracji uchodźczej, której

¹² L. Chojnowski, *op.cit.*, s. 120.

¹³ Szkoła „japońska” badania koncentruje wokół zagadnienia *freedom from want*, polegającego na organizowaniu wysiłków na rzecz wzmocnienia obszarów, które by mogły zagrozić życiu ludzkiemu, natomiast szkoła „kanadyjska” zajmuje się kierunkiem *freedom from fear*, gdzie więcej uwagi poświęca się konieczności realizacji misji humanitarnych, również wojskowych, w celu ochrony życia i praw człowieka. K.R. Zieliński, *Bezpieczeństwo indywidualne*, „Pedagogika Społeczna”, 2022, nr 3(85), s. 31.

¹⁴ R. Stawicki, E. Szweda, *Bezpieczny człowiek w niepewnym świecie w trzeciej dekadzie XXI wieku*, Warszawa 2023, s. 46.

największa koncentracja objęła tereny województwa podkarpackiego i lubelskiego i stała się ogromnym wyzwaniem dla całego państwa. Dane Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców (UNHCR) wskazywały, że począwszy od 24 lutego, do końca marca 2022 r. Ukrainę opuściło 4,1 mln osób. Najwięcej osób wyjechało z Ukrainy na początku konfliktu, a do kulminacji doszło w dniach 6 i 7 marca, gdy kraj opuszczało ponad 200 tys. osób dziennie. Następnie dzienna liczba uchodźców zaczęła maleć i ustabilizowała się w ostatnim tygodniu marca na poziomie ok. 50–60 tys. osób dziennie. Najwięcej osób wyjechało do Polski – 31 marca było to 2384,8 tys. osób, czyli 57,6% wszystkich osób, które wyjechały z Ukrainy. Do Rumunii wyjechało 623,6 tys., do Mołdawii 390,2 tys., a na Węgry 374,5 tys. osób. W kwietniu odnotowano natomiast powroty uchodźców na Ukrainę. W połowie kwietnia ONZ szacowało, że do kraju wróciło 870 tys. uchodźców, z czego ok. 650 tys. przekroczyło granicę polsko-ukraińską¹⁵.

Już od pierwszych godzin po wybuchu wojny na Ukrainie Polska, a konkretnie województwo podkarpackie i lubelskie, zaczęły pełnić funkcje recepcyjne dla ruchu uchodźczego z Ukrainy, a także tranzytowe dla międzynarodowej pomocy świadczonej Ukrainie. Szczególne miejsce na mapie pomocy przypisać należy województwu podkarpackiemu, gdzie znajdują się drogowe przejścia graniczne z Ukrainą w Medyce, Korczowej, Krościenku i Lubaczowie, kolejowe przejście graniczne w Medyce ze stacją w Przemyśle, port lotniczy w Rzeszowie Jasionce, który pełnił rolę *hubu* pomocowego i tranzytowego dla ruchu VIP. Na terenie województwa podkarpackiego rozlokowane były w tym czasie także kwatery wojsk sojuszników NATO.

Celem badań empirycznych było poznanie opinii mieszkańców województwa podkarpackiego na temat tego, jak postrzegają bezpieczeństwo w regionie, który zamieszkują, w sytuacji, kiedy od 24 lutego 2022 r. pełniło ono funkcję recepcyjną i tranzytową dla uchodźców wojennych z Ukrainy, a także tranzytową dla realizacji różnych form pomocy świadczonej Ukrainie przez społeczność międzynarodową. Badania empiryczne przeprowadzone wśród mieszkańców województwa podkarpackiego miały szerszy zakres, bo dotyczyły też opinii respondentów na temat percepcji bezpieczeństwa w wymiarze ogólnopolskim i oceny pracy wybranych podmiotów bezpieczeństwa w związku z sytuacją po 24 lutego 2022 r. Jednakże, ze względu na ramy i zakres tematyczny rozdziału, zaprezentowano jedynie wyniki dotyczące poczucia bezpieczeństwa respondentów zamieszkujących województwo podkarpackie. W artykule przyjęto

¹⁵ *Ukraine Refugee Situation (since 24 February 2022)*, Operational Data Portal UNHCR, <https://www.data.unhcr.org>, 15.04.2025 (15.04.2025).

perspektywę postrzegania bezpieczeństwa indywidualnego mieszkańców tego regionu jako jednostki administracyjnego podziału Polski oraz terenu geograficznego bezpośrednio sąsiadującego z Ukrainą.

Podejmując się badań, autorzy wykorzystali założenia teoretyczne F. Znanieckiego, który uważał, że dla zbadania określonej rzeczywistości społecznej mniejsze znaczenie ma badanie obiektywnych faktów, zjawisk, procesów zachodzących w danej rzeczywistości, a większe znaczenie ma subiektywne postrzeganie zagrożeń danej rzeczywistości oraz jej ocena przez mieszkańców konkretnego regionu i terytorialnie powiązanej grupy społecznej¹⁶. W badaniach wykorzystano także metodę sondażu diagnostycznego z zastosowaniem techniki ankietowania opartej na autorskim kwestionariuszu ankiety¹⁷. Badania empiryczne mieszkańców Podkarpacia realizowane były w okresie od 10 marca do 6 maja 2024 r. za pomocą techniki ankiety. Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety dostępny i rozsyłany online. Jako zmienne niezależne w ustalaniu niektórych zależności wyników badań od cech społeczno-demograficznych uwzględniono: płeć, wiek, miejsce zamieszkania, ocenę własnych warunków materialnych. W badaniu wzięło udział 678 osób, spośród których 53,8% stanowiły kobiety, a 46,2% mężczyźni (tabela 1). W artykule wykorzystano wyniki badań tzw. wstępnych, których dotychczas nie publikowano w całości, a jedynie prezentowano niektóre z tych wniosków w innych analizach.

Tabela 1. Płeć respondentów

	Częstość	Procent
Kobieta	365	53,8%
Mężczyzna	313	46,2%
Ogółem	678	100%

Źródło: badania własne.

¹⁶ F. Znaniecki, *Poznań w świadomości jego obywateli. Z badań Polskiego Instytutu Socjologicznego nad miastem Poznaniem*, Poznań 1931, s. 6–15.

¹⁷ Wśród przedstawicieli nauki w Polsce temat badań bezpieczeństwa w społeczności lokalnej podejmowany był wielokrotnie przez m.in. E. Moczuk, *Postrzeganie bezpieczeństwa publicznego w środowisku lokalnym: raport z badań sondażowych*, Rzeszów 2003; *idem*, *Mieszkańcy powiatu mieleckiego wobec problemów bezpieczeństwa lokalnego*, Rzeszów 2007; P. Mickiewicz, *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych. Organizacja systemu i projektowanie działań*, Poznań 2020; M. Leszczyński [i in.], *Bezpieczeństwo w wymiarze lokalnym. Wybrane obszary*, Warszawa 2016; T. Serafin, S. Parszowski, *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych. Programy prewencyjne w systemie bezpieczeństwa*, Warszawa 2011; A. Urban, *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych*, Warszawa 2011; G. Bonusiak, D. Boratyn, *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych*, Rzeszów 2020.

Tabela 2. Wiek respondentów

	Częstość	Procent
do 24 lat	29	4,3%
25–34 lata	33	4,9%
35–44 lata	401	59,1%
45–54 lata	165	24,3%
55–64 lata	31	4,6%
65 lat i więcej	19	2,8%
Ogółem	678	100%

Źródło: badania własne.

Tabela 3. Wykształcenie respondentów

	Częstość	Procent
Podstawowe	3	0,5%
Zasadnicze zawodowe	2	0,3%
Średnie	169	25,4%
Wyższe	492	73,9%
Ogółem	666	100%

Uwaga: 12 osób nie udzieliło odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

W tabeli 2 przedstawiono wiek respondentów. Najwięcej – 59,1% respondentów, były to osoby w przedziale wiekowym od 35 do 44 lat. Następne w kolejności – osoby w wieku od 45 do 54 lat (24,3%) oraz od 25 do 34 lat (4,9%), osoby w wieku do 24 – 4,3% respondentów, a osoby w wieku od 55 do 64 lat – 4,6%. Najmniej badanych – 2,8%, stanowiły osoby w wieku 65 lat i więcej. Dane te pokazują, że najliczniejszą grupą respondentów uczestniczących w badaniu były osoby między 35 a 44 rokiem życia.

W tabeli 3 uwzględniono dane dotyczące poziomu wykształcenia respondentów. Najwięcej – 73,9% respondentów, posiadało wyższe wykształcenie, a 25,4% biorących udział w ankiecie wykształcenie średnie. Pojedyncze przypadki stanowiły osoby z wykształceniem podstawowym (0,5%) oraz zasadniczym zawodowym (0,3%).

Najwyższy odsetek respondentów – 32,5%, stanowili mieszkańcy miast powyżej 100 tys. mieszkańców, 25,8% respondentów zamieszkiwało wieś, a 17,7% respondentów mieszkalo w miastach do 25 tys. mieszkańców, 15,3% w miastach od 50,1 do 100 tys., 8,7% w miastach od 25,1

do 50 tys. mieszkańców. Uczestnicy badania reprezentowali różne typy osadnictwa, przy czym najwięcej badanych zamieszkiwało duże miasta.

Tabela 4. Miejsce zamieszkania respondentów

	Częstość	Procent
Wieś	175	25,8%
Miasto do 25 tys. mieszkańców	120	17,7%
Miasto 25,1 – 50 tys. mieszkańców	59	8,7%
Miasto 50,1– 100 tys. mieszkańców	104	15,3%
Miasto powyżej 100 tys. mieszkańców	220	32,5%
Ogółem	678	100%

Źródło: badania własne.

Respondentów zapytano także o ich stan cywilny. Najwyższy odsetek uczestników badania stanowiły osoby żonate lub zamężne (84,2%), 13,2% było kawalerami lub pannami, 1,8% było rozwiedzionych, a 0,8% to wdowcy lub wdowy. Większość respondentów pozostawało zatem w związku małżeńskim.

Tabela 5. Stan cywilny respondentów

	Częstość	Procent
Kawaler/panna	88	13,2%
Żonaty/zamężna	561	84,2%
Rozwiedziony/rozwiedziona	12	1,8%
Wdowiec/wdowa	5	0,8%
Ogółem	666	100%

Uwaga: 12 osób nie udzieliło odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

W kolejnej części kwestionariusza ankiety skoncentrowano się na badaniu poczucia bezpieczeństwa uczestników badania w ich ojczyźnie lokalnej, w województwie podkarpackim. Uczestnikom badania zadano pytanie: „Czy czujesz się bezpiecznie, mieszkając w województwie podkarpackim po inwazji Rosji na Ukrainę?”. Analiza odpowiedzi badanych (tabela 6) wykazała, że najwyższy odsetek respondentów, bo 27,7%, udzieliło odpowiedzi „raczej nie”. 19% stwierdziło, że „zdecydowanie nie” czują się bezpiecznie, 27,7% odpowiedziało „raczej tak”, a 5,6% wskazało, że „zdecydowanie tak”. Natomiast 19,9% respondentów odpo-

wiedziało „trudno powiedzieć”. Opinie na temat poczucia bezpieczeństwa w województwie podkarpackim po inwazji Rosji na Ukrainę były istotnie podzielone, przy czym znaczna część uczestników badania miała trudności z wyrażeniem jednoznacznej opinii.

Tabela 6. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Czy czujesz się bezpiecznie, mieszkając w województwie podkarpackim po inwazji Rosji na Ukrainę?”

	Częstość	Procent
Zdecydowanie nie	129	19,0%
Raczej nie	188	27,7%
Trudno powiedzieć	135	19,9%
Raczej tak	188	27,7%
Zdecydowanie tak	38	5,6%
Ogółem	678	100%

Źródło: badania własne.

Kolejne pytanie odnosiło się do opinii badanych na temat bezpieczeństwa w województwach sąsiadujących z Podkarpaciem.

Tabela 7. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Czy województwa sąsiadujące z Podkarpaciem uważasz za...?”

	Częstość	Procent
Mniej bezpieczne niż Podkarpacie	20	3,1%
Tak samo bezpieczne/niebezpieczne jak Podkarpacie	268	40,5%
Bardziej bezpieczne niż Podkarpacie	373	56,4%
Ogółem	661	100%

Uwaga: 17 osób nie udzieliło odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Tabela 7 prezentuje opinie respondentów na temat bezpieczeństwa w województwach sąsiadujących z Podkarpaciem. Większość ankietowanych, bo aż 56,4%, uważała, że województwa sąsiadujące z Podkarpaciem są „bardziej bezpieczne niż Podkarpacie”. Natomiast 40,5% respondentów uznała, że sąsiadujące województwa są „tak samo bezpieczne/niebezpieczne jak Podkarpacie”. Jedynie niewielki odsetek, 3,1% respondentów, uważało, że są one „mniej bezpieczne niż Podkarpacie”. Analiza odpowiedzi pozwala stwierdzić, że większość respondentów sądzi, iż województwa sąsiadujące z Podkarpaciem są bardziej bezpieczne niż Podkarpacie.

Następne z pytań dotyczyło tego, czy badani osobiście uczestniczyli w jakichkolwiek działaniach mających na celu pomoc Ukrainie lub Ukraińcom (tabela 8).

Tabela 8. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Czy osobiście uczestniczyłeś/aś w jakichkolwiek działaniach mających na celu pomoc Ukrainie/Ukraińcom?”

	Częstość	Procent
Tak	347	52,4%
Nie	315	47,6%
Ogółem	662	100%

Uwaga: 16 osób nie udzieliło odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Większość respondentów odpowiedziało, że uczestniczyli w działaniach mających na celu pomoc Ukrainie lub Ukraińcom. Natomiast 47,6% stwierdziło, że nie uczestniczyli w takich działaniach. Można zauważyć, że ponad połowa respondentów osobiście zaangażowała się w czynności mające na celu pomoc Ukrainie lub Ukraińcom.

Respondentów zapytano również o to, czy podjęli jakiegokolwiek kroki zmierzające do zwiększenie bezpieczeństwa swojego lub swojej rodziny w związku z konfliktem zbrojnym w Ukrainie, takie jak przygotowanie zapasów czy plan ewakuacji.

Tabela 9. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Czy podjąłeś/aś jakiegokolwiek kroki mające na celu zwiększenie bezpieczeństwa swojego lub swojej rodziny w związku z konfliktem zbrojnym w Ukrainie (np. przygotowanie zapasów, plan ewakuacji)?”

	Częstość	Procent
Tak	263	38,8%
Nie	415	61,2%
Ogółem	678	100%

Źródło: badania własne.

Wyniki zawiera tabela 9. Pokazują one, że zdecydowana większość respondentów, bo aż 61,2%, nie podjęło takich kroków, natomiast 38,8% uczestników badania odpowiedziało, że rozpoczęli działania mające na celu zwiększenie bezpieczeństwa swojego lub swojej rodziny. Należy zatem zauważyć, że większość respondentów nie podjęła konkretnych czynności mających na celu zwiększenie bezpieczeństwa w związku z konfliktem zbrojnym w Ukrainie.

Ankietowani poproszeni zostali również o odpowiedź na pytanie, czy obawiają się wpływu konfliktu zbrojnego w Ukrainie na lokalną gospodarkę i rynek pracy.

Tabela 10. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Czy obawiasz się o wpływ konfliktu zbrojnego w Ukrainie na lokalną gospodarkę i rynek pracy?”

	Częstość	Procent
Zdecydowanie nie	71	10,5%
Raczej nie	26	3,8%
Trudno powiedzieć	37	5,5%
Raczej tak	298	44,0%
Zdecydowanie tak	246	36,2%
Ogółem	678	100%

Źródło: badania własne.

Odpowiedzi na to pytanie prezentuje tabela 10. 36,2% respondentów odpowiedziało, że „zdecydowanie tak” obawiają się tego wpływu, a 44% uważało, że „raczej tak”. 10,5% badanych uznało, że „zdecydowanie nie” obawiają się tego wpływu, a 3,8% odpowiedziało „raczej nie”. Natomiast 5,5% respondentów odpowiedziało „trudno powiedzieć”. Na podstawie tych danych można stwierdzić, że istnieje znaczna obawa respondentów co do wpływu konfliktu zbrojnego w Ukrainie na lokalną gospodarkę i rynek pracy.

Badani poproszeni zostali także o ocenę poziomu zagrożenia dla województwa podkarpackiego w kontekście inwazji Rosji na Ukrainę. Wyniki tego badania prezentuje tabela 11.

Tabela 11. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Jak oceniasz poziom zagrożenia dla województwa podkarpackiego w kontekście inwazji Rosji na Ukrainę?”

	Częstość	Procent
Brak zagrożenia	18	2,7%
Niskie zagrożenie	34	5,1%
Średnie zagrożenie	178	26,6%
Wysokie zagrożenie	384	57,5%
Bardzo wysokie zagrożenie	54	8,1%
Ogółem	668	100%

Uwaga: 10 osób nie udzieliło odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Oceniając poziom zagrożenia dla województwa podkarpackiego w kontekście inwazji Rosji na Ukrainę, większość ankietowanych – 57,5%, zauważyła, że województwo podkarpackie jest „wysoko zagrożone”, 8,1% uczestników badania uznało, że jest „bardzo wysoko zagrożone”, natomiast 26,6% respondentów oceniło, że zagrożenie jest „średnie”, a 5,1%, że „niskie”. Zaledwie 2,7% badanych uznało, że zagrożenie dla województwa podkarpackiego nie występuje („brak zagrożenia”). Większość respondentów potwierdziła, że województwo podkarpackie jest wysoko lub bardzo wysoko zagrożone w kontekście inwazji Rosji na Ukrainę.

Następne pytanie dotyczyło opinii respondentów na temat bezpośredniego wpływu konfliktu zbrojnego w Ukrainie na ich własne bezpieczeństwo i bezpieczeństwo ich bliskich. Wyniki prezentuje tabela 12.

Tabela 12. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Czy konflikt zbrojny w Ukrainie może mieć bezpośredni wpływ na bezpieczeństwo Twoje i Twoich bliskich?”

	Częstość	Procent
Zdecydowanie nie	26	3,9%
Raczej nie	68	10,2%
Trudno powiedzieć	99	14,8%
Raczej tak	294	43,9%
Zdecydowanie tak	182	27,2%
Ogółem	669	100%

Uwaga: 9 osób nie udzieliło odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Największa grupa uczestników badania – 43,9% oceniła, że konflikt może mieć bezpośredni wpływ na ich bezpieczeństwo („raczej tak”), 27,2% stwierdziło, że konflikt zdecydowanie może mieć bezpośredni wpływ na ich bezpieczeństwo („zdecydowanie tak”), 10,2% odpowiedziało, że konflikt „raczej nie” będzie miał bezpośredniego wpływu na ich bezpieczeństwo, a 3,9% wybrało odpowiedź „zdecydowanie nie”, ponadto 14,8% odpowiedziało, że „trudno powiedzieć”. Można zatem stwierdzić, że większość uczestników badania obawia się tego, że konflikt zbrojny w Ukrainie może mieć bezpośredni wpływ na ich własne bezpieczeństwo i bezpieczeństwo ich bliskich.

Respondentów zapytano też o opinie na temat rzetelności otrzymywanych informacji dotyczących wpływu konfliktu zbrojnego w Ukrainie na bezpieczeństwo w miejscu ich zamieszkania. Wyniki przedstawiono w tabeli 13.

Tabela 13. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Czy uważasz, że otrzymujesz wystarczająco rzetelne informacje na temat wpływu konfliktu zbrojnego w Ukrainie na bezpieczeństwo w miejscu Twojego zamieszkania?”

	Częstość	Procent
Zdecydowanie nie	129	19,0%
Raczej nie	296	43,7%
Trudno powiedzieć	145	21,4%
Raczej tak	83	12,2%
Zdecydowanie tak	25	3,7%
Ogółem	678	100%

Źródło: badania własne.

Najwięcej badanych (43,7%) uważało, że „raczej nie” otrzymuje rzetelnych informacji dotyczących wpływu konfliktu zbrojnego w Ukrainie na bezpieczeństwo w miejscu ich zamieszkania, a 19% badanych jest jeszcze bardziej o tym przekonanych („zdecydowanie nie”). 12,2% respondentów było odmiennego zdania, wskazując odpowiedź „raczej tak”, a kolejne 3,7% respondentów – „zdecydowanie tak”. Z badania wyłania się relatywnie wysoki odsetek badanych (21,4%), którym trudno było odnieść się do tak postawionego pytania („trudno powiedzieć”). Na podstawie tych danych można stwierdzić, że większość respondentów wątpiło w rzetelność informacji dotyczących wpływu konfliktu zbrojnego w Ukrainie na bezpieczeństwo w miejscu ich zamieszkania.

Ankietowanych zapytano również o to, czy czują się przygotowani na możliwe zagrożenia wynikające z trwającego konfliktu zbrojnego w Ukrainie, ze szczególnym odniesieniem do ewakuacji. Podsumowanie odpowiedzi na ten temat zawiera tabela 14.

Tabela 14. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Czy czujesz, że jesteś przygotowany/a na możliwe zagrożenia wynikające z trwającego konfliktu zbrojnego w Ukrainie (ewakuacja)?”

	Częstość	Procent
Zdecydowanie nie	211	32,1%
Raczej nie	163	24,8%
Trudno powiedzieć	89	13,5%
Raczej tak	102	15,5%
Zdecydowanie tak	93	14,1%
Ogółem	658	100%

Uwaga: 20 osób nie udzieliło odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Ankietowani najczęściej wskazywali odpowiedź „zdecydowanie nie” (32,1%). 24,8% respondentów stwierdziło, że „raczej nie” czują się przygotowani na możliwe zagrożenia wynikające z trwającego konfliktu zbrojnego w Ukrainie. Tylko 14,1% respondentów odpowiedziało, że „zdecydowanie tak” czują się przygotowani, a 15,5% odpowiedziało „raczej tak”. Natomiast 13,5% respondentów wskazało odpowiedź „trudno powiedzieć”. Na podstawie tych danych można stwierdzić, że większość respondentów nie czuje się wystarczająco przygotowana na ewentualną ewakuację związaną z konfliktem zbrojnym w Ukrainie.

Respondentów zapytano też o to, czy czują się przygotowani na możliwe zagrożenia wynikające z trwającego konfliktu zbrojnego w Ukrainie, ze szczególnym odniesieniem do pierwszej pomocy. Odpowiedzi przedstawiono w tabeli 15.

Tabela 15. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Czy czujesz, że jesteś przygotowany/a na możliwe zagrożenia wynikające z trwającego konfliktu zbrojnego w Ukrainie (pierwsza pomoc)?”

	Częstość	Procent
Zdecydowanie nie	132	20,8%
Raczej nie	103	16,2%
Trudno powiedzieć	141	22,2%
Raczej tak	206	32,4%
Zdecydowanie tak	54	8,4%
Ogółem	636	100%

Uwaga: 42 osoby nie udzieliły odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Powyższy wykres prezentuje opinie ankietowanych, i tak – najwyższy odsetek badanych stwierdził, że raczej czują się przygotowani do udzielenia pierwszej pomocy („raczej tak”). 8,4% respondentów odpowiedziało „zdecydowanie tak”, natomiast 20,8% respondentów uznało, że „zdecydowanie nie”, a kolejne 16,2% odpowiedziało, że „raczej nie” czują się przygotowani do udzielenia pierwszej pomocy w przypadku możliwych zagrożeń wynikających z trwającego konfliktu zbrojnego w Ukrainie. Wysoki odsetek ankietowanych (22,2%) to osoby, które miały problem z udzieleniem odpowiedzi na tak postawione pytanie. Na podstawie tych danych można stwierdzić, że większość respondentów ma wątpliwości co do swojego przygotowania do udzielenia pierwszej pomocy w przypadku zagrożeń wynikających z trwającego konfliktu zbrojnego w Ukrainie.

Następne pytanie odnosiło się do opinii badanych na temat ich przygotowania do zagrożeń wynikających z trwającego konfliktu zbrojnego w Ukrainie w kontekście dostępu do schronów. Odpowiedzi przedstawiono w tabeli 16.

Tabela 16. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Czy czujesz, że jesteś przygotowany/a na możliwe zagrożenia wynikające z trwającego konfliktu zbrojnego w Ukrainie (dostęp do schronów)?”

	Częstość	Procent
Zdecydowanie nie	560	84,6%
Raczej nie	57	8,6%
Trudno powiedzieć	26	3,9%
Raczej tak	11	1,7%
Zdecydowanie tak	8	1,2%
Ogółem	662	100%

Uwaga: 16 osób nie udzieliło odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Z badania wynika, że zdecydowana większość respondentów (84,6%) stwierdziła, że „zdecydowanie nie” czują się przygotowani w zakresie dostępu do schronów. 8,6% odpowiedziało, że „raczej nie” czują się przygotowani na taką ewentualność. Tylko niewielki odsetek respondentów, odpowiednio 1,7% i 1,2%, stwierdziło, że „raczej tak” lub „zdecydowanie tak” czują się przygotowani w zakresie dostępu do schronów, a 3,9% respondentów wybrało odpowiedź „trudno powiedzieć”. Na podstawie tych danych można stwierdzić, że większość respondentów nie czuje się przygotowana do zagrożeń wynikających z trwającego konfliktu zbrojnego w Ukrainie w kontekście dostępu do schronów.

Następne pytanie dotyczyło bezpośrednich skutków inwazji Rosji na Ukrainę w najbliższej okolicy.

Tabela 17. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Czy zauważyłeś bezpośrednie skutki inwazji Rosji na Ukrainę w swojej najbliższej okolicy (np. zwiększona obecność wojska, policji, uchodźców, wolontariuszy)?”

	Częstość	Procent
Tak	447	66,4%
Nie	226	33,6%
Ogółem	673	100%

Uwaga: 5 osób nie udzieliło odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Tabela 17 prezentuje odpowiedzi respondentów na zadane pytanie. Większość respondentów, bo 66,4%, odpowiedziało „tak”, co oznacza, że zauważyli bezpośrednie skutki inwazji, natomiast 33,6% respondentów „nie” zauważyło takich skutków. Na podstawie tych danych można stwierdzić, że dla większości respondentów widoczne były bezpośrednie skutki inwazji Rosji na Ukrainę w ich najbliższej okolicy, takie jak: zwiększona obecność wojska, policji, uchodźców czy wolontariuszy.

Kolejne pytanie, które zadano badanym mieszkańcom województwa podkarpackiego, odnosiło się do tego, czy czują się bezpiecznie na swoim osiedlu w ciągu dnia. Wyniki przedstawiono w tabeli 18.

**Tabela 18. Rozkład odpowiedzi na pytanie:
„Czy czujesz się bezpiecznie na swoim osiedlu w porze dziennej?”**

	Częstość	Procent
Bardzo niebezpiecznie	11	1,6%
Raczej niebezpiecznie	5	0,8%
Raczej bezpiecznie	463	69,4%
Bardzo bezpiecznie	188	28,2%
Ogółem	667	100%

Uwaga: 11 osób nie udzieliło odpowiedzi

Źródło: badania własne.

Respondenci w zdecydowanej większości odpowiadali, że czują się „raczej bezpiecznie”. 28,2% badanych stwierdziło, że czują się „bardzo bezpiecznie”. Jedyne niewielki odsetek respondentów uznał, że czują się „bardzo niebezpiecznie” lub „raczej niebezpiecznie”. Na podstawie tych danych można stwierdzić, że większość respondentów czuje się bezpiecznie na swoim osiedlu w porze dziennej.

Następne pytanie odnosiło się również do poczucia bezpieczeństwa badanych na swoim osiedlu, lecz tym razem po zmroku. Rozkład odpowiedzi prezentuje tabela 19.

Tabela 19. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Czy czujesz się bezpiecznie na swoim osiedlu po zmroku?”

	Częstość	Procent
Bardzo niebezpiecznie	26	4,0%
Raczej niebezpiecznie	16	2,4%
Raczej bezpiecznie	508	77,6%
Bardzo bezpiecznie	105	16,0%
Ogółem	655	100%

Uwaga: 23 osoby nie udzieliły odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Zdecydowana większość respondentów (77,6%) czuje się „raczej bezpiecznie” na swoim osiedlu po zmroku, a 16% ankietowanych czuje się „bardzo bezpiecznie” w takiej sytuacji. Jedynie niewielki odsetek respondentów, odpowiednio 4% i 2,4%, czuje się „bardzo niebezpiecznie” lub „raczej niebezpiecznie” na swoim osiedlu po zmroku. Na podstawie tych danych można stwierdzić, że większość respondentów czuje się bezpiecznie na swoim osiedlu po zmroku.

Kolejne – komplementarne do poprzednich – pytanie odnosiło się do poczucia bezpieczeństwa badanych we własnym mieszkaniu.

**Tabela 20. Rozkład odpowiedzi na pytanie:
„Czy czujesz się bezpiecznie we własnym mieszkaniu?”**

	Częstość	Procent
Zdecydowanie nie	7	1,0%
Raczej nie	1	0,2%
Raczej tak	263	38,8%
Zdecydowanie tak	407	60,0%
Ogółem	678	100%

Źródło: badania własne.

Tabela 20 przedstawia odpowiedzi respondentów na to pytanie. Większość respondentów, bo 60%, czuje się zdecydowanie bezpiecznie w swoim mieszkaniu („zdecydowanie tak”), a 38,8% czuje się raczej bezpiecznie (odpowiedź „raczej tak”). Jedynie niewielki odsetek respondentów, odpowiednio 1% i 0,2%, czuje się „zdecydowanie nie” lub „raczej nie” bezpiecznie w swoim mieszkaniu. Zebrane dane dowodzą, że większość respondentów czuje się bezpiecznie we własnym mieszkaniu.

Kwestionariusz ankiety kończyło pytanie, czy i w jaki sposób konflikt w Ukrainie wpłynął na plany ankietowanych dotyczące miejsca zamieszkania.

Tabela 21. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Czy i w jaki sposób konflikt w Ukrainie wpłynął na Twoje plany związane z miejscem zamieszkania?”

	Częstość	Procent
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Planuję pozostać w swoim miejscu zamieszkania	372	56,3%
Planuję wyemigrować do innego województwa	64	9,7%

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Planuję wyemigrować do innego kraju	54	8,1%
Nie zastanawiałem/am się nad tym	171	25,9%
Ogółem	661	100%

Uwaga: 17 osób nie udzieliło odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Rozkład odpowiedzi przedstawia tabela 21. Powyżej połowy uczestników badania – 56,3% – planuje pozostać w swoim miejscu zamieszkania, 25,9% odpowiedziało, że nie zastanawiało się nad zmianą miejsca zamieszkania w związku z konfliktem w Ukrainie. Natomiast 9,7% uczestników badania planuje wyemigrować do innego województwa lub nawet do innego kraju, w tym 8,1% z powodu konfliktu w Ukrainie. To oznacza, że większość uczestników badania nie zamierza zmieniać swojego miejsca zamieszkania z powodu konfliktu w Ukrainie.

Zakończenie

Wskazywaną często w ostatnich latach opinią wielu środowisk eksperckich jest ta odnosząca się do konieczności zwiększenia świadomego udziału społeczeństwa w procesach związanych z reagowaniem w ramach zarządzania kryzysowego oraz przygotowaniem do wzmacniania odporności na innego rodzaju zagrożenia, w tym spowodowane zewnętrznym zagrożeniem i narastającą w związku z tym presją. Wcześniejsze badania jednego ze współautorów artykułu także wskazywały na to, że wszyscy wówczas badani co do zasady rozumieli potrzebę skutecznego zarządzania kryzysowego, natomiast badania szczegółowe unaocznily, że swojej roli nie do końca była świadoma sama administracja, która w systemie reagowania i zarządzania kryzysem odgrywa kluczową rolę. W odniesieniu do przytoczonych badań istotne znaczenie miały dwa punkty odniesienia: pierwszy – administracji, czyli sektor publiczny, i drugi – społeczny, ponieważ te dwie wyrażnie inne rzeczywistości nie zawsze wskazują na potrzebę wspólnego działania w kryzysie, często wzajemnie utrudniają swoje działania, nie rozumiejąc wzajemnych oczekiwań i obowiązków.

Wobec zagrożeń występujących współcześnie należałoby dążyć do wzmocnienia obszaru zarządzania kryzysowego poprzez integrację wszelkich procesów i działań zespołowych, gdzie każdy czuje się odpowiedzial-

ny – zarówno administracja, jak też społeczeństwo¹⁸. Sytuacja na terenie województwa podkarpackiego w związku z wydarzeniami na Ukrainie, będąca obszarem badań, może być również rozpatrywana z perspektywy problematyki zarządzania kryzysowego. I tak, analizując odpowiedzi respondentów na pytanie o czynione przygotowania mające na celu zwiększenie bezpieczeństwa swojego lub swojej rodziny w związku z konfliktem zbrojnym w Ukrainie, aż 61,2% badanych nie podjęło takich kroków, natomiast zaledwie 38,8% respondentów to uczyniło. Dochodzi do tego w sytuacji, kiedy większość badanych w tej samej ankiecie wskazuje jednak na stan zagrożenia, poczucie braku wystarczającego poziomu bezpieczeństwa, ale jednocześnie nie czyni przygotowań mających na celu zwiększenie swoich szans w razie wystąpienia realnego zagrożenia. To z kolei skłania do wniosku, że społeczeństwo nadal w większości przenosi ciężar odpowiedzialności za całość procesów związanych z fazami kryzysu na państwo i jego administrację. Taki wniosek również nasunął się w rezultacie wspomnianych wyżej wcześniejszych badań¹⁹. Niepokój wśród społeczeństwa województwa podkarpackiego rodzi także temat rynku pracy, który zasilany jest przez cudzoziemców, w tym migrantów i uchodźców z terenu Ukrainy, a zarazem następuje chwilowy istotny odpływ z rynku pracy Ukraińców i cudzoziemców z innych krajów. Badania pokazały znaczną obawę respondentów w tym obszarze.

Analiza wielu kryzysów z ostatnich lat w połączeniu z przytoczonymi wynikami badań wywołuje kolejną refleksję – a mianowicie zwraca uwagę na konieczność prowadzenia bardziej pogłębionych badań, podczas których należałoby zdiagnozować przyczyny określonego niezrozumienia z jednej strony działań państwa i jego administracji, a z drugiej strony – braku świadomej i właściwej jednoznacznej reakcji społecznej. Wydaje się, że dużą winę w tym obszarze ponoszą między innymi politycy oraz przedstawiciele mediów, ponieważ chęć zabiegania o wysoki wynik wyborczy często przekłada się na ręczne zarządzanie realizowane na użytek określonego obrazka medialnego, który nie ma nic wspólnego z zarządzaniem ryzykiem oraz rozwiązywaniem problemów uwzględniających rzeczywisty podział kompetencji przypisany działaniom i procesom realizowanym w trakcie zarządzania kryzysowego, a tym bardziej zwrócenie uwagi społeczeństwa na konieczność uczestniczenia w tych procesach. Niejednoznaczność obrazka, który widzi społeczeństwo – co

¹⁸ M. Waksmundzka-Szarek, *Problemy komunikacji społecznej w zarządzaniu kryzysowym w województwie*, Rzeszów 2024, s. 236. Badania dotyczyły kryzysu powodzi z 2010 roku, jakiego doświadczyli mieszkańcy województwa podkarpackiego, oraz powodzi „błyskawicznej” z 2020 roku.

¹⁹ *Ibidem*.

prawda obrazka zgodnego ze społecznym oczekiwaniem, jak też wskazują przeprowadzone badania, ale jednak różnego od rozwiązań wprowadzanych w ostatnim czasie, chociażby w obszarze aktów prawnych, wydaje się powodować owo niezrozumienie i mijanie się wspomnianych wyżej „odrębnych światów”, czyli dwóch punktów odniesienia – jednego reprezentującego sektor publiczny, i drugiego – rozumianego jako sektor społeczny. Analiza przedstawionych w artykule wyników badań pokazuje, że nie wszyscy mieszkańcy województwa podkarpackiego wobec dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości zewnętrznej i wewnętrznej odczuwają swoje bezpieczeństwo jako wystarczające oraz zauważają te czynniki, które wpływają na obniżenie ich poczucia bezpieczeństwa.

Bibliografia

- Bonusiak G., Boratyn D., *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych*, Rzeszów 2020.
- Buzan B., Waever O., Wilde J. de, *Security. A New Framework For Analysis*, Boulder–London 1998.
- Chojnowski L., *Bezpieczeństwo. Zarys teorii*, Słupsk 2012.
- Gromek P., *Poczucie bezpieczeństwa a badania w dyscyplinie nauk o bezpieczeństwie*, „Zeszyty Naukowe SGSP”, 2021, nr 78.
- Human Development Report 1994*, New York 1994, United Nations Development Program, <https://hdr.undp.org> (12.10.2025).
- Kołodziejczyk A., *Bezpieczeństwo jako fenomen społeczny. Pojęcie bezpieczeństwa, jego interpretacje i odmiany*, „Saeculum Christianum” 2007, vol. 4, nr 1.
- Koziej S., *Podstawy bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego*, „Myśl Wojskowa”, 2005, nr 4.
- Kukułka J., *Nowe uwarunkowania i wymiary bezpieczeństwa międzynarodowego Polski*, „Wieś i Państwo”, 1995, nr 1.
- Leszczyński M. [i in.], *Bezpieczeństwo w wymiarze lokalnym. Wybrane obszary*, Warszawa 2016.
- Mickiewicz P., *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych. Organizacja systemu i projektowanie działań*, Poznań 2020.
- Moczuk E., *Postrzeganie bezpieczeństwa publicznego w środowisku lokalnym: raport z badań sondażowych*, Rzeszów 2003.
- Najder-Stefaniak K., *O bezpieczeństwie człowieka. Refleksja inspirowana filozofią Alberta Schweitzera* [w:] *Wspólnotowość i postawa uniwersalistyczna*, red. A. Górski, Warszawa 2010.
- Serafin T., Parszowski S., *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych. Programy prewencyjne w systemie bezpieczeństwa*, Warszawa 2011.
- Stawicki R., Szweda E., *Bezpieczny człowiek w niepewnym świecie w trzeciej dekadzie XXI wieku*, Warszawa 2023.
- Szulc B. M., *Bezpieczeństwo a nauki o bezpieczeństwie*, Toruń 2024.
- Ukraine Refuge Situation (since 24 February 2022)*, Operational Data Portal UNHCR, <https://www.data.unhcr.org>, 15.04.2025 (15.04.2025).
- Urban A., *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych*, Warszawa 2011.

Waksmundzka-Szarek M., *Problemy komunikacji społecznej w zarządzaniu kryzysowym w województwie*, Rzeszów 2024.

Zieliński K.R., *Bezpieczeństwo indywidualne*, „Pedagogika Społeczna”, 2022, nr 3(85).

Zięba R., *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Warszawa 2008.

Zięba R., *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*, Warszawa 1999.

Znaniecki F., *Poznań w świadomości jego obywateli. Z badań Polskiego Instytutu Socjologicznego nad miastem Poznaniem*, Poznań 1931.

Safety in the Podkarpackie province as assessed by its inhabitants after February 24, 2022. Results of empirical research

Abstract

The article describes the results of preliminary research on how residents of the Podkarpackie province perceive security in the region in which they live, due to the proximity of the border with Ukraine and the role of the province in the process of receiving refugees and various forms of assistance provided to Ukraine by the international community. As a result of analytical and descriptive methods, key concepts have been identified and categorised. A systemic analysis of the impact of refugee migration and armed activities in Ukraine was also carried out, on the activities of public administration in Poland. The research also used the method of diagnostic survey using a survey technique based on a questionnaire of the survey. Empirical studies were carried out between 10 March and 6 May 2024 and included a sample of 627 inhabitants of the Podkarpackie province.

Keywords: Security, individual security, sense of security, migration, and refugees

Witold Wojdyło***STANISŁAWA GRABSKIEGO STUDIUM
SPOŁECZNO-PSYCHOLOGICZNE *REWOLUCJA*.
PERSPEKTYWA
SOCJOLOGICZNO-POLITOLOGICZNA****Streszczenie**

Celem niniejszego artykułu jest analiza i ocena projekcji społeczno-psychologicznych Stanisława Grabskiego, poświęconych rewolucji w Rosji w 1917 r. Związany organizacyjnie z politycznym obozem narodowym i z Uniwersytetem Jana Kazimierza we Lwowie, uczony i polityk, pozostawił po sobie liczną i wartościową spuściznę naukową, w tym publikację dotyczącą rewolucji w bolszewickiej Rosji. Jest to praca na poły publicystyczna, która powstała jako próba zrozumienia i interpretacji wydarzeń, których autor był świadkiem, i umieszczenia ich w szerszym kontekście historycznym i socjologicznym. Całość prezentowanego tekstu podzielono na trzy części składowe stanowiące integralną całość. W pierwszej przedstawiono przyczyny wybuchu rewolucji, w drugiej przebieg rewolucji, a w trzeciej skutki rewolucji.

Słowa kluczowe: rewolucja, bolszewizm, władza rewolucyjna, psychologia społeczna, socjologia, myśl polityczna

Wstęp

W mającej miejsce dyskusji wokół zagadnień związanych z wybuchem rewolucji w bolszewickiej Rosji, jaka wywiązała się w okresie Drugiej Rzeczypospolitej, nie zabrakło prób sformułowania pewnych, zasadniczych uogólnień teoretycznych. Na uwagę zasługuje aktywność socjologów, którzy zmiierzali do stworzenia teorii rewolucji, do kreacji praw socjologicznych, których działanie ujawnia się w procesie rewolucyjnym. Starano się także w różnorodny sposób uogólnić doświadczenia będące pokłosiem wydarzeń rewolucji bolszewickiej, korzystając z instrumentarium psychologii i socjologii. Warto też zwrócić uwagę na fakt, że w okre-

*Akademia Mazowiecka w Płocku, e-mail: witold.wojdylo@wp.pl, ORCID: 0000-0003-4185-4777.

sie międzywojnia zaczęły się kształtować podwaliny nowej dyscypliny naukowej z zakresu nauk społecznych: psychologii społecznej. W gronie teoretyków koncepcji rewolucji, uwzględniających wymienione przesłanki, znaleźli się m.in. socjolog Florian Znaniecki i ekonomiści: Tadeusz Brzeski i Stanisław Grabski¹.

Sformułowany w tym kontekście problem badawczy przybrał postać pytania, czy socjologiczna teoria rewolucji wraz z jej psychologicznym mechanizmem, przedstawiona w projekcjach społeczno-psychologicznych S. Grabskiego, mieściła się w ramach zarysu socjologii rewolucji. Akceptacja tej tezy implikowała wybór właściwej metody badawczej. W tekście wykorzystano jakościową analizę treści. Spośród technik badawczych najbardziej przydatna okazała się analiza świadectw myśli politycznej, której istotą jest wnioskowanie na podstawie zgromadzonych i odnoszących się do podjętej problematyki badawczej materiałów źródłowych². Istotnym elementem było uściślenie terminu „myśl polityczna”. Przyjęto definicję Jana Jachymka i Waldemara Parucha, zgodnie z którą to wszelkie „formy refleksji nad rzeczywistością polityczną”³.

W trakcie pracy nad publikacją sięgano po źródła podmiotowe i sekundarne. W ramach pierwszej kategorii była to spuścizna naukowa S. Grabskiego. W odniesieniu do drugiej kategorii – wybrane selektywnie opracowania naukowe. Pełny zestaw wykorzystanego korpusu tekstów zawiera bibliografia.

¹ Stanisław Grabski (1871–1949). Studia w Bernie i Krakowie. W młodości związany z ruchem socjalistycznym, po 1905 r. przeszedł na pozycje narodowodemokratyczne i do 1926 r. odgrywał liczącą się rolę w obozie narodowym. Latem 1918 r. wszedł w skład Komitetu Narodowego Polskiego. W 1919 r. był współtwórcą Związku Ludowo-Narodowego. Posel na Sejm RP 1919–1927. Czterokrotnie pełnił funkcję ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Po przewrocie majowym odsunął się od bezpośredniego udziału w działalności politycznej. Kontynuował jako profesor zwyczajny i kierownik katedry Ekonomii Politycznej pracę naukową na UJK, na którym, oprócz ekonomii politycznej, wykładał filozofię i metodologię nauk społecznych. We wrześniu 1939 r. aresztowany i wywieziony do Moskwy, następnie osadzony w gułagu. W 1941 r. w wyniku umowy Majski–Sikorski wyjechał do Londynu, gdzie został przewodniczącym Rady Narodowej RP. Od 1945 w kraju: wiceprzewodniczący Krajowej Rady Narodowej. Jest autorem wielu prac z zakresu ekonomii politycznej, polityki społecznej i gospodarczej, historii gospodarczej i historii idei społeczno-gospodarczych, filozofii społecznej i polityki bieżącej. Zob. m.in.: H. Wereszycki, *Stanisław Grabski* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 7, z. 4, Wrocław–Kraków–Warszawa 1960, s. 519–524; W. Winclawski, *Grabski Stanisław* [w:] *Słownik biograficzny socjologii polskiej*, t. 1: *A–H*, Warszawa 2001, s. 200; W. Wojdyło, *Stanisław Grabski (1871–1949). Biografia polityczna*, Toruń 2003.

² K. Trembicka, *O potrzebie wykorzystania źródeł w politologicznych badaniach myśli politycznej*, „Humanities and Social Sciences”, 2015, nr 22, s. 191–201.

³ J. Jachymek, W. Paruch, *Wstęp* [w:] *Więcej niż niepodległość. Polska myśl polityczna 1918–1939*, red. J. Jachymek, W. Paruch, Lublin 2001, s. 11.

Przyczyny wybuchu rewolucji

Stanisława Grabskiego jako ekonomistę i polityka, a zarazem baczego obserwatora i uczestnika polskiej sceny politycznej w pierwszych latach niepodległej Polski niepokoił fakt zastoju i bierności rodzimej publicystyki społeczno-politycznej. Doceniając rangę tego gatunku pisarstwa w przeszłości, wspominał, że „w okresie Sejmu Czteroletniego mieliśmy [...] wspańskie dzieła Staszica i Kołłątaja, warte po dziś dzień poważnego studiowania, wyprzedzające w niejednym współczesną myśl polityczno-społeczną narodów zachodnich [...]. A tymczasem w 1919 r. i 1920 na temat naszej konstytucji i wszelkich z tym związanych zagadnień prawno-państwowych i społeczno-politycznych pojawiały się niemal wyłącznie artykuły dziennikarskie o partyjnym przeważnie zabarwieniu. Postanowiłem więc zainicjować poważną publicystykę polityczną w formie książkowej”⁴.

Przejawem aktywności w tym zakresie było studium społeczno-psychologiczne *Rewolucja*, w zamyśle autora dotyczące mechanizmów funkcjonowania tego zjawiska, wydane w Warszawie w 1921 r. Wskazując i uzasadniając motywy skłaniające go do napisania wspomnianej pracy i nie wykluczając możliwości wybuchu rewolucji w Polsce, w poprzedzającej studium przedmowie pisał: „A jeśli niebezpieczeństwo jej [rewolucji – przyp. W.W.] w jakimkolwiek stopniu istnieje – to należy przecież mu się bliżej przyjrzeć, zdać sobie sprawę z natury rewolucji, przyczyn które ją wywołują i skutków, jakie ona sprowadza. Oto jest powód, który w pierwszym rządzie nakazał mi podzielić się z Czytelnikami polskimi tymi obserwacjami i wnioskami, jakie poczyniłem patrząc z bliska na rozwój i przebieg rewolucji w Rosji i zestawiając widziane osobiście fakty z historią innych europejskich rewolucji. Obok tego zaś kierował mną interes czysto naukowy [...] obowiązkiem socjologa, któremu dane było bezpośrednio się przyjrzeć rewolucji w głównym jej dziś ognisku, w Rosji bolszewickiej, jest uczynić niezbędny wysiłek myślowy, by odnośne informacje usystematyzować [...] dojść do wyjaśnienia, czym jest rewolucja, skąd się bierze i jaki jest jej wpływ na życie państw i narodów”⁵.

W koncepcjach Grabskiego *Rewolucja* miała być refleksją socjologiczną (i taki wydźwięk faktycznie miała), aczkolwiek nie była pozbawiona akcentów politycznych, co jest zauważalne chociażby w niektórych fragmentach przywołanej nieco wcześniej cytacji. Zdaniem Marka Kornata, autor publikacji zamierzał skonstruować własną socjologiczną wizję rewolucji. W swych projekcjach podjął wyzwanie zademonstro-

⁴ S. Grabski, *Pamiętniki*, Warszawa 1989, t. 2, s. 186.

⁵ *Idem*, *Rewolucja. Studium społeczno-psychologiczne*, Warszawa 1921, s. 9. Zob. też: W. Winclawski, *Grabski Stanisław...*, s. 199.

wania postrzeganego przez siebie psychologicznego mechanizmu, który w konkretnych realiach historycznych, może doprowadzić do rewolucyjnego przewrotu. Starał się też wyeksponować te czynniki, które uniemożliwiają pokojową, ewolucyjną „reformę *ancien regime*’u”⁶.

W ostatnim segmencie swej pracy (rozdział V), snując refleksje odośnie przebiegu, przyczyn i skutków rewolucji, stwierdza: „Przyczyną rewolucji jest zawsze rozkład myśli i woli w kierującej państwem warstwie ludności”⁷. W przypadku, gdy proces ten „objął całą odośną warstwę społeczną i podzielił ją tak na zwalczające się wzajem obozy, że ani żaden program polityczny, ani żaden człowiek zjednoczyć jej dla konsekwentnego działania nie może, wtedy z fatalną koniecznością pierwsze wstrząśnienie, spowodowane czy to zewnętrznymi niepowodzeniami, czy gospodarczo-finansowym kryzysem, czy sporami religijnymi, czy choćby dynastycznymi rozterkami, prowadzi do wielkiej rewolucji. Gdy rozkład myśli i woli dotknął tylko bezpośrednio rządzące koła, ale ogół warstwy, w której się one rekrutują, zachował zdolność konsekwentnego działania, rewolucja nie dosięga kulminacyjnych swych punktów – jest małą rewolucją, różną od wielkiej rewolucji, tak jak różną jest neurastenia od wielkiej hysterii”⁸.

Z przywołanego fragmentu tekstu *Rewolucji* wynika, iż jej autor podjął próbę przedstawienia „typowego przebiegu wielkiej rewolucji” i zamierzał skonstruować jej teoretyczny model. W ten sposób lwowski profesor nauk kameralnych w sposób widoczny nawiązywał swymi projekcjami do innowacyjnej w ówczesnej myśli socjologicznej publikacji francuskiego socjologa i psychologa Gustawa Le Bona pt. *Psychologia tłumy*. Przejaw tych zainteresowań znalazł swoje odzwierciedlenie w przedmowie Stanisława Grabskiego do polskiego wydania tej pracy we Lwowie w 1930 r.⁹. W koncepcjach Grabskiego dotyczących kreacji modelu rewolucji odnaleźć też można wpływ myśli społecznej flamandzkiego działacza politycznego i publicysty Henryka de Mana, autora monografii *O psychologii socjalizmu*, wydanej po raz pierwszy w Polsce w 1937 r.¹⁰.

⁶ M. Kornat, *Bolszewizm, totalitaryzm, rewolucja, Rosja. Początki sowietologii i studiów nad systemami totalitarnymi w Polsce (1918–1939)*, Kraków 2004, t. 2, s. 53.

⁷ S. Grabski, *Rewolucja...*, s. 157.

⁸ *Ibidem*.

⁹ G. Le Bon, *Psychologia tłumy*, Lwów 1930, s. 3–6. Grabski nie tylko przedstawiał idee Le Bona, ale także analizował ich znaczenie dla zrozumienia procesów społecznych i politycznych w Polsce. Wskazywał na wpływ tłumy na decyzje i zachowania jednostek wyłącznie w kontekście wydarzeń społecznych i politycznych.

¹⁰ H. de Man, *O psychologii socjalizmu*, Warszawa 1937. Publikacja przedstawia krytykę marksistowskiej wizji społeczeństwa i analizuje psychologiczne motywacje zaangażowania w ruch socjalistyczny, kładąc nacisk na nierealistyczne, emocjonalne aspekty ideologii.

Zdaniem Grabskiego do wybuchu rewolucji dochodzi w sytuacji, kiedy „wynikające z niezaspokojenia żywotnych potrzeb ludności zaburzenia, wskutek słabości rządu, rozrastają się i powodują upadek dotychczasowej władzy państwowej”¹¹. Kluczowy etap rewolucji przebiega w ten sposób, że pod silnym wpływem opinii publicznej ster władzy obejmują „ludzie z władzy rządzącej, którzy jednak stali w opozycji do ostatniego rządu. Ludzie ci wszakże, otrzymawszy od tłumu władzę, a nie wziąwszy jej – nie czują się na siłach, by wzburzone i upojone zwycięstwem tłumy ująć z powrotem w karby porządku państwowego”¹². Sytuację tę wykorzystują „żywioty skrajnie rewolucyjne, złożone z ludzi głoszących hasła tak dalece sprzeczne z całym dotychczasowym ustrojem społecznym i państwowym, że sprzeciwia im się zdrowy rozsądek mas, w tym ustroju wyrosłych, z ludzi więc swymi poglądami raczej w przeciwieństwie do powszechnej opinii, niż na jej czele stojących, ale właśnie z powodu tak wywrotowych dążeń będących naturalnymi przywódcami zaburzeń”¹³. W kulminacyjnej fazie rewolucji dochodzi do konfliktu dwóch kluczowych czynników władzy: „jednej genetycznie pochodzącej z dawnego ustroju państwowego, drugiej z buntu mas ludowych. Prowadzi to do coraz większego bezrządu. Zorganizowane państwowo społeczeństwo rozpada się na szereg żyjących wyłącznie odruchami tłumów, w których biorą górę coraz dalsze i pierwotniejsze instynkty”¹⁴. W efekcie rozwoju tych wydarzeń, nad którymi nie jest w stanie zapanować władza, następuje redukcja kontroli elit nad masami i całkowity „zanik wszelkiej kierowniczej w państwie i narodzie woli. Każdy jego organ, każdy ośrodek życia społecznego i kulturalnego, poszczególne miasta, wsie, fabryki, związki zawodowe, oddziały wojskowe, kluby polityczne, przypadkowe zgromadzenia uliczne działają pod wpływem wyłącznie chwilowych podniet bez związku z resztą społeczeństwa, wchodzą w nieskończone z sobą konflikty i walki, w których decydującym argumentem jest przemoc orężna. Wszyscy się uzbrajają. Życie w wielkich miastach pod względem bezpieczeństwa przypomina stosunek w pierwotnej puszczy. Masy opanowuje prawdziwa histeria. Anarchia rewolucyjna doszła do szczytu”¹⁵.

Dopełniając ten przekaz, nie należy jednak zapominać, że Grabski, uczestnicząc czynnie w polityce polskiej (związany organizacyjnie z nacjonalistyczną, formacją ideową), łączył działalność praktyczną z refleksją teoretyczną i pracą naukowo-badawczą. Koncentrując się na nauce

¹¹ S. Grabski, *Rewolucja...*, s. 157.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, s. 158.

¹⁵ *Ibidem*.

ekonomii społecznej, interesował się problematyką rewolucji w ogóle, jak również ideologią i praktyką komunizmu bolszewickiego, w którym widział zagrożenie dla Polski i cywilizacji łacińskiej. Podejmując próbę naukowej analizy przyczyn wybuchu rewolucji, mechanizmów i prawidłowości ich przebiegu, udzielenia odpowiedzi na pytanie, jak doszło do zwycięstwa rewolucji komunistycznej w Rosji, uwzględniał także rolę czynnika rosyjskiego. W przekonaniu endeków, w tym i Grabskiego, Rosjanie zapłacili jesienią 1917 r. wysoką cenę za własną bierność i nieudolność. W rzeczywistości okazali się narodem, który nie zdołał wytworzyć skutecznej szczepionki wobec grożącej z zewnątrz infekcji. Winą za namacalny marazm obarczano w pierwszej kolejności rosyjskie elity. Środowisko to zadziwiająco bezwolne w sytuacjach przełomowych, pozbawione zmysłu praktycznego, zachowało predylekcję do nadmiernego teoretyzowania i doktrynerstwa. W myśli politycznej ND funkcjonowała teza, że w momencie upadku caratu żadne z rosyjskich środowisk politycznych nie było w stanie przeciwstawić się bolszewickiemu spiskowi. Wyjątkową nieudolność imputowano rosyjskim demokratom z Aleksandrem Kiereńskim na czele, zupełnie niepotrafiącym realnie zdiagnozować sytuacji, w której przyszło im działać¹⁶. W przekonaniu Grabskiego Rosja jesienią 1917 r. nie tyle została podbita, ile za przyzwoleniem własnych elit poddała się obcym wpływom. Autor *Rewolucji*, w odróżnieniu od większości polityków swojego środowiska, minimalizował wpływ czynnika zewnętrznego w przebiegu rewolucji, wychodząc z założenia, że miał on wyłącznie znaczenie drugorzędne¹⁷.

W myśli politycznej ND zwracano uwagę na symptomatyczne u Rosjan archaiczne przywiązanie do pustych form ustalonych tradycją. W ten sposób starano się interpretować powierzchowną rosyjską religijność, jak i przywiązanie do tronu, które nie zawierało w sobie cech myślenia w kategoriach interesu państwowego. Dzięki tym negatywnym przymiotom bolszewikom stosunkowo łatwo udało się zająć wakujące miejsce monar-

¹⁶ G. Zackiewicz, *Polska myśl polityczna wobec systemu radzieckiego 1918–1939*, Kraków 2004, s. 72; W. Wojdyło, *Narodowa Demokracja wobec idei bolszewizmu 1918–1939* [w:] *Rosja w polskiej myśli politycznej XX–XXI wieku*, red. A. Lewandowski, W. Wojdyło, G. Radomski, Toruń 2013, s. 17. Zob. też: S. Stepien, *Refleksje Stanisława Grabskiego nad bolszewizmem jako rosyjską odmianą komunizmu* [w:] *Narodowa Demokracja XIX–XXI wiek. Dzieje ruchu politycznego. Księga pamiątkowa poświęcona pamięci Profesora Romana Wapińskiego (1931–2008)*, t. 1: *Koncepcje – ludzie*, red. T. Sikorski, A. Wątor, Toruń 2012, s. 420–432.

¹⁷ S. Grabski, *Rewolucja...*, s. 8. W opinii Grabskiego: „Rewolucje wywołują przyczyny wewnątrz społeczeństwa a nie zewnątrz jego działające”. Równocześnie na s. 161 konstatował: „Rewolucja nie jest chorobą infekcyjną. Na każdy naród działają nieustannie różne wpływy destrukcyjne z zewnątrz”.

chii i Cerkwi¹⁸. Podejmowane próby wyjaśnienia genezy bolszewickiego przewrotu uwzględniały koncepcję narodu rosyjskiego postrzeganego w kategoriach zbiorowości anarchicznej, faktycznie niezdolnej do zbudowania trwałego systemu władzy. W ten sposób nawiązywano do kolejnego, tradycyjnego przesądu, w świetle którego Rosjanie potrzebują Wargów, którzy spowodowałiby przez wewnętrzny impuls aktywację ram życia społecznego kraju. Zdaniem Grabskiego, w myśl takiej interpretacji dawniej Rosją (Rusią) mieli rządzić Skandynawowie, Tatarzy i Niemcy, w czasie rewolucji październikowej w tej roli widział Żydów¹⁹.

Wiarygodność tej tezy uzasadniał przeprowadzoną przez siebie analizą składu narodowościowego Rady Delegatów Robotniczych i Żołnierskich przed kooptacją do niej Włodzimierza Lenina. Zdaniem Grabskiego byli tam głównie „Żydzi i Gruzini, Łotysze a także i Polacy [...], którzy od pierwszej chwili rewolucji przemożny na jej bieg wpływ wywarli. Byli to ludzie, którzy, w otoczeniu rosyjskim długie lata przeżywszy, zatracili związek z własną ojczyzną czy rasą, ale nie zrusyfikowali się do [tego stopnia – przyp. W.W.], by się przejść rosyjskim patriotyzmem, uznać Rosję za właściwą swą ojczyznę, by ją pokochać. Przeciwnie, wszyscy nienawidzili ją za te poniżania i prześladowania, które za swą narodowość i wiarę przecierpieli sami i ich bliscy. Rosja wyrwała z ich serc miłość Gruzji, Łotwy, Polski, przywiązanie do żydowskiej tradycji i zakonu możeszowego, zaparli się swej mowy, wiary i nawet rodziny, pozmieniali przeważnie swe nazwiska, nadając im brzmienie rosyjskie [...], zrozumiałe jest, że tych ludzi nie przerażało ani widmo najkrwawszej wojny domowej, ani zaprzepaszczenie w wirze rewolucyjnym mocarstwowego stanowiska Rosji [...]. Niezrozumiałym może się tylko wydawać, że wychowany w antysemityzmie, z pogardą i szyderstwem traktujący wszystkie podbite narody, lud rosyjski tak łatwo tych właśnie ludzi uznał za swoich przywódców i tak całkowicie poddał się ich wpływowi”²⁰.

Przebieg rewolucji

W interpretacji Grabskiego rewolucja generuje nowy system rządów i nową elitę władzy. Efekt tego zabiegu sprowadza się do powstania rządu składającego się z przedstawicieli środowisk skrajnie rewolucyjnych. Ujarmia on bezwolny tłum z zastosowaniem radykalnych metod działania, uciekając się do bezwzględnego terroru wraz z utrzymaniem kra-

¹⁸ G. Zaczyński, *op.cit.*, s. 75.

¹⁹ S. Grabski, *Rewolucja...*, s. 66–69.

²⁰ *Ibidem*, s. 56–57.

ju w stanie permanentnego wrzenia rewolucyjnego w realiach zewnętrznych i wewnętrznych. W wyniku tych przeobrażeń utrwala się władza rewolucyjna. Siły przeciwne rewolucji, w obliczu tych wyzwań mobilizują się i stawiają zbrojny opór, zostają jednak unicestwione. Przeobrażeniom tym wtóruje rozległy kryzys ekonomiczny w powiązaniu z regresem kulturalnym życia całego narodu, prowadząc finalnie do najprymitywniejszych form egzystencji ludzkiej. Implikacje spowodowane wojną domową wywierają przemożny wpływ na metody sprawowania władzy przez struktury rewolucyjnego rządu i w efekcie powodują wzmocnienie jego despotycznego charakteru. Mechanizm tych działań prowadzi w ujęciu Grabskiego do reakcji w masach przeciwko tyranii rządu rewolucyjnego, który „nie może już obawą kontrrewolucji, ostatecznie zniszczonej, pozorować skrępowania wszelkiej wolności, a nieudolnością wszystkich swych zarządzeń społeczno-gospodarczych, wypychających kraj w coraz większą nędzę, wywołuje zwątpienie w słuszność wszystkich haseł rewolucji”²¹.

W okolicznościach tych następuje faza ostateczna, czyli kryzys rewolucji. Okres ten charakteryzuje się zanikiem form dyktatury rewolucyjnej. Będący u steru władzy rząd rewolucyjny zostaje zmuszony do zaniechania terroru oraz zaakceptowania prawa do partycypacji w funkcjach publicznych i we władzy sił nierewolucyjnych, a także musi odstępować stopniowo od swych prerogatyw, które w praktyce okazały się niewykonalne. W tych warunkach dochodzi do powstania dyktatury wojskowej. W nowych okolicznościach autorytet kierowniczych gremiów rewolucji upada, wzrasta natomiast skłonność do restauracji dawnych stosunków społeczno-gospodarczych, aczkolwiek ogół społeczeństwa na tym etapie nie jest jeszcze na tyle silny, by usunąć od władzy rząd rewolucyjny. Ten ostatni dzierży jeszcze w ręku ster władzy, korzystając ze wsparcia armii regularnej, której autorytet automatycznie wzrasta. Następstwem tych wydarzeń jest dyktatura wojskowa²². Grabski nie ukrywał, że w tych realiach likwidacja rewolucji jest nieuchronna, a w jej epilogu może nastąpić „potężny wybuch ekspansji militarno-zdobywczej narodu, kierowanej przez wodza, który dokonał likwidacji rewolucji. Ale może być również ogólna depresja woli w całym społeczeństwie”²³. W tym miejscu warto byłoby nadmienić, że nieco późniejsze – mające miejsce już po śmierci Lenina – przeobrażenia w Rosji sowieckiej, zwłaszcza w kontekście dyktatorskiej pozycji Józefa Stalina w partii komunistycznej, ściśle korespondowały z projekcjami teorii rewolucji, którą Stanisław Grabski przedstawił w 1921 r.²⁴.

²¹ *Ibidem*, s. 158.

²² *Ibidem*, s. 159.

²³ *Ibidem*.

²⁴ M. Kornat, *op.cit.*, s. 56.

Kontynuując swój dalszy wywód, autor *Rewolucji* konstatował: „Eks-pansja militarno-zdobycza się kończy już to ze śmiercią wodza, już też katastrofą wywołaną nadmiernymi jego ambicjami. Następuje restauracja przedrewolucyjnej władzy. Dokonywuje się oczywiście tym szybciej, o ile namiętności rewolucyjne nie przerodziły się w chwili odwrócenia się mas od haseł rewolucyjnych w energię wojenną, która by szczęśliwego wodza wyniosła na czasowego władcę narodu”²⁵.

Skutki rewolucji

W projekcjach społeczno-politycznych Stanisława Grabskiego rewolucja *de facto* nie przynosiła oczekiwanych dóbr ani jednostce, ani społeczeństwu. Analizując jej skutki, konstatuje, że jej trwałą zdobyczą w przestrzeni materialnej była jedynie ruina majątkowa znacznej części ekipy poprzednio sprawującej władzę i dystrybucja jej stanu posiadania, o ile nie został on doszczętnie rozgrabiony lub zniszczony, do rąk warstwy jednostek nowo wzbogaconych. Im większą była wszakże rewolucja, „im dalej posunęła się dokonana przez nią w kulminacyjnym jej momencie niwelacja poprzednich urządzeń społecznych i państwowych, tym pełniejsza jest następnie reakcja”²⁶. W interpretacji Grabskiego, z wymienionych przesłanek zasadna stawała się więc konkluzja, że efektem rewolucji są zawsze mniejsze przemiany ustroju społeczno-politycznego niż prognozowano, które wcześniej czy później i tak nastąpiłyby w procesie naturalnej ewolucji. Po wielkim przewrocie nie wytrzymują w pełni próby czasu nawet te reformy, które wprowadzono w pierwszym stadium rewolucji. Ta ostatnia, wbrew pozorom, nie kończy się zwiększeniem uprawnień przynależnych jednostce i stabilizacją jej wpływu na proces rządzenia. Diagnozował więc, że rewolucja nie zdynamizuje rozwoju i postępu społecznego, wręcz przeciwnie, był pewien, że go znacznie opóźni. Niezależnie od tego zawsze wtórują jej cierpienia jednostek, niczym nieusprawiedliwiona zagłada biologiczna tysięcy ludzi, ogromne zniszczenia infrastruktury materialnej, redukcja potencjału intelektualnego narodu²⁷.

W refleksjach dotyczących teorii rewolucji i jej fenomenu w nowożytnej Europie odnaleźć można w koncepcjach Grabskiego wpływ myśli francuskiego socjologa, historyka i politologa – Alexisa de Tocqueville,

²⁵ S. Grabski, *Rewolucja...*, s. 159.

²⁶ *Ibidem*, s. 160.

²⁷ *Ibidem*.

z którego krytyką rewolucji francuskiej uważnie się zapoznał i ją prze-studiował²⁸. Słuszność tej tezy potwierdza fakt, że refleksjom kompara-tystycznym nad rewolucją francuską 1789 r. i rewolucją rosyjską 1917 r. w swej publikacji poświęcił sporo uwagi. Pierwsza z nich przekształciła podległą władzy dynastii Burbonów masę ludności nad paryską Sekwaną w społeczeństwo obywatelskie, świadome swoich praw, ale również obo-wiązków²⁹. Siłą napędową tej rewolucji były nade wszystko klasy średnie, a jej efektem finalnym proces emancypacji „stanu trzeciego”. W Rosji na-tomiast władzę zdobyli bolszewicy, wkraczając w przysłowiową próżnię, która powstała na bazie zrujnowanej monarchii, braku klas średnich oraz bierności przeważającego liczebnie chłopstwa³⁰.

W interpretacjach Grabskiego rewolucja w Rosji w przeciwieństwie do francuskiej „od pierwszej chwili była pozbawiona wszelkiego twór-czego pierwiastka. Nie stworzyła żadnej nowej idei, nie udoskonaliła w niczym administracji i wojskowości. Umiała tylko niszczyć istniejące poprzednio urzędy, albo pozostawiając po nich zupełną próżnię, albo zastępując je marnymi prowizoriami, albo wreszcie wprowadzając urzą-dzenia ślepo skopiowane z obcych wzorów. Nie wydała też żadnego po-zytywnego hasła. Program Rządu Tymczasowego to był program z dawna na zachodzie zrealizowany demokratycznej republiki, opartej o szeroki samorząd, względnie parlamentarnej, demokratycznej monarchii. Pro-gram bolszewików to był ściśle zastosowany marksizm: dyktatura prole-tariatu, wywłaszczenie właścicieli i upaństwowienie narzędzi i środków produkcji”³¹. Wydarzenia rewolucyjne, których był wszakże bezpośred-nim świadkiem, skłaniały go do refleksji, że każde podobne zjawisko za-wiera w sobie pierwiastki autodestrukcyjne, nie tylko niszczące w miarę upływu czasu stworzone przez siebie struktury, lecz także przekreślające proklamowane wcześniej zasady, nadwerężające autorytet i prerogatywy

²⁸ M. Kornat, *op.cit.*, s. 57. Była to praca pt. *Dawny ustrój i rewolucja z 1856 r.* Analizując przyczyny i skutki rewolucji francuskiej, Tocqueville dowodzi, że wiele z jej elementów, takich jak centralizacja władzy, istniało już przed 1789 r. i zostało przez rewolucję utrzymanych, a nawet uznanych, zamiast zostać zlikwidowane.

²⁹ M. Andrzejczak, *Rosja w myśli politycznej Narodowej Demokracji w latach 1917–1939*, Krzeszowice 2016, s. 144.

³⁰ S. Grabski, *Rewolucja...*, s. 160. Grabski podkreślał, że ogrom zniszczeń wywołany przez rewolucję bardziej będzie doskwierał Rosji niż Francji. Ta pierwsza, począwszy od kongresu wiedeńskiego, skazana była na drugorzędną rolę w Europie. Zwracał też uwagę na brak satysfakcjonującego w cesarstwie zasobu zaplecza intelektualnego oraz o wiele niższą technikę życia gospodarczego.

³¹ *Ibidem*, s. 43. Szerzej zob.: M. Strzelecki, *Wizerunek wroga w nacjonalistycznej publicystyce społeczno-politycznej w latach 1918–1939* [w:] *Narodowa Demokracja XIX–XXI wiek...*, s. 152–170.

pierwszych przywódców, którym towarzyszy zazwyczaj zastępowanie obalonych rządów despotycznych jeszcze okrutniejszą tyranią³².

Wrzenie rewolucyjne w odczuciu Grabskiego rozbudza stałą niepewność życia, równocześnie wyzwalaając utajone w niektórych jednostkach tendencje barbarzyńskie, niszcząc do tej pory funkcjonujące prawa i autorytety moralne. Z tego też względu rewolucja działa „jak puszcza środkowo-afrykańska. A oprócz tego – stwarzając ciągłą niepewność jutra, wywołuje z jednej strony lekceważenie swego, ale jeszcze bardziej cudzego życia, z drugiej strony chęć użycia dnia dzisiejszego, bo jutro niewiadome, sprowadza człowieka do stanu barbarzyńcy, który żyje tylko chwilą bieżącą, bez myśli o przeszłości”³³.

Zdaniem profesora UJK, rewolucja bolszewicka zgoła odmiennie niż francuska zerwała ciągłość państwowości rosyjskiej. Kontynuując tę frazę, stwierdzał: „Wojna i rewolucja zerwały niejako z narodu rosyjskiego zwierzchnią skorupę oficjalnej kultury niemieckiej, którą nałożył nań Piotr Wielki. Rosja wraca do tej roli, którą wyznaczyły jej dzieje samorzutnego rozwoju po wyzwoleniu się z jarzma mongolskiego”³⁴. Podobieństwa i różnice dostrzegane przez autora *Rewolucji* pomiędzy wydarzeniami z końca XVIII w. we Francji a tymi z 1917 r. w Rosji skłaniały go do ostatecznej konkluzji, że „rewolucja ma niezależnie od społeczeństwa, w którym wybucha, właściwy sobie przebieg, wynikający z istoty samej rewolucji. Różnica kultur i momentów historycznych, w jakich się ona dokonuje, nadaje jej różne tylko zabarwienie i wywołuje różnice w skutkach, jakie wynikają dla dalszego istnienia rozwoju odnośnych organizmów narodowych”³⁵.

Rodzi się zatem pytanie, czy Grabski dopuszczał możliwość budowy nowej Polski w Drugiej Rzeczypospolitej w wyniku rewolucji. Analizując sytuację polityczną i społeczno-gospodarczą, środkiem wiodącym do stworzenia silnego państwa była – jego zdaniem – jedynie droga poko-

³² S. Grabski, *Rewolucja...*, s. 92; W. Wojdyło, *Interpretacje idei rewolucji 1917 roku w Rosji w myśli politycznej Narodowej Demokracji 1917–1939* [w:] *Rosja, UE i przestrzeń poradziecka – problemy sąsiedztwa*, red. T. Ambroziak [i in.], Toruń 2018, s. 169.

³³ *Ibidem*, s. 108.

³⁴ *Ibidem*, s. 156.

³⁵ *Ibidem*, s. 85. Wśród cech wspomnianych rewolucji Grabski wymieniał m.in. zniszczenie powołanych przez nią urzędów, rezygnację z kolportowanych przez nią hasel, wprowadzenie jeszcze bardziej rygorystycznych form rządzenia w miejsce uprzednio zlikwidowanych despotycznych urzędów i instytucji. Zob. też: B. Wasiutyński, *Charakter w sprawowaniu rządów*, „Przegląd Wszechpolski”, 1922, nr 9, s. 645. Wasiutyński wyekspozował elementy charakterystyczne zarówno dla rewolucji nad Sekwaną, jak i w Rosji. W przypadku pierwszym był to dynamizm działania, a w drugim fanatyzm obcego pochodzenia.

jowych reform. Sądził, iż w ówczesnych realiach politycznych rewolucja w Polsce byłaby zapowiedzią katastrofy. Uważał też, że rewolucyjny sposób przekształceń nie był w stanie zapewnić pozytywnych wartości społecznych i gospodarczych i prowadziłby w konsekwencji do pogłębienia nadmiernej pauperyzacji, a wręcz ubóstwa, osłabienia państwa w wymiarze zewnętrznym, zrodziłby anarchię. Odrzucał też skrajny konserwatyzm, mający swój rodowód w Rzeczypospolitej szlacheckiej, jako kierunek zgubny. Negując wartości obu tych skrajnych nurtów, wszechstronnej analizie poddał zjawisko rewolucji zagrażające jego zdaniem restytucji państwa³⁶.

Zdaniem historiografa dziejów ND Romana Wapińskiego, opinia wyrażona przez autora *Rewolucji* ze względu na wszechstronność analizowania zasługuje na specjalną uwagę. Można w niej bowiem zauważyć nie tylko świadomość roli rewolucyjnych przewrotów w krajach zaborczych, ale również uzasadnioną obawę przed rozprzestrzenieniem się ich na ziemię polskie. Niepokój był tym większy, że przywódcze kręgi obozu narodowego pamiętały jeszcze wrzenie rewolucyjne 1905 r. i były świadome radykalizmu konfliktów społecznych w Polsce³⁷.

Zakończenie

Brak w Polsce w okresie międzywojennym socjologii jako nauki specjalnej odzwierciedlał również ogólny stan tej dyscypliny. Tworzyli ją bowiem na ogół uczeni, których niepodobna nazwać po prostu socjologami, albowiem byli oni raczej zainteresowanymi socjologią filozofami, historykami, prawnikami, psychologami, przyrodnikami, krytykami literackimi, politykami, ekonomistami itd. Tak było m.in. w przypadku Stanisława Grabskiego, który jako ekonomista nie uchodził za socjologa, aczkolwiek już jego jedna z pierwszych prac naukowych, *Wstęp do metodologii ekonomii politycznej*, była bez wątpienia traktatem nie mniej socjologicznym niż poświęcone podobnym sprawom klasyczne prace Maxa Webera³⁸. W tym miejscu warto też dodać, że Grabski jako

³⁶ S. Wójcik, *Rewolucja w filozofii społecznej Stanisława Grabskiego* [w:] *Z dziejów filozofii polskiej XX wieku*, red. L. Gawor, Lublin 1992, s. 55–63.

³⁷ R. Wapiński, *Narodowa Demokracja 1893–1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980, s. 141.

³⁸ *Sto lat socjologii polskiej. Od Supińskiego do Szczepańskiego*, red. J. Szacki, Warszawa 1995, s. 76; S. Grabski, *Wstęp do metodologii ekonomii politycznej*, „Przegląd Filozoficzny”, 1898/1899, z. 3, s. 34–47 oraz z. 4, s. 41–67.

ekonomista pozostawił po sobie także inne, chociaż niestety zapomniane prace socjologiczne³⁹.

W latach 1927–1933 podjął i przez szereg lat kontynuował pracę naukową nad dziesięciotomową *Ekonomią społeczną*, wydaną z myślą jako podręcznik akademicki. W tym monumentalnym dziele swego życia zdołał zaprezentować rozległą wiedzę ekonomiczną, skalę zjawisk społeczno-gospodarczych i socjologicznych. W ostatnim, dziesiątym tomie, pt. *Jaka może być przyszłość społeczno-gospodarcza Polski?*, odniósł się jako teoretyk i praktyk do najistotniejszych problemów społeczno-politycznych i socjologicznych nurtujących Polskę w trzeciej dekadzie ubiegłego stulecia⁴⁰. Będąc ekonomistą, jest zaliczany do tzw. młodszej szkoły historycznej, której nurt rozwinął się w latach siedemdziesiątych XIX w. w Niemczech. Jako klasyk polskiej nauki dwudziestolecia międzywojennego, zwłaszcza z powodu jego dorobku ekonomicznego i politycznego, bywał również nazywany „socjologistą, z uwagi na to, że zwykł wyjątkowo mocno uwydatniać związek gospodarki z całokształtem życia społecznego i rozpatrywać stosunki ekonomiczne jako stosunki *par excellence społeczne*”. Na istotę sprzężenia zwrotnego tych współzależności uwagę zwrócił S. Wójcik, konstatując: „Perspektywę poznawczą Grabskiego wyznaczają socjologiczne zasady: jedność zjawiska społecznego oraz fenomenologii socjologicznej, według której szuka się wytłumaczenia wszystkich faktów społecznych w psychice ludzi. Tak więc zarówno ustrój społeczny, jak i produkcja materialna oraz wszystkie inne sfery życia społecznego są całkowicie świadome i celowo przez społeczeństwo kształtowane”⁴¹.

Publikacja Grabskiego o rewolucji, będąca przedmiotem analizy i interpretacji, nie należy do głównego nurtu jego twórczości naukowej,

³⁹ S. Grabski, *Słowacy*, Warszawa 1900, s. 22–23. Z zapisków Grabskiego wynika, iż bacznie obserwując okoliczną ludność słowacką, jej zajęcia, stan świadomości narodowej, w załączkowej formie już wówczas opracowywał zrab swego systemu metodologii społecznej. Zob. też: W. Winclawski, *Lud, naród, socjologia. Studium o genezie socjologii słowackiej*, Toruń 1991, s. 91–93. Z tego okresu pochodzą też inne, wcześniejsze, o zabarwieniu socjologicznym prace Grabskiego, m.in.: *Wiek XIX. Rzut oka na rozwój ekonomii i socjologii w XIX stuleciu*, Warszawa 1901, oraz *Zarys rozwoju idei społeczno-gospodarczych w Polsce od pierwszego rozbioru do r. 1831. Od pierwszego rozbioru do trzeciego*, Kraków 1903. Zwieńczeniem rozważań socjologicznych Grabskiego w przededniu wybuchu II wojny światowej była jego *Ekonomia społeczna*, Lwów 1927.

⁴⁰ Kwestie te omawia i szerzej interpretuje S. Wójcik: *idem, Ekonomia społeczna według koncepcji Stanisława Grabskiego*, Lublin 1995; *idem, Teoretyczne a historyczne poznanie zjawisk ekonomicznych w koncepcji Stanisława Grabskiego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, 1995/1996, Sectio K. „Politologia”, vol. 23, s. 141–154.

⁴¹ S. Wójcik, *Stanisław Grabski jako teoretyk społeczno-polityczny*, „Rocznik Nauk Społecznych”, 1996, t. XXIV, z. 1, s. 54.

choćby z tego względu, na co już zwracano uwagę, że był on nade wszystko ekonomistą. W pierwszym rządzie jest to esej socjologiczny, w którym starał się przedstawić własne subiektywne przemyślenia, analizę i argumentację dotyczącą rewolucji bolszewickiej w Rosji, opierając się na faktach, ale dopuszczając osobiste wnioski i spostrzeżenia, na drugim zaś planie – wystąpienie z zakresu myśli politycznej. Był to jednak pierwszy w literaturze światowej zarys socjologii rewolucji.

Bibliografia

- Andrzejczak M., *Rosja w myśli politycznej Narodowej Demokracji w latach 1917–1939*, Krzeszowice 2016.
- De Man H., *O psychologii socjalizmu*, Warszawa 1937.
- Grabski S., *Ekonomia społeczna*, t. 1: *Socjologiczne podstawy ekonomii*, Lwów 1927.
- Grabski S., *Pamiętniki*, Warszawa 1989, t. 2.
- Grabski S., *Rewolucja. Studium społeczno-psychologiczne*, Warszawa 1921.
- Grabski S., *Słowacy*, Warszawa 1900.
- Grabski S., *Wiek XIX. Rzut oka na rozwój ekonomii i socjologii w XIX stuleciu*, Warszawa 1901.
- Grabski S., *Wstęp do metodologii ekonomii politycznej*, „Przegląd Filozoficzny”, 1898/1899, z. 3 i 4.
- Grabski S., *Zarys idei społeczno-gospodarczych w Polsce od pierwszego rozbioru do roku 1831*, Kraków 1903.
- Jachymek J., Paruch W., *Wstęp [w:] Więcej niż niepodległość. Polska myśl polityczna 1918–1939*, red. J. Jachymek, W. Paruch, Lublin 2001.
- Kornat M., *Bolszewizm, totalitaryzm, rewolucja, Rosja. Początki sowietologii i studiów nad systemami totalitarnymi w Polsce (1918–1939)*, t. 2, Kraków 2004.
- Le Bon G., *Psychologia tłumu*, Lwów 1930.
- Sto lat socjologii polskiej. Od Supińskiego do Szczepańskiego*, red. J. Szacki, Warszawa 1995.
- Stępień S., *Refleksje Stanisława Grabskiego nad bolszewizmem jako rosyjską odmianą komunizmu [w:] Narodowa Demokracja XIX–XXI wiek. Dzieje ruchu politycznego. Księga pamiątkowa poświęcona pamięci Profesora Romana Wapińskiego (1931–2008)*, t. 1: *Koncepcje – ludzie*, red. T. Sikorski, A. Wątor, Toruń 2012.
- Strzelecki M., *Wizerunek wroga w nacjonalistycznej publicystyce społeczno-politycznej w latach 1918–1939 [w:] Narodowa Demokracja XIX–XXI wiek. Dzieje ruchu politycznego. Księga pamiątkowa poświęcona pamięci Profesora Romana Wapińskiego (1931–2008)*, t. 1: *Koncepcje – ludzie*, red. T. Sikorski, A. Wątor, Toruń 2012.
- Trembicka K., *O potrzebie wykorzystania źródeł w politologicznych badaniach myśli politycznej*, „Humanities and Social Sciences”, 2015, nr 22.
- Wapiński R., *Narodowa Demokracja 1893–1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980.
- Wasiutyński B., *Charakter w sprawowaniu rządów*, „Przegląd Wszechpolski”, 1922, nr 9.
- Wereszycki H., *Stanisław Grabski [w:] Polski słownik biograficzny*, t. 7, z. 4, Wrocław–Warszawa–Kraków 1960.

- Winclawski W., *Grabski Stanisław (1871–1949)* [w:] *Słownik biograficzny socjologii polskiej*, t. 1: A–H, Warszawa 2000.
- Winclawski W., *Lud, naród, socjologia. Studium o genezie socjologii słowackiej*, Toruń 1991.
- Wojdyło W., *Interpretacje idei rewolucji 1917 roku w Rosji w myśli politycznej Narodowej Demokracji 1917–1939* [w:] *Rosja, UE i przestrzeń poradziecka – problemy sąsiedztwa*, red. T. Ambroziak [i in.], Toruń 2018.
- Wojdyło W., *Narodowa Demokracja wobec idei bolszewizmu 1918–1939* [w:] *Rosja w polskiej myśli politycznej XX–XXI wieku*, red. A. Lewandowski, W. Wojdyło, G. Radomski, Toruń 2013.
- Wojdyło W., *Stanisław Grabski (1871–1949). Biografia polityczna*, Toruń 2003.
- Wójcik S., *Ekonomia społeczna według koncepcji Stanisława Grabskiego*, Lublin 1995.
- Wójcik S., *Rewolucja w filozofii społecznej Stanisława Grabskiego* [w:] *Z dziejów filozofii polskiej XX wieku*, red. L. Gawor, Lublin 1992.
- Wójcik S., *Stanisław Grabski jako teoretyk społeczno-polityczny*, „Rocznik Nauk Społecznych”, 1996, t. XXIV, z. 1.
- Wójcik S., *Teoretyczne a historyczne poznanie zjawisk ekonomicznych w koncepcji Stanisława Grabskiego*, „Annales Universitatis Marie Curie-Skłodowska”, 1995/1996, Sectio K. „Politologia”, vol. 23.
- Zackiewicz G., *Polska myśl polityczna wobec systemu radzieckiego 1918–1939*, Kraków 2004.

Stanisław Grabski's Socio-Psychological Study of Revolution: A Sociological and Political Science Perspective

Abstract

The aim of this article is to analyze and evaluate Stanisław Grabski's socio-psychological concepts concerning the Russian Revolution of 1917. Affiliated with the National Political Camp and the Jan Kazimierz University in Lviv, the scholar and politician left behind a substantial and valuable academic legacy, including a publication on the revolution in Bolshevik Russia. This work, partly journalistic in character, was written as an attempt to understand and interpret the events witnessed by the author and to situate them within a broader historical and sociological context. The present article is divided into three main parts forming an integral whole: the first discusses the causes of the revolution, the second its course, and the third its consequences.

Keywords: revolution, Bolshevism, revolutionary authority, social psychology, sociology, political thought

INFORMACJE DLA AUTORÓW

Teksty należy nadsyłać w formie elektronicznej (w formacie *.doc, *.docx lub *.rtf). Do tekstu należy dołączyć w formie skanu pisemne oświadczenie o oryginalności pracy oraz o tym, że nie uczestniczy ona aktualnie w innym postępowaniu wydawniczym, jak również oświadczenie o niewystępowaniu konfliktu interesów. Natomiast po przyjęciu artykułu do druku autor podpisuje umowę o wykonanie utworu i przeniesienie autorskich praw majątkowych.

W wersji elektronicznej należy ponadto umieścić:

- adres do korespondencji oraz informacje o autorze (stopień / tytuł naukowy, zajmowane stanowisko oraz miejsce pracy).
- streszczenie oraz od 3 do 5 słów kluczowych w językach polskim i angielskim oraz tłumaczenie tytułu w języku angielskim.

Redakcja „Polityki i Społeczeństwa” informuje, iż w celu przeciwdziałania zjawiskom określanym jako *ghostwriting* i *guest authorship* wprowadzono odpowiednie procedury związane z zaporą *ghostwriting*. ***Ghostwriting* oraz *guest authorship* są przejawem nierzetelności naukowej**, a wszelkie wykryte przypadki będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.).

Z *ghostwriting* mamy do czynienia wówczas, gdy ktoś wniósł istotny wkład w powstanie publikacji, bez ujawnienia swojego udziału jako jeden z autorów lub bez wymienienia jego roli w podziękowaniach zamieszczonych w publikacji. Z *guest authorship* (*honorary authorship*) mamy do czynienia wówczas, gdy udział autora jest znikomy lub w ogóle nie miał miejsca, a pomimo to jest wymieniany jako autor (ew. współautor) publikacji.

Ponadto Redakcja „Polityki i Społeczeństwa” będzie dokumentować wszelkie przejawy nierzetelności naukowej, zwłaszcza łamania i naruszania zasad etyki obowiązujących w nauce. Dlatego też Redakcja „Polityki i Społeczeństwa” wymaga od Autorów publikacji ujawnienia wkładu poszczególnych Autorów w powstanie publikacji (z podaniem afiliacji oraz kontrybucji, tj. informacji, kto jest Autorem koncepcji, założeń, metod itp. wykorzystywanych przy przygotowaniu publikacji). Autor ponosi również odpowiedzialność za zgłoszoną publikację.

Autorzy w terminie 2 tygodni od wpłynięcia tekstu są informowani o zakwalifikowaniu go do postępowania recenzyjnego lub odrzuceniu ze względu na poważne uchybienia formalne, bądź wyraźny, rażąco niski poziom naukowy. W przypadku niewielkich uchybień artykuł jest zwracany autorowi w celu dostosowania do wymogów redakcyjnych.

Następnie każda praca (po usunięciu personaliów autora) jest opinionowana przez jednego z Redaktorów „Polityki i Społeczeństwa”. Po uzyskaniu pozytywnej opinii tekst zostaje przesłany do dwóch recenzentów zewnętrznych. W przypadku uzyskania dwu recenzji pozytywnych tekst zostaje zakwalifikowany do druku. W przypadku uzyskania jednej recenzji negatywnej Redaktor Naczelny kieruje tekst do dodatkowego recenzenta zewnętrznego. W przypadku uzyskania dwu recenzji negatywnych tekst zostaje odrzucony. W ciągu 3 miesięcy autor otrzymuje recenzje nadesłanego tekstu (po usunięciu personaliów recenzentów) oraz informację w sprawie dalszego postępowania publikacyjnego.

W przypadku sprofilowania tematycznego numerów „Polityki i Społeczeństwa” zakwalifikowany tekst zostaje opublikowany zgodnie z jego merytoryczną treścią.

Redakcja „Polityki i Społeczeństwa” przyjmuje teksty w sposób ciągły.

Redakcja nie zwraca tekstów oraz zastrzega sobie prawo do ich redagowania i skracania.

Adres poczty elektronicznej: polispol@ur.edu.pl

Adres strony internetowej: <https://journals.ur.edu.pl/polispol/>

Wskazówki techniczne:

- artykuł, raport z badań lub komunikat powinien liczyć do 30 000 znaków (ze spacjami), włączając streszczenia, tekst właściwy, tabele i wykresy oraz przypisy. Recenzja, glosa, opinia – do 15 000 znaków. Sprawozdanie, nota, powinny zawierać do 10 000 znaków;
- w artykule należy wyodrębnić części: 1) **wstęp**, 2) **część właściwą**, podzieloną przynajmniej na 2 części (śródrozdziały) oraz 3) **zakończenie** i oznaczyć je nienumerowanymi śródtytułami. We wstępie należy przyjąć hipotezę/tezę, wskazać zastosowaną metodę(y) badań oraz scharakteryzować pokrótce wykorzystane źródła. Zakończenie powinno zawierać wnioski końcowe i odniesienie do przyjętych we wstępie założeń;
- artykuł naukowy powinien zawierać streszczenia w języku polskim i angielskim oraz od 3 do 5 słów kluczowych w językach polskim i angielskim wraz z tłumaczeniem tytułu w języku angielskim;

- abstrakt (od 500 do 1000 znaków) w sposób syntetyczny i klarowny powinien wskazywać cele, metody analizy oraz główne wnioski, eksponując wartość dodaną dla podjętej problematyki;
- czcionka 12 pkt (Times New Roman);
- interlinia 1,5;
- marginesy standardowe – 2,5 cm;
- prosimy nie formatować tekstu (dopuszczalne jest stosowanie wyróżnień poprzez pogrubienie);
- stosujemy przypisy dolne wg schematu:
- ✓ wydawnictwa zwarte – inicjał imienia i nazwisko(a) autora(ów), *tytuł kursywą*, miejsce i rok wydania, strony, np.:
gdy jest 1 autor:
S. Grabowska, *Formy demokracji bezpośredniej w wybranych państwach europejskich*, Rzeszów 2009, s. 34.
gdy jest 2–3 autorów:
M. Delong, K. Żarna, *Republika Słowacka i Rzeczpospolita Polska na drodze do Unii Europejskiej*, Rzeszów 2013, s. 57.
T. Koziello, P. Maj, A. Pięta-Szawara, *Perspektywy badawcze i dylematy teorii polityki*, Rzeszów 2014, s. 41.
gdy jest 4 i więcej autorów: wówczas wymieniamy pierwszego z autorów i w nawiasie piszemy [i in.]:
B. Wróblewski [i in.], *Współczesna polityka zagraniczna wybranych państw. Szanse i zagrożenia*, Rzeszów 2021, s. 22.
- ✓ rozdział w monografii zbiorowej: inicjał imienia i nazwisko(a) autora(ów), *tytuł rozdziału kursywą* [w:] *tytuł monografii kursywą*, red. inicjał imienia i nazwisko(a) redaktora(ów), miejsce i rok wydania, strony, np.:
G. Bonusiak, *Przemiany w polityce Królestwa Szwecji wobec imigrantów w dobie „kryzysu uchodźczego”* [w:] *Współczesna polityka bezpieczeństwa. Aspekty polityczne, gospodarcze i militarne*, red. M. Delong, M. Malczyńska-Biały, t. 2, Rzeszów 2018, s. 271.
T. Koziello, P. Maj, W. Paruch, *Wprowadzenie – refleksje o przestrzeni publicznej* [w:] *Adaptacja – reforma – stabilizacja. Przestrzeń publiczna we współczesnych systemach politycznych*, red. T. Koziello, P. Maj, W. Paruch, Rzeszów 2010, s. 8–9.
- ✓ artykuł w czasopiśmie: inicjał imienia i nazwisko(a) autora(ów), *tytuł artykułu kursywą*, tytuł czasopisma w cudzysłowie, rok wydania, numer, strony, np.:
M. Malczyńska-Biały, *Konsumeryzm w Stanach Zjednoczonych Ameryki*, „Polityka i Społeczeństwo”, 2012, nr 10, s. 102.
- ✓ akt normatywny: pełna nazwa dokumentu, artykuł – jeśli jest potrzebny (w nawiasie miejsce publikacji, rok publikacji, numer, pozycja), np.:

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, art. 3 (Dz.U. 1997, nr 88, poz. 553).
- Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 11 lutego 2021 r. o nadaniu odznaczeń (M.P. 2021, poz. 441).
- ✓ źródła bez oznaczonego autora – *nazwa/tytuł*, miejsce i rok wydania, i w razie potrzeby nr strony, np.:
Sprawozdanie stenograficzne z 25 posiedzenia Sejmu RP IX kadencji, 20 stycznia 2021 r., Warszawa 2021, s. 48.
Bilans nastrojów społecznych w pierwszym kwartale. Komunikat badań CBOS, Warszawa 2021, s. 4.
- ✓ materiały internetowe: inicjał imienia i nazwisko(a) autora(ów) – jeśli są podane, *tytuł materiału*, nazwa portalu internetowego, adres portalu internetowego, data publikacji (w nawiasie: data odczytu), np.:
 K.A. Kowalczyk, *Po co liposukcja ozdrowieńcowi*, Rzeczpospolita, <https://www.rp.pl>, 14.05.2021 (14.05.2021).
- powtórzenia:
 - ✓ gdy dwa kolejne przypisy odnoszą się do tej samej publikacji:
 przypis 1: D. Szczepański, *Unia Wolności. Założenia programowe i działalność (1994–2005)*, Rzeszów 2013, s. 35.
 przypis 2: *Ibidem*, s. 45.
 - ✓ gdy ponownie przywoływana jest tylko 1 publikacja tego samego autora, ale nie w kolejnych przypisach:
 przypis 1: K. Żarna, *Hitler, Henlein, Karmasin. Mniejszość niemiecka na Słowacji w polityce III Rzeszy (1933–1939)*, Przemyśl 2009, s. 56.
 przypis 10: K. Żarna, *op. cit.*, s. 76.
 - ✓ gdy w dwóch kolejnych przypisach przywołuje się tego samego autora, ale inną jego publikację, stosujemy zwroty: *idem* (dla mężczyzn) i *eadem* (dla kobiet):
 przypis 1: H. Cimek, *Elity polityczne ruchu ludowego w II Rzeczypospolitej*, Rzeszów 2013, s. 110.
 przypis 2: *Idem*, *Elity ruchu ludowego w Polsce w latach 1944–1949*, Rzeszów 2016, s. 37.
 - ✓ gdy ponownie powoływana jest jedna z kilku publikacji danego autora:
 przypis 1: A. Pawłowska, *Samorząd terytorialny w Stanach Zjednoczonych Ameryki*, Warszawa 2016, s. 120.
 przypis 4: A. Pawłowska, *Władza. Elity. Biurokracja: Studium z socjologii polityki*, Lublin 1998, s. 68.
 przypis 10: A. Pawłowska, *Samorząd...*, s. 110.

Sporządzanie bibliografii:

- bibliografię sporządzamy alfabetycznie, bez podziału na źródła i literaturę naukową;
- należy podać identyfikator DOI (jeśli publikacja go zawiera) lub adres strony internetowej (jeśli materiał został pobrany z internetu);
- wydawnictwa zwarte: nazwisko(a) i inicjał imienia autora(ów), *tytuł publikacji*, miejsce i rok wydania, np.:
Grabowska S., *Formy demokracji bezpośredniej w wybranych państwach europejskich*, Rzeszów 2009.
- rozdział w monografii zbiorowej: nazwisko(a) i inicjał imienia autora(ów), *tytuł rozdziału kursywą* [w:] *tytuł monografii kursywą*, red. inicjał imienia i nazwisko(a) redaktora(ów), miejsce i rok wydania, zakres stron, np.:
Bonusiak G., *Przemiany w polityce Królestwa Szwecji wobec imigrantów w dobie „kryzysu uchodźczego”* [w:] *Współczesna polityka bezpieczeństwa. Aspekty polityczne, gospodarcze i militarne*, red. M. Delong, M. Malczyńska-Biały, t. 2, Rzeszów 2018, s. 270–280.
- artykuł w czasopiśmie: nazwisko(a) autora(ów) i inicjał imienia, *tytuł artykułu kursywą*, tytuł czasopisma w cudzysłowie, rok wydania, numer, zakres stron, np.:
Malczyńska-Biały M., *Konsumeryzm w Stanach Zjednoczonych Ameryki*, „Polityka i Społeczeństwo”, 2012, nr 10, s. 100–108.
- akt normatywny: pełna nazwa dokumentu (w nawiasie miejsce publikacji, rok publikacji, numer, pozycja), np.:
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1997, nr 88, poz. 553).
- źródła bez oznaczonego autora – *nazwa/tytuł*, miejsce i rok wydania, np.:
Sprawozdanie stenograficzne z 25 posiedzenia Sejmu RP IX kadencji, 20 stycznia 2021 r., Warszawa 2021.
- materiały internetowe: nazwisko(a) autora(ów) i inicjał imienia – jeśli są podane, *tytuł materiału*, nazwa portalu internetowego, adres portalu internetowego, data publikacji (w nawiasie: data odczytu), np.:
Kowalczyk K.A., *Po co liposukcja ozdrowieńcowi*, Rzeczpospolita, <https://www.rp.pl>, 14.05.2021 (14.05.2021).

Struktura artykułu:

1. Imię i nazwisko Autora artykułu (czcionka 12, pogrubiona) – przy nazwisku Autora trzeba zrobić przypis, w którym należy podać jego afiliację (podstawowa jednostka pracy i uczelnia) wraz z adresem pocztowym jednostki, adres e-mail Autora oraz numer ORCID.
2. Tytuł artykułu (czcionka 14, duże litery, pogrubiony, wyśrodkowany).
3. Streszczenie po polsku.
4. Słowa kluczowe po polsku.
5. Wstęp (słowo „Wstęp” – czcionka 12, pogrubiona, wyśrodkowana).
6. Część zasadnicza (tytuły śródrozdziałów – czcionka 12, pogrubiona, wyśrodkowana).
7. Zakończenie (słowo „Zakończenie” – czcionka 12, pogrubiona, wyśrodkowana).
8. Bibliografia (słowo „Bibliografia” – czcionka 12, pogrubiona, wyśrodkowana).
9. Tytuł artykułu w języku angielskim (czcionka 12, pogrubiona, wyśrodkowana).
10. Streszczenie w języku angielskim.
11. Słowa kluczowe w języku angielskim.

